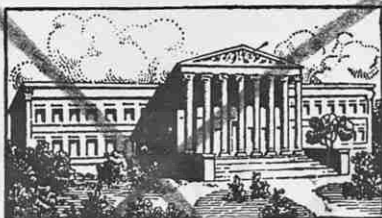

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

OLVASÓTERMI KEZIKÖNYVTÁR

011840

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

OSZAK

OSAK

JÓSIKA MIKLÓS ÖSSZES MŰVEL.

SAJTÓ ALÁ RENDEZI

DE BADICS FERENCZ.

106
II. RÁKÓCZI FERENCZ.

(1852)

257

HARMADIK KÖTET.

ÖTÖDIK KIADÁS.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1909.

A három kötet ára 9 K.

Köteles példány
FRANKLIN-TÁRSULAT

OSZAK

II. RÁKÓCZI FERENCZ.

IRTA

JÓSIKA MIKLÓS

(1852)

HARMADIK KÖTET.

ÖTÖDIK KIADÁS.

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1909.

P.o. könyv
909 ct

48896 / 16

M. N. MŰZEUM KÖNYVTÁRA
4. Nyomat. Nővoorbekapás.
1909 .év. 459 .sz.

SETÉTBEN.

I.

Egy más jelenet tüzi elénk magát, ugyan e városban s közel Aspermont lakához, de később.

Mintegy 11 óra lehet éjjel, midőn Pozsonyban egy szűk utczába három lovag fordul be, tágas, de könnyű, sűrű köpeny keríti derekaikat, nem hideg, hanem eső ellen, mely lanyhán s melegen hull alá egyes nagy csöppekben.

A lovagok arcját a sötétben ki nem lehet venni, néha egy-egy villám deríti a látkört s ilyenkor feltűnt, hogy igen jó lovaik vannak, de melyeknek lábai nem kopognak, mint ha körmeiket posztó földnél.

Mintegy közepe tájáig haladtak az utcának, midőn az első egyszerű emeletes háznak ajtaja előtt megálltak, s egyik közülök kezével háromszor tapsolván, halkkal szólt: — Helyt vagyunk.

Közvetlen e jel után a felső emelet egyik ablaka felnyílt, s abban a szoba világától körül folyva, pillanatra egy szép hölgyalak mutatkozott; hogy szép volt, ezen nem lehetett kételkedni: mert az arany s fekete váll, mely derekát szorította, felségesen kitüntette természetét, s miként pillanatra kitekintett az ablakon, arca éllel állt a világnak, s a legkedvesebb kép rajzoló le magát.

— Ő az! — kiáltott fel a hölgy az ablakban — még pedig oly emelt hangon, hogy a lovagok jól megérthették.

Utána egy más nőalak lépett elé, s nemsokára az is eltűnt s a függönyök ereszkedtek alá, elfedvén a szoba világát.

Néhány percz mulva a házajtó kinyílt, s azon pár vaskos férfiú lépett ki: Csak le a lóról, urak! — szólt az egyik — a szomszédházban csináltunk számukra helyet.

A lovagok leszálltak, s azok, a kik a házból kiléptek, minden további magyarázat nélkül óvatosan elvezették a lovakat.

A jöttek beléptek a szűk folyosóba, mely a hágsóig vonult, s bezárván az ajtót, egy lámpa felé siettek, a hágsó közelében, hol fekete fátyollal borított hölgy állt, — ki nekik világított.

— Kegyed az, Berengár? — kérde a hölgy — hátra vetvén fátyolát, az elsőtől.

Clermont és Rózsa szemközt álltak egymással. Rózsa kérdő tekintetet vetett a férfúra.

— Jó barátok! — viszonzá Clermont — vidáman, feleletül e tekintetre; evvel a kedves hölgyet felkisérté a kissé meredek fahágsón.

Szemben ezzel magas ajtóhoz értek, Rózsa lépett egy kis előszobába, hol a jöttek köpenyeiket hagyván s ő letévén a lámpát egy asztalkára, a szemközti ajtót felnyitotta: itt pár pillanat mulva mindnyájan egyszerűen bútorozott, gerendás tetejű szobában szemközt álltak Amadillal.

A szép hölgyalaknak arcza talán sohasem volt oly érdekes, mint e pillanatban: kis kezeit összefogta s szemében a tekintet egész seregét a talányoknak fejezte ki.

— Clermont, Gonnere, Fierville et autres,¹ országháborító, rebellis! — kiáltott fel Amadil — kegyed itt, közepette az ellenséges tábornokoknak: száz lépésre Aspermonttól, minő vakmerőség!

— Csekély veszedelem azért, a mi reám vár! — szólt Clermont — ki setét hadias öltönyében, dús arany láncon válláról függő damaszki kardjával, egyike volt a legdelibb harczosoknak. E szavak után kimondhatlan bensőséggel tekintett Rózsára, kinek tiszta szelid szemei nyugodtak a férfiú szép, de komoly vonásain.

E szavak után Clermont Apagyira mutatott, ki mellette állt s azt megnevezvén, az alig 16 évesnek tetsző ifjú kezét ragadta meg, ki Apagyi karjára támaszkodva, váltva tekintett Amadilra és Rózsára: s őt a két hölgy elé vezetvén, mint Apagyi fiatal nejét mutatá be.

Valóban nem volt ez más, mint Ráfaelné leánya, Apagyi neje három év óta, s ki férjét minden kalandjaiban kísérte.

Apagyin kevés, talán semmi változás sem tűnik fel. Arczoknak, melyeket a kard oly sokszor átkaszált, — vonásaik le vannak kötve, s csak később, midőn a haj megszőrkül, lehet az évek nyomát rajtok észrevenni.

Rózsa élénk s rokonszenves kíváncsisággal tekintett e harcziás kinézésű férfúra, s főleg neje-, jóság, de egyszerűsmind erélyteljes vonásaira: a két fiatal hölgy egy öleléssel kötött barátságot s Amadil részvétellel s némi árnyalatával a titkolt, de észrevehető búskomolyságnak nyugtatá szemeit rajtok.

Úgy látszott, hogy a kis társaság, mely itt összejött, érezte helyzetének veszélyes voltát; — azért feledvén székeket foglalni el, állva beszélgetett.

— Valóban — szólt Amadil — néhány üdvözlő szó után, melyet Apagyihoz s nejéhez intézett, kegyed nem mond kevesebbet igaznál: a bér nagy, de a veszély nem csekély, s nem kell azt megvetnünk. Kémekkel vagyunk körülvéve, s főleg mi magyar nők, kiknek megbocsáthatlan hibánk, hazánk, nemzetünk szeretete — gerenda vagyunk a német, s Isten tudja ki sehonából került idegenek szemében. — Darab idő óta nem lehet többé kétségem, hogy minden lépteimet kísérik — azok, kiket a nagyok füleik meghosszítására szoknak használni.

Clermont Rózsát tartá karjai közt, míg Amadil Apagyihoz intézvén szavait — tréfás haraggal szólt.

— Ime — borzasztó! a veszély nyakunkon, s ezen emberek ölelkeznek.

— Ah! asszonyom! — kiált fel Clermont — kifejtekez-

vén Rózsa ölelő karjai közöl, s megragadván Amadil kezét; engedje kegyed ajkaimhoz vonni e szép, e jótévő kezét! engedje életem e legszebb órájában kimondanom, minő örök, változhatlan leend hálám kegyed iránt.

Rózsa bensőséggel szólt: — Tudnak-e az angyalok más-kint, mint égien boldogítani! Oh Berengár — itt az óra, mely sorsunkat örökre összeköti, hogy elválhatlanok legyünk egymástól, mint e derék harczi Apagyi s kedves neje: ah — miként számítottam az órákat s perczeket! — s mégis anyámat, jótévőmet elhagyni, nehéz — igen nehéz!

— Foglaljunk helyet, üljön ide mellém Apagyiné, ide túl Rózsa — szólt Amadil — kinek kedves vonásaiban valami oly bensőség tűnt fel, mely elárulá, hogy e nőnek szíve, mind annak daczára, mit róla az emberek hittek, — érezni tudott.

Miután mindnyájan ültek, Amadil némi hevességgel folytatá: — Clermont! szeretném lekötni az órákat, szeretném, ha a végzet úgy akarná, hogy e kedves teremtetést, leányomat s barátnémat, soha se ereszszem el magamtól; de az idők fölénk nőttek, azért sietnünk kell; mihelyt kegyedre ismertem, elküldöttem a lelkészhez, egy külvárosi kápolnában leend az esketés, — azután — itt Amadil elfogódott, s Rózsát vonván karjai közé, könnyes szemekkel szólt: azután — el fogunk válni, kedves gyermekem — nem hosszú időre, remélem ezt, de érzem, minő nehéz leend ezen óra reám nézve. — Kegyednek, lovag, ritka gyöngyöt adok itt át! becsülje ezt — — e gyermeknek nemes levele homlokára van írva, vagyona dús s kiapadhatlan — de kis helyen nyugszik — jó és erős szívében. — Mikor kegyed velem nyugodtabb időkben házamnál s a világ fénye közt, hová engemet e gyermek kísért, megismerkedett, ki nem kerülte szerelme figyelmemet; de nem tagadom, akadályoztam azt, mert nem akartam Rózsámat kitenni az egyenetlen szövetségek legtöbbszöri következésének, késő megbánásnak s szomorú kiábrándulásnak.

De mióta kegyedet jobban ismerem, miután látom, mennyire tudja, minő kincset bír e kedves teremtés szívében s kedélyében, azóta nyugodt vagyok.

Clermont még egyszer ajkaihoz vonta Amadil kezét, — azután Rózsához fordulva szólt: «Mondd kedves arám, nem ijeszt-e a veszély s megbocsátod-e nekem, hogy ily szokatlan időben, szokatlan módokhoz kelle folyamodnom.

— Követni foglak mindenhová — felelt Rózsa — kinek könnyek szivárogtak szemeiben, tanuságául, minő nehéz az elválás — minden szerelme mellett is — azon nőtől, ki nemcsak jótévője, hanem leghűbb barátnéja volt.

— Kedves kisasszony — mond Apagyi — ki eddig nem akarta a társalgást félbeszakasztani: az elválás órája mindig nehéz, tudom azt nőmről, ki sok könnyek közt vált el anyjától, s Clermont barátom nagy és szent ügynek áldozta életét, — szüksége van, hogy angyal álljon mellette!

— Csak a kezdet nehéz — mond Apagyiné — de az erő a napok súlyával nő; mikor férjem mellett erős lovon férfiú-öltönyben haladok, s egy tekintet mondja nekem, hogy a mit leginkább féltek, mindig mellettem van: higgye kegyed — szívem nő — erőm terjed — akaratom edzetik. Nem vagyunk-e magyar hölgyek? kikről tudva van, hogy a veszély óráiban lehet hűségükre leginkább számítani.

— Bátor vagyok! — felelt Rózsa — nem vagyok-e e nemes hölgynek növeltje.

— Kocsimban nem mehetünk — szólt Amadil — ez feltűnnék, egy itteni derék gombkötő öreg ernyős szekerét kértem kölcsön, ezen fogunk a kápolnába menni: kegyed Apagyi leendő az egyik tanú, a másik egy hű horvát — zdvornikom, kibén bízhatunk. A többi az én dolgom, csak egyszer túl legyetek barátim Pozsonyon.

E szavak után Amadil felkölt, nehéz sóhaj emelte kebelét: — Menjünk, kiáltott fel szembetűnő küzdéssel s pár

lépést tett az ajtó felé, egyszerre megállt s egy sikoltással Rózsa karjai közé esett. Szava, hangja elállt, úgy tetszett, mintha nem tudna többé ezen öleléstől elválni, mely a jelenlévőket mélyen megillette.

— Oh! nehezebb, nehezebb, mint hittem, téged nélkülözni! — szólt azután reszkető elfogult hangon; egyszerre fölegyenesedett, könnyeit letörölte, s büszkén s főségesen fordult Clermonthoz: Lovag! szólt, kegyed nekem felelős leányom minden szívveréseért, ne feledje, hogy életem felétől válok el — — becsülje meg őt! mert Istenre esküszöm, minden szomorú pillanatát e drága életnek megboszulom!

Volt valami rendítő a heves vonzalom elválási kinjának e kitörésében, mi Clermontot pillanatra elnémitotta. Azután komolyan s oly arczkifejezéssel, melyben önbizalom volt, viszonzá: Asszonyom, tudom, hogy szeretet s nem bizalmatlanság, a mi e szavakat függesztette ajkaira — — nem fog csalódní — örködni fogok e drága élet felett.

Rózsának szép, nyílt tekintete függött Clermont nemes vonásain: a bizalom nyitott könyve volt az, — hit áradt ki abból.

II.

E rövid, de megható félbeszakasztás után — Amadil volt első, ki megindult, — a többiek kísérték.

A ház előtt, a szűk utcában, hosszú szekér állt, fehér gyolcs ernyővel borítva — két ló volt csak belefogva, s bárki találkozá ezen egyszerű, kissé avult tekintetű járművel, — távolról sem sejtené, minő vendégeket rejt kebelében.

A szekér kiérvén a szűk utcából, gyorsan haladott a külvárosi kápolnához, hol már a jöttekre a lelkész s a felebb említett horvát vártak.

Melyik részében volt ez imahely a külső városnak, nem tudjuk elhatározni: azon részletek közé tartozván

egyébiránt, melyeknek történetünk szövegére befolyásuk nincsen; elég leend mondanunk, hogy Amadil e távolabb eső helyet óvatosságból választotta, s mindent úgy intézett el, s előre úgy ki volt az egész terv dolgozva, azon levelekben, melyeket biztos ember által tudott Clermont kezéhez juttatni, mikép semmi felfedezéstől vagy akadálytól nem tarthatott, legalább ezt hitte.

Apagi, kivel Clermont a dolgot közlőtte, mint egygyel a legvakmerőbb emberek közül, nem akarta nejét magával hozni, s talán oly intézkedéseket is tett, melyeket nem közlött barátjával, de a fiatal nő elválhatlan volt férjétől, s anyjától örökölte azon szilárd akaraterőt s elszántságot, mely e tettében sem czáfolta meg magát.

Nem volt tréfa ez időben Pozsonyban megjelenni azoknak, kik a Rákóczi- szövétség gyanújában voltak; de mikor a pártok még nem váltak el élesen egymástól, midőn a nemesség egy része habozott, a másik nyíltan az ország ügye s érdeke ellen nyilatkozott, — a kormánynak is nehéz feladata lőn, azokat akadályozni, kik a német őrizet s a császárhoz hűn maradott seregek közelébe siettek.

Ez fejti meg, hogy Clermont- és Apagynak — hozzájárulván mindenesetre nagy s mindenkori óvatosság — annál könnyebben sikerült Pozsonyba jönni, mennyivel kevesebb ember ismerte Apagyit, s lehetett még ez időben Clermont valódi érzeményei felől tisztában, ki egyébiránt a francia követ védelme alatt is állt.

E szükséges kitérés által indokolt s megfejtett körülmények tehát biztosságot ígértek; de Clermont átlátta, hogy a mit jelenben a forradalom kiütésekor, s éppen ez időben lehetőnek vélt, — az később kivihetetlen leend, ha a hadi mozdulatok Amadilt s gyámleányát elzárják, vagy távozni kényszerítik. Ez oka, hogy egybekelését a hölgygyel halasztani nem akarta, s Amadil, ki vele Bécsben találkozott, s ott nem csekély ellenvetések után, a szövetségbe beleegyezett, maga átlátta, mikép avval késni

nem lehet: de kimondhatjuk a nélkül, hogy valószínűség gyanújába jöjjünk, mikép Amadilnak természetében volt, a szokatlan dolgokat érdekeseznek találni, s azokban saját eredetiségének visszhangját lelni.

Minden oly titokban maradott-e, mint azt Clermont s Amadil hitték, s oly észrevétlen volt-e a merész kalandorok megjelenése Pozsonyban, mint azt sejteni látszottak? megválnak.

Mikor mindnyájan kiszálltak a szekérből s a kápolnában eltűntek: pár perczig künn minden némának s kiholtnak látszott. Az éj igen setét volt, s a csekély eső, mely már akkor kezdett hullni, mikor azon házhoz értek, melyet Amadil választott légyottul, most sűrűbben megeregett, s nemsokára azután, hogy kis társaságunk a kápolnába bement, valódi záporra fejlett ki.

Alig lehete kedvezőbb időt titkos teendőkre gondolni; de ha a becsületesség azt hiszi, hogy nem rossz s bűnös, de mindenesetre a titkok védelmét igénylő tettek megóvására az éj sötéte s éber óvakodás elég: csalatkozik, mert két neme az embereknek sohasem áll inkább résen, mint éppen oly időben, mikor titkos merények kivihetőséget és sikert ígérnek: e két faj: *kémek* és *rendőrség*.

Amadil közelében sem hiányzottak olyan emberek, kiket a német vezérek jól fizettek, s kiknek közvetlen érdekében állt mindent felfedezni, a mi bérüket képes volt biztosítani s növelni.

Lássuk, mennyiben van okunk ezt gyanítani.

Mintegy tíz percz telt el: a szekér közel az egyházacska falához vonult, kocsisról, lovakról csorgott a víz. A kápolnában minden kiholtnak látszott, még az ablakok világa sem tűnt ki, mert azokat a lelkész elfödte.

Egyszerre közel az egyházhoz, de egészen ellenkező irányban a szekér állásával, két gyanús kinézésű alak bontakozott ki a setétből.

A házakhoz simulva kullogtak elő, s így természetes,

hogy csak akkor lehetett őket észrevenni, mikor már a kápolna közelébe érkeztek.

Minden időben a legélesebb szem, a leghallányosb fül lévén a szerzői tulajdonok legszükségesebbike: ha költői szemmel még setétben is szabad látnunk, a hallás annyival kevésbé tilos, mivel gondolatokban is olvasunk s azokról is számot adunk néha. A két gyanús egyén suttogva beszélt.

— Késnek — szólt az egyik — pedig lehet gondolni, hogy nem sokáig fogják az időt a kápolnában vesztegetni.

— Jobb lett volna, ha te még, vagy én — úgymint minden érdem a mienk.

— Az enyim — igazítá ki a másik — te csak arról győztél meg, mit már ugyan tudtam.

— Ne vitatkozzunk — viszonzá a czimbora — azt a forradásos képűt jól ismerem — — azaz, mióta először láttam, sohasem tudtam feledni; annyi igaz, de elég is — hogy gyanús legény, — ezen ember Tökölyi táborában volt.

— De a másik? — suttogta a beszélő társa — kicsoda, nem tudom, nincs is erre szükség, majd szemébe világítanak, ha egyszer az őrhelyen lesz, elég hozzá, hogy a grófnénál volt, s a grófné — — csitt! nem hallasz semmit?

— A zápor csapkodja annak a rongyos szekérnek ernyőjét, — felelt a másik.

— Hogy ömlik — mintha fizetnék — mit is akartam mondani — kezdé újra, ki elébb szólt — igen a grófné — az sem jár igaz úton: ha grófné — még pedig oly gazdag — mit keres a gombkötő házában? szó mint száz, felséges fogást teszünk.

— Csak jönének már! s elállanak az utcákat, még pedig elegendően, mert avval a metélt arczúval nem jó találkozni, — aztán lesznek a cselédekkel együtt öten, hatan.

— Nem csuda, ha nem hallunk és látunk senkit ily itéletben.

— Jaj — jaj jaj! ki az? — hörögte inkább mint kiáltott, ki az utóbbi szavakat kiejté — s most hirtelen félbeszakította beszédét.

— Ach váj! — váj — ne bántson — jámbor emberek vagyunk — hebegte a másik.

A dolog ez: míg a két titkos kém a kápolna felé kullogott, addig tőlök láthatatlanul, kísérte őket valaki, vagy többen, annyi igaz, hogy midőn párbeszédükben oda értek, hol az egyiknek magyaros, a másiknak zsidós felkiáltását hallottuk, — mindketten egy-egy hatalmas kezét érezték, mely hátulról megragadta gallérukat.

— Gyorsan! elő a kötéllel — kiáltott egy hang.

— Irgalom! — hebegte a zsidó — mert nincsen kétség benne, hogy a kémek, vagy titkos rendőrök egyike zsidó volt; fel ne akaszszanak kegyelmetek.

A másiknak alkalmasint jobban szorították torkát, mert csak fulladozó hörgése hallatszott.

— Tegyek néhány hüvelyk vasat oldalbordái közé? — kérdé most az, a ki a zsidót tartotta.

— Kösd csak gombolyagba a jámbort egyelőre, — volt e kellemes tudakozódásra a felelet — majd aztán végzünk a gazemberekkel később.

E szavak közben a zsidónak karját hátra csavarták, megkötötték s mihelyt egy hangot ejtett ki torkán, azonnal feszültni érezte nyakkendőjét.

— Készen vagytok? — kérdé egy más hang, mely még eddig nem szólt.

— Vihetjük! az enyim hallgat, tán kiadta paráját.

— Fel kell lökni a szekérre — szólt újra az, kinek hangját legelőbb hallottuk.

Mindez özönlő zápor közben történt — s oly sötéten, hogy két lépésre alig lehetett látni.

A csoportozat, mely itt a talio értelmében működött, gyorsan bevégezte teendőit. Minthogy hat-hét egyént lehet a kétes setétben kivenni: ezek közül négyen-ötven meg-

ragadták azon kettőt, kikkel oly rögtön végeztek volt, s nemsokára érezték az utóbbiak, hogy mint zsákok egy szekérnek fenekén valamire vettetnek, mi mozog oly gyöngéd figyelemmel, mikép minden csontjuk ropogott.

Azok közül — kik velek ezen ugrást tétették — egyik felhágott a szekérre, melyen már egy feküdt, alkalmasint szintügy ellátva köteléssel, mint a más kettő.

— Dugjál öcsém mindegyiknek egy szalmacsutakot szájába, nehogy rosszkor kezdjenek magyarázni, — szólt újra egy hang.

Három nyögés egymásután tanúskodott róla, hogy a szekér vendégei egy-egy szalmacsutakot éreztek felfeszített ajkaik közt.

— Már most kész minden, barátim — szólt az, a ki addig a merény vezérszavát vivé, azután folytatá — finom gyerekek vagytok! szalmacsutakkal szátokban, hogy ne beszéljetek annyit arról, mit senki sem bizott rátok: és most öcsém, verj a lovak közé, ha megérkezel, be kell őket a kútba lökni.

Mi tagadás benne, szemközt a fényes jutalommal s pár percczel azelőtt, midőn talán a rendőrség segedel-mével bizonyos fogás elé nézünk, gonosz egy tréfa — úgy kötél közé kerülni, hogy a vér agyunkba szálljon, s egy szalmacsutakot érezni torkunkban, s mindezt azon kellemes kilátással — a kútba vettetni.

Világos, hogy az éji «fogdmegek», kikről feltehetjük, hogy nem német bérben voltak — azon hirnököt is elcsipték, kiről az utóbb horogra kerültek közt szó volt, — kinek alkalmasint az őrhelyről katonaságot kellett volna előhozni, s hogy ezen utóbbi nem volt más, mint a néma vitéz, kire az első kémet vetették a szekérre.

Ki volt e három szép madár, s kik ama figyelemteljes, ellenséges csipdmegek, zápor és setét közben, kevés szóval megfejtjük.

Apagi, mikép sejteni engedték, úgy intézkedett, hogy

nehány meghitt embere készen állt: ezek tették kezüket ama kémekre s feladókra, kiknek akkor növekedik taréjuk s nyílik egük, mikor a becsületes embereknek sorsa nehezedik.

Mi történt velük tovább, kevés érdeklél bir, ha annyit mondunk: mikép Apagyi nem volt vérengző, s emberei jól tudták, hogy megelégszik avval, ha a gazficzkokra keményen rájlesztvén, pár órányira Pozsonytól őket az út szélire rakják le.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

HUSZT.

Clermont s Apagyi fiatal nejeikkel a kápolnában véghez ment rövid, de ihletteljes szertartás után, hála az elébb történeteknek, háborítlan hagyák el készen tartott lovakon Pozsonyt, s Amadil minden gyanú eltávolítására, sietve tért vissza szállására.

Mi történik a mozgalmak színterén?

.....

A vezérek, kikre a német kormány legtöbbet számított, mióta kénytelen lőn magának megvallani, hogy forradalommal s nem egyes párt lázadásával van ügye: részint el voltak foglalva, részint csekély erővel birtak. Rákóczi mind e mellett nem élt csalódásban, a mi az országban jelen volt, ügyesen vezéreltetve elég leende a forradalmat kezdetében elfojtani. Többi közt az igen jól begyakorlott s vitéz Montecuccoli vasas ezreddel, annak jeles ezredesével, s a császár ügyéhez buzgó s szenvedélyvel ragaszkodó tisztekkel kellett megmérkőzni. Ezenkívül Klökelsberg német tábornok, ki közemberből vezérségig vitte, nemcsak elszánt, hanem hősies lelkű, s e mellett saját személyessége miatt becsült férfiú volt. Ő a magyar nemesség legtehetősbjei közt számos barátokkal birt.²

Ehhez járult azon körülmény, hogy mihelyt a magyar forradalom nagyobb arányt vőn, s a bécsi kormány a gyors előhaladásnak s egyes győzelmeknek a kuruczok részéről híret vette: mindazon titkos eljárások s cselszövények gyakorlatba jöttek, melyek akkor egy elfásult politikának elveihez tartoztak.

Egy serge a titkos küldötteknek eláradt a szabadság nemes földén; a nemzetiségek egymás ellen bujtattak; minden gyenge erény, ingadozó jellem, politikai gyávaság, haszonlesés, a minden ároni dicsvágy s számos egyéb gyengeségei s szenvedélyei gyarló emberiségünknek, ki lőnek aknázva s megkísértetve. Rákóczi erős lelke megrezsent volna, ha azon roppant hálózatot ismerendé, melynek hurkai sátrának lepléig hatottak.

A magyar földre, s a szomszéd vagyónára oly dísztelenül sovargó ráczok, mikép láttuk, ellenséges állást vőnek.

Ha a rácz népesség kiváló ellenszenvet tanusított a birtokosok irányában, az oláhság akkor seregestül gyűlt a magyar táborba. Tagadhatlan befolyása volt e csudásan nyilvánuló csatlakozásban főleg az öreg Miriánnak, ki kegyelettel ragaszkodott a Rákóczi névhez s avval oldhatlan kapcsolatban lévő emlékeihez a magyar nemzetnek. De voltak mások is, s főleg az oláh és orosz papság közt, kik a bécsi kormánynak minden cselszövényeit kijátszoták, s maguk ajánkozván titkos ügyvivőknek, ellenkező szellemben működtek, s e mellett alkalmuk volt megismerni titkos ellenségeiket, azokat, kik a népet teljesíthetlen ígéretekkel ámitották a birtokos osztály ellen.³

E körülmények közt Rákóczinak éles esze s természetes képessége oly viszonyok felfogására, jól átlátta, mikép minden attól függ, hirtelen annyi erődített helynek birtokába jutni, a mennyire csak ereje terjedhet, s a felkelést oly arányban életbe léptetni, hogy míg a német kormány szabad kezet kap, seregcsereket visszatéríteni az olasz- és némethoni táborokból: addig a forradalom erős alapot s rendezett fegyveres erőt nyerjen.

Kálló, Huszt és több várfészek, melyek közül soknak most nyoma sem látszik, német őrizettel birtak. Nagyobb várakról természetesen szó sem lehetett, mert minden ostromkészület hiányzott. A kisebbek rendes ostroma is ágyúk hiján, a nép minden buzgósága daczára⁴ kivihetet-

len, vagy időpazarlás leende. Rákóczi tehát csellel akart élni, s ennek kivitelét azon emberekre bízta, kik Brenkovicsnak vezénylete alatt álltak. Bár ezek többnyire már magasb hadi hivatalokat viseltek, azért szövetségükről a merész kémvezérrel le nem mondtak, s némi előjogot követeltek, nyakkockkázttató vállalatokra.

Különös jelenet mindenesetre, hogy Brenkovics, ki Rákóczi seregében semmi czímet sem viselt, semmi hadtestnek állandó vezényletével meg nem bizatott, régi szövetségesei, Ursza, Vaszil, Izekucz, Fenchel és Ráfael fölött oly hatást és felsőséget gyakorolt folytonosan, mikép azon pillanat óta, mikor valami veszedelmes terv őket saját jókedvükből, vagy Rákóczi parancsára egyesítette, Brenkovics egyszerre ama makacs, kérlelhetlen, csak parancsot hallató főnöke lett ezen ezredeseknek s hadtest-vezéreknek, mint mikor őt a zernesti csatában rövid parancsait osztani láttuk.

E sajátos körülmény lélektani megfejtése egyedül az, hogy vannak megszokások s szenvedélyek, melyek olthatatlanok az emberi természetben, s ezek közt első helyen állnak: kielégített hiúság, büszkeség vagy haszonvágy — kimerítlen ingerül szolgálván. Nem csekély feladat e sajátos jelenetet az emberi természet anomaliái közt indokolni. Mindenesetre igaz marad, hogy kivételes idők nem egy meglepő rendkívüliséget idéznek elő az ismert s bevett szabályok sorában.

Azután nem kell felednünk, hogy Brenkovics őt szövetségését nem a véletlen hozta össze; hanem Brenkovicsnak emberismerete választotta ki ezrek közül — hosszú kísérlet után. Ezen emberek talán száz közül, kiket Brenkovics titkon megkísértett, s kik vele ideiglenesen szövetségtek, mint választottak maradtak a rostában, míg a többi a vakmerő kémvezér, ha szabad őt így neveznünk, főminőségénél fogva, mint használhatlanokat vagy elhasználtakat elvetette magától.

A magyar forradalom első férfiai s mindazok, kik Rákóczi hívei s tisztelői voltak, nemével az elragadtatásnak beszéltek Brenkovicsról s társairól. Nemcsak a hiúság tehát, melyet e bámulat és méltánylás folytonosan felfokozott, bírta őt s társait arra, hogy minden előléptetésük mellett főbüszkeségüket azon kivételes minőségben találják, mely Brenkovics nevét körözte; hanem valódi szenvedély, s a csudás s nem mindennapi szeretete is okozta, hogy magukat sehol és sohasem tartották szabadabbaknak, s inkább saját elemükben, mint mikor Brenkovics, Rákóczi fölszólítására, őket maga körül gyűjtötte, mikor hivatalaikkal járó öltönyeiket a régi martalócz köczével felcserélhették, s a mindenre kész, semmitől sem rettegő kis társulat együtt ült lovon.

Ha volt köztök vetély, minő hihetlennék látszassék is, az engedelmesség, a gyorsaság, a hódolat vetélye volt: még a mindenkori ellenzéket képező Fenchel is, a tett terén buzgósággal s vak engedelmességgel igyekezett társait felülmúlni.

Brenkovicsnak egy bámuló tekintete, egy szava, melyet ajkaira a meglepetés, a csudálat szállított; mely mutatá, mikép nem hisz kivihetlen merényben, ha hű társai körüle vannak, — nagyobb értékkel bírt ezen emberek közt, magának Rákóczinak helybenhagyásánál.

Szükségkép meg kellett ezt egyszer mondanunk s megfejtenuk így, a mi talán hihetlennék látszana első tekintetre, de minek annyi, ily csudás példait látjuk minden rendkívüli s kivételes korszakaiban a világeseményeknek.

Azon időben, mikor Vaszillal mint ezredessel találkoztunk a vetési táborban, Rákóczi nem kevesebben törte fejét, mint a huszti várat Marmarosban kézhez keríteni, a nélkül, hogy seregét megbontsa, s annak gyors előhaladása megakadályozva legyen. Minden ily eszmék felvillanásakor Brenkovics volt első, kivel azokat Rákóczi közölte s néha megvitatta. Brenkovics egy volt azon emberek közül, kik-

től a szabad szót lehetlen megtagadni, s kik azt a legtiszteltebb felsőség ellenében használni szokják. Vannak ilyen emberek! kivételek az á-ra b-ét mondó gyávák seregéből.

Brenkovics az utóbbi időkben, Rákóczi és Bercsényi megbízásából, sokkal messzibb utat tett, mint azt valaki gondolná, és gyorsabbat, mint az akkori időben maga kivihetőnek hitte. Nemesak Bécsben, Prágában, hanem a német seregek csataterén magánál Savoyai Eugennél megjelent. Mindent látott, mindent tudott, s mikor visszatért, Rákóczi előtt tisztán s homálytalanul felnyílt a titkos működések látköre. Miként tehette ezt, nem szükség azok előtt hosszasan fejtegetnünk, kik Brenkovics jellemzésére történetünk elején visszaemlékeznek.

Egész seregét a kétes embereknek ismerte meg Rákóczi s később az idő bebizonyította, hogy Brenkovics jóslatai szóról-szóra teljesedtek. Ő volt első, ki Rákóczit meggyőzte arról, mikép Károlyi Sándor csak alkalomra vár vele szövetkezhetni, hogy Forgách Simon a bécsi kormány részéről fel van szólítva, színleg csatlakozni Rákóczival, hogy minden lépéseit tudassa az illető helyen.⁵ De azt is megtudta, hogy a csatákban hős lelkű, a tanácsban higgadt Károlyi, nehéz napokban mindig a kiegyenlítések s egyezkedések embere leend; azért olyan, kit szemmel szükség tartani.

Brenkovics kellemesen meg lön lepetve; azon gyors terjedése által a felkelésnek, mely rövid, alig nyolcz hetet magában foglaló távolléte óta eszközöltetett. Rákóczi azonnal közölte vele tervét, Huszt és Kálló elfoglalása iránt.

Brenkovics rövid gondolkozás után, komolyan, mint mindig s hetyke elbizottság nélkül ígérte, hogy Husztot kézhez keríti emberei által, csak arra kérte Rákóczit, hogy ő maga Kállóval tehessen egy kísérletet. Brenkovicsnak kémi minőségében szabad bejárása volt a legtöbb várba, s oly helyekről bírt hitlevelekkel, minőket már sejteni engedtünk.

— Herczegséged megengedi — szólt — hogy e két go-

nosz tréfa kivitelére régi embereimet használhassam; kik bárminő nagy urak lettek, első parancsomra körülém gyűlnek, s ha ez történik, Kálló és Huszt kezünkben vannak.

Rákóczi nevetett, s azonnal beleegyezett Brenkovics kívánatába.

— Még egyet, Főnség — folytatá a merész kém és harczfi egy személyben — Főnségednek buzgóbb hívei nincsenek, mint a jeles Ilosvay-család. Ezek voltak elsők, ki a tehetős nemes osztály közül akkor jöttek táborába, mikor a többiek moccani sem mertek, nem lévén tisztában magukkal, a némettől féljenek-e inkább, vagy a néptől? Ezen Ilosvay urak ismeretesek Marmarosban, főleg Imre, Főnséged egyik legelszántabb tisztje, nekem oly embernek látszik, kit én Huszt megvételére használhatok.

— Hogyan, Brenkovics? — kérdé Rákóczi — Ilosvay Imre és Bálint legjobb embereim? tudom, de nem nélkülözhetem őket hátrány nélkül.

— Főnség, a huszti vár — Marmaros kulcsa — míg e fészek menedékkal kínálkozik a csökönyösebb s ijedősb nemes uraknak, Marmaros nem a mienk. Herczagséged Ilosvay Imrének sehol sem veheti nagyobb hasznát, mint ha pár heti távolléte által egy várat nyer.

Rákóczi — miként láttuk — kénytelen volt szabókat, borbélyokat, csaplárosokat felsőbb hadi tisztségekre emelni: az Ilosvayak s az öreg Sennyei, neki mint Bercsényinek nélkülözhetlennék látszottak. Darabig gondolkozva járt fel s alá sátra előtt, hol e párbeszédnek tanúi vagyunk, azután derült hangon felkiáltott:

— Mi tagadás benne, Brenkovics, minden forradalom áldozatok s öntagadás időszaka. Legyen tehát! Ilosvay Imre, ha kedve tartja, rendelkezésedre van: ha kedve tartja, ismétlem; vannak embereim, kik a haza s irántam sokkal jobbak, mint hogy nekik máshol, mint az ágyú dörgései közt szeretnék parancsolni. Csak dörögnének már, s lenne tűzértségünk, addig süveg nélkül állunk záporban.

Rákóczi beleegyezése Brenkovic indítványába az utóbit igen felvidámitotta. — Így már — szólt jókedvvel — Huszt a miénk, Kállóban van pár rossz taraczk. Huszton is találunk valami rozsdás ágyúkra, kezdetnek jó ez is; — van az ellenségnek elég, — elveszszük.

— Meglátjuk! — szólt újra komolyan Rákóczi — ki nem volt a remények költőiségének s a vérmes jóslatoknak barátja, de szerette, ha embereiben sok remény van, s többet mernek. Gondolá, hogy a jó Isten az embernek a reményt úti társul nem ok nélkül adta; ki remél, veszve nincsen.

* * *

Huszt felséges völgy közepette emelkedik, minő a kevéssé méltánylott, gyönyörű marmarosi hegységek közt nem egy van. A völgy olyan, mint egy tág erősség, teremtve a legjobb építőtől: falakkal, melyek hegyek, bércek, sziklák; vakolattal, mely zöld agg erdőség, árkokkal, melyek járhatlan völgyek és szakadások. Fűszeres a lég, ifjan dús a tenyészet, s vésznek, viharoknak erősödött nép lakik itt. Sokat látott, sokat szenvedett! — s nemzeti életünk nagy legendájában véres palástartal jelenik meg nem egyszer. Miért van ez így!? ne kérjétek. A rossz az emberektől jó; a jó, a vigasz szenvedésekben jó a magasból: nem Isten bünteti az embereket, — az emberek gyűlölik egymást, az Isten irgalma a sebeket gyógyítja, melyeket azok ejtenek, kik elég merészek földien szenvedélyes s emberien gyarló tetteiket az Úrra kenni a magasban.

A vár nem nagy: de ígért némi biztosságot. Mert ágyúk nem jutottak mindenhová a tulsó táborban is.

Jelenben udvarába léptünk: a főépület, hol a várparancsnok s a csekély őrizet lakik, sötét s világítatlan: az ég el van borulva, — az idő késő, mert éjfél közel. Olykor, ha egy a nehéz fellegek közül elvonul, némi kétes derű ömlik el a mogorva arcokon, melyeket most meg-

közelítünk. Visszaemlékezetek lépnek előtérbe: úgy tetszik, mintha ezen arczélt, mely a kétes derűn, majdnem feketén hasad át, már láttuk volna valahol; mintha a szigorú s éles sugár, mely ama szemekből felvillan, mint éjjel a rubin, nem először lepne meg bennünket: sőt a susogó hangok ismerően lebbenek el füleink mellett.

De egy van, mi kételyt ébreszt bennünk, a férfiak öltözete, kik itt magyarul társalognak.

Mindnyájan a német gyalogság öltönyét viselik, mintha az őrizethez tartoznának; csak egy szép férfias alak, kinek vonásait nem látjuk tisztán, van magyaros viseletben, mely azon időben elég hadiasan nézett ki.

E férfiú, szóljunk talányok nélkül, Ilosvay Imre: neki sikerült azonnali s majdnem előző bebocsáttatást nyerni Husztra, hol a parancsnok mintegy 60 személyből álló őrizetével igen kétes és aggasztó helyzetben volt.

Adjuk okát: báró Eidner, a várparancsnok, mogorva kedélyű-, túlszigorú férfiú volt, s gyűlölte a magyar népet. Miután mindent elkövetett a marmarosi oláh népesség felbujtogatására, legkisebb siker nélkül, a nemességgel még ellenségesebb állásba tette magát, mint valaha. Ez oka, hogy őt mindenki kerülte.

Az őrizet maga s annak tisztái félték tőle, senki sem szerette: ⁶ de a fegyelemben oly valami varázs van, hogy míg ennek bája tart, a hatalom, sőt önkény biztosak. De a fegyelem két nagy ellenséggel bír: ezek, ismételt csatavesztés és pénzhiány. Ha egy sereg néhányszor is'enesen megpaskoltatik, ha azt rendesen, vagy éppen nem lehet többé fizetni, akkor azon ármányos varázs, mely a fegyelemben az összekötő kapcsokat képezi, bomlásnak indul: egyetlen tört karika, s a láncz ketté esik.

Innen van, hogy forradalmak idején, egyedül a hadseregre számítani, azon erős fal nélkül, melyet népnek nevezünk: nem biztos számítás. Nincs oly változó koczka, mint a forradalmi harczok szerencséje, mely egészen más

természetű, mint a közönséges embergyilkolás, mit háborúnak nevezünk. Forradalmi s polgári háborúkban elláthatatlan eseményektől feltételeztetik a siker. Nem egyszer történik, a világesemények örökös tanúsága szerint, hogy a szerencse többször fordít a fegyelt, mint a fegyelem nélküli erőnek hátat, — főleg forradalmak kezdetén. De van, mi még inkább veszélyezteti a rendes seregek szerencsését, s ez az: hogy forradalmi időkben elébb mint bármikor megakad a fizetés. A fegyelmetlen sereg nem szokott az ily órára számított pontossághoz: — tűr, nélkülöz, s néha éppen, ha nem fizettetik, ingert kap előnyöket vívni ki, melyek nyereségekre vezessenek. A rendes katonaságnál a fizetés pontatlansága elég arra, nagy és veszélyes zavart előidézni, a nem fizetés pedig, okvetlen bomlást von maga után.

A magyar forradalomnak pajzs-emelése óta az úgy is — ez időben mindig — csökönös pénzküldemények elmaradtak. A vezérek azon veszélyes kényszerűségbe jöttek, embereiknek portyázásokat megengedni. A huszti vár csekély számú őrizete e razziákban nem egyszer igen-igen ebül járt: mert az oláh, ha egyszer megharagszik, nem feledi a bosszút — a czine mintye akkor is kedvencz szavajárása volt.

A baj egyedül nem jár: bántalom viszontorlást idéz elő, s ez makacsabb ellenállást. A huszti őrizet olykor jó adag ütletet, néha sebeket hozott haza, de nem azt, amit keresett. Mivel pedig a pénz csak nem jött, a várnagy maga is felingerülve, szigorúságát kettőztette. A várőrizetben voltak legtöbb ellenségei, s a tisztek maguk goromba bánása miatt, egészen felbőszültek ellene.

Örült tehát, mikor Ilosvay jött, még pedig két okon: mivel hitte, hogy a derék magyar úrnak befolyása által békés úton eszközölhet segélyt az őrizet élelmezésére; másodsor, mivel Ilosvay ígérte, hogy az őrizetet néhány biztos emberrel szaporítandja. Erre nagy szükség volt, mert

a mint említettük, a portyázások alkalmával az oláhok vérszemét kapván, nagyban kezdték az élelemzsarolókat agyonvergetni.

Valóban alig volt Ilosvay három nap Huszton, már többen jelentkeztek, s ezek közt néhány, ki a várnagy óhajtására s későbbi fizetés reményében be lőn a vegyes őrizet közé soroztatva, melyben néhány hadastyán mellett minden nemzetbeliek találkoztak.

Ilosvay Imre éppen e napon vígan lakomázott a várnaggyal, ki aligha Klökelsberg tábornoktól kedvező tudósításokat nem kapott, mert szemlét tartván az őrizeten, mint mindennap, mióta Rákóczi haladása tudva lőn, Ilosvay jelenlétében felszólította embereit béketűrésre, biztatván őket, hogy néhány nap, legfeljebb pár hét múlva pénz érkezik, s minden hátralévő bérüket kikapják. Egy más kedvező körülmény is felderítette a várnagyot: Ilosvay t. i. saját emberei közül egyet rendelt a portyázó csapat kíséretébe, melyhez az újon besorozottak közül is csatlakoztak, s ez sejthető okokból jól megrakodva élelemszerekkel tért vissza Husztra.

Estebéd közben a serlegek sűrűen ürültek, s a várnagy szokottnál nyiltabbá válván bor s poharak közt, könnyített szivén s Rákóczi s a magyarok ellen egész bosszúságát kiönté. Mindazáltal a lakoma csendesen folyt végig s a tisztek nem árulták el kevés épülésüket barátságos társalgásán, mi által nem képes velök szokott durva s önkényes bánását feledtetni.

Ilosvay kettőt ezen urak közül ismert, mindössze négyen voltak, s a más kettő leginkább neheztelt Eiderre, ki egyszer rossz kedvében, hosszas künn mulatásuk miatt agyonlövetéssel fenyegette őket.

Mielőtt azon emberekhez visszatérnénk, kiket már most a ritkuló fellegek nem fődtek oly setét homálylyal: mondjuk ki az akkori idők jellemzésére, hogy a különböző kisebb várak parancsnokai oly önkényt gyakoroltak s oly

korlátlan hatalommal bírtak, mint például egy tengeri hajó parancsnoka, s élet-halál urai voltak; bár a kardjog nem minden ember kezébe való, — — ha ily jog léteznék is magasabb erkölcsi s vallási fogalmak szerint. Minden személyes bosszúra, vagy a sivár kedély vétkes kitöréseire kész mentségük volt e hatalmasoknak: mert kikre ily várat bízta, azokat nem volt tanácsos megsérteni — sok függött hűségüktől.

És most hallgassuk ki azok beszélgetését, kik közül csak az egy Ilosvayt neveztük meg...

Ilosvay, a mint látszott, nem e pillanatban lépett ezen emberek közé, s a társalgásnak vagy tanácskozásnak régen kellett folyni.

De nevezzük meg a jelenlévőket: az első, kire ráismerünk, Ráfael; jelentő vonásai legfeltünőbbek, s bár a harmincz évet elérte már ez időben, sokkal hiúbb volt, mint hogy arcját szerette volna elváltoztatni; mellette Fenchel a százsz, s ennek közelében Izekucz, mindnyájan az őrizet német egyenruhájában; még ketten szövetkeztek velök, kik előttünk ismeretlenek, de bennök könnyen az őrizet tisztjei kettejére sejtethünk.

Mindegyiknek kard csüngött oldalán.

— Az őrizet többsége részükön van — szólta Ilosvay halk hangon — a tisztetekhez szólván, kik hozzá legközelebb álltak: minden el van intézve, jelen az idő, gyorsan fellépni.

— A várnagyot le kell löni, ez az egész — mond Fenchel, s a vár a mienk.

— Lelőni? — vágott közbe Ilosvay — miért? ha az őrizet nem állhat ellen, ha a várnagy szavának hatalma megszűnt, miért megölni? — végre is kötelességét tette mint várparancsnok, s nincs könnyebb mint elfogni: a herczeg nem barátja az ok-nélküli vérontásnak.

— Le kell löni — ismétlé Fenchel — éppen azért, hogy nagy vérontás ne legyen, mert az őrizetben vannak

emberek, kiket nem lehetett lekenyerezni: oly könnyen nem fog a dolog menni, mint kegyetek gondolják.

— Miért késünk! — szólt halkán, de elég hevesen Ráfael — a fellegek gyérülnek, az idő telik s a várnagy úr jó leveleket vett, ha nem is mind igaz, a mit erősít, e levelek felderítették, annyi áll, s ilyenkor az ember bátrabb.

— Az őrizet egy része pihen, az örök mind a mi embe-reink: menjünk! — szólt Izekucz — mi történhetik rajtunk.

A mint látszik, a terv végrehajtása csakugyan ezen éjre volt határozva, s Ilosvay szerette volna Eidert fogva vinni Rákóczihoz; jól tudta ő, mennyivel nagyobb hatást gyakorol valami főparancsnok elfogattatása, mint leületésének hirtelensége: mert az élőt látja a sereg, a halott elenyészik emlékezete előtt. Egyébiránt Ilosvay főleg Husztról gondolkozott, s Eider sorsát mellékesnek vélte.

— Menjünk, — szólt — ha a várparancsnok el van fogva, vagy ha védi magát s összevagdadjuk, nem kell egyéb, mint kitűzni a lobogót, s az őrizet bizodalmatlan részét hadi foglyoknak nyilvánítani.

Ezen utóbbi nyilatkozattal mindnyájan meg voltak elégedve. Ilosvay elől ment, s a várépület hosszában látjuk őt, s a többieket a főajtó felé haladni.

Mikor az ajtóhoz értek, ezt zárva találták, holott alig félórával elébb, mikor tudniillik egyenkint jöttek elő, kiknek beszélgetéséből egy kis részt kihallgattunk, az ajtó nyitva volt, s közvetlen mellette, a setét folyosóban, melyből a hágsó a felső épületbe vezetett, egy őr állt, még pedig Ilosvay legbiztosb emberei egyike.

Mindnyájan meg voltak lepetve: világos, mikép ha nem is hitték a merény ellenállás nélküli kivitelét, ily nemű akadályokra nem számítottak.

— Az ajtó be van belőlről zárva, s gyanítom, hogy a védgerendákat is eléje tolták — mond Fenchel haraggal: — így van az mindig, ha az ember soká tanácskozik.

— El vagyunk árulva, — szólt Ilosvay — ki bár elég bizonyosságát adta reletlenhetlenségének, nem birt a merények gyakorlatával, melyek ritkán járnak akadályok nélkül, főleg a kivitel perczében.

— Mit tegyünk most? — folytatá a tisztkekhez intézven szavait, kiket e váratlan akadály elnémitott.

— Ha a várnagy tudja, mit akarunk, akkor tervünket tüstént meg kell változtatnunk, — felelt az egyik.

— De remélem, fel nem hagyunk avval, — vágott közbe Ráfael és Izekucz.

— Az volna még! — szólt megvetőleg Fenchel, kiről mondtuk, mennyire elszánt volt a kivitel perczében; tehát éppen akkor, mikor másoknak szive leghevesebben ver. — Mondok én egyet: tev é hozzá.

— Halljuk! — szóltak élénken czimborái, Izekucz és Ráfael, míg Ilosvay s a tisztkek feszíteni kísértették az ajtót, mely legkisebbet sem engedett erőködéseiknek.

— Vegyük az őrizetnek azon részét magunkhoz, — szólt, — melyet lekenyereztünk, s igyekezzünk lefegyverezni a többit. Vér nélkül váratat csak könyvekben szoktak bevenni. Ha az őrizet ellenséges része tétlenné leend, zárkozhatik a várnagy meddig akar, a vár a mienk, s majd rátörjük az ajtót.

— Helyes! — mond Ráfael — a két ör, ki amott a falon sétálgat, a miénk; leszólitom őket: kegyed Fenchel, Ilosvay s itt a tiszt urak vezessék elé az őrizetet.

— Én itt maradok, — mond Izekucz — nem hiszem, hogy a várnagynak tíz emberénél többje legyen, ha csakugyan sejt valamit.

Éppen készültek szétválni, s erőszakkal kivinni, a mit esellel gondoltak végrehajthatni, mikor Eider, egyik kezében pisztolylyal, a másikban karddal, kilépett az udvarra, még pedig azon ajtón, mely eddig zárva volt.

Kiséretében többen voltak az őrizet emberei közül; de számukat ki nem lehetett venni a setétben.

Minden oly rögtön történt, mikép nem lehet csudálni, hogy Ilosvay s a többiek az első perczen meg voltak lepetve s mintegy lekötve a pillanat hatása alatt.

Eider azonnal ráismert Ilosvayra.

— Kegyed az, Ilosvay uram! — kiáltott fel haraggal; evvel rálőtt, s magasra emelvén kardját, embereinek kiáltott: körül kell a gazembereket venni, rendre fel fogom őket akasztatni.

A várnagy lövése után, mely Ilosvaynak bal karját találta, kik Eider részén voltak, csakugyan körülvették azon négy-öt férfiút, kiket pár perczel ezelőtt a legvérmesebb reményekben láttunk Huszt sorsa felett végezni.

De azon pillanatban, mikor a megtámadottak látták, hogy minden veszve van, s főleg Ilosvay tartott tőle, hogy a várnagy erélyes fellépése újra gyakorlandja azokra is hatását, kiket ő már olybá tekintett, mint Rákóczi embereit, azon pillanatban mondjuk, a jelenet megváltozott. Eider nem is sejtette, minő emberekkel van ügye.

Mindenesetre a várnagy részére tizenkét férfiú volt itt legalább, még eddig 6—7 ellen. Eider sejtette-e az őrizet elpártolását vagy nem? lehetlen tudnunk; annyi igaz, hogy azon ór, kit Ilosvay az ajtó elé állított, vagy elvesztette bátorságát a kivitel perczében, vagy első áldozatja lőn a felfedezésnek.

Mihelyt Eider kisütötte pisztolyát, Fenchel a várnagyra lőtt, a nélkül, hogy tudná, találta-e vagy nem; azután hirtelen Ráfaelhez fordult és parancsoló hangon szolt: «Gyorsan elő kell hozni embereinket! addig majd tartjuk itt magunkat».

A tiszt, ki Ilosvay mellett állt, Ilosvay maga, Izekucz és Fenchel jól tudták, hogy itt nincs egyéb hátra, mint drágán adni életüket.

Miként történt az, hogy az őrizet legnagyobb része szövetkezvén velük, nem jött oly hirtelen elő, mint arra szükség leende: azt csak azon körülmény fejti meg, mikép

Ilosvay maga nem akarta, hogy összeütközés történjék, s mindent úgy óhajtott elintézni, hogy legegylebb a várnagy legyen tehetetlenné téve.

Akkor még szuronyok nem léteztek, de a csata azon néhány férfiú, kik megtámadtattak, s a künn maradt része közt az őrizetnek, valóban irtózatossá lőn a maga nemében.

Ráfael, miután egyet lelőtt, s egy másiknak arczán át egy hatalmas vágást ejtett, sietve távozott, hogy az őrizet embereit összehívja.

Fenchel lemondott a támadásról, a falnak vetvén hátát, még eddig sikerült neki magát megvédeni. Ilosvay, a tiszt, Izekucz s még ketten, egyenesen a várnagynak törtetek, de lehetlen volt hozzája férni, mert hívei dühösen védték őt.

A lövések Eider emberei részéről a kétes setétben nem találtak, s rövid kardjaikkal feleltek Ilosvay s a tiszt súlyos kardjának vágásaira.

Fenchel és Izekucz, kik fehér egyenruhában voltak, alkalmasint annak köszönhették életüket, hogy azok, kik Eidert védték, nem tudták, hányan vannak ellenük, s a setétben saját czimboráikat ellenségnek nézték.

Mindez igen természetesen sokáig nem tarthatott: Ráfael alig tíz perczel azután, hogy őt távozni láttuk, rohanva sietett elő az őrizetnek megnyert embereivel, kik nem akartak addig mozdulni, míg parancsot nem vesznek Ilosvaytól.

Fenchel már két sebet kapott, Izekucz is vérzett, a tiszt, ki Ilosvay mellett vivott, egy lövés következtében összerogyott, mikor Eider három embert vesztvén már, az ellene felizgatott őrizetet előrohanni hallotta inkább mint látta, felkiáltott:

— A császár nevében parancsolom, lázadó, pártütő nép, vége legyen a harcznak! — fogjátok meg ezen áruló gazembereket, kik a várba kéredztek, s most a császár ellen fognak fegyvert.

Eidernek szavai elhangoztak, annyival is inkább, mivel mindezt folytonos vivás közben mondotta.

Azon perczben mikor Ráfael szava megcsendült, s az előrohanó őrizet sűrű lépteinek dübörgése hallatszott, Eidernek emberei kissé hátrafelé vonultak, s mindnyájan a várnagy körül gyűltek. Ez által nyertek Fenchel és Ize-kucz szabadabb kezet.

Fenchel, bár nem csekély vérvesztés után, nem érezte még fogyni erejét, s mihelyt támadói a várnagy felé tódultak, a tigris gyorsaságával termett Eider előtt, kit Ilosvay foglalatoskodtatott. — Egy hatalmas vágás következtében, Fenchel rövid kardjától, a várnagy kiejtette hosszú pallosát kezéből, s a következő perczben egy szúrás után, melyet senki sem vallott magáénak, s melyről nem lehetett tudni, kitől jött, egy felkiáltással: — *éljen a császár!* hanyatt esett emberei közé, kiket páni rettegés kapott meg, s lemondtak a védelemről.⁷

Pár keréknélküli ágyu, csekély mennyiségű lőpor, s mintegy száz darab lőszer volt a martalék. Az őrizet, minden tisztjeivel Rákóczi zászlói alá esküdt.⁸

Ilosvay egy embert sem vesztett, az ajtóhoz állított őrt is, betömött szájjal egy rejtekben találták. A csata közben összeesett tiszt sebei nem voltak halálosak. Miként tudta meg Eider a tervet? sohasem jött világosságra.

* * *

Hajnalban a huszti vár szögletein nemzeti zászlók lobogtak. Ilosvay egy hirdetményt küldött szét a megyében, hozzácsatolván Rákóczi híres manifestumát.

A nemesség, mely eddig a huszti vár ellenséges őrizete, s szintoly kevély, mint a magyarokat mélyen gyűlölő várnagy fenyegetődzései által nem nyerhetett szabad tért, egyszerre minden oldalról elősietett.

Nem telt el nap, hogy a várba egy-két apró dandár ne

érkeznék s újabb-újabb csatlakozási nyilatkozatok ne küldetnének.

Ilosvay három-négy napra a vár bevétele után az egész vegyes őrizetet, mely Rákóczi lobogói alá esküdt, Ráfael és Fenchel vezénylete alatt Rákóczi táborába indította, s a várba új őrizetet tett az oda gyűltekből, s pár elhatározott férfiúból meghittjei közül.

Oly buzgó volt a lelkesedés e nagyobb részt oláhok s oroszok által lakott megyében, mikép Ilosvay Imre, s később testvére Bálint, kit Rákóczi Husztra indított, kénytelenek valának a szolgálatra nem alkalmasokat, vagy fegyverteleneket százankint visszautasítani s béketűrésre inteni, míg a sor reájok kerül.

Minden magyarországi forradalom s felkelés az Isten nyílt ege alatt, e jellegével birt a buzgóságnak s lelkesedésnek. Összeesküvések a titok leple alatt, ármányok és cselszövények nincsenek a magyarhoni népesség jellemében. Ha voltak ily összeesküvések, vagy nem érdemlették meg e nevet, s kezdeményezések bélyegét viselték; vagy éppen a kormány által indítottak, melynek érdekeiben volt, egy csomóba gyűjteni azokat, kiktől rettegett, s kiket szeretett valami oly tanácskozásokba s értekeződésekbe beszöni, melyekből összeesküvés soha, de nyílt forradalom támadhatott volna: hogy aztán a becsaltakra eshessék, — könnyű szerrel legyilkoltathassa őket. Az úgynevezett Zrinyi- és a Martinovics-féle összeesküvések e rovatba tartoznak. Tudva voltak, előidézettek, s a cél el volt érve, mert Magyarhon annyi lelkes fia a hóhér bárdja alatt veszett el.

HAGER.

I.

Míg ez Huszton történt, addig Brenkovics, Vaszil és Ursza más tervvel voltak elfoglalva. Mondottuk, hogy a hajduvárosok, bár követségeik sűrűen járultak Rákóczihoz, általános csalatkozásukat tömegben azon időre halasztották, mikor Rákóczi a kállói várat kézhez keríti.

Nem félelem okozta ezt részükről, hanem számítás. A magyar népben minden elhatározást tanácskozások előznek meg: ez vérében van. Isten nem teremtett nemzetet, mely anynyira a képviselő-rendszerre lenne születve, mint ez. Vakon ritkán megy a veszélynek, s szereti kimondani véleményét.

A jó hajduk örömríadások közt kísérték szemmel a felkelés haladását, s már számosan közölök szolgáltak Rákóczi zászlói alatt, — de azért a csapszék- és kupak-tanácsban okoskodtak.

— A várakat kell kézhez keríteni, — mondták: — ha a herczeg akarja, megteheti — addig tapodtat sem mozdulunk.

A kállói vár nem volt sokkal több, mint egy kis, 4 toronnyal ellátott, laktanya: tágas udvarát földerődítések és árkok kerítették; ezeket a föld árja s eső tartották hinárral inkább, mint vízzel; de ágyuk nélkül bevenni nem volt csekély feladat, főleg gyakorlatlan népnek.

Bár Rákóczi Brenkovicsot, Vaszilt és Urszát titkos megbízásokkal Kállóba küldötte, nem akarta a nyílt támadást kísértetlen hagyni.

A Diószegről jött nép egy részét tehát Kálló alá szállította, s ez nem távol a vártól, földve homokhalmoktól oly állást vőn, hogy a várnak ágyúi nem árthattak neki.⁹

A buzgóság oly nagy volt ez időben Rákóczi seregei közt, hogy a népet alig lehetett tartani. Egy reggel a várból egy lövés történvén, míg a tisztek észrevették, az egész hadosztály fegyvert ragadott s rend, terv nélkül megrohanta a várat.

Mindennel, a mit kaptak: szekerekkel, fahasábokkal, bútorral, ágyneművel, szeméttel s ganéjjal betöltötték az árkot a nehéz vassal pántolt kapu előtt. Oly hirtelen történt minden, s a kállói nép oly élénk részt vett e sajátos hid készítésében, mikép a várból történt számos lövés daczára az rövid fél órában járható lőn.

Az ostromlók forradalmi szokás szerint, meg nem szüntek czél és siker nélkül a falakra puffogatni. A tisztek előnyargalva hirtelen felkantározott lovaikon, ügyekeztek ugyan némi rendet előidézni, a támadást szabályozni, de ez lehetlen lőn. Mihelyt a söppedékes átjárasi töltés kész volt, oly erővel rohanták meg a kaput tömegben, mikép azt kelle hinni, hogy összetörik fegyveragyaikkal.¹⁰

A támadás azonban nem sikerült; a kapu a rohamnak, fejszéknek s fegyveragynak ellentállt; a várból pedig a tömegre intézett lövések nem egyet találtak a merész vívók közül.

A tisztek visszavonulásra fuvatták a trombitákat, de csak késő este lehetett a népet a táborba vezetni.

Brenkovics első volt, ki átlátta, hogy ily módon a várat be nem lehet venni, azért a kis szobában, melyben nem távol a vártól egy zsidónál szállva volt, Urszával és Vaszállal tanácskozni kezdett.

— Minden attól függ, — monda Ursza — hogy a várba beférhessünk.

— Nem oly nehéz, — felelt Vaszil — a lakosságból többen járatosak a várba: tegnap is láttam pár nőt kosa-

rakkal beeresztetni a dobogón, s a várárkon belül is van néhány ház, melynek lakói kijárnak: de vannak ott menekültek is.

— S aztán? — kérde Brenkovics.

— Ha benn lesz ismerőink egyike — viszonzá Vaszil, — nem kell egyéb, mint éjjel egy kötelet leeresztetni a földerdőtésről, a többi az én dolgom.

— S ha mind benn is leszünk? — kérde tovább Brenkovics.

— Megöljük az őrizetet, — felelt Vaszil egykedvűen.

— Negyven embert! — kiáltott fel Brenkovics.

— Könnyebben, — viszonzá az oláh, mintha 80 volna.

— Bolond beszéd! — fejezte be Ursza — de meglátjuk!

— Én egyedül ily véetlenségekre nem szeretek számítani; azért hallják kegyetek, a mit végeztem, s a, mit tenni kell — szólt Brenkovics rövid szünet után.

Ursza és Vaszil azonnal elhallgattak, mintha még egészen bennök volna azon tartózkodás, melyet Brenkovics irányában főleg Vaszil, ki iskolájában érett emberré, érzett mindig.

— Kegyed Ursza az oláhok és lengyelek közül, kik seregünk nagyobb részét képezik, s minden merényre készeknek nyilatkoztak,¹¹ néhány elhatározott embert vesz magához, s azokkal éj idején, közeledvén a várhoz, ügyekendezend az egyik szárnynak úgy is korhadt zszindelyfedelét felgyujtani.

— Ez nem nagy mesterség, — felelt Ursza, figyelemmel kísérvén Brenkovics minden szavát, legfelebb pár tüzes nyilat eresztünk neki.

— Ugyis van a lengyelek közt még pár jó öreg ijász, — fejezte be Vaszil.

— Ha e vár-épület s a pár náddal s szalmával fődött ház tüzet kapnak, akkor lesz alkalmunk a várba menni, mert Kállóban azonnal félreverik a harangokat, s a nép

a házakat, nem a várat fogja oltani, s a várba menekültek kibujnak a fészekből; egyébiránt én a várnagyot ismerem, s megkísértem, ha beereszt-e? Értették kegyetek jól, a mit mondok?

— Tökéletesen — viszonzá a két czimbora.

Az intézkedés eddig tartott, s még az nap este egyjét közelítjük meg azon éji képeknek, melyeket semmi hazai művész nem örökített; mert hazai művészre nem nagy gond volt felülről soha; pedig sok történt ecsetre méltó s nagyszerű a természet fönséges képén, melyet ez áldott földön végig terített.

Éjfél volt, midőn a kállói vár parancsnoka, egy öreg elhizott német hadnagy, nem csekély aggodalommal hömpölygött ki ágyából, egyik ablaküvegének megcsendülésére.

Kevés időt engedett ő magának hetek óta nyugalomra, mert a minő nagyúri elbizottság emelte kakastaraját a békés bécsi és prágai palotákban, annyira hevert a nehéz napok súlya azon elszánt, csak parancsot ismerő, s nagyrészt rettenhetlen férfiak vállain, kik a német hadi hierarchiának távolabb idegzetét képezték. Olykor a legfontosabb pontok, a munkálatok jelczövekei, melyeken a tágan vetett hálózat hurkai megakadtak: egy-egy elévült hadastyán kezére voltak bizva. Összeszedett nép, béna, csonka emberek; üledéke a kitóduló seregnek, melyek messzi földön öntötték ki életnedvöket az uralkodóházért, — képezték a csekély őrségeket. Tisztelet ezen embereknek! — Rossz ügyet védettek, s mégis olykor a hűség s önfeláldozás magasztos példáit adták. Kevés uralkodó-ház dicsekedhetik buzgóbb, elszántabb védőkkel kevesebb dicsőséért, csekélyebb jutalomért.

Hager, a kállói várparancsnok, egyje volt ezen embereknek. Isten tudja, mióta szolgált; első hadévei mint álom derengtek emlékezetében; 70 év terheit emelte hű vállain, egyszerű ember volt, követelései csekélyek. Har-

mincz év óta a paradicsom messzi távban, melynek virányai alatt nyugodni vágyott, századosi nyugdíj volt.

Oda tették a hű embert, az akkor mint jellekő, mint tájékozási gula nem csekély fontossággal bíró kállói kastélyba, mely már nevet viselt. Az őrizet negyven főből állt: német, cseh, morva, cigány, oláh egyesültek abban. A legfiatalabb meghaladta a negyven évet, a legidősb 80 éves hadastyán volt, félszemű s mindig ittas.

Hager s e maroknyi nép oda vettettek a forradalom közepébe, e kis fészekbe, melyet 48 fontos golyó átjárt volna, mint egy ív papirost. Nem fizettettek, s a sűrű parancsok, melyeket távoli tábornokoktól nyertek, a vigasz egy szavát, a méltánylat egy hangját nem foglalák magukban. Szárazok voltak, mint a kérges bőr, pusztá parancsok, kolompul egy fenyegetéssel nem teljesítés esetében: ez volt minden!

S mégis a derék öreg tiszt, nagy hasával, gyér ősz hajával, maga sánta és köszvényes, a haladó fölkelés közepette egy perczig sem vesztette el fejét; nem zugolódott, nem várt segílyt: kiszámította hány lövés telik ki porából, golyóiból: s gondolta, ha minden kifogy, — kirohanunk s vége a bohózatnak.

Oh! ti hősök a diadaljelentésekben, felkeresztezve s szalagozva, — érdemjelesek inkább, mint érdemesek, ti méltóságos, tele erszényű, mindig jól lakott nagy jó uraim, le a kalappal ily emberek előtt! pedig sok van ilyen, kiknek a történelem neveit fel nem jegyzette, és kik nagyobbak voltak, mint ti!

Egy tüzes nyilvessző metszette át az ablak lemezét, mely pattogva ejtette forgácsait az öreg hadnagy ágya elé!

— Ohó! kiáltott fel a tiszt: felrántván hirtelen bőrbugyogóját, magára vevén széles pávafarkú kabátját s lovag-csizmáit. — Gazemberek, tolvajok, gyujtogatók, lauhansok! — mind ezt az öreg úr oly felindulás nélkül morgogta maga elé, s e közben súlyos kardjának bival-sziját

oly méltósággal kerítette termetének dombora körül, mintha nem setét szobában, hanem a bécsi terek egyikének közepette, ezerek szemeláttára teendé mindezt. Éppen mikor a fekete, avult paszománttal kerített lapos háromszeget, egy borotválkozó rojthoz hasonló tollékkal vágta bal füllére, nyitott be az öreg 80 éves őrmester, Fiedler Sebestyén, teljérszegen — s irtózatos pongyolában.

Az öreg ex-vasasnak egész öltözéke egyik lábán saruból, a másikon rémitő magas lovagsizmából állt: felül ezeken, térdig nyult le szőrös lábain egy kissé talányos színű, úgynevezett komisz-ing, melyre egyenruháját rántotta fel nyakkendő nélkül, s fejét veres szélű háló-sipka fődte, a súlyos kard nem hiányzott oldalán, s nagy csőrömpöléssel kísérte ura lépteit a pallón. Hogy a hadnagy figyelmét e festői készület ki ne kerülje, kezében faggyúgyertyát tartott, míg lábai mintha tojás közt járkálna, keresték az alapot s egyensúlyt.

— Uram, hadnagy úr és várparancsnok! — gagyogta németül — újra megrohantak, tüzes golyókat lövöldöznek a várba; van legalább 200,000 magyar, milliók meg milliók! fekete az egész vidék — mint a — mint a — a csizmám: fejezte be, majd kiejtvén a gyertyát kezéből.

— Hallja Fiedler, — szólt nagyot hahotázva a hadnagy: — az éj oly fekete, nem az ellenség, a szalmafedeleket nézte félszemével elefántoknak. Gyűjtse egybe a népet az udvaron, mindjárt lemegyek magam: hadd lövöldözzenek addig, jó eső volt tegnap egész nap, ázott a földél, nem fog rajta a tűz.

— Sehr wohl, — felelt az őrmester nagy tenyerét illesztvén hálósipkájához, s műértőleg fordulván sarkán, miután a gyertyát átadta a hadnagynak.

— Ej Fiedler, megálljunk csak, halt! — ilyen-amosyan! crucifix-bataillon! — kiáltott rá Hager.

Fiedler megállt, arczzal kanyarodott a hadnagy felé, ki addig a gyertyát üvegserlegbe szúrta.

— Doboltasson kend tüstént: aztán vegyen magára valamit, úgy néz ki, mint Luczifernek felesége: újra bekapott ugy-e . . . marche!

Fiedler egyet kanyarult . . . de ez úttal kevesebb sikerrel s hadias tartással, mint eddig; mert elvétván a számítás, akkorát indított magán, hogy egészen körben fordult s a hadnagygyal összezsapódott.

— Kreuz szakrament! — marche — vagy segíték mindjárt! — szólt a hadnagy, orrához kapva.

E közben külről sűrűn kezdtek a födéltre hullni a nyilak; az árok melletti házak lángot vetettek annyira, mikép a hadnagy leérkezvén a vár udvarára, azt fényesen kivilágítva találta.

Ezalatt a városban, mert tudnunk kell, hogy Kálló városban már a micsodás, — megkondukt a lármaharang, s minden oldalról elősietett a nép.

Az őrizet pár percz alatt talpon volt; kiki a hogy ágyából kiugrott, vagy lépett, s így együtt a tűz világában nem csekély hasonlatossággal birtak azon szellemekhez, melyeknek szarvuk van, s csak kevés tanulni valójuk maradt földi pajtásaiktól.

— Uram ne hagyj el! — kiáltottak fel néhányan az előtóduló várlakók s oda menekültek közül: ég a födél.

— Hadd égjen, — szólt a hadnagy — nem nagy kár érette, ha sajnálják kegyetek uraim, vizet rá, majd elalszik.

A kállói nép látván, hogy égés van, s nem támadás, jó közel tódult a várhoz, s nemsokára a buzgóbb lakók közül néhányan vizes hordókkal szekereiken jelentek meg.

Mihelyt Hager hadnagy tudta, hány hét a világ, azonnal megtette rendeleteit. Az árok melletti föld-erődítésekre öröket állított, másokat az épület ablakaihoz az égő födél daczára, nem igen féltvén a nehéz boltozatokat betöréstől.

— Ha valakit láttok közeledni, le kell löni — ez volt a parancs.

Mihelyt ez ki volt adva, külről nagy zsinat hallatszott — s pár jól érthető hang kiáltott:

— Van viz elég, előre, előre! — le kell a hidat eresztetni, oda égünk, ha a vár zszindelyét kezdi a szél hordani.

Mikor a hadnagynak, ki tizenöt évet töltött Magyarországon, de pár teremtetén, s még néhány csinosabb honi kitételen túl egy szót sem tudott nyelvünkön, a láрма értelmét megfejtették, felkiáltott:

— Teremtente batta! — azután németül folytatta: egy sem jó a várba! — ismerlek gazemberek, csak azt akarjátok, hogy a nyullábú kuruczokat hozzátok nyakamra! — Miután ezt nagy erélylyel kidörögte, s a lakosság közt lévő pár zsidó megfejtette a többinek, hányat ütött az óra a kastélyban, a nép zúgolódni kezdett, s a zsinat folytonosan növekedett.

— Beszélek én a hadnagy úrral, — hangzott egyszerre egy kemény érc- s velőtjeljes férfiúszózat, halljuk, halljuk, halljuk! — kiáltottak többen, oltsátok a házakat! — hadd veszszen a vár, ha nem kell segítség!

— Halljunk szót! — kiáltott újra az előbbi hang.

— Hadnagy úr! — én vagyok, ki tavál a parancsot hoztam Klökelsberg tábornoktól.

A férfiú, ki szólt, ezt németül mondotta, s mivel a nép nagy része az égő házak felé tódult, a hadnagynak sikerült szavait megérteni.

Azonnal rossz lábai daczára felbicézélt újra a hágcson, s egy ablakát megnyitván, annak keskeny résén át lekiáltott:

— Ide senki sem jó, nem ismerlek! — de légy akár ki, nem akkor nyitunk kaput, mikor az ellenség egy hajításhyra van. Ha a nép híve a császárnak, takarítsa el a kapu elől a vár árkába vetett lomot, ha nem cselekszi, vagy tüstént el nem takarodik, közibe lövetek.

— Hadnagy úr! — én vagyok, kit tavaly maga megbizott levelekkel nővéréhez Bécsbe a csaplárosnéhoz a Jägerzeilban — — küldetve vagyok, s újra parancsot hozok.

— Nem hiszek neked gazember, takarodj! kiáltott a hadnagy, — s ha a nép nem kotródik, mindjárt lábat adok neki.

— Ach váj! — hallatszott alant pár zsidó ajkáról, kik a hadnagy fenyegetődzéseit megértették, s pánrettegással kezdtek futni a vár elől, ordítva, mintha nyúznák őket; lőnek — lőnek — menjünk — fussunk!

Valóban a zsidók jajveszéklésére, s futásukat látván, a nép is igen hirtelen szanaszét szaladt, egy része a vár közelében meggyúlt s már magas lánggal égő házak felé, a többiek pedig, a merre láttak.

— Egyedül vagyok! — kiáltott fel újra azon ember, kit nem tudunk másnak, mint kémnek gondolni.

— Künn fogsz maradni, — fejezte be a hadnagy, becsapván a lőrést, mert az ablak nem volt nagyobb azon nyílásoknál, melyek mögött az ágyúk állnak.

Mikor a férfiú látta, hogy nem boldogul, haraggal távozott a kapu elől s lépteit azon oldal felé irányozta, mely elég setét volt, a házak az ellenkezőn égvén, világuk eddig nem hatott: egyébiránt legelhagyatottabbnak is látszott, s körüllegve sűrű nehéz füsttől.

E közben a várnak zszindelyfödele pár helyt újra meggyúlt, de részint a várórség, részint azok, kik a várba menedéket kerestek, jól-rosszul megoltották azt, s mivel a földel nedves volt, a tűz nem terjedhetett gyorsan.

A kém — maradjunk e czím mellett — éppen a keleti oldalon lévő bástya irányában ballagott, midőn pár ember hosszú vastag póznát czipelve óvatosan, s mindig az árok szélén egyenesen szemközt jött vele.

A setétben csak akkor vette észre őket, mikor az első összeütközött vele.

— Ki vagy? — kiáltott a kém.

— Kegyed az, Brenkovics? — volt a felelet. — Ismerős hangok találkoztak. A ki szólt, nem volt más, mint Vaszil. — Mi vagyunk: én és Ursza.

— Be nem férhetünk a várba — mond Brenkovics — a hadnagyba az ördög bujt, gondolom a félsz ördöge, egyebet kell tennünk: hát ezt a rudat mi okon czipelik kegyetek?

— Mi okon? — mond Vaszil lassan haladván előre; Brenkovics követte lépteit, nem lévén még tisztában magával, mit kellessék ily ármányos körülmények közt tenni.

— Mi okon? — ismétlé Vaszil, míg Ursza, ki a rúd másik végét tartotta, nem vehetett részt a suttogva folytatott társalgásban. — Megmondom uram: a tulsó bástya bal szöglete mellett nyílás van, alkalmasint ott öntik ki a kiöntendőket — a vár árka nem széles, e rúd átér, megmértem szememmel tegnap, míg világos volt, ha jól befektetjük e fát, Ursza bátyámmal teszünk egy kísérletet, s belopódzunk a várudvarba.

Ha e terv, bárminő más helyen s másnemű emberek közt találanda indítványozóra, aligha egyéb sikere leende, mint hahota; de ezen emberek a legvakmerőbb dolgok kivitelét lehetők hitték, s ez annyira igaz, hogy Brenkovicsnak pillanatig sem jutott eszébe a mondottakon fennakadni.

— Jó, — felelt rögtön: kísértse meg kegyed s adjon jelt — követni fogom.

Valóban Vaszil a legtermészetesbnek tartván Brenkovics beleegyezését s igen egyszerű vállalatnak, kerek rúdon az árkon keresztül jutni egy szük nyílásig, sietve haladott előre, midőn egyszerre megállt.

— Itt vagyunk — ezen oldalon van a nyílás, nem tévedhetünk, — szólt.

— Gyorsan, — mond Brenkovics, — ne engedjünk magunknak időt gondolkodásra, hogyan leend, mikor benn leszünk?

Evvel Vaszil le kezdette eresztetni a rudat a földre, s Ursza hasonlót tett.

Most a vakmerő három ember egymás mellett állt.

— Vaszil, — mond Brenkovics, egészen feledvén czimborája méltóságát — te tudod, merre van a lyuk, irányozd a rudat, majd tartjuk ketten másik végét, hogy a vízbe ne csapjon, s tolni fogjuk előre.

A pózna nem volt más, mint igen hosszú fiatal fenyő sudar, oldalait az ács bárdja még nem érte: alkalmasint szarufának szánt gerenda, melyet Vaszil s Ursza valami épület előtt találtak.

A nép a tulsó oldalon a házak oltásával volt elfoglalva, a várórség pedig látván, hogy a tűz mióta heves szél kerekedett s az égő házak nád és szalma tekereseit hordani kezdé, ha elfojtatik egy helyt, két helyt nyer tért, elhatározták a fedelet lerántani, mi nem volt csekély feladat, s az egész őrizetet igénybe vette.

A kis várudvar úgy tele volt égő zsindelelyel, s a füst annyira eltöltötte, mikép csak oly vasfejű parancsnok erélye tarthatta fel a rendet, minő Hager volt.

De térjünk vissza Brenkovicshez s társaihoz.

Vaszil a rudat gondolomra ama nyilás felé irányozta, melyet lehetlen volt füstben látni, Ursza és Brenkovics pedig egész súlyukkal másik végére nehezkedve, tolták azt előre.

— Csak lassan — mond Vaszil — ha az a veszett moslék az árokban nem volna oly mély, bele ugorám, de két embert is ellepne, megmértük Urszával. De semmi azért, mindjárt elérjük a nyilást, ereszsze csak kegyed uram a rúd végét, hogy lássuk, ha túl a párkányig ért-e már. — Hó! szakítá egyszerre félbe szavát: a falhoz ütődött, nyomják csak le hamar, hogy emelkedjék fel — úgy — most kissé jobbra. — — — E szavak után Vaszil elhallgatott, mi nem kis öntagadásába került, mert oláh lévén, nem tudott semmit szó nélkül tenni: de ha hallgatott,

mind a hárman úgy dolgoztak, hogy a verejték kezdett szakadni rólok.

— Megvan! — szólt egyszerre Vaszil, — taszítsuk csak előre, még ha jut: — úgy — még egy kissé — most már gondolom, megbir egyet.

— Előre! — mond Brenkovics, ha rosszul áll a dolog, térj tüstént vissza, ha jól, füttyents.

Vaszil, miután a sudar átfogta az árkot, s annak tulsó vékonyabb része elég biztos alapot nyert, felemelkedett a földről, hol mind a hárman térden állva dolgoztak, s körültagogatván magát, mormogta: két kis pisztoly s egy kés, elég ennyi, minden rendben van — aztán Brenkovics-hoz és Urszához fordulván, élénken folytatá: — Jól nyomják le kegyetek a rúd végét, hogy ne forogjon, de menjen kegyed előre, Brenkovics uram, — mert legkönynyebb hármunk közt.

— Ne beszélj annyit, telik az idő, — riasztott rá Brenkovics, s Vaszil felelet nélkül nyúlt végig a kerek sudaron olyformán, mint a ki sima rúdon felfelé akar kúszni, s azt lábbal, karral átöleli.

Vaszil a majom ügyességével s a medve biztosságával haladott a rúdon. Ki ily merész kísérleteket nem látott, alig hinné, minő gyorsan végrehajtotta az ármányos feladatot.

A rúd mind a mellett, hogy Brenkovics és Ursza keményen tartották, folytonosan forgott saját tengelye körül, de ez mitsem billentett a vakmerő oláhon.

Aval is keveset gondolt, hogy az elég ruganyos fa meghajlott alatta; egy hang nem lebbent el ajkain, s a setéség a sűrűdő füst miatt átláthatlan volt.

Vaszil még nem érte el a vár falát, mikor eltűnt két társa szeme elől.

Brenkovics és Ursza, minden vakmerőségük mellett, hevesebben érzék dobogni sziveiket, s a lehelletet fojtották magukba, midőn mintegy öt kínos percz után éles füttyentést hallottak.

— Se baj! — mond Brenkovics, — tartsd jól a rúd végét öreg, rajtam van a sor.

— Hát én aztán hogy megyek át, ha senki sem tartja a rudat? — kérde Ursza.

— Tartjuk túl ketten, — felelt Brenkovics s a jövő pillanatban már átölelte a gerendát, s gyorsabban mint Vaszil, az utálatos nyilásnál volt. Könnyített átmenetén főleg az, hogy a rúdnak mind két végét tartották: de egyre megy, ott volt, — ez a fő dolog.

Ursza mormogott magában, mikor a második jelfütytyentés áthaladt a légen: — én vagyok a legöregebb, s nekem jutott a darabossa. Ej, — bátorította fel magát — egy kis fürdő még megjárja, de okosabb leszek mint ők, felosztom magamat a víz s a gerenda közt, mindegyiknek terhemből, annál könnyebben birnak.

Ezt mondván, a vén cigány más modorban kezdé meg veszélyes átmenetét mint két társa: a helyett t. i., hogy a gömbölyű gerendát karral, lábbal átölelje, s azon tovább csúszszon vagy kúszszon, beleereszkedett a vár árkának zöld mártásába s csak erős karjával tartózkodott a sudaron: így terhének egy részét a víz emelvén, könnyebben és gyorsabban ért czimboráihoz, mint azok gondolták; de oly állapotban, hogy nem volt tanácsos vele érintkezni.

— Itt vagyok én is! — ezek voltak első szavai, midőn a szoros lyukon átvergődve, a várudvaron találta magát czimboráival, kiket a bejárás majdnem oly állapotba helyezett, mint a minőben ő maga volt.

A sűrű füstben senkisémet vette őket észre, de nem akartak soká e nyilt helyen időzni, s a főépületnek szemközi oldalához óvatosan közeledvén, egy ajtócskát pillantottak meg.

— Itt egy ajtót látok, — susogta Brenkovics — minden attól függ, minél előbb e sok fejét vesztett nép közé elegyednünk — utánam! — Evvel társaitól kísértetve,

belopódzott a nyitott ajtón, mely valami kamrába vezetett.

Ide jutván, Brenkovics csiholni kezdett, s a kova szikrái egy másik ajtót árultak el, rossz fakilincsel ellátva.

A három vakmerő ember szemlét, vagy inkább tapogatózást tartott fegyvertárán. Brenkovicsnak két pisztolyán kívül rövid, görbe török-gyilka volt, melylyel bámulandó ügyességgel tudott bánni; Ursza hasonlóul két pisztolyal birt, melyet bőrköczéje megóvott a víztől, s egy-két arasznyi vasbuzogány, saját remekműve, függött szíjjon válláról; Vaszil fegyverzetét tudjuk.

Meg kell vallanunk, hogy várbevételre igen ebül voltak ellátva; mindazáltal nem leend időnkivüli, ha eszünkbe jut: miként a vakmerőség és meglepetés a leghatalmasb fegyverek közé tartoznak. A világ történelmei ezer meg ezer, e vállalathoz hasonló példáit tartották fel a valószínűtlen — s ha szabad így szólnunk — lehetetlen lehetőségeknek.

Csak a flibusztiak és balkániak nem egyszer hárman- négyen egész tengeri hajót megtámadtak, pedig egyedüli fegyverük rövid tör volt.

Azon rettenhetlenség, mely váratlan, rohamos megjelenése által ott terem, ahol legtávolabbról sem gyanítatik, fejt meg a pánszerű hatást, melyet gyakorol a véletlenül megtámadottakra.

Sohasem fogja egy sereg, vagy várőrizet valószínűnek s hihetőnek tartani, hogy néhány ember ily valószínűsége képes legyen, első gondolatja tehát az leend: többen vannak, ha nem is látja a többieket. Még jobban sikerül a merény, ha ily vakmerő emberek éjjel, setétben rögtönzik látogatásaikat, vagy kivételes zavarodottságát használják a megtámadottaknak.

Hogy rövid útszéli indokolással kétségtelenné tegyük állításunkat: jusson eszünkbe, hányszor sikerül egy-két

elszánt haramiának egész szekérvonalakat kirabolni, főleg erdőség közt, minek oka az, hogy a megtámadottak több elrejtett haramiára gyanítanak — s nem mernek ellenállni.

Annyi igaz, hogy a három férfiú, mikor itt együtt állt, nem gondolkozott kevesebbről, mint a kállói várt bevenni, s az őrizetet leölni.

Röviden tanácskoztak; a tett terén látandjuk, körülbelől miről lehetett köztök szó.

Mihelyt a teendők küzdhomokján voltak, Brenkovics elfoglalta természetes helyét, s az elsőséget senkinek sem engedte át.

Gyorsaság, ijesztő fellépés, használása minden perczenek: ez volt értelme a röviden kiadott utasításnak; mi meglévén, benyitottak az elébb említett ajtón, s egy tágas konyhában voltak, melynek széles tűzhelyén kissé pislogott a tűz.

Azon pillanatban, mikor annak közepébe értek, a szemközti ajtón egy nőcseléd rohant be, szeme elé tartván kezét. — Jaj! kiáltott, — megvakulok, megfulok, az egész udvar tele füsttel.

— Hó, ki van itt! — rikkantott egyszerre, nem csekély meglepetésére három férfiút pillantván meg

— Leszúrjam? — kérde Ursza suttogva.

— Miért? — felelt Brenkovics — azután a leány elé állván, ki félreismerhetlenül konyhaszolgálo volt, hirtelen kérdé: hol van a legtöbb baj, szép hugom, hadd oltuk — vizért jöttünk, ide hamar egy rocskával.

A szépnek nevezett madárváz szemeit dörzsölgetve, minden ijedelem nélkül felelt: — Csak menjenek kentek a felső emeletbe, minden ember ott van, rocskát nem kapnak itt, hacsak a moslékos csebet nem akarják elvinni, — a többit mind kihordták innen.

Evvel embereink minden további értekezés nélkül kihaladtak a konyhából, magára hagyván a megfüstölt

szüzet, ki őket alkalmasint segíteni óhajtó menekülteknek hitte.

Rákóczi csapatjai e közben készen álltak támadásra, azon esetre, ha sikerülne az őrséget kapunyitásra birni, de nem mozdultak, s csak a jó hírt várták a homokbuczkák mögött.¹²

Hager úr bizott az árok mélységében, a vassal lemezett kettős kapu erejében, a keményen karózott föld-erősítésekben, s kisebb gondja nagyobb volt, mint ágyútlan vár-
vivóktól tartani: azért az ablakokhoz s a bástyához állított örökön kívül, mindenkit a födélre hajtott, melynek már egy része le volt verve, mikor Brenkovies az égő fészekbe jutott.

A jelenet, mely most következik, eleven képzelő tehetőséget feltételez: minden rohamos, s a peripetiák hullnak, nem következnek egymásután.

A hágesókon le- és feljártak azok, kik a szétzuzott födélnek tüzes romjait oltogatták, katonák s polgáriak.

Egyszerre Brenkovies és két társa kilépven a konyhából hosszú folyosón át, hol már a zsinat élesen hangzott, a hágesóhoz értek.

Ki álmodta az általános zavarban, s az itt terjedő homályban, hogy ellenségek, ki tekintett vonásaikra? vagy kérdezné, mit akarnak, honnan jöttek? — Itt mindenki azt hitte, hogy a várhoz tartoznak, vagy nem hitt semmit, mert rájuk sem nézett.

Most a három ember a hágesón kezdett felhaladni; egy vastag férfiú szaladt le rocskával kezében, utána egy katona jött fehér kabátban.

Mikor az utóbbi Brenkovies mellett elhaladt, rövid sikoltás hangzott, s a katona halva hömpölygött le a hágesón.

— Bizony lever még lábamról! — szólt haragosan és lejjebb ugorva a vastag ember a rocskával, mind részeg, a mennyi van! — evvel tovább ment.

Ujra pár katona sietett eléjük: két rövid szúrás, kitől?

nem tudjuk, s meg volt minden mondvá: a katonák egyike jobbra, a másik balra hanyatlott le a hágsón.

Kik polgári öltönyben voltak, azokat a három támadó ujjal sem bántotta.

Még eddig, mikép láttuk, a szerencse kedvezett a merészeknek, miként a közmondás szól. Ennek egyik oka, hogy az első emeletig érve csak négy-öt emberrel találkoztak, s a füst betöltötte a hézagokat.

Hogy Brenkovics és társai remekül lőttek, s hosszas gyakorlat e részben, minden lövésüket biztossá tette, nem szükség mondanunk; nem leendének azok, kik voltak, kevesebb ügyességgel. A cél, melyre löniök kelle, ha azt akarták, itt félhomályban is feltűnő volt: a fehér kabát t. i.; tűzvilágításban pedig elvéthetlen.

A felső emeletnek széles boltozott folyosójába érvén, ott már többen rohantak eléjük, futkosva eszmélet nélkül: a hány fehér kabáttal találkoztak, míg az égő fedélhez vezető hágsón felhaladtak — egy-egy biztos tévedhetlen törzsúrás után, orra vagy hanyatt bukkott.

Míg a mellette elrohanók azt hitték, hogy megbotlott, sikoltását pedig az esés által okozott fájdalomnak tulajdonították.

Ki meggondolja, hogy a füst-telt folyosón vagy hágsón lerohanók nagyobb részben a menekültek voltak, s három-négy polgári közt találkozott egy-egy katona az őrségből, ki nem feleli, hogy mind ez rögtön s folytonos tovább haladása közt a három flibusztinak történt, átlátandja a lehetőséget mindezekben.

De most már a fődél alá értek, hol az őrség többsége a zsindelyeket, léczeket verte le a fődélről, míg mások a boltozatra hullott tűzromokat oltogatták.

Hager az iszonyú hőség daczára a boltozaton állt, oly helyen, hol a fődél már szét volt rombolva, s az ég gyászosan boltozott feje fölött. Szeme a munkásokon függött — szólt velök, bátorította őket — hogyan jutna eszébe csak

álmodni is arról, hogy öt saját falai közt pár ember meg merje támadni.

Egyszerre ordítás hangzott, azt hiendé valaki, hogy legalább tíz ember emeli föl hangját: s egy golyó sipolt el Hager füle mellett. — Rajta, rajta, kiáltott Vaszil, Ursza, Brenkovics: utánam! — mienk a vár, nyitva a kapu! tele az udvar! éljen Rákóczi!

Míg e kiáltások hangoztak, egy második lövés szólt, rögtön utána még három s Hagernek öt embere rogyott össze.

A többi katona félbe hagyván a fődélbontást, előbolyongott, s nem tudván, mi történt, a hágsó felé sietett, hol nem egygyel ütődött össze a polgáriak közül, kik elsőként akartak lenni, bőrüket az irtózatossá kuruczoktól megóvni; méltán rettegven, hogy német védelem alá menekülésük gyanút gerjeszt.

A zsinat és zavar leírhatlanná lőn. Hager maga s emberei egyike sem kételkedett, hogy a vár be van véve. Most Brenkovicsnak hatalmas hangja megcsendült, túlhatva a lármán s dübörgésen, melyet az össze-vissza szaladók okoztak. — Hallja mindenki! ki egy labanczot elfog, vagy lelő, egy aranyat kap jutalmul — ki velünk tart, s nekünk segít, bántódása nem leend!

Alig telt el tíz másodperc e rövid s érthető szózáttal kiadott nyilatkozat után, s a jelenet megváltozott.

Mindazok, kik a várban voltak, a kállói lakosság s vidéki menekültek közül, a fedélrombolással, tűzoltással felhagytak, s megtámadván a menekülni akaró őrséget, azt nem csekély küzdés után lefegyverezték, mi annál könnyebb volt, mivel csak rövid kardjaik lógtak oldalaikon.

Legalább tizen, s ezek közt Brenkovics maga és Ursza, a hadnagyot rohanták meg.

Hager, mikor látta, vagy hitte, hogy a vár — előtte megfoghatatlanul — veszve van, kész volt elhatározásával: a fődél tűzfalához vetette hátát, kivonta hatalmas pallosát

s mivel Brenkovics egyetlen lövését, melyet maga számára mindig megszokott kímélni, nem akarta feláldozni; az öreg pohos ember a kétségbeesés erejével védte magát, s nem egyet a megtámadók közül rútul megjegyzett.

Mellette a vén Fiedler hadonázott, s egy majdnem ötven éves rácz káplár, az őrségből, ügyekezett tisztjét védeni, vagy vele meghalni.

E közben a lefegyverzett őrség éljenezte Rákóczit.¹³

Nem csekély időbe került a hadnagyot a falhoz szorítani, s kifacsarni kezéből kardját, melyet oly szorosan tartott, hogy keze kificzamlott az erőködésben. — Végre a földön hevert, s többen hatnál feküdtek rajta, öklözvén s rángatván az öreg embert.

Életét annak köszönhette, hogy támadói közül csak Brenkovics és Ursza birtak fegyverrel, s ezek élve akarták diadalok jeléül a becsületes embert Rákóczi táborába vinni.

A rácz káplárt Ursza rövid buzogánya földre terítette, de feleszmélt később, s a zavarban sikerült neki megszöknie a várból. Fiedlert lábai úgy is alig birták, azért elvesztette hamar az egyensúlyt, s jelenben egy zsidón feküdt, kire erőködése közben bukott, s rettentően hetvenkedett.

De mi történt Vaszillal? — megmondjuk.

Mihelyt látta, hogy a várba menekültek nagy része csatlakozik társaihoz; néhányat felszólított: — Utánam, menjünk a herczeg elé! éljen Rákóczi! — evvel előrerohant, s többen kísérték. Az udvar tele volt füsttel, mindenki fejét vesztette. Csak azt tudták, vagy inkább hitték, hogy a kuruczok a várban vannak. — Hogyan jöttek? miért van a kapu zárva, vagy nyitva, erről gondolkozni, ily rettenetes s ingerültség közepette senkinek sem jutott eszébe. Vaszil az udvarra azért sietett le, hogy a kaput felnyitassa, s a hidat leeresztesse. Nem csekély volt tehát meglepetése, a kaput nyitva, a dobogót leeresztve, s tele a várból kitolongókkal találván.

Valószínű, mikép azok, kik legelőbb megfutamlottak, felnyitották, vagy feltörték a kaput.

Azon ijászok pedig, kik tüzes nyilaikkal felgyújtották a házakat s a várépület fedelét, látván, hogy a hid leereszkedik, rejtekeikből visszarohantak a táborba, s az eseményt hírül adták.

Az ostrom-sereg vezére azt hitte, hogy a kapu a tűz következtében nyílt meg, s az őrség vagy menekülni akar, vagy kirohanást tervez. Azért megfuvatván a trombitákat, hirtelen a vár előtt termett.

Ily csudás módon jött a kállói vár Rákóczi kezébe.

Az őrségből összesen 15 ember hiányzott, többen a menekültek közül sebet kaptak, de a vár fél kettőre éjjel után Rákóczi vezérének kezei közt volt, négy könnyű ágyú, s jó minőségű lőpor s fegyver lőn a martalék.¹⁴

Az őrizet, miként az majdnem mindig történt e forradalom alatt, szolgálatot vett Rákóczi seregében.¹⁵

Hager kinyilatkozta, hogy később meghalni, mint hűségesküjét megszegni.

Rákóczi megkínálta őt később szabadsággal, ha becsületszavát adja, hogy a magyar sereg ellen nem szolgál: Hager büszkén visszautasította az ajánlatot.

Rákóczi, miként saját emléklapjaiból meggyőződhetik bárki, méltánylani tudta e hősiességet, s szabadon bocsátotta Hagert.¹⁶

Hat hét mulva a derék becsületes ember német hadi törvényszéki ítélet következtében egy ezred színe előtt gyalázatosan megfosztatott hivatalától, kardja arany bojtját letépték, azután felakasztották.

KÉP ÉS LEVÉL.

I.

Ha eddig a véres csaták s a hihetlen merények emlékeit emeltük ki a múlt homályából, nem leend érdektelen egy udvari jelenetet feljegyeznünk, mely történetünkkel összefüggésben van.

Míg a csaták el nem némultak, s Rákóczi ereje mindig áradott, menjünk Prágába, s levetvén sarunkat, lépjünk magasabb körökbe.

A fejedelmi udvarok egész birtokában voltak azon légkörnek, mely a korlátlan hatalommal jár tetteleg, az alkotmányos királyságokban pedig kárpótlása a hatalomnak.

Akkortájt mindenki a fejedelemtől várt mindent, s az önzés és félelem, mely annyi nemű alak alá rejtődzik, számításait az udvari kegy közellétében találták. Az arisztokracziának egy érdeke volt a fejedelemmel: kiváltság, felülemelkedés, fény és gazdagság: azért a fejedelemnek első szenvedélyes s feltétlen védője lön.

A prágai udvar a kornak e jellegével birt. A magyar arisztokraczia, néhány elidegenült s elhidegedett egyéneit kivéve, az egyedüli volt egész Európában, mely némi önállást tanusított: azért történetileg be van bizonyítva, hogy a kegyetlenség s legyeztetés külszine mellett, legszolgáibb példányai sem kerülték ki a gyanút s az éles szemmel-tartást.

Az udvar azonban maga, korántsem volt oly mértékben romlott, mint a kormány, mely sohasem kerítette a

teljhatalmat annyira a kezére, mint I. Leopold alatt; még pedig a legidétlenebb s izléstelenebb gyöngédtelenséggel a fejedelem irányában, minőre példa nincsen.

Azok, kik nagy Leopold nevében oly törpén uralkodtak, keveset gondoltak avval, ha nem is marad semmi kétség fenn, hogy a császárt eszközül használják saját terveik s személyes szenvedélyeik kielégítésére.¹⁷

Hihetlennel határos, mennyire körül volt bástyázva az udvari légkör. A fejedelem a sűrű féltékeny hálón át nem láthatott, s el volt úgyszólván zárva az események valódi indokaitól. — Isten óvjon, hogy ezt mentségére mondjuk; a legrosszabb zsarnok nem tehet annyi kárt, mint a gyenge fejedelem: mert míg az egyedül árt, addig emennek nevében egész serge a zsarnokoknak parancsol.

Mindent, a mi történt, s Leopold uralkodása irtózatos s a vért jegesztő korszak volt szegény hazánkban: meghittjei idéztek elő.

Emberek, minő Basta, Caraffa, és Heister, hogy e serge közt a hóhéroknak e diszpéldányokat emeljük ki, az udvar becsülésével s méltánylatával birtak. — Miért? hogyan? fogja valaki kérdeni? azért: mert e férfiak vértanúk s feláldozottak színében tűntek elő.

Ezek voltak, kik a birodalmat megmentették, kik erénys magasztosságteljes önfeláldozással az imádott uralkodó érdekeért, daczoltak a közvéleménnyel, a megvetés, a gyűlölet egész súlyát szenvedélylyel felidéztek hű fejeikre, csak-hogy a forradalmat gyökerében megfojthassák, s egy üdvös ijedelmi korszakot előidézve, hálóba kerithessék s leölhessék azon istenteleneket, kiknek a haza, az alkotmány, a törvény becsesebb volt, mint az udvari kegy s a testvérvéren vásárlott s megóvott kiváltságok. Minden szabadsági ösztön a kárhozat színében tűnt fel. Az udvari lég szerkezetében volt azon sajátság: azonítani a császár személyét, az uralkodóház iránti hűséget a haza iránti hidegséggel; ellenben azon embereket, kik dicsőbbnek hitték a királyt, ki

szabad emberek fölött uralkodik, mint azt, ki szolgáknak parancsol, feltétlenül átok alá helyezni.

Csuda-e, ha a fejedelem, felnövekedve az udvari lég előítéleteiben s e sajtószzerű nézetekben, körülvéve hizelgőktől, kiknek érdekükben volt minden szabad férfit tétlenné tenni, nem láthatott soha tisztán s elfogulatlanul? Csuda-e, ha a történelmekben folytonosan két személybe ütközünk; a jámbor, egyénileg becsületes férfiúba s a gyenge, mások gazsága által tévutakra, néha istentelenségre vezérelt fejedelemkébe — ugyanazon egy személyben? sőt ha végre az uralkodó szíve elfásul, s maga örömet kezd találni a hatalom igazságtalan gyakorlatában, ellenségének híven — szolgálain kívül — mindenkit.

Leopold udvarában, a gyorsan terjedő forradalom dacára, a napirend nem változott. A császár maga kedvelte a könyveket, szeretett mívelt emberekkel társalogni, s minő hihetlennék látszassék, a politikát, s az országos élet zaját gyűlölte.¹⁹

De nem birt azon lelki erővel, mely a nemtelen bilincset le tudja rázni, s azon emberek hatása alól szabadulni, kiket megszokott legbuzgóbb s legáldozatteljesebb híveinek tartani.

Annyira ment a gyengeség, álszégyen vagy kimélet úgynevezett hívei iránt, mikép csak oly óriási szemtelenség, oly túlszárnyalása minden korlátnak, s goromba makacsság kellett arra, minő a Lobkovitzé volt, hogy nagy Leopold erőt vevén magán, őt udvarától eltávolítsa.¹⁹

Ha e dühös, eszelős magyarevő csak valamennyire képes leende az ildomokat megóvni, Leopold sohasem biratta volna magát azon öndiadalra, hogy e rossz s alkalmatlan eszközt lerázza válláról.

A császárné szelíd nő volt, szép még aggott korában is; de a nő kedvessége legbensőbb körben mutatkozott csak; a császárné méltóságteljes hideg és komoly maradt. Mihelyt a társalgás e meghitt körön túl terjedett,

félreismerhetlen lön benne, mint császárnéban, mindazon elővélemény, s balnézet, mely a szomorú hálózatot képezte e szép lélek, e szelid női alak körül.

Deczember közepe táján néhány héttel azután, mit röviden kitörlünk a történelem érczlapjaiból, Prágában, a császárné lakosztályában azon benső körök s estélyek egyikébe lépünk, hová pár meghitt hölgyön, s egy-két bizodalmas emberen kívül senki sem hivatott meg.

A császár többnyire maga is megjelent e meghitt körben, legalább nem egyszer mondá, hogy ezen estélyeket tartja legjobb óráinak.

Első Leopoldnak külseje nem volt ez időben kellemetes: ismeretes, jól talált képei, melyek több helyen léteznek, bizonyítják ezt. Legnagyobb hízlegői sem merték őt e részben dicsérni.

A császár középtermetű férfiú volt, inkább nagy mint kicsiny; arcza az ismeretes habsburgi vonásokkal birt, csak hogy a felvetett ajkak senkinél e családban nem voltak még vastagabbak, mint nála, csak harmadik Ferdinánd vetekedhetett vele némileg e részben. Jókor hajatlanná vált fejét paróka fődte, mely hosszú czopfba végződött, s kissé előre hajtott termete nem kölesönzött méltóságot neki.

Öltözete az ily körökben egyszerű ó divatú frakk volt, széles szárnyakkal hátul, s roppant arany-borított gombokkal; sötét színű — mint egész készülete, a fehér harisnyát kivéve.

A császárné termete több méltósággal birt, magas s telett volt, s kijelelten szép és érdekes vonásainak kifejezése meghittjei közt többnyire derült.

Mióta Magyarországon a forradalom kiütött, Rákóczi Julia Aspermontné ritkábban jelent meg az udvarnál. Rákóczi Ferenczné ellenben soha, mint szintén Sachsen Rheinfeldi Magdaléna is ritkán, s leginkább azért, hogy gyanut ne gerjeszsen, bár azt el nem kerülte színlett hódolata által.

Sokan azon véleményben voltak a bécsi és prágai mindehatók közt, különösen Stratmann és Kinszki: Aspermontnak valami külhoni megbizást adni, hogy a lehető legtávolabb legyen sógorától; Rákóczinét pedig a kolostor helyett, hol eddig tisztességes fogságban tartatott, Olmützbe küldeni.²⁰

Eleonora császárné mind a két tervnek ellenszegült, bár Aspermont s főleg neje mind azok után, a mit rólok mondtak, elvesztették hitelüket előtte. A császárné azt állította, hogy ha Aspermont valóban Rákóczihoz szít, s előnyére akar valamit tenni, veszedelmesebb cselszövényeket fonhat külföldön, mint ha itthol s éber felügyelet alatt van; Rákóczinét pedig bebörtönözni nem egyezik meg a császári kormány méltóságával, nem eszélyes leend, mivel több fontosságot adand ez neki, mint a mennyit érdemel. Bécs egyébiránt oly hely, hol reá szoroson fel lehet ügyelni a nélkül, hogy ez a bosszu s bosszantás színét viselné.

A termek, melyek a császárné osztályát képezték, fényesen voltak bútorozva, s akkori divat szerint telve aranyozásokkal s velencei tükrökkel, míg a falakat bársony és selyem borították, s a függönyök hasonló szövetből, nehéz arany bojtokkal tartattak össze.

A mulatság ily körökben, miután a császári pár a szerartartásos pár szót intézte mindenkire a jöttek közül, kártyajátékból állt, s a császárnéval játszani igen keresett kitüntetés volt, melyben többnyire ketten a jelenlévő urak közül részesültek s az előkelő hölgyek egyike.

A császár ki igen ritkán játszott, szeretett állva vagy a termekben sétálgatva társalogni azokkal, kik kártyázásban részt nem vettek.

Ritkán mulatott sokáig, 9 után télben, nyárban 10 után szobáiba vonult vissza.

Olykor helyet foglalt a játszó-asztal valamelyike mellett, szemmel kísérvén a játék szerencsáját.

A köz időben egy vagy más csemege s italok jelentek meg a nehéz arany vagy ezüst tálakban s kristály vagy chinai edényekben.

Játszó-asztal ritkán volt kettőnél, háromnál több, mert a császárné óvatos volt a belső érintkezések tekintetében s nem barátja újabb ismeretségeknek.

Azon este, midőn a szépen világított osztályba belépünk, s pár termen áthaladva a vörös bársonnyal borított s aranyozásoktól fénylő négyszegbe érünk, hol a kis válogatott társaság együtt volt: a császárnét izléses, de nem fényes öltözetben s kevés ékszerrel látjuk a pam-lagon ülni, mely előtti asztalon Dietrichstein grófnő, Kolo-nics, a bibornok egyszerű fekete egyházi öltönyben, s Kaunitz András alkorklátnok játszottak Eleonorával.²¹

A császár gróf Kinszkivel beszélgetett állva, s néha a többi termeken át sétálgatva.

Más két asztalnál újra két hölgy s ugyanannyi férfiú a magas arisztokracziából, foglaltak helyet, s mindig egyházi csenddel s halkított hangú társalgás közben játszottak.

A mint látjuk, kevesen jelentek meg; min ez időben nem lehet csodálkoznunk, mert az udvar választott hivei sohasem voltak inkább elfoglalva, mint éppen e napokban; hol már a császár és a császárné előtt lehetlen volt a forradalom haladását tovább titkolni.²²

Azonban még voltak néhányan, nők és férfiak, kiket nem szükség megneveznünk, mivel eseményeinkre semmi befolyással nem bírtak.

Mit beszélgetett a császár Kinszkivel, s minő társalgás folyt a játszó-asztaloknál s a gyér csoportozatokban, hiában ismételnők. A császárné játszott s férje örült, ha a pihenési órákban minden politikai értekezésektől megkimélték.

Talán említést sem teendénk e nem rendkívüli, bár a maguk nemében érdekes estélyekről, ha éppen ezen este

nem történende valami az udvari illemmel s a szabályokkal szöges ellentétben álló.

Hogy valaki a szokott kihallgatási napokon kívül, a császárnéhoz, mint polgári nőhöz, benyisson, vagy udvarszerűség²³ nélkül éppen e benső köröket válaszsza panasz és kérelem előadására, ezt udvarnál nemcsak hallatlannak tartandá bárki, hanem lehetlenségnek.

Hogy valaki a császárné fényes osztályának előszobájában, vagy közvetlen a mellett, azon teremben, hol kamarásai voltak, hangosabban szóljon s egyáltalában a magas olymp csarnokaiban emberien egyszerű jelenetek merészkedjenek tanyát verni, ily botrány, ily szemtelenség a nem létező dolgok közé számíttatott.

Nem lehet tehát bámulnunk, hogy valami távoli, de nagy csendben, s a nyitott ajtókon át mégis hallható szóváltás nem csekély figyelmet idézett elő.

II.

A császárnő inkább, mint valaha fejedelelnő, fel szerette tartani a léggört, mely az udvart övezi, s feledséget ily esetben ritkán bocsátott meg. — Hölgyei egyikének, ki parancs elfogadására készen, nem igen távol ült, azonnal intett, s valamit halk hangon mondván, Kolonicshoz fordult:

— Eminentiadon van a sor.

E szavak után, bár a szóváltás künn még pár perczig tartott, mindenki a vett intéshez alkalmaztatta magát, s játékát folytatta.

* * *

Itt természetesen elő kellene beszélnünk, hogy az udvari hölgy kilépvén a vitatkozás színterére, mit látott; de mielőtt ezt tennők, béketűrően meg kell e jelenetet néhány perczcel előznünk.

Az előteremben, hol az udvari cselédek diszes, de nem

ünnepies bérruhában tartózkodtak, minden elég csendesen folyt. A cselédek mint régi ismerősök, nem sok tárgyat találtak társalgásra.

Igy telt egy negyed óra a másik után, midőn az ajtó egyszerre megnyílt, s azon egy magas nő, tetől talpig fekete selyem bundában, belépett.

Bár ezen arcz tökéletesen ismeretlen volt: a cselédek tiszteletteljesen közeledtek, s felső öltönyét levevén vállairól, nagy kíváncsisággal tekintettek az ajtóra, ha az ismeretlen herczegnőnek vagy grófnőnek cselédjei nem jönnek-e utána.

Senkisémet jelent meg; de hogy a nő kocsin jött, gyanították, mert hallottak kocsizörgést, s a csengő, mely az érkező vendégeket jelenti, megkondult.

Eddig minden békésen ment véghez.

Mikor a nő bundája nélkül egyszerű, de tisztességes öltönyében a bámuló cselédek közt állt, a legidősbhez intézte szavait, s illendő hangon, de némi fönséggel mondá:

— Sziveskedjék kegyed a szolgálatot tevő kamarás urak egyikét kérni, hogy pár szóra jőjjön ki.

— A kamarás urak a szomszéd teremben vannak, — felelt az idős udvari szolga, — ha excellentiád parancsolja, azonnal bejelentem — szabad-e nevét tudnom?

— Tegye kegyed, a mit mondok, — viszonzá a nő, végig nézve az emberen, ki neki szerfelett kíváncsinak tetszett — mondja, hogy egy nő van itt, kinek azonnal beszélni kell ő felségével a császárnéval?

— Ő felségével? egy nő? bocsánat nagyságos asszonyom, — felelt újra a szolga, — nekünk itt parancsunk van, csak azokat bejelenteni, kik meghivattak, s kik neveiket mondják meg.

E feleletre a jött kissé elhallgatott, de látszott vonásaiából s egész tartásából, mikép nem tartozik azok közé, kiket el lehet utasítani.

A rövid szünet közben, mely az öreg szolga szavait követte, egy fiatalabb lépett ki a sorból, melyet a személyzet képezett, s fontossága egész érzetében udvariasan ugyan, de némi meghittséggel közeledett a hölgyhez, ki éppen szólni akart.

— Asszonyom, — így kezdé a fiatal inas, kétértelmű mosolylyal kissé felvetett ajkain, míg apró szemei keresték az arisztokracziai jelleget e nőn — ő felsége nem fogad ily órában kérelmeket, sziveskedjék kegyed, asszonyom, holnap jelentést tenni a főudvarnoknénál — ki aztán órát jelelend ki.

A mint látjuk, a beszélgetés már szokatlan hosszúságú időt foglalt el egy császárné előszobájában.

A kamarások egyike gondolván, hogy a cselédség vakmerőködik ily hangos beszélgetéssel üzni unalmait, be akart ezen értekezésekbe avatkozni, a rendbontókat korlátaikba utasítani, midőn az udvari hölgy a terembe lépett.

— Ő felségük meg nem foghatják, mi történik az előszobában, — szólt — legyen szives kegyed megtudni, mi foly odakünn?

— Azonnal asszonyom, — felelt a kamarás, egy steierhoni Landstad hihetlen öltözékben, mely úgy tele volt arany paszománttal és csipkéekkel, mint egy gombkötő üvegdeje — éppen most akartam megvizsgálni a példás rendű emberek közt e hallatlan eseményt! — E felkiáltással és miután a legmélyebb bókók egyikével hajporfellegget árasztott, méltóságos léptekkel haladott ki az ajtón.

Mihelyt a kamarás megjelent, mindenki elhallgatott, s a nő egyenesen a jött elé ment, ki nem tudott érzékeinek hinni s legyökerezett lábakkal állt, a nőre meresztvén szemeit, melyekben meglepetés és neheztelés valának kifejezve.

— Kamarás úr — szólt az idegen, — engedje, hogy kegyednek pár szót mondhassak, de nem ezen emberek előtt, kik hosszú szóváltásba elegyedtek velem, a helyett hogy kegyednél bejelentenének.

— Asszonyom, — felelt a kamarás hideg komolyan — ha joga van itt megjeleni, akkor nem az udvari cseléd-ségé, hanem az enyim a kötelesség kegyedet bejelenteni ő felségöknél.

— Ilyen jogom van, kamarás úr, — felelt a nő szárazon, bár egész udvariassággal — kegyed tüstént meggyőződhetik erről, ha szíveskedik ő felségének a császárnénak saját kezeirása e másolatát bemutatni, s mondani, hogy az eredeti birtokomban van.

— Kegyed tehát nem hivatalos, hanem, mikép éppen nem ily körökre számított öltözékéből gyanítnom kell, kérelmező.

— S ha az volnék? — szólt a nő.

— Ha kegyed kérelmező, s az illemről s ildomokról némi fogalma van, nem fogja sürgetni, hogy most jelentsem be, midőn ő felségök meghitt körben mulatnak, s mindenki tudja, hogy a kiszabott kihallgatási órákban boldog, boldogtalan járulhat ő felségök személyéhez.

A mint látjuk, a kamarás, mikép az ily esetekben a küldöttek tulajdona, a helyett, hogy hírt hozna, maga értekezésekbe elegyedett, csak azzal a különbséggel, hogy ez mindkét részről nem túlbuzgó cselédi hévvel és hangon, hanem igen halkán történt.

— Kamarás úr, mond a nő, — gondolom, illőbb leend, ha kegyed egyszerűen kézbesíti ezen iratot, melyet imé kezébe adok, mint hogy itt hosszas tanácskozásokba elegyedjünk; biztosítom, mikép a császárné ő felsége szokott kegyességével fogadandja azt, s ha nem, akkor távozom: bár két élet függ ő felsége pár kegyes szavától, s nem bünsők élete.

A kamarás leirhatlan tétovában volt: az egész, mint minden szokatlan, miibe gépszerű emberek bukkannak, kiszedte őt sodrából; végre az illem s a bevett udvari szokások győztek, s a kamarás vonakodván átvenni az iratot, viszonzá:

— Sajnálom asszonyom! de sem ezen iratot át nem vehetem, sem kegyedet ily órában késő este s ily alkalommal be nem jelenthetem; sziveskedjék nevét, lakását tudtomra adni — s előjegyzendem azt, hogy ha éppen egyéni kihallgattatást óhajt.

Mig ez történt, addig a császárné látván, hogy a kamarás elő nem jő, s mivel főleg az utóbbi szavak az előszobában kissé hangosabban ejtettek ki a nő által, véget akarván vetni ily udvarnál hallatlan félbeszakasztásnak, újra kiküldötte az udvarhölgyet, hogy tudja meg, mi történt, s felelet nélkül ne térjen vissza.

Az udvarhölgy csak a másik kamarást találta a teremben, egy fiatal német urat, s ezt felszólítván, mindketten az előszobába léptek.

A mi bárhol a világon igen természetes leende, az akkori feszes udvari illem szerint annyira kivételes, s a különböző méltósági s hivatali fogalmaktól annyira eltérő volt, mikép nem csudálhatjuk, ha a kamarásokon s udvarhölgyön kezdve a cselédekig felfordult képekkel s meredező szemekkel találkozunk.

Éppen, mikor az utóbbiak érkeztek, a steier Landstand nagy aranykulcsal hátul ily zárszavakat hallatott:

— Asszonyom, fejezzük be e minden illem fogalma elleni ügyet: én be nem jelenthetem kegyedet.

— Mi történik? ki legyen ezen asszonyság? — szolt az udvarhölgy.

— Örülök, hogy nőtársamat látom. — viszonzá az idegen udvariasan, s mosolyogva lépvén a hölgy elé, — a dolog egyszerű: ő felsége a császárné szintoly kegyes, mint a minő jó emlékezete van ígéreteire; mihelyt kegyed, tisztelt asszonyom, ő felségének csak annyit mond, hogy Borrinénak, ki meghalt, egy közeli rokona, élete egyik legfontosabb pillanatában, és ő felségéhez, saját kegyes felhatalmazására éppen azáltal, hogy itt van, bizonyítja, mikép hiszi, hogy a szerencsétlenség minden órá-

ban járulhat a vigasz forrásához: mihelyt mondom, kegyed ezt mondja, s ezen másolatot, melynek eredetije nálam van, bemutatja: a kamarás úr itt tapasztalandja, hogy ő felsége magasztos kegyéről többet tudok, mint ő.

Az aranyozott steier e vágásra felvetette ajkait, míg a másik várni látszatott, mire határozza magát az udvarhölgy.

Nők nem egyszer jobb tapintattal eltalálják az időszerűt.

Az udvarhölgy kissé gyanús figyelemmel tekintett Borriné rokonára, kinek arcza megfeszíthetetlen volt: olyannak látszott az, mint az ég, melyen könnyű fellegek úsznak, s nem tudja senki, vihar készül-e, vagy végkép kitisztul az idő. — Hogy e nő nem volt más, mint Ráfaelné, Apagyi anyósa, alig szükség már mondanunk.

Rövid szünet után az udvarhölgy így szólt: — Igaza van asszonyom, ő felsége a jóság és kegyesség maga, s bár e lépés szokatlan, s kegyed nem jól választotta az órát és alkalmat, magamra vállalom a felelősséget, csak arra kérem, bizzon meg engemet az irat eredetijével, s engedje nevét tudnom.

Ráfaelné éles tekintetet vetett a csinos fiatal hölgyre, ki e szelid szavakat intézte hozzá, azután kivonván kebléből egy bársony hüvelyt, átadta azt, és derült hangon szólt: Íme asszonyom, kegyednek szerencsés arcza van, vegye, nevem Ráfaelné; Borriné, kit ő felsége jól ismert, férjem nővére volt.

— Vezessék kegyetek Ráfaelné asszonyt a kamarási terembe — mond az ifjú hölgy, átvevén a szép bársony hüvelyt, azután udvariasan meghajtván magát, távozott.

Ráfaelné, a cselédek dermesztő ámulatára, a kamarás urak kíséretében a másik terembe haladott, s az ajtó be lőn téve.

— Mit nem élünk meg e gonosz világban! — sóhajtott az öreg inas.

— Szemtelenség! ily hallatlan tolakodás! — fejezte be a fiatalabb, rázván fejét, s nem térhetvén magához.

De kövessük az érdekes udvarhölgyet, kinek pár percznyí elmaradása, a császári párnak szintügy, mint a többiek kíváncsiságát nem kis mértékben felélesztette.

Mikor azon teremben volt, hová jelenben az egész kis társaság gyült: polgárias kíváncsisággal tette le a császárné kártyáit, s a császár maga várni látszott a feloldást.

— Felségednek, — szólt a hölgy, kézbesítvén a bársony hüvelyt, — van szerencsém egy régi emléket átadni, s örülnék, ha midőn megbízásomban eljárók, egyszersmind eltaláltam volna a legjobbat, mit e körülményben tennem lehetett.

Míg a császárnő félreismerhetlen meglepetéssel átvette az emléket, s a hölgy folytathatná, addig a császár komoly tartásával nem kevésé ellenkező élénkséggel szakítá őt félbe:

— Kegyed, grófnő, derült arczczal tért vissza, várjuk, hogy számot adjon eljárásáról.

— Felség! — felelt a nő, — ez mindössze kevésből áll: egy éltes, de tisztességes kinézésű nő, ki magát Ráfael-nénak nevezi, kért, hogy e kis bársony hüvelyt ő felségének, kegyes asszonyunknak adjam át: állítván, hogy erre feljogosítva van, s ez ő felsége saját kezeirását foglalja magában, melyet Borrinénak, Ráfaelné asszony rokonának, maga adott át.

— Borri! — szólt a császár elgondolkozva, — ez azon kalandor, ha jól emlékezem, ki állítólag életemet mentette meg, s kit elég sürgető közbenjárásomnak nem sikerült a szentséges pápa méltó haragjától megóvni.

— Úgy van — mond a császárné, miután a bársony boritékból kivonván a levelkét, abban saját írására ismert, — ezen írást magam adtam a szerencsétlen nőnek, kinek férje a legfontosabb szolgálatot tette nekem, s az egész birodalomnak, mert általa jutottunk a legirtózatossb büntett s istentelenség nyomába.

A császárné vonásainak, míg e szavakat kimondá, ihlett s részvevő kifejezése, a legjobb felelet volt az udvarhölgy helyes és tapintattal teljes eljárására.

— Adjunk hálát Istennek, — folytató Eleonora, férje felé fordulván, — hogy nekünk alkalmat nyújt jó tetre, s kárptólására annak, mit legjobb szándékunk daczára nem sikerült megakadályozni. — Sziveskedjék kegyed, grófnő, Ráfaelné asszonyt belső szobáimba vezetni: ott akarok vele szólni, hogy elfogulatlanul beszélhessen: ezen ismeretlen nő bátorsága s bizodalma nekem tetszik s sorsa élenken érdekel.

Az udvarhölgy igen megelégedett arcczal távozott, s a császárné, mindig férjéhez intézván szavait, folytattá:

— Felséged ki fog engemet menteni, ha e termet rövid időre elhagyom, megérkezvén hitelezőm, pontos akarok adósságom letörlesztésében lenni.

A császár helybenhagyó mosolya volt e szavakra a felelet s a búcsú, melyet a jelenlévők mély bókjai s a császárné kellemteljes viszonzása követett.

A mint láttuk, a császárné nem akarta hitelezőjét, mikép tréfásan nevezte, várakoztatni, s nem ereszkedvén bővebb magyarázatba, néhány termen át, belső szobái egyikében volt; két éltés udvarhölgy kíséretében, kik őt intésére követték.

Nem sok idő telt el azután, hogy a felségesen felkészült szobában egy pamlagon helyet foglalt: midőn Ráfaelnét az elébe küldött fiatal hölgy bevezette.

Ráfaelné a legnagyobb illedelemmel jött a császárné elé, mintha egész életét udvarnál töltendé, s a szokott tisztelkedési bókok után, szelid, de megható hangon szólt: — Engedje Felséged, hogy ne kérjek bocsánatot azon bizodalomért kegyességébe, mely engemet, egyszerű nőt, ily szokatlan órában ide vezetett; sőt engedje Felséged, hogy avval dicsekedhessem s az Istennek, ki e gondolatot adta nekem, buzgó hálát adhassak, eljárásom sikereért.

— Óhajtom Ráfaelné, hogy e hálás s istenes szándékában osztozzunk az érdemben, — felelt a császárné nyájas bátorító hangon, — mit tehetek kegyedért? az úti levél, melylyel jött s melyet imé visszaadok, mindig nyitva találандja ajtóimat.

— Felséges asszonyom! — így kezdé Ráfaelné előadását, — kérelmem rövid: Borriné, kit Felséged saját kép-másával, melyet öröklöttem, s itt keblemen viselek, szerencsétetett, férjemnek, egy székelyföldi nemesnek Erdélyben, nővére volt, én s egy fiam és leányom vagyunk egyedüli örökösei e kincseknek, mint mindenének, mert csak evvel birt.

— Úgy tudom, — szakítá a beszélőt félbe a császárné, — nyugdíj volt határozva számára.

— Igen, Felségednek kegyessége gondoskodott róla, de hogy e nyugdíjt nem vette, a hiba azoké, kik a parancsot nem teljesítették annak szellemében, s a szegény nőtől azt kívánták, hogy minden negyedévben maga menjen Bécsbe, mit nem tehetett.²⁴

— Így van az Ráfaelné, — szólt Eleonora kegyesen, — a fejedelemnek szerencsétlensége éppen azok által félreértetni, kik betű szerint veszik a parancsot, ha az ily teljesítés ellenkező eredményre is vezet. Legyen kegyed nyugodt, köszönöm, hogy ez akaratlan hibát nem akarta elkövetetni velem: holnap rendelést teendek, addig is saját pénztáramból minden hátralévőt kifizetni, míg Bécsben az úgy rendbe jó.

— Vegye Felséged forró hálámat, — viszonzá Ráfaelné, kit a császárné nyájas kegyessége meglepett s meghatott egyszerre, — de nem a tárgy ez, mely Felséged színe elé vezetett.

— Folytassa asszonyom! tartózkodás nélkül — bátorítá a császárné a nőt, kit megindulása pár rövid perczre elfogulttá tón.

— Felséges asszonyom; leányom, Apagyiné, örököse e képnek s e becses irománynak egykor, fogva van; férje,

ki a magyar seregben szolgált, hasonlóul fogságba került; Felségednek egy szava, pár sor írása: egy anyának legnehezebb óráit megrövidítheti.

— Remélem, mond a császárné komolyan, — hogy kegyednek veje Forgách Simon seregében szolgál, s valami vétség miatt került fogságra.

— Nem, felséges asszonyom, — felelt Ráfaelné, ingatlan nyugodtsággal, — vőm, Rákóczi pártján van; a csatározások egyike után, szállásán meglepetett nejével együtt, s gróf Schlick tábornokhoz vezetett.

Ráfaelnének e szavai minden vért elhajtottak a három udvarhölgy arczáról: meg nem foghatták ezek a vakmerőséget, egy lázadónak ott keresni bocsánatot, hol reá csak szigorú büntetés várhat.

A császárné maga elnémult, de azonnal magához tért, s nem haragos, de szigorú hangon szólt: — Tudja-e Ráfaelné, hogy a mit kegyed most merészkedik tenni, vakmerőség. Rákóczi a birodalom s felséges férjem ellen fogott fegyvert: veje leghálátlanabb s átalkodottabb ellenségeink pártján van: szóljon kegyed, várhat-e igazságosan kegyelmet ily kárhozatos tett után.

— Felséges asszonyom, — viszonzá Ráfaelné bús, de nyugodt hangon, — az anyai szív mindig egy párton van, gyermekei pártján, s az irgalom és szánakodás, Felségednek erénypártájában e két legszebb virág, nem ismer osztályzatot a szerencsétlenségben. Oh! felséges asszonyom, azon üdvezítő, ki a rosszakért szenvedett inkább mint a jókért, a szerencsétlenhez legközelebb áll, s szive nyitva a panaszra.

Volt valami a nő hangjában, kit már másszerű jelenet alkalmával láttunk, minek hatása kétségbe hozhatlan; a császárné gondolkozóvá lett, szembetűnő, hogy magával küzdött, s késett elhatározni, mit tegyen e körülményben: az általa jogosnak és üdvösnek hitt szigor a kegynek ösztönével ütközvén össze.

Ráfaelné hallgatott, jelentő vonásai, melyekben a néhány év, mióta őt utoljára láttuk, kevés változást okozott, nyitott lapjai voltak a hitnek; — a bizodalmat, melylyel a császárné elhatározására számít, olvasni lehetett azokban.

Rövid szünet után, Eleonora arca elvesztette komoly, s majdnem szigorú kifejezését, kezét tette a nő vállára, szólt:

— Ráfaelné, legyen kegyednek hite szerint: veje és leánya szabadok!

Ráfaelné féltérde ereszkedett: látszott, hogy valami megváltozott e nőben, eszében s fogalmaiban egy hézag nyílt, vagy tölt be. A császárnét azon pillanatig, míg először szemébe nézett, — másként gondolta magának.

— Felséges asszonyom, — rebegte Ráfaelné, — látom, hogy Felséged is anya, mint e szegény nő, kit e pillanatban oly gazdaggá tőn, mikép vétket gondolna elkövetni, ha több kérelem jőne ajkaira.

— Keljen föl Ráfaelné, — szólt a császárné bájos mosolylyal.

— Van-e még valami? terheli-e még egyéb szivét? — az óra kedvező, maga látja kegyed, hogy jobb vagyok e pillanatban, mint igazságos, azért szóljon, mondjon ki mindent.

— Tehetem-e azt tartózkodás nélkül, felséges asszonyom, s főleg szabad-e ezt, tanuk nélkül tennem? mert a mit — ha engedtetik — mondanom, Felségteket magukat érdekli.

A császárné ellenállhatlan rokonszenynek hatalma alatt volt. Ritkaság udvarnál embereket látni, kik az uralkodót azzal tisztelik meg, hogy szivökben s erényökben bizva, nyíltan s tisztán merjenek szólni, még pedig akkor is, ha a mit mondanak, keserű, de üdvös igazságokat foglal magában. Pedig éppen az ily gyáva kicsinyszivűség koptatja el a fejedelmek elméjének fényét és himporát, s éppen az ily emberek lelkén hever igen sok, mit a történelem a fejedelmek rovására metszett fel.

Eleonora élénken és bátoritva szólt: — Igen Ráfaelné, teheti azt; Istennek hála, nem szoktam el az igazat hallani, s minden tartózkodás igazságellenes, *est obscuratio perfectionum divinarum* — az isteni tökélyek homályosítása, miként a bölcsek mondják: betakart igazság, hazugság. Szóljon tehát bátran. Evvel a császárné udvarhölgyeinek intett, s azok a mellékszobák egyikébe vonultak.

Mihelyt Ráfaelné látta, hogy a császárnéval egyedül van, vonásaiban újra találkozunk az erély és szilárdság azon kifejezésével, mely azokat ritkán hagyta el.

— Legyen hála Istennek, felséges császárné, — szólt, — ha az igazság szavát vissza nem utasítja: mert higgye nekem Felséged, azon igazság, melyet a legtöbb ember udvarnál mert kimondani, — másnemű, mint a melyet az élet ad. Magyarországon sok történik, mit Felségtek nem tudnak: a nép, a szegény nép véginségben van; az emberek nem rosszak, de gyöngék, s az éhség fáj, s az éhező ott keresi a falatot, a hol találja: ez fejt meg sokat.

— A tehetősbeik, felséges asszonyom, szabad emberek, a szabadság az elem, melyben élnek, ki ezt bántja, a lehetet veszi el tőlök, azért emelnek pajzst. — Hol a szabadság őszinte, ott forradalom nincsen, s ha van, azok idézik föl, kik a szabadság ellen, nem mellette vannak. Felségtek magas kormányja alatt nincs áldozatkészebb, bánhatóbb nemzet, mint mi vagyunk, nincs ország, mely annyira feltétele lenne az egész birodalom fennmaradásának, de századok óta le van mind a kettő kötve. Éppen azon emberek, kiket a bizodalom szenvedélyes előharczoisáivá teendő felségtek érdekeinek, üldöztetve, s mellőztetve idegenekért — békeért ragadnak fegyvert, nem harczért. — Nyílt fellépés ő felségének, a császárnak magának, személyétől kiindulva; eltávolítása esküdt ellenségeiknek, s alkotmányunk hű s őszinte megőrzése, pár hét alatt többet tenne, mint mindaz, a mi a vezérek által véghez vitetik.

— Rákóczi maga, s mindazok, kiknek a forradalom

maradt utolsó menedékük üldözés és erőszak ellen: nyert előnyeik közepette nem idegenek a kibéküléstől.

— Ugy tudom, — mond a császárné, kinek kedélyére a nő nyílt szava nem tette a legjobb benyomást, — hogy Magyarországon semmi igazságtalanság nem történik, s hogy ha azok, kiket a császár s kormánya megbíznak, kénytelenek olykor szigorú erélylyel fellépni, — ezt nem örömmel cselekszik, hanem szomorú s nehéz kötelességet teljesítenek. Nem az ország az mely nyugtalan, kegyed, Ráfaelné, szomorú tévedésben van s elfogult: higgye nekem, azok nyugtalanok csak, kik saját előnyükre, a szegény nép olcsó hitét és szenvedélyeit aknázzák ki.

— Felséged így hiszi ezt — viszonzá Ráfaelné — s nem csodálom, hogy azok, kik Felségtek nevében, s olykor talán parancsaik ellenére oly vasvesszővel uralkodnak, a dolgot úgy adják elő, mint — —

— Ráfaelné — szakítá őt a császárné félbe — kegyed túl ment a határon, s gyanúsítani akarja azokat, kiknek hűségük régen be van bizonyítva; ezt kegyed nem jól cselekszi; én szeretem az igazságot, örömet hallom azt, de gyűlölöm a vádaskodást s a gyanúsítást; nem a mi dolgunk — nőké, hogy magunknak ítéletet igényeljünk országos érdekek fölött, minőket kegyed feszeget. Magyarország legjobban cselekednék, ha feltétlen hódolna, s érdekeit a legjobb kezekbe, felséges férjem, a császárnak s Magyarország királyának kezei közé tenné le fiúi bizodalommal, mint hű alattvalókhöz illik. Kegyed nem fogja velem soha elhithetni, hogy a császár nem akarja Magyarország nyugalmát, boldogságát s gazdagságát: mert mind a három legközelebbi érdekében van; azért bízza kegyed szerényen Istenre s szent végzéseire a jövőt. Ha még valamit saját érdekében tehetek, szóljon, szívesen teendém azt!

— Ah! — sóhajtott fel Ráfaelné oly arczkifejezéssel, mintha egy szép álmot látna elenyészni, — azután nyu-

godt, de hideg hangon szólt: nem, nem folytatom tehát felséges asszonyom, s kegyességétől az ígért parancsot várom, azok megszabadítására, kik szívemhez legközelebb állnak.

A császárné sokkal komolyabbá válva, mint a beszélgetés elején, egy szépen dolgozott íróasztalhoz ült, s miután ott pár rövid kérdést tett még, néhány sort írt, s azokat átadta a nőnek.

Ráfaelné levertsége oly szembetünő volt, hogy a császárné, ki e nőben az éretlen beavatkozást őt nem illető dolgokba kárhóztatta, de helyzete iránt méltányos volt: nem akarta őt a vigasz szavai nélkül elbocsátani, azért felkelvén, szelid nyájassággal szólt:

— Ráfaelné, kegyednek sógora, a szerencsétlen Borri, férjem életét mentette meg; azért kegyednek saját érdekeiben rövidítés nélkül megerősítem jogát, nálam magát minden időben bejelentethetni. Mondja meg nevében vejének, hogy a lázadók pártját hagyja el: leend gondom alkalmazására, ha megtér. A császár szíve nagy és nemes, s kegyed veje nem tehet jobbat és üdvösebbet, mint ha királyához siet nehéz napokban, s életét, vérét ajánlja szolgálatára.

Ráfaelnét ez estén két erkölcsi szélesapás érte, mint a magános tölgyet a kelő vihar, egyik hitét adta vissza jobb emberekben; a másik e kelő hitet, e jótevő melegséget, mely a szíven engesztelve, s nemes emélylyel hatott át, — verte le újra.

Mit tudott volna ő, e jelentésteljes órában felelni: hiszen leánya életét mentette meg, s nem vitt rosszabbat nehezkül hajójában vissza, mint a mennyit hozott. A mit vesztett, rövid perczekig tartó álom volt: a hit, a remény álma; a valóság feketén és gyászosan ült vállain megint — mint a költő szerint, a lovas nyerge mögött ül a gond.

A császárné fejével intett, s Ráfaelné mélyen meghajtván magát, szó nélkül távozott.

Eleonora könnyebbülést érzett, midőn e magas, egyszerű méltósággal teljes alakot látta távozni, e nyers erődús jellemnek utóbbi szavai olyanok voltak, mint a hirtelen fellobbanó láng a setétségben: többet vakítottak, mint világitottak. — De egészen hatástalanok maradtak-e ezen árnyakat hasító sugár-élek? — oly kérdés, melyre a legközelebbi jövő sejtelemteljes feleletet adand.

Mikor Ráfaelné oda hagyta az udvart, s újra kocsin ült, s majd szállására érkezett, visszaidézte elméjében az egész jelenetet.

Késő volt, de álom nem jött szemére, ágya lábánál egy széken ült, elmélyedve nehéz tünődésekbe; végre felkölt, egy sóhajjal könnyített nyomott kedélyén, s keserűn és elszántan szólt magához: — Mit vártam többet? miért békétlenkedem? nem fogom a világot s az embereket megjobbitani.

Némi szünet után ekkép folytatta: — Lefekszem, mit tehetek jobbat, a hajnal útban talál, ahhoz a Schlickhez, ki egy savoyai Eugen kardját merete elkérni. Meglátom, engedelmeskedik-e a parancsnak! — E szavak után úgy tetszett, mintha egy új eszme kapta volna meg, s keserű mosolylyal felkiáltott: Oh! s amaz eszelős fiú, Apagyi vagy Isten tudja ki, mert nevét annyiszor változtatja, mennyi nap van az évben, nem okosabb nálamnál. Igaz, jelleme nem változik soha, olyan az, mint a tükör, mely ezer képet ad vissza, s maga nem vesz fel semmi arcot, semmi idegen színt, — tiszta marad mindig.

Ezen eszelős fiú a világot akarja megjobbitani: nem hiszen a napban, mely itt és Bécsben; árasztja sugárit, sem az üstökösben, mely fényesen világít át a véres mezőkön — Rákócziiban; egy más szent és nagy hit él ezen egyszerű fénytelen gyémántban: a hit a népben s emberi jogokban.

Érteni fogja-e őt e nép?

Nem vitatkozom vele! miért? mi eredménnyel tenném

azt? nem nagy és szent-e az eszme, mely őt szárnyain viszi? — A nép, mely eszméltre jó, mint a gyermek, mikor az anya nevét rebegi először. Ő azt hiszi, hogy a láncokat szét lehet tépni, mint lenge inadékot, s a kort, mint a rohanó mént utól lehet érni, s megelőzni! álom! — olyan, mint a nyil, melyet szirtnek lösz, mint a hang, mely a vihar felé süvölt.

Igy tünődött e nő, míg levetkezett s ágyába szállt, a lenge rozsra gondolván, melyet a szél fektet zöld redőkbe, a csendes forrásra, mely gyöngyház hólyagokat vet, s magános fűz-sípra versenyt énekelve a bús szellőkkel, hogy fáradt szemeire álom jőjön: — miként arra régen — régen — dajkája tanította, ha el nem tudott aludni. Oh! akkor nem életre-halálra, nem a szép hazára s zöld bérceire, hanem bábjára gondolt, s a szappanbuborékokra, melyeknek hétszinű labdái pár pillanatig úsztak előtte.

Kicsiny és nagy együtt végződtek, — egy hólyagba, mely szétpattant.

NE ÖLJ!

Prágában az ablakok világa ritkult; még itt-ott magasan a fődél-csúcsokban, vagy mélyen a házak aljában pislogott a munkás szegénység mécse; a nagy urak lágy vánkosokon pihentek: de csendesen-e? de nyugodtan verő szívvel? de vád és rémület nélkül-e? — nézzünk, lássunk, ítéljünk.

Caraffa tábornok, az eperjesi hős, Ujhelyi Borka egykori lovagja, egészsége helyreállítására oda hagyván a távoli táborzást, Prágába sietett. Orvosával s egy szent férfúval, egykori gyóntató atyjával, akart szólni, mert Caraffa ájtatos ember volt s gyakran gyónt és áldozott.

Mi baja lehetett a prágai és bécsi hatalmasok e kedvencz, kegyelt és legyezett hősének? Hiszen arca fénylett, mint a feszült pergamen s hasa domborodott. Csak haja őszült és őszült, csak a mély redő szemöldei közt mélyedett: a gond e redője, első vendége az ifjú arczának, ki a viharral szembe száll s az örvénybe tekint le. Mi bánthatta őt? minő nyavalya az, melyre pap és orvos kell?

Azon este, mikor Ráfaelnéval a császári udvarban találkoztunk, Caraffa szállására érkezett. Előszobájába nyitott, hol reá mogorva képü hadastyán várt, — inasa évek óta.

Az öreg katona gyertyákat gyújtott s letevén azokat a tábornok asztalára, mely tele volt irományokkal s földabroszokkal, levetköztette urát s hálókabátot adott reá; azután pár hasáb fát vetett a széles kemenczébe, hol lassú tűz égett, s egy kis éji lámpát meggyújtván, eltávozott.

Mindez egy szó, egy hang nélkül történt. Caraffa, mihelyt egyedül látta magát, élénk sietséggel fordította a kulcsot az ajtóra, kétszer is megkisértvén, ha jól be van-e zárva: azután kezébe vevén a gyergyák egyikét, mindent megvizsgált, még ágya alá is világított.

Senki — szólt magában — félenken körültekintve.

A tartott szemle után darabig fel s alá járt szobájában, míg egyszerre megállt s fülelt, mintha valami neszt hallana.

Rövid szünet után halkkal s szórakodottan mormogta maga elé: ma újra egy levél! egy évvel ezelőtt, ugyan e napon, ez átkozott napon egy más levél; azon óra óta minden évben, mikor Erzsébet kebelében a tör fészkel.

Caraffa tárczáját nyitotta fel s egy szelet papirost vett ki abból, melyen vér nyomai látszottak.

Arcza elhalványodott, ajkai összefeszültek s szemeiben valami kaján, dühös kifejezése a boszszúnak, villámokat szórt.

Ne feledd gyilkos, hogy a boszuló él s nem veszt el szem elől. Apagyi.

Ki lehetett ezen ember? hogy nem az, kinek nevét vette fel, bizonyos, hiszen Apagyi kétszer meghalt? szólt Caraffa a papirost a gyertya lángjának nyújtván martalékul. Várj, várj, megtalállak! — Oh, az éj, az éj, tevé hozzá, míg szemei körülkémeltek a tágas szoba sötétebb szögletein.²⁵

Volt valami hiána vonásaiban, mikor tömött bajuszát fésülvén két keze ujjával, a hamvadó iratra nézett.

Végre levetette hálókabátját, letérdelt ágya elé s ajkai mozogtak, mint a ki imádkozik.

Néhány percz mulva eloltván a két gyertyát, ágyában feküdt s a meleg paplant vontá magára.

A szobát a tűz és az éji mécs álomszerűen világították, minden csendes volt, csak a tűz pattogott néha s künn az utcán, az éji őr távoli éneke hangzott, vagy a tornyok egyikében pengett a kis csengő, melyet a nagy óra-harangok kongása követett.

Caraffa arczán hideg verejték kezdett gyöngyözni. Szégyenlette félelmét s szeme a kétes világot hasította át, mintha tárgyat keresne ijedelmeinek.

Három negyedét egyre ütött a közelebbi toronyórák egyike.

Caraffa a perczeket számitotta babonás szorongatásai-
ban: a kísértetek s látmányok órája éjfél-től egyig, végé-
hez közeledett; úgy tetszett neki, mintha könnyebbülést
érezne; küzdött valami ellenállhatlan álommal, mely szemé-
héjaira nehezedett.

Egyszerre a szobának kettős ajtaja felpattant s véres
világfolyam kezdett szétáradni: Caraffa hirtelen fölemel-
kedett fekvő helyzetéből, szemeit dörzsölte, tagjait tapogatta,
hogy meggyőződjék, ha álmodik-e, vagy ébren van?

Nem kételkedhetett, a szokott irtózatot jelenet várt reá,
ama titkos betegség, melyért Prágába jött, melyért ugyan
e napon a leghíresebb orvosok egyikével s egy szent hir-
ben levő baráttal hosszasan értekezett.

Minden hiába! a tábor sátrai alatt, a lakomák s éji
orgiák közepette, ha állt, ha ment, ha lovon ült, hogy álmát
űzze s az éjt megcsalja irtózataiért, semmi sem használt, az
álmom mint a polyp körülkarolta őt, néha lováról hanyatlott
le, máskor a legélénkebb beszélgetés közben egyszerre el-
némult, szemei bezáródtak s arca irtózatot kifejezést nyert,
de semmi sem volt képes őt felköltetni, sőt a költés csak kin-
jait látszott növelni.

Ha szemét behúnyta, ha az üzött álmom rajta erőt vett,
tetszhalálában felriadt, élt, látott, érzett.

Mikor ez este, a szoba ajtaja szétvált s Caraffa felülve
ágyában, szemeit a közeledő vérvilág felé meresztette, ősz
haja felborzadt, ágya nem volt többé, egy pusztasziklán,
siket, éktelen sivatag közepette akasztófa oszlopához volt
kötözve. — Mint Laokoont s fiait, úgy gyűrűdte őt s hős tet-
teinek ama véres diadalivét egy végtelen kigyó körül, szoro-
sabbra s mindig szorosabbra fonván a gyűrűit tagjai körül.

A hang, melyen felsikoltani akart, mint ólom hevert tor-
kán, nyelve kiszáradt, tagjait kínos zsibbadtság — mint
hangyasereg futotta át. Csak szeme látott élesen, mint a
hiuzé, vagy a tigrisé, midőn nádasai közül kidugott fővel
egy antilop-sereget pillant meg. Nyitva volt-e szeme vagy
zárvá, mitsem segített, — látott mindig.

Bús szél sípolt a mérhetlen pusztaságon át: úgy tet-
szett neki, mintha távoli halotti éneknek egyes hang-fosz-
lányait hordaná szárnyain. Oh ezen ének! — ezen irtóza-
tos, a vért jegesztő hangok megszűnés nélkül visszhangoztak
füleiben.

A pusztát kékes homály fődte, mintegy ködből szöve s
bár átlátszó, rémitőbb a vak setétségnél.

Caraffa vergődött borzasztó kötelékei közt; érezé a vért
a sötét sziklán maga alatt, mintha vérzapor csurogna le
körüle. Egész eszmélete megvolt, nem álom, nem ábránd,
valóság állt előtte.

Egyszerre a bús homály leplei sűrűdtek, sötét éj terjedt
minden felől s távolról amaz elnémíthatlan ének kíséreté-
ben egy véghetlen sereg fejledezett ki. Lassan közeledett
ez, lobogó szövétnekek világításában.

Most a vérengző gyilkos elé érkeztek, körülfogva a kísé-
reti fénytől. A menet így világíttatva a fekete éjen át, láng-
folyamhoz hasonlított, melynek hajjai elébb s elébb hul-
lámoznak.

Legelől Zimmermann Zsigmond, eperjesi tanácsos jött,
övig meztelen, tele sebekkel, melyeket a kinzó padon kapott,
jobb keze hiányzott — Caraffa vágatta le — s nyaka
körül egy véres vonal jelelte ki a hóhér pallosának nyomát.

Magas, száraz férfiú volt, beteges vonásokkal s gör-
nyedve, de elszántan haladott.

Mikor Caraffa előtt elment, szemei a vádnak hideg ki-
fejezésével estek a lelánczolt hiénára, kinek verejték sza-
kadott homlokáról.

Utána jöttek Rauscher Gáspár és Keczer András taná-

csosok s Baranyai Ferencz, övig öltözetlen, mindnyájan seb-helyeikkel, a csonka karral s a véres vonallal nyakukon, míg tagjaikat övön alól nemzeti öltöny fődte.

Alig haladtak el ezek, egy szép ifjú követte lépteiket: magas, karcsú alak, állát sötét szakáll fődte; előtte egykor az egész élet állt s meleg szive, magasztalt lelke, a hazáért vert és élt. Keczer Andrásnak fia volt ez, Gábor.

Utána Sárosi Márton következett, erőteljes alak, összehasgatott tagokkal, utána jött Fleischhacker és Schönleben György.

Feldmayer Simon, ősz harczos Tökölyi seregéből, ki Schönleben György mellett haladott, gyilkot tartott kezében, melylyel a csúfos halál elől utat nyitott magának egy jobb világba.

És most egy szép, tisztos öreg férfiú ment: övig érő hősakállá fődte széles mellét, magasan tartotta fejét, mely fölött sok vihar elvonult már. Tekintete büszke volt és fönséges: mikor Caraffára estek annak sugárai, úgy tetszett, mintha törként hasadnának át a gyáva gyilkos sivár mellén.²⁶ E szép öreg, e dicső alak a régi korból, Székely András volt: egyike Caraffa s szemtelen ágyasa Tábori Erzsók — első áldozatainak az eperjesi vérvásárban.

Nyomában egy magas homlokú, gyérhajú férfiú jött, Rudnyánszki György, gyönyörű kép Rubens ecsetére; karcsú alak, parancsoló szem.

És jöttek mindig a véres alakok, kiket Caraffa felakasztott, lefejeztetett, felnyársaltatott s négy felé vágatott: kiknek tagjait 30 hóhér rángatta, sütötte és marczangolta szét a kinzópadon. 600 forint volt ígérve, ki új nemét a kinzásnak találja fel nagy Leopold korában, nagy Leopold nevében.²⁷

Óh! ezen arcok, e vértanuk, a vád jegesztő kifejezésével vonásaikban, a meredt, fagyfaló tekintettel a véremlerre, s a bús zene, mely a sivatag határain előmlött jajhullámi-val, ki birná e látmány rémületeit leírni.

Ott Palásdy Gábor, Weber Frigyes és Dani, Lányi Samu, egyszerű húsáros, kit Caraffa az utcán szedetett fel, vádbűn, kikérdeztetés nélkül s Feja Dávid kassai városbíró helyett leöletett, mivel ez utóbbi megőrült kintjai közt s börtönében halt meg.²⁸

Ki győzné őket előszámlálni! Caraffa minden újabb jelenetre, minden sebre, melyet látott, minden tekintetre, mely rajta nyugodott, a kétségbe esés kintjaival vergődött a kigyó gyűrűi közt, mely minden mocszanásra szűkebbre vonta eleven hurkait; mert a minő kegyetlen, oly gyáva volt, minő nagy szájú, oly kevés értelmű.²⁹ Haja felborzadott, szemei kidagadtak öbleikből, ajkát véres tajték fődte.

Még haladnak mindig; száz és száz s a zene mindig tart s a messze sivatagon át végtelenül süvölt: — *gyilkos, gyilkos, gyilkos!*

Mi jó ott? minő sereg ez? milyet a szem nem látott, a képzelet alig teremtett.

Dicső alakok egy szebb s boldogabb honból. Lovon, gyalog, hintókban, fényes fegyverzetben, lobogó zászlókkal, pompás nemzeti öltözék, bibor s arany földi tagjaikat, mások egyszerű polgárok: néhányan könyvvel hónok alatt, kik a tudományoknak élnek; azután fiatal tanulók, nők, mint angyalok, gyermekek, mint nemtők!

Ezeren és ezeren: arcaik komolyak s hidegek, mint az ércz, olyanok mint valami aggkori kép, kiemelve tíz, száz különböző időszakból, mintha valaha éltek volna vagy élniök kellene.

Mindezek, férfiak, nők, gyermekek mint egy fényes szivárvány, olykor, mint a tejesút csillagfátyla vonultak el a lelánczolt tigris előtt. Megszűntek a véres jelenetek s e szép, e dicső szemle mégis rendítő hatással birt.

Caraffa szemei kővé váltak, nem pillantott többé: ismeretlen rémület kapta meg őt. Volt e végtelen menet alakjainak tekintetében valami oly búsan szemrehányó, oly magasztosan vádló, mi pánrettegéssel kapta meg ezen

embert, ki egykor ablakából nevetve nézte az eperjesi mézszárlásokat.

Kik voltak ezek, minő nép, honnan jöttek, hová mentek? mit keresett e dicsőv égi határokból — egy nyomorú gyilkos előtt? talán ijeszteni jött őt? — Nem, nem; jelentőbb, vádteljesb volt e diszmenet.

És jöttek minduntalan; a mély éjféli sötétben, e tág sírban, melyen az éj szárnyai gyászosan nyugodtak, túlvilági fény ömlött körülök. Messziről a bús szelek hullámain viszhangzott a zene, a kiáltás: gyilkos, gyilkos!

Kitaláltatok-e, kik voltak ezek? — megmondom. A legyilkoltak életéből kizárt ivadékok: nem született utódai azoknak, kiket Lobkovitz, Cobb, Heister, Caraffa s annyian e hóhérok közül leölettek. Kik éltek volna: kik talán eszükkel, erényekkel, tudományukkal fényt és dicsőséget árasztandának a hazára! nagy nevek, történeti alakok — kik nem voltak! — mert atyáikban legyilkoltattak.

Egyszerre a zene elhangzott, a szél elnémult, a sivatag kiáltásai megszűntek, minden fény elhalt s Caraffa csak a kigyó hideg szoritását s a vér-mocsárt érezte lábai alatt.

Magasan, felhők s csillagok fölött fénylő sugár-koszorú jelent meg, melynek világ-árjában egy angyal lebegett hófehér, liliomszárnyakkal s egyszerre hangzott, mint egykor az ítélet trombitája:

Ne ölj!

A varázs megszűnt, az irtózatoss álom vagy látmány eltűnt, a tágas síkságon, telve avarral s tövissel, nehéz felhők úsztak, Caraffa nem érezte a kigyót többé, a vér kiszáradt lábai alatt, csak magasan, óriásan emelkedett puszta dombon, mint pokol kapuja egy akasztófa, mely alatt a hóhér állt, vörös palástjában, széles pallossal.

Caraffa lerohant a köszikláról s egy iszonyú ordítás után magához tért. Szobája közepén, verejték-fürösztve,

lihegve az irtózáttól hevert a földön, körmei a padlóba kapaszkodtak s ajkain tajték hevert — — a magas ablakokon át a hajnal első derűje szivárgott be.

*

Ez volt Caraffa betegsége. Az az orvos, kinek titok fejében elárulta gyötretéseit, ijedve tekintett reá s kinyilatkoztatta: hogy ily állapot tudománya határán túl van, mikép ez nem betegség, hanem *visio*, látmány, s tanácsolta, hogy Rómába utazzék a szentséges pápához s miséket mondasson a halottak nyugalmaért.

A szent egyházi férfiú hasonló véleményben volt, de ellenkező okból: ő azt erősítette, hogy minden a sátán műve, mert a gonosz látván, hogy Caraffa, a derék, istenfélő, hűséges tábornok, a vallásnak s a császári felség nyugalmanak érdekében, Isten és jobb emberek előtt kedves dolgot tett, midőn a sátán sarjadékait, az elvetemült lázadókat illő szigorral kiirtotta a föld színéről, látván ezt — ismétlé most a jámbor férfiú — ellene esküdt s elébe csődítette a pokol söpredékét, hogy ne legyen sem éje, sem nap-pala.³⁰

A sátán és nem más az, kinek Caraffa köszönheti örökös zaklattatásait. Azért tömjént és szentelt vizet ajánlott s Caraffát egy jeruzsálemi olvasóval s több reliquiákkal ajándékozta meg; buzgó imára szólította fel s a meggyőződés hangján erősíté: mikép ha ő excellentiája valaha e siralom völgyét elhagyja, egyenesen az égbe fog menni, minden állomás nélkül a purgatoriumban. Igérte, hogy ha nem segít, a mit tanácsolt neki, akkor annak rendje szerint fog fölépni az ördög ellen s exorcizálandja őt és hetvenhét nemzetségét . . . . .

Azon korban, mikor ez történt, így vélekedtek az emberek; most, ha valakit ily látmányok kínozhatnak — pedig elég ehhez hasonló esetek jönnek elő az orvosi gyakorlatban s emlékiratok közt — most, mondjuk — hánytatót s lab-

dacsokat adnak a betegnek s a gonosz szellemek eltűnnek.³¹

De ha mélyebb a baj, ha végre, bár későn is — a lelkiismeret felébred — s a vér felkiált, akkor nincs orvosi szer többé.

Azért: ne ölj! jaj a gyilkosnak!

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ANGYALOK ÉS EGY KORONA.

I.

Lépünk a képzelet önalkotta világjából az életbe vissza; de ne vegyük azt, a mit a mindig éber lélek álmainkban összesző és teremt, pusztá játéknak. Ugrás a természetben nincsen, s a legcsodásabb álmoknak természetes indokai vannak, az éj képletei valami szigorú igazságtételre mutatnak, melyet magunk felett akaratlanul gyakorlunk, s jelentékeny tanulságot foglalnak magukban. Mikor a kedély elzsibbadott, mikor hétszeres érzlemez borul szivünkre, — — eljő az óra egykor mulhatlanul, hol az isten-szikrának, mely életünk, hatalmas szózata megcsendül.

Az eperjesi vérbíró selyemkárpitjai s lágy vánkosai közt nem pihent; fáradtabban ébredt, mint lefeküdt; ellenben Rákóczi, ki hetek óta öltözötten, többször szabad ég, mint fődél alatt hált,³² erőt, egészséget nyert csendes álmában; ha tündér képek enyelegtek körül, angyali nejét látta, kis gyermekeit, s a remény büszke szivárványát ívezni egy szabad ország felett. Nem csengett fülében a sirének, mely Caraffát ébren s alva kísérte, nemzeti dalok hangoztak, s *io triumphé!* hegyen-völgyön át.

Nézzük őt! — Tokajnál hagytuk el — most ott, saját ősi várában találjuk.

A vitéz német őrizet visszaverte előbb az ostromot: Rákóczi emberei kétszer támadták meg a várat, s vesztéssel kelle lemondaniok a vakmerő vállalatról. Ámde hideg bátorságuk, s maga a hősiecsatavesztés elrémitette a tokaji

várőrizetet. Átlátta az, hogy még egy ostromnak lehetlen ellenállania; azért a várparancsnokot egyezkedésre akarta birni.

Sokáig ellenkezett ez, s utolsó volt, ki az eszmével, a várat újabb ostrom előtt feladni, ki tudott békülni; de emberei szökdösni kezdettek, s annyira ment a megmaradtak csüggedése, hogy a derék tisztnek végre engedni kellett.

Rákóczi elfogadta a feltételeket: az őrizetet Pestre kísértette saját kívánatára s a várat elfoglalta, hol számos ágyut, s nagy mennyiségű hadi szert talált.³³

Ott ősi birtokában, tágas teremben látjuk őt. Gót ívek boltoznak felette, a nehéz tölgy bútorok, s egész egyszerű, tartósságra számított felkészítése a vár szobáinak tanúsította, hogy a Rákócziak itt ritkán fordultak meg, s csak a csaták meleg napjaiban.

Rákóczi folytonosan vette a tudósításokat az ország minden részeiből, nemesak vezéreitől, hanem azon számos ügyvivőitől is, kiket alig tudott valaki jobban használni, mint ő.

A tokaji vár bevétele után egy nappal a jelentések közt egy levelet kell kiemelnünk, mely mosolyt idézett Rákóczi ajkaira, e komoly napokban, hol arca ritkán volt derült, s egészsége ritkán ép.

A levél Bercsényitől jött, egy jelentéséhez volt csatolva, s így hangzott:

«Barátom, légy üdvöz! Hiszed, nem hiszed, láttam Amadilt, még pedig újra más név alatt, más minőségben: ő-e valóban? vagy ketten, hárman is vannak, kiket a pazar természet ennyi bájjal, s ily csodás hasonlatossággal felruházott, nem tudom; de igen annyit, hogy az első alkalmat használni fogom a valóság nyitjára jönni. Amadil már most nem Erdődiné, hanem Draskovicsné! Azt kérded, hol láttam őt? miként tudtam meg nevét? röviden megfejttem. Azon pillanatban, mikor Egerbe értem, hajtott ki

kocsija onnan; megismertem őt tüstént, bár a lovak vágatva rohantak el a sereg előtt.

Az utcza tele volt néppel: mindenütt zászlók lobogtak s éljenzések hangoztak: alig volt ember, kivel pár okos szót szólhattam; segédtisztjeim egyikét küldöttem a kocsi után. Telekesi fényes egyházi ékben, lovon s kísértetve egész seregétől a nemességnek, közeledett felém, nem hagyhattam el a csapatot, melynek elején lovagoltam. — — Pedig — mi tagadás benne — nagy kedvem volt ezt tenni.

Segédtisztem, minden erőlködése daczára, csak akkor vergődhetett a népen keresztül, mikor a kocsi már eltűnt a porfellegek közt: utól nem térhette; de sikerült megtudnia azoktól, kik a kocsi távozni látták, hogy benne Draskovicsné, az országbíróné ült. — Fejtsd meg e talányt.

Oh, ha még egyszer látom, Istenemre! ki nem szalasztom őt többé.»

A levél alatt egy roppant *B* betű állt, egyéb semmi.

E levél tanúsítja, hogy Rákóczi és Bercsényi közt nagy meghittség volt, s a fiatal urak, daczára a nehéz napoknak, fiatalok maradtak.

Rákóczi félretette a levelet, néhányan léptek be tisztjei közül a szobába.

— E vár, uraim, — szólt a herczeg, miután pár, a sereg élmezését tárgyazó kérdést tőn, több alkalmatlanságunkra van, mint hasznunkra: szét fogom azt romboltatni.

A tisztiek nem voltak e véleményben: de Rákóczi meggyőzte őket, minő kevés előnyt nyujtanak az ily apró várfészek, melyekben őrizetet kell tartani, s ha a koczka fordul, s az ellenség kezére jutnak, csak akadályt okoznak.³⁴

— Bár ne léteznék egye is ezen apró váraknak — fejezte be Rákóczi — melyek miatt annyi időt vesztegetünk, annyi vért pazarlunk: mint Szathmár, Eger, Szolnok, Huszt, Szendrő, s annyi más! A nagyobb s erősebb várak német és török kezekben vannak; de a legerősebb vár itt —

szólt, szívére mutatva — hazaszeretetünk s szabadságérzetünk!

Ily háborgós időben, bár ellenség nem volt közel, Rákóczi ébren örködtetett a vár felett, a dobogó fel volt húzva, s kürtjel adta hírül, ha valaki jött s bebocsájtást kért.

Éppen utóbbi szavait végezte be, mikor a kürt megszólalt, s nemsokára egy fiatal tiszt jelentette, hogy négylovos kocsí, melyben hölgyek ülnek, kér bebocsátást.

Akkori időben nem volt ritkaság, hogy nők jöttek a különböző táborokba, s minden szabad utat, a szerencse minden derű pillanatát használták — láthatni, kiket szerettek: vagy panaszaiikkal s kérelmeikkel ahoz járulni, kitől Magyarország mindent várt.

Oh! hányan, érkezve a remény és szerelem arany szárnyain, gyászt vittek haza ily látogatásokból; vagy mentek az éktelen csataterék mezejére kedves halottaikat felkeresni, megmenteni az életszikrát, mely még atyjukban, férjünkben lappangott talán.

Rákóczit e látogatás nem lepte meg, s udvariassága nem engedte, hogy pillanatig is várakoztatson hölgyeket.

A dobogó leeresztetett, egy kényelmes hintó gördült be a szűk várudvarba, s a vendégek kiszálltak; lépteik s öltönyeik suhogtak a széles hágcsón, s a terem ajtaja megnyílt.

Rákóczi annyira el volt foglalva a vett levelekkel s hírekkel, mikép az ablakhoz sem közeledett, s csak akkor kelt fel a tölgyszékről, mikor a kettős ajtó szárnyai szétváltak.

Három hölgy, egyszerű, sötét úti öltönyben, közeledett hozzá: mind a három magas és karcsú, mind a háromnak egész tartásából látszott, hogy nem mindennapi lények.

— Amália! — kiáltott fel egyszerre Rákóczi, az öröm és meglepetés oly hangján, melyet hasztalanul törekednénk visszaadni.

Ki bámulna, hogy e magasztos, e boldog pillanatban nem látott semmit, nem hallott semmit: nejét tartotta karjai között, némán, dicsőülve!

Ő volt! a szép halvány nő, mindig oly bájos, oly kellemteljes. — A bánat fellege, mely homloka felett vonult el éveken át, eltűnt, vonásai sugároztak, szemeiben lelke ült, szíve hallhatólag vert. Ő volt, a legkedvesebb, mivel e földön ember bírhat, egy hű és jámbor nő.

Mikor Amália a terembe lépett, egyike a vele érkezetteknek vezette őt kezén, mintha be akarná mutatni. E hölgy, ezen angyal, Magdaléna. Mellette haladott a harmadik, felséges fekete szemei mély érzetével a szeretetnek és rokonszenvnek, nyugodtak Rákóczin s nején. — Julia volt ez, Aspermontné.

Mikor Rákóczi elragadtatásából magához tért, s a jelenlévők tiszteletteljesen hatrább vonulva néztek a szép csoportozatra, Magdaléna szólt:

— Herczeg! Ime két kedves vendéget hozok kegyednek; igaz, a szerénység azt parancsolná, hogy e szép óra előidézésében érdememet elhallgassam; de Isten tudja! nem bírok az erénynek annyi hősiességével.

— Igen, — mond Julia közeledve, s miután Rákóczi hosszasan tartotta e drága nővérét is karjaiban, — igen, Ferencz, Magdalénának köszönhetjük e szép és szerencsés pillanatot.

Rákóczi kezét nyujtotta e kedves hölgynek, kinek arcában olvasni lehetett, mennyire élvezi az egyedüli boldogságot, melyet magának a sorstól kikötött: másokat boldogítani.

Amália utóljára szólalt meg: szép lelke leginkább meg volt hatva, nem csoda, ha a szavak — e gyenge tolmácsai a mély érzelmeknek — legkésőbb jöttek ajkaira.

— Magdaléna, a hű lélek — mond Amália mély megindulással — tett mindent, gondolt ki mindent! azután szívéhez szoritotta a kedves teremtest, s könnyeik vegyültek össze.

Vannak pillanatok, melyek egész életünkön átvilágítanak: ki e jelenetnek tanúja volt, soha sem feledte azt.

Rákóczi az első varázs megszűntével fáradt vendégei szállásáról gondoskodott. Szoba volt elég, már a minő hosszú ostrom után lehet; de a nők megtalálták, a mit kerestek, minden egyebet mellékesnek néztek.

Csekély podgyászuk hamar rendben volt. Mikor a rövid táborias ebéd az asztalon párolgott, már néhány órát pihentek, s átöltözködve, vidáman költötték azt el.

A három kegyő megjelenése a mogorva várfalak közt, új életet ébresztett nemcsak azokban, kik Rákóczi közelében voltak, hanem az egész táborban. Úgy tetszik, mintha minden egyes tiszt és közvitéz meg akarná ünnepelni Rákóczi Ferencz legszebb életnapját.

Soha annyi zene, annyi éljenzés nem hangzott, soha annyi lakoma, a szabad ég alatt s a közeli város falai közt nem tartatott, mint e pár nevezetes napon.

Rákóczi szive úgy tele volt, boldogsága oly hihetlen, hogy nem akarta kérdezősködésekkel elvonni a perczeket a jelen élvezetektől.

Volt pedig sok, mit kérdezhetett volna, mert a minő csendesesen ült a három nő a hintóban, mikor az a vár udvarán végig gördült, oly csodásnak tekinthette a látogatás kivitelét.

Tudjuk, hogy Rákócziné fogva tartatott ugyanazon kolostorban, honnan neki már egyszer sikerült férjét Bécsujhelyen meglátogatni.³⁵ Juliának férje tántorithatlan híve volt a császárnak, s azért nejét saját érdekében sem hatalmazhatta fel, hogy az ellenség által elfoglalt részekbe menjen, egy nagy és hatalmas forradalom főnökéhez. Magdaléna végre, bár sok önállást vivott ki, s nem szerette más, mint saját eszének sugallatait követni: nő volt, s magas születésénél fogva, százsorta inkább kiteve az ijedő német kormány felügyeletének s kémkedéseinek, mint más.

Miként történhetett tehát, hogy nemcsak maga tudott a

csaták mezején s a mozgalmak terén át Rákóczihoz jutni, hanem még Amáliát és Juliát is magával hozni?

E kérdésekre legjobb feleletet találunk, ha a három bájos teremtés ajkairól lessük el ennyi talány kulcs-igéjét.

A vár lakályosb szobái egyikében látjuk ebéd után Rákóczit kedves vendégeivel, meghitt családi körben. Gyermekeiről már mindent tudott, mert e részben neje megelőzte kérdéseit; két kis fiacskája egészséges volt, s jó és gondos felügyelet alatt. Amália örömet elhozta volna őket magával, de ezt nem tehetette.

— Kedves Amáliám! — szólt Rákóczi — csodával határos ittléted, s hogy ily kedves társaságban jössz, nem bámulhatsz, ha most, miután kibeszéltük magunkat, vágyom tudni, mikép sikerült neked ellenségeink figyelmét kikerülni?

— A lehetőséget ide jönni — felelt Amália, egy hálás tekintettel Magdalénára — ezen őrangyalunknak köszönhetem. Tudod, hogy az apácák mindig előző részvétet tanusítottak irántam; hosszas együttlét e jámbor szüzekkel, pár hű barátnét szerzett nekem köztök, a fejedelemasszonyban pedig valóságos anyát. Mindnyájokban bizhattam, azért, midőn a fejedelemasszornak óhajtasomat, téged láthatni, megvallottam, s Magdaléna, ki erre nekem biztos módot ígért, tervét közölte kolostori barátnéinkkal: néhány ellenvetésére az óvakodásnak igen, de ellenszegülésre nem találtunk.

— S e terv? kérdé Rákóczi élénken.

— Egyszerű — viszonzá a herczegnő. Magdaléna egy hozzám valamennyire hasonló természetű nőt, belső cselédei egyikét hozta a kolostorba, hol én pár napig a beteg szerepét játszottam. Az orvos meg volt nyerve, ismered az öreg Wernert, bécsi orvosát anyámnak, ő egyszersmind a kolostor orvosa is; tudhatod tehát, hogy benne bizhatunk. Valóban, a felelősség daczára a jó öreg mindenbe beleegyezett.

— Magdaléna komornája átvette a beteg szerepét, s én, alhajjal s helyettesem öltönyében, oda hagytam a kolostort barátnémmal, kinek minden úti előkészületei meg valának téve.

— Mivel hálálhatom ezt meg?! — kiáltott fel Rákóczi, megragadván Magdaléna kezét, s ajkaihoz vonván azt.

— Ha szereti Amáliát, herczeg — felelt szeliden a hölgy — s ha hitét jobb emberekben híven megőrzi.

Amália utóbbi szavai Rákóczinak eddig derült vonásaira a gondnak egy fellegecskáját borították. Nem volt minden úgy, miként azt egyelőre hitte és remélte; félve s dobogó szívvel kérde:

— Mi fog történni azon esetre, ha a dolgot mégis felfedezik, ha visszatérvén az udvar Bécsbe, a kíváncsiak a kolostorba férnek, s részvét ürügye alatt meg akarnak látogatni?

— Ennek nem szabad történni — viszonzá Amália szembetűnő elfogultsággal, — ha Wernernek sikerül rövid ideig a látogatásokat oly ürügyek alatt eltiltani, minők orvosoknak mindig rendelkezésükre állanak, sokáig ez ki nem vihető; azért kedves Ferenczem, bárminő nehéz szívemnek ily közlés, nem titkolhatom, mikép e látogatás holnap végét éri.

— Holnap, ily hamar? mikor én minden gondolatot újabb elválásra félve utatitottam vissza elmémből! Hőgyan, Amália? miután a sors téged nekem visszaadott s szabad vagy, újra felkeresed a börtönt, hol reád, nyert sikereim arányában, növekedő gyötretés és szégyenítés vár? Lehetlen, hogy ezt akard.

Julia s Magdaléna hallgattak: valami oly kínos és megható volt az erős férfiú fájdalmában, mi átjárta sziveiket, s könnyeket csalt szemeikbe.

— Oh Ferenczem! — szólt búsan Amália — értem aggodalmadat, ki értené azt inkább, mint én! Olyanok vagyunk, mint a parthoz közelgő hajó, melyet a vihar azon pillanatban ragad vissza az örvénybe, mikor horgonyát akarja kivetni! s mégis, barátom, így kell ennek történni! Talán egykor a gondviselés biztos, feltétlen segílyt nyujt, s örökre visszaad egymásnak.

— Mondd okaidat! — szól Rákóczi szigorú hangon — okaidat, életem legsúlyosb napjaiban oda hagyni férjedet?

— Hallj engemet és ítélj! — felelt Amália — szabad e a derék fejedelemasszonyt, s a hű, becsületes Wernert, kitenem ellenségeink bosszújának? Oh! ezen emberektől minden, minden kitelik. Feledted-e, hogy a legdrágább, mivel birunk, gyermekeink még Bécsben vannak?

— Oh! bár hoztad volna őket magaddal — mond Rákóczi, ki sokkal inkább hatalma alatt volt fájdalmának, mint hogy a legelfogadhatóbb érveknek határozó ereje lehetne kedélyére. — A fájdalomban kevés logika van.

— Becsületszavamat adtam a fejedelemasszonynak — folytatá Amália — hogy legkésőbb három hét alatt visszatérek: ez, s az udvar ideiglenes távolléte Bécsből, birta őt beleegyezésre kockáztatott tervünkbe. Már e három hét alatt is jó embereinknek ezer véletlenséget kell kockáztatni; szólj Ferencz, szabad-e, lehet-e egy Rákóczinának becsületszavát megszegni? Veheted-e rossz néven te, ki szeretsz, férjem, hogy a rövid boldogságnak, melyet élvezek, nem gondoltam árával, — veheted-e rossz néven, hogy mint Regulus a carthagóiaknak egykor, szavamat adtam én is, hogy visszatérek?

Rákóczinak magasztos eszméi voltak erényről és becsületeségről; bármennyire fáj szívének, a legkedvesebbet, mivel birt, hosszú időre, talán örökre elveszteni; nem tudta kárhoztatni nejét; de kedélye nem volt még oly nyugodt, hogy ezt kimondhassa.

— Hát drága nőm, ha csillagom egykor lehanyatlik, — szól komolyan — ha úgy van az örök gondviselés könyvébe írva, hogy e szegény nemzet gazdag földén mindig koldus legyen? szabad légében nehéz mellel, nagy és széles határában örökös lánczsal terhelve járjon: mi történik akkor? Ha legjobb fiai rendre áldozatul esnek egy nagy és szent érlemnek; ha én, kinek zászlói átlengik az országot, győztes ma, holnap földönfutóvá leendek, s magasztos reményeim

hamvvedrét viszem a számkivetésbe magammal; ki ad téged vissza nekem? Pedig szerencse szárnyain csak gyávák bízzák el magokat.

— Ennek nem szabad történni! — felelt Amália fön-séggel, s míg szemei sugároztak — győzni fogsz! A jó ügyben hinni kell, mert a hit az, mi szárnyain emeli a szerencsét. A gyáva nem egyszer fél, akkor, mikor az erő s hatalom kezében vannak, és diadalt énekel, mint a gyermek, egy zöld levelére a reménynek, mikor már minden veszve van. Győzni fogsz s meglátjuk egymást!

Rákóczi elhallgatott, úgy látszott, hogy bús előérzetek súlya nehezedik reá, azután felkelt, s két kezét megragadván nevének, bensőséggel szólt:

— Igazad van: becsületszavát megszegni senkinek sem szabad. Hitemet ne féltsd! erős az, mint a köszál! utolsó leendek, ki azt elveszti; és most egy más hitet ébresztettél meg keblemben. Oh Amáliám, hiszem, hogy érek valamit, mert Isten ily angyalt rendelt mellém.

Az egész jelenetben volt, a mi Juliának s Magdalénának fogékony kedélyét megkapta.

Miután a pillanat hatása némileg szűnt, Amália elbeszélte, minő ügyes vezetőt szerzett Magdaléna, ki őket mellékutakon tudta Tokajig hozni, melyeken sehol ellenséggel nem találkoztak, bár ez út nyolcz napba került. Mivel pedig visszatérni majdnem nehezebb leend, hogy szavát tarthassa, veszedelmesnek látja tovább, mint még egy nap, a tokaji várban maradni.

— És kegyed, kedves herczegnő, nem beszéli-e el nekem, miként sikerült drága Juliámat, oly soká, oly nehezen nélkülözött nővéremet, karjaim közé vezetni?

— Nem tudom, mit feleljek erre, herczeg — viszonzá Magdaléna, egy árnyalatával a búskomolyságnak. — Érdem nincs benne, mert emberi gyarlóságunk saját érdekét ritkán feledi a számításból. Két barátnóm, mert Juliát is annak nevezhetem, mióta vele megismerkedtem, évek óta

szenvedett; nem a sors, nem a gondviselés, hanem az emberek és mindig az emberek, egyedüli ellenségei saját fajuknak, féltékeny falat vontak három felebarátjuk közt. Természetes, egyik sem tűrhette az önkényt egy nagy és szerencsétlen nemzet fölött s nem tudta gyűlölni azon férfiút, ki saját mellét vetette az önkény dühe s a haza igazsága közé. Ezen érzefalat kellett elrombolni, alatta rést találni, vagy, mint a sas, túlszárnyalni. Sok jó emberem van, s kegyednek, herczeg, számtalan! több, mint hiszi. Felém annyi segédkez nyult, annyi kocsi s ló felett rendelkezhettem, hogy az egész bécsi haditanácsot elszállíthattam volna idáig. A kivétel tehát távol esik a csodától, alig érdemel említést. Örülni látni azokat, kiket szeretünk, oly természetes érzés, hogy kegyed nem bámulhat, ha azon eszmének, mely Amáliában s Juliában élt, egy szikra által életet tudtam adni; e szikra minden érdemem.

Amália s Julia megölelték a kedves hölgyet.

— Fejtsük meg az utolsó talányt — szólt azután Julia — mert azok közt, kik egymást szeretik, titoknak nem szabad létezni.

— Magdaléna meglátogatott Pozsonyban, közölte velem tervét, s késznek talált első szavára. Férjemet ismered, bizodalma irántam határtalan; de van, mibe bele nem egyezhetik, rosszul jutalmazott hűsége egy még rosszabb ügyhöz; olyanhoz, melyet tiszta lelke jogtalanságaitól elválaszt: ilyenkor szemet húny, s tűri, miben bünt nem lát. Vannak örök érzések, örök kötelességek; régiebbek mindannál, mit emberi féltékenység s önzés rövid életünk megmérgezésére felgondolt: ilyen a testvéri szeretet, a vágy, kétes napokban s váltságos időkben védeni s nem feledni azokat, kik sziveinkhez legközelebb vannak. — Én férjemnek csak annyit mondtam, hogy pár hétre elválok tőle egy szent kötelesség teljesítésére, s nyíltan, őszintén csak azt kérdeztem; kívánja-e tőlem, hogy neki megmondjam, hová megyek? Férjem, néhány percznyi gondolkozás után, kezét nyujtá nekem, s

szokott kiapadhatlan jóságával viszonzá: — Menj, merre szived s kötelességérzeted szólit: majd elbeszéled, hol voltál, ha újra karjaim közt tartalak.

Rákócziban, hazánk e halhatatlan emberében, volt valami Nagy Sándorból: senki sem érezte inkább, mint ő, mennyire tiszteljük önmagunkat, ha bizni tudunk jobb emberekben. Nem sokkal azelőtt, hogy hanyattatott életére ez utóbbi napok szép hajnala derült, Rákóczi beteg volt.³⁶ A sok fáradság kimerítette erejét; mert ha a lélek erős, házát ingatja meg a vész. Hű orvosa gyógyította, de barátai minden árnyban veszélyt láttak, s inkább féltették életét, mint ő maga; azért nem szüntek őt óva inteni, hogy a rendelt szereket be ne vegye, mert mérgezési szándékot gyanítanak. Míg hű baráti rettegtek, addig Rákóczi hite nem ingott, bevette, a mit becsületes orvosa nyújtott neki, s egészsége helyreállt. Azon egyszerű mód, miként Rákóczi emlékirataiban beszéli, sejtelmét sem árulja el annak, hogy nem tett kevesebbet, mint Nagy Sándor, mikor gyanúsított orvosától, Philipptől, a poharat átvette s megitta.³⁷

Ily férfiura szükségkép hatni kellett oly érzéseknek, minők Aspermontéi voltak, ha ellenségesen állt is vele szemközt.

— Erről ismerek Gobertre — szólt Rákóczi — de mondó Juliám, nem gyanította-e szándékomat?

Julia ajkai körül szelid mosoly lebegett:

— Azt hiszem — mondá derülten — hogy igen jól tudja, hol vagyok.

II.

Így beszélgetve telt az idő, — szárnya volt! lehetett-e ez másként? Rákóczi átlátta, hogy nevének szavát kell tartani, s erősen feltette magában, oly ajtót nyitni egykor neje s gyermekei szabadulásukra, mely őket örökre visszaadja neki.

Mihelyt a vidéken megtudták, minő kedves vendégek szálltak a mogorva tokaji várba, csudásan összesereglettek a vendégek. Rákóczi valami árnyát látta visszatérni udvarába azon élvezetteljes napoknak, minőket sárosi fejedelmi lakában élt át.

A fény hiányzott, de szükségét semmiben sem szenvedett, az egész vidék áldozott, s boldog volt, ha elfogadtatott, a mit hozott.

Végre a búcsu nehéz órája közeledett. A három hölgy, a jövő nap hajnalára határozta el távozását. Szerette volna Rákóczi a rövid időt, mely előtte állt, a bizalom magánkörében tölteni; de ez csak rövid órákra volt lehető; annyian jöttek, s Rákóczi oly szives házigazda volt, hogy sem ő, sem szép vendégei el nem vonhatták magukat azoktól, kik annyi buzgósággal s rokonszenvvel keresték fel . . .

Rákóczi híres zenészei az udvaron harsogtatták a nemzeti dalokat, midőn a most már leeresztett várhidon könnyű lengyel szekér robogott be az udvarra.

Mindenki tudta, hogy Rákóczinak számos s nagyobb-részt szenvedélyes baráti vannak Lengyelországban: az újan jöttek öltözete, s egész készülete nem hagyott semmi kétséget fenn, hogy a látogatás ama földről jó, hol a szabadságérzet — legyen elfojtva bár — mint az egyházi mécs óva és táplálva ég.

A könnyű szekeret 12 dsidásból álló kíséret követte. Az egésznek inkább hadias, mint fényes és követelő színezete volt.

Két férfiú szállt ki a várépület előtt, hol a zenészek álltak, s hová az elég éles hideg daczára, egész serege a téliesen öltözött vendégeknek gyült.

Rövid üdvözlése után az idegeneknek, kiket senki sem látszott ismerni, ezek felsiettek Rákóczihoz, ki többekkel társalogva, az újon jöttek érkezését azonnal észrevette.

— Lengyelhoni barátink! — szólt a herczeg vidáman — ezek csak jót hozhatnak.

Nemsokára léptek hallatszottak, s a terem ajtaján lépett be herczeg Wisnyovszki és Potoczki gróf, hű barátjai Rákóczinak, kikkel már találkoztunk Lengyelországban.³⁸

Rákóczi nagy örömmel fogadta őket. Vannak emberek, kiknek megjelenése szerencsét hoz. Nem babonás hit ez — természetes oka van: az ily emberek szerencsés napokban örömet elsők a jót tudatni; mikor pedig az idő borúl, újra elsők segítni, s reményt, vigaszt hozni.

Ilyen férfiak voltak ezek, lengyelek a szó legszebb értelmében, evvel eleget mondtunk. Ne feledjük pedig, hogy a szabadság szent szikráját megőrizni, s mint a történet tanítja, atyáról fiúra századokon át örökíteni, sehol sem nehezebb, mint Lengyelországban, hol a nép maga a szolgaság hinárában talál élvet, s míg földre borúl ura előtt, az első vérvadász uszítására kész a tört verni keblébe.

Sehol a szétosztó s választó politika bővebb aratást nem tett, mint ez árva faj alsóbb rétegei közt, melyet az első indom ragad, s kábultan rohan azok karjaiba, kik vízre vitték mindig.

Wisnyovszkinak s főleg Potoczkinak nagy befolyásuk volt Lengyelországban, s jegyezzük meg jól, roppant vagyonuk miatt, a köznépre is: azért, főleg az utóbbi név ellen féltékeny, régi s tartós gyűlöletet táplált a német kormány; ki e nevet birta, bizonyos lehetett benne, hogy az első, szélből kapott ürügyre bosszúval s üldözéssel találkozik. Az úgynevezett erős Augusttot pánrettegés környezte e híres névnek csak hallatára.³⁹

Rákóczi azonnal tudta, hogy ezen emberek el nem hagyják hazájukat fontos ok nélkül akkor, mikor ott is minden égett a hamu alatt; azért a szives üdvözlések után az első szabad pillanatot használván, a távolibb szobák egyikébe vonult velök. Ki nem kerülte Rákóczi figyelmét, hogy a legbuzgóbb rokonszeny mellett, a két férfiú egész alkalmazásában valami szertartásos s tiszteletteljes van, mi oly meg-

hitt barátsági viszonyában, mint a minőben ő velök állt, nem látszott helyén lenni.

Mihelyt egyedül voltak, Wisnyovszki egy iratot vont ki bársony kontusa alól — s átadta Rákóczinak.

A levél Radzszinszkitól, Lengyelország primásától jött: ki tudtára adta, mikép magas hivatalánál fogva, ünnepiesen kinyilatkoztatta, hogy a lengyel trón megürült, s az új király választásának ideje bekövetkezett.⁴⁰

A korona főtábornoka Lubomirski a primással egyetértett, s meggyőződván mindketten a svéd király semlegeségéről, abban állapodtak meg, hogy Rákóczit válaszzák királynak.⁴¹

Míg Rákóczi e fontos tartalmú levelet végig olvasta, Wisnyovszki s Potoczki élénk kíváncsisággal vizsgálták vonásait, de az örömmek legkisebb sugára sem derítette azokat. Mikor Rákóczi a levelet elolvasta, hevesen rázta meg barátinak kezét, azután ellenállhatlan szivességgel szólt: — Barátim, e levél meglepett engemet! hogyan háláljam meg valaha — a legszabadabb országnak ennyi bizodalját?

— A legjobb hála, Fönség — szólt az élénk Potoczki — ha e meghívást elfogadja, s minket felhatalmaz a szükséges intézkedések megtételére.

Rákóczi pár lépést tett hátra, azután komoly, de szelid s engesztelő hangon viszonzá:

— Ne czimezzetek engemet fönségnek, a baráti czím kedvesebb, tisztelőbb reám nézve, mint hogy azt akárminőért fel akarnám cserélni. Egyébiránt barátim, bármennyire feledhetlen előttem az óra, hol ily megtiszteltetés ért, elhatározottan le kell azon dicsőségről mondanom, hogy a legszabadabb országok egyikének királya legyek.⁴²

— Hogyan! — kiáltott fel a két férfiú — el nem fogadod a meghívást, oly kezekből, melyek a választás sikerét biztosítandják?

— El nem fogadhatom azt barátim, bár szívvvel lélekkel óhajtom Lengyelország boldogságát, s büszke lennék, ha azért

valamit tehetnék; tekintsetek magatok körül; lobogó tűz foly végig hazámon, mindenki bennem remél, tőlem vár, ítéljete? összefér-e becsületemmel, hogy hazámat most hagyom el idegen koronáért?⁴³

— Nem tehetsz-e többet honodért, — szólt Potoczki hevesen — ha egy szép és szabad országnak koronája ül fejedem? Oh, barátom, a sors intő keze feléd nyúl, — ne utasítsd azt vissza.

Ha Rákóczi saját érdekét tekinti csak, akkor nem teheti jobbat, mint a lengyel koronát elfogadni: de hiszen nem első volt ő, ki hona szabadságát vágyott visszaadni, nem pedig koronát saját fejére tenni; Bethlen Gábor is lehetett volna király. Ellenségeink nem voltak ily szerények, s a világ minden koronáját homlokukra tornyozandnák, ha lehetne.

Rákóczi rövid szünet után nyugodtan szólt: — Igen, Wisnyovszki s Potoczki barátim, nekem biztos révbe kell vinnem a vészbe hányatott hajót; ez első közvetlen kötelességem, bocsássatok meg nekem.⁴⁴

A két férfiú csalatva reményeiben, sértve, hogy országuk koronája visszautasíttatik, minden ékesenszólásukat elővették, hogy Rákóczit elhatározása változtatására bírják, hasztalan! a hősök utódának egy gondolata, egy óhajta volt csak, kivívni az ország függetlenségét.

A két lengyel nem titkolhatta el haragját s boszszúságát, a társalgás majdnem éles színezetet vett; de természetesen, hogy az első nyugodt perczen, mihelyt az indulatok lecsillapodtak, ők voltak elsők, kiknek szemeiben Rákóczi öntagadása által nyert, nem vesztett, s kiknek szívében, ha keserűség maradott, ez azon fájdalom volt, hogy ily férfiút nem emelhetnek a trónra, melyen egykor Báthori István ült. Rákóczi végre megnyugtatta őket, s ha nem is győzte meg arról, hogy a legjobbat választotta, igen arról, hogy nemesen választott.

Rákóczi egy kedves emberét adta melléjük, Ráday Pált,

ki nem rég óta titoknoki hivatalt viselt külön irodájában, s Okolicsányi Mihályt, egyét azon embereknek, kik miként Longueval egykor és rokona Pál, később színlett buzgóság által, belopják magukat a bizodalomba. Egy volt az utóbbi a német kormány titkos kémei s ügyvivői közül, minők minden forradalomban üzik életvásárukat; ármány s csel-szövény az elem, melyben ezen emberek élnek.⁴⁵

Rákóczi rájuk bizta, hogy Radzsinszki bibornokkal beszéljenek, őt okai helyességéről meggyőzzék; azután a svéd királyhoz siessenek.

Rákóczi e követség által biztosítani akarta magának a svéd király eddig is tanusított barátságát, s emlékeztetni őt azon szövetségre, mely híres nagyatyja s Rákóczi György közt létezett, hogy t. i. azon esetben, ha a Rákócziakat az erdélyi fejedelemségből ki akarják szorítani, a svéd király őket 40,000 tallérral s 6000 főre menő sereggel segítendi.⁴⁶

A két férfiú még az nap este távozott Rákóczi küldötteinnek társaságában. Wisnyovszki s Potoczki őszinte barátjai voltak Rákóczinak s midőn megbízásukban eljártak, nem sejtették, hogy ők szintűgy, mint Radzsinszki maga, alkalmasint a német kormány mesterileg rejtett cselszövényeinek akaratlan eszközei voltak.

* * *

Mihelyt a bécsi hatalmasok meggyőződtek arról, hogy elbizakodásuk daczára komoly közvetlen veszély az, mely a császári trónt fenyegeti: azon kezdetek gondolkozni, hogy Rákóczit minden áron eltávolítsák a forradalom színhelyéről. Tulajdona a rossz lelkiismeretnek, hogy mig leghűbb embereit is gyanús szemmel kíséri, addig az ellenséges táborban a sikert egy névtől, egy embertől föltételezi. A német kormány azt hitte, hogy azon pillanatban, melyben a hős ifjú Rákóczit eltávolíthatja, vagy feltételeiben megingatja, a forradalom be van fejezve; meglehet, hogy a számítás jó volt, de örök szégyenére válik a kormánynak; mert

magáról ítélve, fel merte tenni egy Rákócziról, hogy magán érdekből vagy kitüntetésért, megengedje zsibbasztatni tette-erejét s hazaszeretetét.

Ha Rákóczi hazafiságára építendő terveit, azok jobban sikerülendének, s a forradalom legszerencsésebb napjaiban Rákóczit késznek találándák oly egyezsége, mely ha neki magának semmit, a hazának mindent, mit jogosan követelhet, biztosít.⁴⁷

Talán a két derék lengyel megtudván, hogy Rákócziné másnap távozik, gyöngédségből sem akart hosszasan mulatni; egyébiránt küldöttségük tárgya a legmélyebb titoktartást igényelte.

Akadtt volna a magyar táborban is azon neme a tulbuzgó, a kákán csomót kereső hazafiaknak, kik első szelére annak, hogy Rákóczi a lengyel koronával megkináltatott, árulást kiáltandának. Oly jellemeknek, minők a Rákóczié, sorsuk az, hogy fönségükben s szerény nagyságukban — köznapi lények előtt a hihetlenség határain állnak. Sasnak kell lenni, — ki a sast követheti röptében.

Rákóczi lengyel barátai távozása után az esti órákat, számos vendégei s látogatói daczára, többnyire nejével, Juliával s Magdalénával töltötte.

SZABADSÁG VAGY BECSÜLET?

I.

Arról, hogy a hercegnő hajnalban távozni akar, mint szintén, hogy neki Bécsbe a német hatalmasok közelébe kell visszatérni, Rákóczi magyar látogatóinak nem szólt. Ki akart minden hosszas marasztást kerülni: azért ez alkalmasint titokban is maradna, ha az elindulás pár órával nem késik, mi többnyire történni szokott, mikor nők készülnek útra.

Nemcsak a várbeli tiszték, hanem a hadseregben lévők is azt hitték, hogy a hercegnő nem fog távozni többé. Rákócziné Magyarhonban igen jó hírben volt. Szép hölgynek, a ki a magyar nyelvet pár év alatt csudás ügyességgel sajátjává tette, mindenben előszeretettel mutatott és érzett az iránt, a mi nemzeti: igen könnyű lőn a nyílt magyar keblet áradásba hozni. Magdalénáról nem tudtak sokkal többet, mint hogy Rákócziné közeli rokona és barátnéja; Julia ellenben népszerűségéből sokat vesztett.

Számosan meg nem tudták neki bocsátani, hogy külhoni férjhez ment s olyanhoz, ki az ellenséges hadseregben tábornok. Őt, mint Magdalénát nem egy gyanakodó szem kísérte s az utóbbiról voltak, kik susogták, hogy kémkedni jött. Már akkor akadt ember, kit nem rég megneveztünk, de arczába később még jobban világítandunk; ember, ki elejtett szóval vagy igénytelennek látszó észrevétellel, a gyanú mérgét hintette a kedélyekbe s úgyszólván denevér szárnyait kísértgette, hogy egykor nagyban szőhesse ármányait.

Végre felvirradt a jövő nap: a lég hideg volt, de tiszta s az udvaron a hintót podgyászolták a cselédek.

Egyszerre azon váratlan hír kezdett — elébb susogva, később hangosan — terjedni, hogy nemcsak Aspermont grófnő s Magdaléna hercegnő: hanem maga Rákócziné is útnak készül.

A tokaji vár közelében szabad ég alatt tanyázó seregből, a legjobbkori órákban jöttek tisztek parancsot fogadni, vagy váltakozott az őrség; nem csuda tehát, hogy a kedvetlen hír megfoghatlan hirtelenséggel, nemesak a várban lévőket, hanem a hadosztályokat is körülszárnyalta s valószínűságot lázadást idézett fel.

Rákóczi ismerte ellenségeit. Tudta, hogy nincsen hitők a tiszta erény becsületességében. Hogyan tehették volna fel ily emberek a Bécsbe visszatért Rákóczinéről, hogy férjét látogatta meg Tokajban, tehát szabad volt s mégis visszajött börtönébe, mert becsületszavát akarta beváltani? Rákóczi nem tisztelte meg ellenségeit ily jó véleménnyel; azért mindenképen azon volt, hogy ne jéne távolléte Bécsből addig el ne árultassék, míg oda vissza nem tért s jelenléte minden gyanut eltávolított.

A lovak már be voltak fogva, mikor egyik szó a másikat adta s a zugolódás a vár udvarába gyülmöngök közt, nemévé a zendülésnek fajult.

Egyszerre egy hang harsogta túl a különböző csoportozatok szóváltását.

— Nem eresztjük asszonyunkat! el akarják csalni! a ki szereti a herceget, ide mellém!

— Fogjuk ki a lovakat! a hintó kerekeit kell kiszedni, az a legjobb vendég-marasztó!

— Éljen Rákóczi! — éljen a haza! — kiáltották más oldalon.

— Az a német tábornokné akarja magával vinni asszonyunkat! — kurjantott egy hosszú bajuszú huszár: — nem megy innen egy tapodtat is — a ki lelke van!

— A másikat, a ki vele jött, Bécsből küldték ide hirt hordani! — szólt egy orosz — rémitő magyarsággal.

— Nem hagyjuk! luddá teszi urunkat! — a német dolga! majd meglátjuk, ki viszi el tőlünk! — fogjátok ki a lovakat! — utánam! — kiabáltak össze-vissza, a hintóhoz tolongva.

Eddig Rákóczi segéd-tiszteinek s a nyugodtabb vendégeknek sikerült az erőszakot elhárítani, de a zsinat nőttön nőtt s Rákóczi, ki a pár hátra lévő perczet nejével, Juliával s Magdalénával akarta tölteni, meg nem foghatta a rendetlenség s zajongás okát.

Táborában egyes rohamai a lelkesedésnek, éljenzések, zene, ének s egyéb nyilatkozásai a magasztaltságnak, örömeinek s rokonszenvnek anynyira napirenden voltak, hogy egyelőre a lármát a tiltott tisztelkedés daczára kitört buzgóságnak vette.

— Félre! nem kell a lovakat bántani! — kiáltottak a tiszték az udvaron.

— Itt csak a herczég parancsol — várjunk sort! halljuk, halljuk! — ily közbeszólásokat lehetett hallani a tolongók közt, míg mások hangosan ordítottak: — Vizre viszik urunkat — ármány, árulás! — fel kell vonni a hidat!

Minden készen volt már oda fenn s mivel pár órával úgyis tovább haladott a készüllet, mint azt kiszámította Rákócziné, férje karjai közé vetette magát s rebegő hangon szólt: Isten veled, Ferencz! mennem kell, ki nem halt szivemből a remény, hogy nemsokára látni foglak.

Rákóczi annyira meg volt hatva, hogy a boszantó zajongás daczára, nem tudott e pillanatban egyébire, mint nejére gondolni.

— Meg kell lenni — szólt végre erőt vevén magán — Isten legyen veled utaidon, drága jó lélek! bizz bennem, a lehetlent teendem lehetővé, hogy örökre visszanyerjelek.

II.

Éppen Julia kezdé követelni a sort a szives búcsúban s Magdaléna szerényen várta az utolsó kéz-szorítást, midőn többen a tiszték s vendégek közül a terembe léptek.

— Mi történik az udvaron? — kiáltott rájuk Rákóczi, kit igen kedvetlenül lepett meg, hogy tisztjei s vendégei, feledvén a tisztelet minden szabályait, a terembe tolakodtak.

Volt valami az arczokban kifejezve, mi rosszat jósolt: szembetűnt a legtöbбекben az ingerültség s valami eszme, mely őket önkénytelenül megkapta.

Majos, ki ezredesi minőségben segéd-tisztként volt jelenben Rákóczi mellett, s kit a herczeg nyersesége daczára, buzgóságaért s rettenhetlenségért különösen szeretett, volt első, ki felkiáltott.

— Uram herczeg! bocsánat, ha szerénytelen vagyok: de a népet nem lehet tartani; igaz-e, hogy ő herczegsége, drága asszonyunk el akar hagyni bennünket s vissza akar a németekhez térni?

— Ezredes — szólt Rákóczi komolyan s a körbe lépve, mely őt s a három hölgyet azonnal körülfogta — menjen kegyed előre, csináljon rendet s mondja meg oda lent, hogy mindjárt közöttök leendek s magam akarok velök szólani.

— Nem eresztjük asszonyunkat! — kiáltott pár hang, közel az ajtóhoz.

— Halljuk! csenedesdjének kegyelmetek — inté őket Rákóczi, oly hangon, melyet mindig engedelmesség követett.

Mihelyt Rákóczi szóba nem ereszkedve Majossal, szokása szerint kérelem és intés helyett a parancs szavait hallatá, Majos előre ment, az ajtó közelében helyet szabadított magának s kiáltott: — Utánam — helyet — helyet ő herczegségének!

Majos élénk felszólítása vagy Rákóczi ígérete, hogy tüstént az udvaron leend, okozták-e, hogy a terem gyorsan

kiürült? nem tudjuk, de annyi igaz, hogy Majost majd mindnyájan követték s Rákóczi kalpagját s kardját vevén át a nemes apródok egyikétől, még pár szavait mondá a legszivesebb búcsúnak, aztán karját nyujtván nejének, megindult; s őt Julia és Magdaléna követték.

Az udvaron e közben korántsem volt minden oly bekés, mint azt valaki, az ideiglenes csendet látván, gyaníthatá.

Csoportozatokban állt a többnyire fegyveres nép s ha nem is hangosan, mindig elég élénken vitatkozott. Egyben úgy látszott, mindnyájan megegyeztek, hogy Rákóczinét semmi áron nem eresztik el Tokajból.

Az arczok kihívó kifejezéséből könnyen leheté gyanítani, hogy Rákóczinak zajos ellenszegüléssel leend ügye.

A lovakat azonban nem tartotta már senki s a hintó körül is elég tér szabadult, de a leghevesebbek mégis oly közel álltak ahhoz, hogy hatalmukban volt a lovakat első jelre kifogni.

Rákóczi többek kíséretében a fő ajtó előtti széles emelvényre érkezett.

Egy tekintet nejére, melyben egész fájdalom, de elszánt-sága is ki volt fejezve, lón az utolsó búcsú.

Rákóczi még egyszer vonta keblére őt, azután Juliát s kezét nyujtván Magdalénának, nejét vezette a hintó felé, melynek ajtaját a cselédek egyike nyitva tartotta.

A lovas osztály, melyet Rákóczi, több bátorság okáért kíséretül rendelt, a várkapun kívül várt.

E pillanatban többen húsznál megragadták a lovak kantárait, a kocsit körülfogták s mindazok, kik az udvarban voltak, hangosan felkiáltottak: — Nem eresztjük a hercegnőt! nem szabad menni! — árulás!

Rákóczi feltekintett s látta, hogy a zaj, mely jöttekor kissé elnémult, inkább mint valaha felriadt újra. Nem vehette azt, a mi történt lázadásnak s ellenszegülésnek akarátával: oly félreismerhetlen volt a buzgóság s magasztaltság ezen emberekben, hogy az egész nem hatott kellemetlenül kedélyére.

Talán titkon óhajtotta, bár ennyi jó szándék eredményre vezetne; de e vágyat leküzdötte, mert nevének elhatározása sokkal nemesebb volt, mint hogy azt akadályozni engedhetné. Oly lemondási erény, melyet kérelem s kényszerítés megváltoztathatnak, oly szándék, mely öntagadásba kerül, de melyre magunkat azon utógondolattal határozzuk, bár abban megakadályoztatnánk, nem volt Rákóczi tiszta jellemében. Semmi sem volt ő keyesebbé, mint színész.

— Barátim! — szólt végre, miután kezével intvén, a csend valamennyire helyre állt: köszönöm buzgóságotokat s nem fogom hűségtek e szép nyilatkozatát félreismerni, szebb órái közé számítandom azt zajos életemnek! De barátim! — gyermekeim Bécsben vannak; nem volna első példa, hogy rajtok boszulnák meg, mit én — Isten látja lelkemet, — oly teljes jókedvemből vétkezem ama sehonnai vezér s tanácsos faj ellen, mely hazánk előfájára tapad, mint a penész. Nőmnek pedig, kit — köztetek híveim csakugyan én szeretek leginkább, ha ellenetekre nincsen, — menni kell, hogy gyermekeimmel együtt visszatérjen.

— Kivánjatok Istentől áldást újtára s ne nehezsétek meg a búcsúnak úgy is keserű óráját.

Míg Rákóczi beszélt, sűrű csend uralkodott; de mihelyt a távoliabbak hallották, hogy a hercegnőnek csakugyan menni kell s Rákóczi nem szövetkezik velök őt visszatartóztatni: győzött a gyanú s egy ordítás hangzott: — árulás! megsalták hercegségedet, saját testvére árulja el a németeknek s amaz idegen némben, kit vesztünkre hozott a sors átka ide.

Igy kiáltoztak össze-vissza s a hintót úgy körülvették, hogy senki sem férhetett ahhoz. Nem volt, ki a népet csendesítse, mert egy sem akarta ennyi ember közt a hercegnő távozását.

Rákóczi kétszer egymásután megkisértette a szólást, hasztalan! mindenfelől hangzottak a kiáltások s az egésznek vesélyes lázadási tekintete lön.

Julia és Magdaléna halaványan álltak a hercegnő mel-

lett s többször kelle nevüket, nem a legesinosabb kifejezéstől kísértetve, hallani.

Látták mindketten, hogy a gyanú őket éri s legalább jelenben le kell a távozásról mondaniok, ha nagyobb veszélyt ki akarnak kerülni.

Rákóczi béketűrését kezdé veszíteni; — Amália volt az egyedüli, ki nyugodtan állt s mosolygó arczzal tekintett maga körül. Nő volt! — — ki bámulná, hogy a szeretet és rokonszenv ily határtalan nyilatkozata jól esett szívének? jóslatnak tekinté azt a szent ügy sikerére s legjobb érvnek arra, hogy férje felett a haza nemtője örködik, mivel eny nyire szerettetik.

Rákóczi még egyszer emelte fel kezét, csendet intvén.

— Halljuk! halljuk! — kiáltottak minden felől: a herczeg akar beszélni! — Ne halljuk! ki kell fogni a lovakat! — nem eresztjük! — beszélhet nekünk, a mit akar! vizre vitték a nők.

Egyszerre mintegy ötven-hatvan tiszt s vendég csörtetve rántották ki kardjaikat s körülvették Rákóczit s a három hölgyet.

Mindnyájan kiáltottak egyszerre: — Nem eresztjük a herczegnőt! most szabad! nem hagyjuk, hogy visszatérjen a hóhérok közé!

Pár percz alatt a lovak ki voltak fogva s a hintóból az első kerekek kiemelve.

E pillanatban Rákócziné felszólalt: — Uraim, akarnak e kegyetek engemet hallani, én fogok szólni, Rákóczi Ferenczné.

A herczegnő e néhány szót oly bátran s oly tiszta magyarsággal ejté ki, hogy senkinek sem jutott e perczben a nő német eredete eszébe.

Szép és dicső volt, körülvéve e hadias alakoktól, e felmagasztalt marczona arczoktól s mint aczél hálóval a magasra emelt csörgő kardoktól; — angyalnak, nem földi lénynek látszott.

— Halljuk a herczegnőt! — kiáltottak a férfiak egyszerre s

mint egy varázs által a fényes kardélek csöngve hullottak hüvelyekbe.

Valami megható volt e sajátos jelenetben, mi csak ily kivételes időkben lép életbe, hol ama hajszálnyi vonal, mely a magasztos és nevetséges közt létezik, a buzgóság léhében ércfallá változik.

— Barátim! — szólt Rákócziné! miután a csend helyreállt s mindenki közelébe tolongott, hogy egy hangját se veszítse el.

— Barátim! két dologra tartott a magyar mindig legtöbbet: szabadságára és becsületére. Én magyar nő vagyok, szívvel, lélekkel, az első magyar neje! szeretem a szabadságot és becsületet. De ha választásom van a kettő közt, — a becsületet választom.

— Maradjon! nem eresztjük! — kezdtek újra kiáltozni.

— Még nem végeztem barátim, hallgassatok végig: rátok bizom magamat, életemet, szabadságomat! ítéljete ti, azt teendem, a mit akartok, de hallgassatok végig. — A csend, melyet csak egyes kiáltások szakítottak félbe, helyreállt s Rákócziné folytatá:

— Barátim, mikor férjemet e barátnémmal s rokonommal kiszabadítottam a bécsujhelyi börtönből — — —

— Éljen! — éljen! — éljen! — kiáltottak fel egyszerre mindnyájan. — Éljen a mi szép drága herczegnőnk! a mi anyánk! nem hágy el minket! velünk marad!

Sok idő kellett, míg a csend újra helyreállt s Rákócziné folytathatá:

— Igen, barátim, mikor férjemet kiszabadítottam, ugyan azon kolostorban voltam, honnan most jöttem ide; szóljatok, ha akkor, mikor Bécsujhelyben valék, nem térek vissza; ha távozásomat észreveszik ellenségeink, megmenthettem volna-e férjemet? úgy-e nem? és most ha vissza nem térek, hogy magam legyen munkás gyermekeim megszabadításában, megmenthetem-e őket? úgy-e nem, barátim!

— De miért ennyi okot felhozni, nem vagyok-e magyarok

közt, kell-e több, mint tudatnom veletek, hogy becsületem van kérdésben! Ha nem adandám becsületszavamat azoknak, kik szemet húnytak távozásomra, hogy visszatérek, nem jöhettek volna ide. Mondjátok! legbuzgóbb barátinkat áruljam-e el? gyermekeim sorsát vessem koczkára? szabadságom megtartásáért, az adott szent becsületszót szegjem-e meg s úgy tegyek, mint ellenségeink tettek és tesznek, kiknek minden ígérete esküszegés? — Rákócziné pár másodpercnyi szünetet tön: csudás csend kísérte végszavait; a nő megtalálta az utat egy nagylelkű nép szívéhez és értelméhez.

E rövid szünet után Amália körbe tekintett s egy hangon, melyben erély s elszántság egyesültek, felkiáltott:

— Határozatok! megszegje-e becsületszavát egy Rákóczi Ferenczné? s maradjon; vagy győzze le félelmét; adja példáját, mikép kell becsületes néembernek adott szavát megtartani, bízzék a magyarok Istenében s lépjen bátran ellenségei elé.

Csend — csend — csend uralkodott; egy hang nem lebent el az ajkáról.

Mély levertséget lehet e bátor, merész arcokon olvasni: de senkisémm ellenkezett többé.

A lovak befogattak, a kerekek visszatétettek a tengelyekbe: tiszteletteljes távolba vonult az embergyűrű a hintótól, s Rákócziné, Julia és Magdaléna leírhatlan érzések közt, de háborítlan távoztak.

Ezer kendő lobogott utánok, ezer kéz nyúlt áldva a hintó felé, mely csendesen gördült ki a várból.

MÉREGCSÖPP.

Rákócziné s barátnéi eltávoztak, mikép láttuk, a hadias tekintetű tokaji várból, mely őket utoljára látta setét falai közt. Tokaj fölött ki lőn az ítélet mondva s nemsokára eltűnt a föld színéről, mint annyi komor emlékköve nemzeti életünk szenvedéseinek.⁴⁸

Háborítlan kelle Bécsig érkeznie; Julia s Magdaléna sem találkoztak ellenséges indulatú emberekkel; legalább azon kornak emléklapjai semmi kedvezőtlen körülményt föl nem jegyeztek.

Ha későn akadtak is emberek, kik oly könnyelműen vetnek oda egy vádat, egy feladást: e mosolygó gyilkosoknak hálósüvegben, nem sikerült a kormány hevenyészeivel elhíttetni, hogy Rákócziné szabad volt, s mégis visszatért börtönébe.

Julia Pozsonyban találta férjét, ki szívesen üdvözölte s örült jöttének, mint mindig, de nem kérdezte hol volt? — hitt nevében, értette őt.

Magdaléna herczegnő darabig kisérván barátnéit, elvált tőlök, s visszavonult a rejtély leplei közé, melyek átláthatlanul elfödtek a hatalmasok szemei elől, mióta Bécsben azt hitték, hogy onnan eltűnt. De nem maradt e visszavonulás tétlen. Olyan volt e nő, mint a jótévő meleg, mely életet és enyhet ad, bár szem nem látta soha, fül nem hallotta; mint a láthatlan gondviselés, melynek csodás hatását érezzük bár, de meg nem foghatjuk.

Rákóczi nem pihent, ismerte a népet, melynek lobogóját vitte ború és derűben: azért folytonos mozgásban tartotta

azt. Eljött az idő, mikor már nem buzgó csatárok, gyülevész nép, hanem hadsereg fölött rendelkezhetett, melynek nagy része jól fegyverkezve s jól ruházva volt. De a dúsan felsarjadzó búza nehéz kalászhai közt az üres szalmafüvek hetykén emelkedtek ki s a konkoly elvetvén bársony leveleit, magvait kezdé érlelni.

Sok ember, sok vélemény és szenvedély jött már mozgásba, s ha Rákóczi, mint a nap, jók és rosszak fölött világitott: azon emberek, kik vele a nagy munkára szövetkeztek, saját nézeteik szerint ítelték tetteit. A félénkek osztálya olykor vakmerőnek; a meggondolatlan hevűek igen ovatosnak hitték őt. Azok, kiket mások befolyása vezetett, Rákócziról is azt állították, hogy körözete kormányozza őt. Csak kevesen, kik szellemét fel birták fogni, érezték naponkint inkább, hogy nagy ember közelében vannak. De a méltánylat ennyi árnyalatai közben, valami ellenállhatlan varázs lehelt körüle, vitte az embereket, mint a vihar, vonta mint a delej!

Bécsben, Prágában s főleg a német hadsereg felsőbb rétegeiben, egész hangversenye emelkedett a kárhozatnak, a pártütők ellen; mindenhol, hová az udvar sugárai elhatottak, kötelessége lőn Rákóczi és hivei ellen fekete átkot szórni.

Nem volt egyéni életében oly apróság, fiatalságának oly csekély botlása, körületének oly nevetséges oldala, mely a gyűlöletesség szomjával ki nem lenne aknázva. Jól esett oly népnek, mint a Caraffák, Heisterekek, Schlickek, és Strasoldók — — s annyian mások, a hinárban tartani Rákóczit, s minden szennyet ráhalmazni tiszta erényére, magasztos buzgóságára, önzéstelen áldozatkészségére.⁵⁰

Ha a gonoszság ezen élvében a szennyezésnek gyönyörködött: a középszerűség mérhetlen serege Rákóczi nagy jellemére saját értelmének kised mértékét alkalmazta. *Itélvén e kiváló emberben azt és annyit, a mennyit értett belőle. Meg nem foghatván őt, teremtettek belőle egy kis Rákóczit, a maguk képére.* Nem azon férfiút, kinek hangja egy országot rázott fel álmából; ki egész Európa rokonszenvét fel

tudta gerjeszteni, mint előtte még senki, hanem egy Rákóczi, Caraffa és Kinszky kaptára. Összeféreztek ellenségei gyűlöletet rágalommal s ittasan lihegtek bosszú után.

Hogyan ítélnének ily emberek higgadtan! Nem voltak-e olyanok, mint kik egy Rafael vagy Rubens oltárképét két lépésre tekintik meg? vagy a capitoli Jupiterhez lábtón másznak fel, hogy fejét arasznyi távra vizsgálják?

Alig volt Bécsben és Prágában a hatalmasok körében ember, ki e nemzeti caryatidet elméjével oda bírná helyezni, hová őt a nagy művész *cuncta supercilia movens*, a nagy Isten szánta.

De kik ezt tudták — s voltak még ellenségei közt is ilyenek, azoknak lelki szemei előtt lehámlott róla mind az, a mi éniségén kívül esett, s állítván őt a valódi talapra, a nagy férfiút benne megismerték. *A nagyságban sajátos, hogy a távolság emeli ki arányait.* A történelem tanúsága szerint, oly mélyen hatott az időben a megromlottság a hivatalnoki körbe, mikép a legtöbbnek ezen emberek közül, fogalma sem volt jellemről s erkölcsi méltóságról. A hatalmasok szabad önkényétől függött egyik rendszert a másik után felbuktatni a nélkül, hogy bérenczei sorait ritkulástól félthetné: a ki ma egy rendszernek esküdt hűséget, holnap egy újabbnak szintoly alázatos szolgálja lön, legtávolabb sejtelve nélkül a mély romlottságnak, melyet ily eskücsere mától holnapra feltételez.

Ha Bécsben s Prágában rövid év alatt eszébe jutanda a kormánynak, hivatalnokaival s az országgal minden kormányrendszert átnyargaltatni, nem akadt volna egyetlen hivatalnok, ki lemondjon, vagy egyebet tegyen, mint a köpenyt jobbválláról a balra húzni s földre vetni magát az arany bálvány előtt, úgy, mint Mózes megjelenésére, mikor az ég csattogásai közt két sugárral homloka fölött, a bálványimádókhöz jött az új törvénynyel.

De ha ama férfiút, ki a mozgalmak súlyos gépét egy kézmozdulattal munkásságban tartotta, szerették volna ellen-

ségei egy kis cselszövőnek s pártfőnöknek festeni a világ előtt: nem lehetett többé titkolni, hogy a dolog oda ért, hol az megoldatni szokott, ha meg nem törik.

Mihelyt Leopold e részben kissé tisztábban sejtegetett, — mi elég későn történt — kibékülésre kezdett hajlani.⁵⁰

Tudni akarta, mi birta Rákóczit fegyverfogásra, mi történt, hogy a hívek túlnyomó nagy száma mellett az egész ország a párttűző zászlói alá siet? Élénken tudakolva, mikép van, hogy az eke szarvától s a kasza mellől, hősök szállnak a táborba; borbélyok, szabók, csizmadiák maholnap századosok, ezredesek, tábornokok, oly illetlenül s minden udvariasság s illő tisztelet nélkül porozgatják a híres vezéreket.⁵¹

A császár megszámlálta híveinek fejeit, hogy találjon embert, kinek a magyarok előtt hitele van. Egyet sem talált, míg végre Széchenyi Pál, a kalocsai érsek, látszott az egyedülinek, kit Rákóczi s hívei elfogadandnak közbenjárónak. A császár maga igen elhidegült Széchenyi iránt, mióta felhivatván Bécsbe, az akkori hatalmasok alkotmányellenes törekvéseit kijátszotta s nyíltan hallatá az igazság szózatát nagy Leopolddal.⁵² Ezen idő óta a császár mellőzte őt; de az az erős jellemek kiváltsága, hogy válságos napokban még az ellenséges indulat is elébb tér vissza az ily természetekhez, mint a minden áron szolgáló gépekhez.

Senki sem látszott a nehéz munka kivételére alkalmasb-
nak, mint Széchenyi Pál, ki értelmisége által minden pártnak kivívta méltánylását s még a heves, ingerlékeny, de éles eszű Bercsényire sem hibázta el hatását.⁵³

E közben József, a koronaherczeg, maga át kezdé látni, hogy a bécsi kormány balfogásaiban oda ért, hogy csak nagy és gyors engedményezések adhatnak némi kiegyenlítési reményt. Minő terv foglalatatoskodtatta később Józsefet e nyomasztó körülmények közt, nemsokára megtudandjuk.

Széchenyi Pál érsek lőn tehát megbizatva, hogy Bercsényinek írjon s igyekezzék őt mielőbbi személyes találko-

zásra bírni. Miért Bercsényinek és nem Rákóczinak? — ezt megfejtetheti azon nehély,³⁰ melyet Rákóczi személye és szerencséje irányában éreztek mindig. Jól esett a bécsi uraknak a nagy férfiúra másodrendű szerepet ruházni s mindenkép azon törekedtek, elhíttetni a világgal, hogy Bercsényitől függ az egész.

Oda jutottunk tehát, hol a forradalmak álommérge első lehelletét fujja a kedélyekre; hol a csaták teréről a szent ügy: a tanácskozások, cselszövények, kölcsönös ámitások és állítások tömegébe lép. Azon emberek kezdtek most előbujni, kik minden nagyszerű ügy örök átkai: az értekezők, alkudozók és cselszövények.

Mintha a dicső Rákóczi Ferenczné eltávozása férje oldalától, valóban oly baljóslatú lenne, mikép azt a sereg babonásb része hitte, azon idő óta, hogy ő elment Tokajból, ha a buzgóság nem szűnt is, ha a nemzeti áldozat készebb volt is, mint valaha; ha Rákóczi vezérei vívtak is ki egy diadalt a másik után, — valami történt, a mi ez idő óta zsbasztó hatását gyakorlá. Egy méregcsöpp esett a közérzelem nemes ihletébe; egy fellegfolt mutatkozott a tiszta égen, láthatlan lassúsággal növekedve, de gyűjtván vihart és vilanyt méhébe.⁵⁵

Széchenyi elvállalta a közbenjárói tisztet. Ő valóban óhajtotta a békét, ki ne óhajtaná ezt! s ki ne sajnálna minden csöpp vért, melyet testvérek ontanak ki! De azok, kik az alkudozásokat csak időnyerésre akarták használni, elhatározták Széchenyi mellé két embert ellenörökül állítani: *Szirmay Istvánt*, ki Rákóczival Bécsujhelyen fogva volt, s egy akkortájbán nevezetes ügyvédet, *Okolicsányi Pált*, hasonlóul Rákóczi fogolytársát, de a ki egészen Kinszky és Stratmann eszközévé lön.

Főleg az utóbbi, kárhozatos szerepet játszott. Mindig azon színben, mintha Rákóczi elvrokona lenne, tapogatózott a vélemények körül: hol gyengeséget vagy ingatagságot felfödözött, megfordította a lapot s ovakodva kezdé éreztetni,

hogy a félénknek igaza van, ha reszket a jövőtől: mert a hatalommal szemközt nincs józanabb rendszer, mint ahhoz simulni.

Mig Széchenyi Bercsényinek egy szives levelet írt s ez az érsek számára útlevelet kért és nyert Rákóczitól, addig a magyar vitézek közt első jelenségei mutatkoztak azon végzet-szerű meghasonlásnak, mely annyi szent ügyet buktatott meg már.

* * *

Rákóczi elhatározta oly állást venni, honnan a hadi munkálatokat könnyebben átnézhesse, azért Miskolczra tette át főhadiszállását, mintegy középben, a német őrizettel ellátott Kassa, Eger és Szendrő közt. E martalékból élő német seregek felett örködni s őket közelléte által a napirenden levő rablásoktól elijeszteni, lőn főczélja.⁵⁶

Szigorú tél volt. Búsan fujtak az éjszaki szelek, szikrázó fellegekben söpörvén a puszták havát; dombokat, mint anynyi sírhalmokat halmozván itt s túl, lerántván a szép fehér terítőt a föld hideg méhében szunnyadozó buzáról. A zöld bércek elvesztették lombjaikat, s nem nyílt a vadrózsa a verőfényeken, sem a szerény ibolya árnyak leple alatt. A meleg visszatért sötét aknáiba. Talán titkos görbelyeiben főzte a jövő tavaszt, vagy megrázta a kevély palotákat s csattogó villámok kíséretében szólt melegebb égaljakban hegyek torkából.

És te, oh melege a híven dobogó szívnek, van-e neked is teled? elveszti-e lombjait reményed dús erdeje, s elhale szellemed viráginak illatja? kíséred-e te a napot diadalmenetében, s nem alszik-e el kevély vagy szerény tüzed akkor is, mikor árnyak borulnak a szép hazára? Oh nem! százszor nem! A te fényed a legtisztább, ha fellegek gyászolnak körüléd, meleged legéltetőbb, ha ellenségeid halált esküdtek mindenre, mit szeretsz. Nem kell neked a nap fénye és forrósága, az örök fény érzésedben van: nem fogad ez meleget,

hanem árasztja azt, s hatalma mint az égése, a diadal szárnyain növekszik.

Tél hevert a messze téren, a sziklák csúcsain, erdön, völgyön; de a remény tavaszt varázsolt a magyar ifjúság keblében s nyarat idézett fel; a férfias erő komor nyarat: hogy érjenek gyümölcssei, melyeknek magvait buzgósága ültette, hogy a hazaszeretet öntözze kiapadhatlan harmatával. A halál bajtársa lett e harezias ivadéknak; koszorút nyujtott a távozonak, s ha a véres csatákban volt gazdag aratása, éljenekkel lőn üdvözölve.

És ha éjfél jött s a távoli tornyokban bús énekre zendült a harang érez nyelve, a nép kivándorolt, tágas sírt ásott a halottaknak s mindenki egy marék földet vetett elvesztett testvérére. Mikor aztán pihentek némán s szenvedéstelen a hideg sírban, körülök letérdelt a nép, s nemtők emelték imáikat a nagy Istenhez, ki szánva tekintett alá gyermekeire, miért üldözik és gyilkolják egymást a pár arasznyi ágyért, melyben most pihennek!

Valami bús és magasztos volt a nép szenvedésében és buzgóságában. Türt, küzdött, s nem kérdezte a jóság Istenétől: «Uram! semmi valék, érzés, eszmélet és vágy nélkül, és te — te uram, vezettél akaratlanul a szenvedések völgyére, és én éhezem és fázom, — saját testvéreim fenekfegyvert ellenem; de azok, kiknek százszor, ezerszer annyit adtál mint nekem, kik születtek bíborban, s arany kárpitok alatt, a sót és kenyeret kapják el száradt ajkaim alól. — Oh uram! jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, mert nem a te országod ez, mert nem a te akaratod, a mi itt történik!»

Nem! a nép nem ért rá imádkozni, nem ért rá számot kérni sorsának megfoghatlan végzetétől. Olyan volt, mint a mécs, égett s vidám derűt árasztott, míg alatta az olaj fogyott, mikép a buzgóság ég, — s drága vére apadott.

Nagy, elhatározó csaták a hadi tan elvei és szabályai szerint, nem voltak. Az erő, mely összeszedve s rendszeren

működve, csodákat teendő, széteszlott egymást irigy szemmel kíséző vezérei közt, s elfolyt a sok drága vér, gyors s a nemzet érdekeit elhatározó eredmény nélkül.

Bethlen Samu szétvert hada nagyobb részt Rákóczi zászlói alá sereglett.⁵⁷ Bussi Rabutin, látván, hogy segítség nem érkezik Erdélybe, maga erején akarta védni ez országot. Azok közül, kik a császárhoz híveknek mutatkoztak, kettőt választott ki: gróf Pekry Lőrinczet és Mikes Mihályt, rájuk bizván, hogy sereget gyűjtsenek. Pekryt Szebenbe küldte, az oda gyűlt közeli magyar megyék nemességét felültetni; Mikes Mihály parancsot vett Székelyföldre sietni s a székelységet kivezetni.

Mind a két feladat nehéz volt. Pekry tudta a nemesség nagy részének titkos vágyát, hogy mielőbb Rákóczival csatlakozhassék. Mikes Mihály híreket vett a Székelyföldről, a nép nyugtalanságáról, s mikép nem idegen a kuruczokkal egy kézre dolgozni. Hogy ezen erdélyi kuruczok saját kezükre működtek s Rákóczi nevével takaróztak, csak ismételnők. Elég kárt tettek s hasznot keveset; becsatangolták az egész országot, szemmel tartván a német sereget, agyon vervén vagy elfogván, ki kezükbe került.

Így történt, hogy Pekryt és Mikes Mihályt is elfogták, mielőtt elhatározásuk helyére érkezhetnének.⁵⁸ — Rákóczi nem kevésbé lön meglepetve, mikor neki Tokajból Pekry elfogatását megírták, hová őt az erdélyi kuruczok küldötték. E hírt nyomban követte Mikes Mihály megérkezése, kit egyenesen Rákóczihoz vezettek Miskolczra.⁵⁹

Hasonló szerencsés fogást tőnek — egy Száva nevű oláh eredetű urat csipvén el — még pedig oláh kuruczok. Ez ember igen káros befolyást gyakorolt, valódi kéme volt a német kormánynak, ki hizelgéseit által, s mivel Erdély szabadsága eltörlésére segédkezet nyújtott, báróságot nyert.⁶⁰ E közben az erdélyi urak, többnyire hadi foglyok, nagy buzgóságot nyilvánítottak Rákóczi iránt, de elhatározott ellenszenvével találkoztak. Oka ennek az, hogy a rokon-

szenvnek ily késői nyilatkozata, még pedig hadi foglyoknál, Rákóczi előtt úgy tűnt fel, mintha evvel szabadságukat akarnák megvásárolni.⁶¹

Ez az oka, hogy ajánlatukat határozottan visszautasította, sőt arra akarta őket bírni, hogy a német táborban levő hadi foglyokkal kicseréltetvén, a császár hűségére térjenek vissza.

De az erdélyiek mindent elkövettek, hogy Rákóczi kegyét megnyerjék s végre, hosszas kérelem után, nem a legjobb kedvvel, elfogadta hűségesküjüket. Pekryt Bercsényihez küldötte, gondolván, hogy e heves, de a haza iránti buzgóságban arany-tiszta jellemű hős, szemmel fogja őt tartani, mert Rákóczi Pekryt mindig cselszövényes s a zavarosban halászó embernek hitte.⁶²

Alig fogadta el az erdélyiek hódolatát, Teleki Mihály kővári parancsnok feladta a kis várat s kitűzvé a magyar lobogót, Rákóczi mellett nyilatkozott.

Így álltak az ügyek, midőn Rákóczi Magdalénának levelét vette Bécsből, melybe az eszélyes hölgy Amália levelét csatlá. Mindketten irták neki, minő ijedelem van Bécsben, mert a császár attól tart, hogy Rákóczi, szövetkezvén a szerencsés, de nagy előnyeit használni nem tudó bajor választófejedelemmel, Bécsset szándékozik elfoglalni.

Magdaléna levelét így fejezte be: «A bajorválasztó-fejedelem óvatos férfitű, alig hiszem, hogy őt komoly részvétre lehessen bírni. Az erős csak magára támaszkodik! Bécsben a magyar ügy ellenségei távolról sem a békét óhajtják, hanem az alkudozásokat, hogy időt nyerjenek; legyen herczegséged vigyázó. A kalocsai érsek, minden buzgósága mellett Magyarország alkotmánya iránt, *jezsuita*: ő sem jobb a többinél, azért félek, hogy a kibékülés színe alatt más titkos eszközökhöz is fog nyulni.⁶³ Szirmay István s főleg Okolicsányi Pál, cselszövényes emberek, s tudom, hogy meg vannak nyerve», stb.

A leveleket Brenkóvics embereinek egyike hozta.

Rákóczi Okolicsányi iránt nem érzett rokonszenvet, de őt ügyes, eszes embernek tartotta. Okolicsányinak a német hatalmasok ellen szintoly méltó panasza lehetett, mint Szirmay Istvánnak, azért Magdaléna nézeteit túlságosaknak vélte.

Mind a mellett a levél annál kevésbbé tévesztette el hatását, mivel dicső nevének ahhoz mellékelt bizodalmas soraiból látta Rákóczi, hogy a német kormány, a békekezdeményezések daczára, neje iránt naponkint szigorúbb kezd lenni, s ez még a szükséges kijárást is, csak hosszú kérelmek után nyerheti meg.

* * *

A különböző vezérek közt, mikép sejteni engedték, káros vetély keletkezett, melynek röviden elmondjuk okait.

Mihelyt Beresényi, Rákóczi beleegyezése előtt, a hollandi követnek megküldötte az útlevelet, s így az alkudozásokra ajtót nyitott, a többi vezérek fel voltak ellene bősűlve. A legtöbben azt hitték, hogy saját személyére, s a körülötte levő tisztek előnyére, külön egyezséget fog kötni, s Rákóczit feláldozza.⁶⁴

Ehhez egy visszahozhatlan hiba járult még: az éretlen túlbuzgóság azon nagy vétke, mely már annyi előny eredményét átokká változtatta, főleg forradalmi csatákban és polgárháborúkban. — Károlyi nem ismervén Rákóczit, kivel csak rövid ideig volt együtt, azt hitte, hogy Beresényi szelleme kormányozza őt, azért lépéseit s intézkedéseit csak az utóbbival közölte. Így történt, hogy a dunamelléki ráczok folytonos ellenségeskedéseit látván, velök egyezkedni kezdett, s ezek megunván a német vezérek durva önkényét, nemcsak igen hajlandóknak mutatkoztak a kibékülésre, hanem a szövetség valóban meg is kötöttet, s ezáltal Károlyi többet tett, mint minden eddigi győzelmeivel. De ez új szövetségről is csak Beresényit tudósította, ki nem is

álmodván, hogy Károlyi elmulaszthatta Rákóczinak erről írni, a dolgot nem említette Rákóczihoz írt levelében.

A ráczok már nagyrészt vissza is tértek lakjaikba, néhányan szolgálatot vettek Károlyi seregében, midőn Rákóczi többi hadosztályai rajtok ütöttek.

A ráczok esküszegést és árulást látván e megtámadásban, újra összeszedték magukat, s ezen óra óta a magyar vezérek minden hitelüket elvesztvén, soha senki őket kibékülésre nem bírhatta.⁶⁵

Egy harmadik baj Károlyi környezetében volt. A karloviczi béke után Tökölyi leghívebb tisztjei közül igen sokan nem akartak osztrák hatalom alá visszatérni, s nem távol a magyar határoktól, egy telepet képeztek, hol együtt csak visszaemlékezéseikben éltek s várták az első kedvező pillanatot. Mihelyt ezek a magyar sereg győzedelmeit megtudták, azonnal egyenkint és seregestől oda hagyták telepeiket s Károlyi hadosztályához siettek, melyet legközelebb értek.

Károlynak nagy fogalmai voltak Tökölyinek vezéri tulajdonairól, azért a jötteket, mint a híres hős neveltjeit s hadtársait, előző szivességgel fogadta.

Ez emberek többnyire sivár életet üztek, s rendes hadviseletről semmi fogalmuk nem volt.⁶⁶ Ők Rákóczi nagy-szerű fellépését csak tág mezőnek tekintették egyes portyázásokra s Károlyit tévutakra vezették.

A régibb tisztok a seregben több rendhez és fegyelemhez szokván, e jövevények káros befolyását azonnal átláták, s e fölött, ezeknek alkalmaztatása által mellőztetve, vetély keletkezett a régibb s újan jött tisztok közt.

Így a gyanú s irigység magva el volt hintve s dúsan növekedett azon véletlenségek s néha balfogások közt, melyek elkerülhetlenek forradalmi időkben, hol mindent hevenyészni kell s az eszélynek, mint előrelátásnak, ideje nincs — hatását kifejteni.

Rákóczi maga vallja, hogy vezérei majd mind gyűlöltek

egymást, s hogy, ha a különböző incselkedésekre hallgat, egy ember sem leende, kit előtte vagy alkalmatlannak, vagy árulónak, vagy éppen eszelősnek nem bélyegzett egy vagy más irigye.⁶⁷

Csak Rákóczi higgadt értelme s szilárd jelleme teszik megfoghatóvá, hogy annyi középszerű, hiú és önzésteljes emberek külön szenvedélyei közt, a haza szent ügyét oly soká védhette önkény, fegyelt seregek s később oly jeles hadvezér ellen, minő osztrák sereget sohasem vezényelt: Savoyai Eugen ellen.

A bécsi udvarnak kibékülési tervét, időnyerésre számított lassúságban, egy más jelensége az események fordulatának kísérte. Mihelyt t. i. a békeeszmé ki lőn mondva, egész serege az ingadozó s kétes jellemű embereknek ezen eszmébe kapaszkodott. Egyik mindent kerülni akart, mi a kibékülést akadályozná, teljes bizalmat tanácsolt a bécsi kormány iránt; mások ereje s tevékenysége azon irányban sorvadott, melyben békekilátásai, s — szemben a századok óvó intésével — vérmes kilátásai növekedtek.

Rákóczi mindezt látta, s ha becsületes béke sohasem volt ellenére, őszintén megírta Bercsényinek mégis, minő bizalmatlanságot s gyanút szült vezértársaiban, beleegyezése a békealkudozások megkezdésébe, mielőtt maga eziránt határozná.⁶⁸

De ha Bercsényinek leplezetlenül megmondotta véleményét, hite e legrégebb s leghívebb barátjában — miként azt maga mondja — sohasem ingadozott. Azért szokott nagylelkűségével mindent elkövetett, hogy az alkudozások felelősségét magára vállalja, s a mellét itt is, mint mindenkor, pajzsul vesse a szétágazó vélemények ellen.

Az alkudozások megkezdettek; de messze túl vinne szerény feladatunkon, ezeknek lassú, csökönyös menetét kísérni. Minden arra mutatott, hogy azok eredmény nélküliek leendnek; mert teljes, föltétlen bizalom, egyik, mint a másik részen hiányzott.

Míg tehát az alku hurkai hol szakadoztak, hol tágultak, Tökölyi régi tisztjeinek irigykedése és gyanúsítgatásai megtermették átkos gyümölcsüket. A hit és bizalom, mely szárnyain vitte a hős Károlyi csodás merényeit: megtört, legjobb seregeit szétesztotta apró csapatokra, mert nem bízott bennök. Maga pedig vígan lakomázott táborában, azon visszaszállongókkal, kik a hőslélkü Tökölyi neve alá bujva, szellemét nem örökölték.

Heister megtudta, miként folynak a dolgok, s megtámadta Károlyit. Ama hős tiszték, kik pajtásaikat gyanúsították, kik egy roppant sereg széteszlésában tág mezőt láttak maguk előtt külön csatározásokra s martalékra, — mit tettek? Azt, a mit ily szájhősök tenni szoktak: fejüket vesztették s Károlynak azt tanácsolták, hogy meneküljön, mert minden oda van!⁶⁹

Volt is futás! Heisternek legkönnyebb diadala lőn ez. Károlyi e dicső kiséretben maga is futott, olykor nádkötegek segélyével úszván át a folyókon, míg Duna-Földvárig ért, hol néhány csolnakon menekült futáiraival a tulsó partig. Űzte-e valaki? Senki! — de csalatkozunk; űzték őt a rémület szörnyei, melyek a handabandázó tiszték sarkában voltak.

S mit tett Heister? Erőt mutatott — a német szótár szerint — azaz, legyilkoltatta a csecsemőket s az oltár számolyánál összevagdaltatta a nőket és aggodat!⁷⁰

— Minő nagyszerű jellem! — kiáltottak fel Kinszky és Stratmann. — Mennyi hidegvér, minő lélekerő van e sok öldöklésben! Hogyan arat a nagy ember, mint a döghalál!

Forgách Simon, mihelyt e kudarcot megtudta, ott termett, elűzte Heistert, elfoglalta az egész Murakózt s hirtelen egy sereget emelt ki a földből, mintha a csodák napjai tértek volna vissza.

Minden magyar szív megrezzent újra; ezren hagyták oda a német zászlókat. Eszterházy Antal, kit Heister

Pápára rendelt, négyszáz főre menő őrizettel, lobogó zászlókkal, éljenzések közt ment át a magyar táborba.

* * *

Vesztés, nyereség váltakoztak, mint a koczka, de a mérgecsöpp szétgyűrűzött, mint vízen az olaj. Rákóczi s Bercsényi maguk sem kerültek ki a gyanút.

Ha a sereget a Dunán vagy Tiszán át nem szállították, a vérmes buzgóság számításai daczára, ezer nyelv megeredt ellenök. Pedig ezt a legtöbbször azért nem vala tanácsos tenni, mivel a népet igen jól ismerték, s tudták, hogy mihelyt igen távol akarják azt tüzelőtől vinni, szétszalad; ha győzött, hazafut a nyert zsákmánnyal; ha amúgy istenesen megveretett, családjához siet, hogy azt vigasztalja s megnyugtassa. Ilyen volt a nép akkor.⁷¹

Hol ráczok voltak a szomszédok, onnan a nép nem szeretett messze távozni, mert a minő semlegesnek s meghunyászkodottnak mutatta magát e népség, ha Rákóczinak valamelyik hadosztályát közelében érezte: olyan irtózatosszút állt az otthon maradott védteleneken, ha a magyar sereg távol volt.

* * *

De mielőtt tovább mennénk e történelmi vázlatban, hatalmasan intenek egyes jelenetek, melyek személyeink sorsával szoros kapcsolatban lévén, mellőzhetlenek.

Egy évet haladtunk az utóbbi események közben: a tél elolvadt, a tavasz elvirult, forrón öntötte már szét a nap nyárias sugárait. — — Nézzünk körül.

HIRMONDÓ A KURUCZ FŐNÖK.

I.

Isten jó ebédet készített hű népének: a szép szőlő-hegyeken zöld ernyők alatt főtt a tűzfolyam, melyet italára szánt. Nem volt sok, nem kevés ez évben; a fellelgormány óvatos szellemek kezére bízott, azért fényesen sugárzott a nap, s ha néha sötét kárpitok vonultak az égre, a gazdák üdvözölték azokat, mint kedves vendégeket, kik áldást hoznak. A források jeget rejtettek nedvükben s tiszták voltak, mint a harmat. De ha itatra gondolt a kiapadhatlan jóságú gazda, a falat sem lőn feledve: kalászát hányta a búza, rozs és árpa; a fű redőkbe esett egymásra s a fákon érett és pirult a drága csemege, készíttette a legjobb szakácstól, az áldásteljes természettől. Mindenütt asztalt terített a jó gazda, kinek annyi fényes palotája uszik fönn és dicsőn a nagy mindenségben.

És kérditek, mit cselekedett a vendég, kit ennyi áldásra meghívott, hogyan készült a gazdag lakomára, felvette-e ünnepi öltönyét s hányan voltak a választottak ennyi meghívott közt?

Nézzetek magatok körül: ágyú s fegyverzörej dörgik vissza a feleletet. Nem az öröm zaja az; ama lángok elsöpörve falvak és paloták fölött, nem örömtüzek! Ott a vendégsereg, de nem együtt, hanem egymás ellen; nem a béke honias ékében, nem letéve saruit a küszöb előtt s adva hálát a nagy vendéglőnek; jó a sivár zarándok se-reg! Pedig nyitva a tágas ebédlőterem, falai zöld bér-

czeink s kék szikláink, kupja az ég fénylő napjával s ezer csillagaival.

Gonosz vendégsereg ez; gázolván lova patkója alatt a dús gabonát, elhajtván falkánkint a bömbölő gulyákat s gyapjas nyájakat. Nem osztozik békésen az áldásból, egyik a másik elől kapja el a falatot. Homlokát nem keríti virágkoszorú, vas sisak ül azon s a billikomok helyett emelve éljenre, — súlyos buzogányt szorit kezébe.

Összevesztek a vendégek, fegyver cseng és ropog, s halottak hörgése az asztalzene. De voltak, kik vígan lakomáztak, míg mások éhen haltak, kik kéj és gyönyör közt a sorsot hívták ki, ha bir-e velök, míg mellettök testvér gyújtotta fel házát s a láng nem az izes lakomát főzte, hanem családok reményét emésztette föl.

A farkasfaj, melyet embernek neveznek, meg nem tagadta magát!

S ha ez így van, ha a gyermekek meg nem férnek a tágas palotában, melyet atyjok adott, szóljatok ti, kik éltek máról holnapra: oly rosszak vagyunk-e mi, kik szeretnők, ha ez nem így és jobban lenne? Ha előérzeteink teremtve nem saját képeinkre, hanem a csodák arányára, melyeket a mindenség hirdet, — elláthatlan nagyságú jövőben hiszünk?

Oly kábaság-e, látván, miként oldatnak fel rendre a természet titkai, miként csendülnek füleinkben annyi csodás talány kulcsigéi, merünk számítani s kezdjük találgatni, mennyire vezethet az istenszakra keblünkben, melyet értelemnek nevezünk; mi áll közeli jövőben e faj előtt, mely sejtelmével sem bir annak, mi telik belőle? Kötelesek vagyunk-e mindig kalapot emelni ama kiváltságos semmittevőknek, kik ellenkezve minden haladással, mindennel, mi túlvisz láthatárukon, az idők kereke alatt törnek össze, a nélkül, hogy egy nagy eszmét, egy merész sejtelmet, egy magocskát hagynának magok után, melyből az értelem fája nőne, teremtvén új, bámulatos gyümölcsöket.

Nem! nem! a mi országunk nem a tiétek! Mi túlmegyünk vágyainkkal, reményeinkkel mindazon, mi irigy s féltékeny elméitekben a lehetőség határit képezi.

Elláthatlan áll az emberi faj előtt! nagy és csodás! miről eszméje nincsen. Örök béke, örök élet, örök egészség, örök áldás! Rázátok hihetlenu l fejeiteket, vonjátok mosolyra ajkaitokat, mi gondunk nekünk arra! Nem kétkedtetek-e még minden új és nagyszerű találmány eredményén; nem mosolygott-e ajkatok meg minden nagyot, mit meg nem foghattatok?

Igen, a lét s megismerés előcsarnokiban van még a rosszúl kormányzott emberi faj; igen, előtte a csodák országa áll!

Azt kérdezitek: mikor? hány száz, hány ezer év múlva? Felelek nektek, de kevesen fogtok érteni. — Az örökkévalóság egy mérhetlen pillanat, *a jelen örökkévalóság*, más nincsen. Azért van a természet, mert mindig lesz; ha ez nem volna így, nem létezend e soha. Ha tehát kérdeitek: mikor jó el a csodák kora? azt felelem nektek: ma! Nem jó, megvan, csak a kulcs, *a tudás kulcsa hibázik!*

Mi még a házat sem ismerjük, melyben lakunk. Hány titkát, hány rejtekét fedezte fel csak e század, melyben élünk. — Még a földet sem birjuk, a tengerrel küzdünk birtokáért, s a lég tág határa, terjedtebb annyiszor, mint a föld, — inkább egy lepkéé, mint a mienk.

Gondoljátok-e, hogy az Isten a földet azért adta nekünk, hogy mindig csak kérgen rágódjunk, s a halhatlan lélek ama szikra, mely remél, mely egy perez alatt megkerüli a világot, azért él bennünk, hogy egy szük körben forogjunk s minden bölcseségünk az legyen: élni és meghalni?

Mit tudunk mi még? Nem sokkal többet semminél. Megnyujtottuk e életünket? jobbak vagyunk-e? tudunk-e parancsolni a fellegeknek, a földingásnak? urai vagyunk-e a sajkának, melyben evezünk? sejtettük-e, ha szolgálkban,

a holdban, vannak-e lények, dicsőbbek, vagy selejtesbek, mint mi?

Igen, a küszöbön állunk csak a természet nagy kapuja előtt. Még annyi bátorságunk sincsen, hogy előérezzük, *mikép egykor minden anyag a szellem hatalmába kerül.* A szellem az, mi a valódi életet képviseli, s az ember jobbat nem tehet, mint ennek országát tágítani, mely a halhatatlanságra vezet.

A világban minden nagy azon emberektől jött, kiket a világ ábrándozóknak s veszedelmes embereknek tartott. Minden úgynevezett utopia az idők lassú, de örök mentében érzékeket öltött magára, s a csodák határiból az életbe lépett. A mult századok minden bibliai csodáit megszegyeníti az egyetlen villany-hirde.⁷² Bármelyike ügyes Philadelphiáinknak s Boscóinknak, többet tud szemfényvesztés és magia dolgában, mint a régi Egyiptom, s a középkor minden szemfényvesztői, elevenen megégetett boszorkányai és kolostorbarátai.

Galilaei s Kopernik szelleme megszegyenítették a csalhatlanságot három koronáival, s a napot megállították, s a földnek parancsolták, hogy forogjon.

Nincs régibb értelemben véve, többé csoda. Az ember most elmosolyodik a gyermekjátékokon. melyekkel az önzés, babona és tudatlanság annyi századokon át rettegettette az embereket, — nyomorúság volt az egész!

De messze eltérünk kitűzött tárgyunktól, folytassuk azt.

Rákóczi, mikép érintve volt, Radvánszkinak parancsot adott Erdélybe menni, részint hogy a gyulafehérvári országgyűlésre siessen, részint hogy az ottani szellemről helyes ismeretet szerezzen magának; végre, hogy azon kuruczok közé rendet és fegyelmet hozzon, kik Rákóczi nevét ürügyül használva, összezsátangolták az országot rabolva és fosztogatva; de az ellenségben nem sok kárt tettek s a magyar fegyver hírét és dicsőségét beszennyezték.⁷³

Az utóbbi darázsfészek közé nyulni s egy országba

hatni, hol Bussi Rabutin az örökös és védelem oly csodás tevékenységét fejtette ki, nem könnyű feladat volt.

Radvánszki legelőbb is gátot akart további rablásuknak vetni s azért mellékes utakon s ügyes czirkálókat s kémeket küldvén előre, az úgynevezett kuruczok táborát akarta meglepni s ott hirtelen s erélylyel föllépni. Radvánszki azon emberek egyike volt, kik a népre hatni szoktak. Már feltűnő férfias szépsége, a könnyűség, melylyel órákig tudott hevenyészve három nyelven a néphez szólni, tanusítják, minő helyes volt Rákóczi választása. Radvánszki Apafi fejedelem életében néhány évet töltött Erdélyben, ott igen kedvelt ember volt, az oláh nyelvet inkább szeszélyből mint czélből tanulta meg. Férfias jelleme, mely nem sok hímet varrt, elég ellenséget s rágalmazót szerzett neki.⁷⁴ Kevés ember gyűlölte a német vezéreket inkább, mint ő; mit érteni fogunk, ha itt említjük, hogy atyját, mint Tökölyi Imre hívét, a német hatalmasok kivégeztették.⁷⁵

Mihelyt Rákóczitól parancsot nyert Erdélybe menni, azon volt, hogy oly emberekkel jöjjön érintkezésbe, kik az ottan körülményeket ismerik.

Tudjuk, hogy Apagyai és Clermont — Fierville, mikép őt Rákóczi táborában nevezték s mely utóbbi név alatt XIV. Lajos által meg lőn bízva,⁷⁶ folytonos összeköttetésben éltek Miriánnal, ki — mit alig szükség ismételnünk — az üteret képezte, hova a népéletnek vére visszafolyt.

Apagyival és Clermonttal értekezett tehát legelőbb is, kik mindketten Rákóczi közelében voltak. Ráfaelnének tehát vagy sikerült a császárné pár sor iratából Apagyit Schlick bosszúállásától megmenteni, vagy ő és Clermont magukon segítettek.

Apagyinak szándéka lévén ez időben Miriánnal találkozni, s Clermont osztván ez óhajását, nem volt nehéz Rákóczitól megnyerniök, hogy Radvánszkit Erdélybe kísérhessék s ott a nehéz feladatot részükről is könnyítsék.

Mit végeztek Apagyi, Clermont, mint szintén Vaszil és Fenchel, kiket Radvánszki felszólított, s miként lőn az egész út elintézve s előkészítve, legjobban megtudjuk, ha a távozókat felkeressük.

Három nap óta bolyongtak már Vasziltól s embereitől vezetettve az erdélyi hegységek s erdőségek öblözeteiben, midőn Radvánszkival s kíséretével egy szép völgyben találkozzunk, melybe csak nem régiben értek szűk torkolatok s szakadások közöl. Vaszil és Fenchel kedvencz martalócz közcéikben és fegyverzetőkkel legjobb lovaikon ültek s előmentek pár oláh kurucztól kísértetve mint útmutatók.

Mintegy negyven-ötven lépésre utánok jött Radvánszki, Apagyi és Clermont egyszerű hadi ékben, hófehér farkasbőrökkel vállaikon.

Némi távolra követte őket a csekély, de választott dandár, többnyire önként vállalkozó debreczeniek, hajdúk és kunok, kik közt gyéren elszemelve Tökölyi egykori híres huszárainak néhány diszpéldányát látjuk, arczokkal, minők Kemeé, Lehelé voltak, s oly tekintélyvel az összes hadseregben, hogy őket Rákóczi is kegyelmeteknek szólította.

Szükség volt ezen elszánt s ügghöz föltétlen hű kíséretre, hogy ama haramiakba, kikhez közeledtek, a fegyelem és rend életrügýét beolthassák.

Radvánszki barna férfiú volt, 30—32 éves, szabályos keleti arczczal, melynek hosszan lenyuló vékony bajúsa ódon kifejezést adott. Deli paripákon ültek, melyeket a fáradság inkább edzeni, mint csüggeszteni látszott, s minők akkor Erdélyben, honnan kerültek, számosan voltak. A három lovag kék és veres ékkövekkel kirakott kis tajték-pipákból dohányzott, mi már ez időben a tehetősbeknél divattá vált, főleg a hadseregben.

— Minő kies, termékeny völgy ez! — szólt Radvánszki Apagyihoz, kinek arca hideg és komor volt, mintha valami nagy bánat vagy messzeható eszme nyomná kedélyét.

— Ugy látszik, — felelt ez egykedvűen — Vaszil ezre-

des, kalauzunk csak keresztül akarja metszeni ezt s minket a szemközti völgy felé vezetni.

— Miriánnal, — jegyzé meg Clermont — nemsokára találkozunk kell, nekem legalább Vaszil és Fenchel reményt nyújtottak, hogy még ma este látandjuk őt, ha valami váratlan akadály nem jó közbe. Eddig elég szerencsével kikerültük Rabutin portyázó csapatait, pedig azok mindenfelé csatangolnak s elveszik, a mit látnak, hogy éhen ne haljanak.

— Alkalmasint egy óra beletelik, míg így jobbra felé vonulva, a völgynek tulsó oldalát elérjük — mond Radvánszki — addig barátom, György, beválthatod szavadat.

— Szavamat? — kérdé Apagyi szórakozottan.

— Igen, — volt a felelet. — Nem ígérted-e, hogy barátunk Clermontnak házassági merényét, — mert a házasság az marad mindig — folytatod; ugyanis téged ér a sor, mivel csak annyit tudok a pozsonyi eseményekről, hogy a kápolnában történt összekelés után már messze jártatok, mikor czélszerűnek találtátok egymástól elválni s különböző utakon a herczeg táborába visszatérni.

— Legyen — felelt Apagyi. — A német vezéreknek gyanítom, több emberük is volt lesben, mint a mennyit elfoghattak azok, kiket én — élvén a gyanúpörrel — hű embereim egyikének vezénylete alatt, jó előre Pozsonyba küldtem.

— Annyi a kajtár, mint a kurta eb — mond Radvánszki — az ember nem tudja, hol bukkan rájok. Alkalmasint ezektől tudta meg a hős Schlick, minő járatban vagytok.

— Semmit sem tudott meg — viszonzá Apagyi. — Meglehet az is, hogy azon gazemberek egyike vagy talán mindhárman, kiket könyörületből fel nem aggattak embereim az első fára, felocsúdván a bő mértékben szolgáltatott ütlegek után, nyomunkra találtak; mert cselédeim már az első állomásban gyanús embereket láttak szállásunk

körül bolyongni s rájok is lőttek. Elég annyi, barátom, hogy mikor második nap az éj valami csárda közelében meglepett, alig pihentünk le s egyszerre húsz vasas, ha nem több, körülfogta a falun kívüli lakot. Cselédeimet dühös védelem után lefegyverezték s engemet és nőmet azon pillanatban rohantak meg, mikor kiugorva ágyamból, pisztolyaimat vettem kezembe. Húsz ellen! no de semmi! legalább öt-hat megkóstolta pisztolyom sárkányát, lövésem aligha talált.

Egy Judás-képű rongyos ficzkónak köszönhetem életemet; ki rám fogta, hogy Bercsényi vagyok, talán hitte is. Élve akartak átadni gróf Schlick úrnak, ki régen készült mindnyájunkat négyfelé vágatni. Annyi igaz, hogy a vitéz vasasokat nagyon meglepte, engemet egyedül látni nőmmel; világos, hogy Clermont barátomra is számítottak.

— Gyalog kellett nőmmel együtt kíséreni e goromba ficzkókat, kik kezeinket hátrakötözték s az egész úton káromkodtak s átkozódtak.

— Schlick, kinek hadi szállására vezettek, igen örült a fogásnak.

— Ügylátszik, nem várt ily szerencsét s az egész intézkedés azoktól jött, kiknek törét Pozsonyban kikerültük, s kik talán a számos czirkáló őrcsapatok egyikének adtak hírt.

— A mint látod, barátom, ezélt értek, de cselédeim néhány vágással s ütleggel gazdagulva, saját parancsomra kereket oldottak, nem is üldöztetvén azok által, kik Bercsényit s valami hölgyecskét a táborok örökös kíséretéből gondoltak üstökön tartani.

— Cselédeim azonnal felkeresték anyósomat, Ráfaelnét, kinek hollétét embereim mindig tudták. Egy cigány lovászom pedig vezetéklovammal Clermont barátomhoz sietett, kivel Egerben adtunk légyottot egymásnak, — a többit tudod.

— Tudom, — szól Radvánszki — hogy derék anyósod éppen azon órában érkezett Schlick hadi szállására, mikor

fölötted az előre-elhatározott halálos ítélet kimondására együtt ült az úgynevezett hadbiróság, s hogy a császárné levele megtette hatását; de anyósodról magáról még igen keveset tudok; pedig e feltűnő jellem élnéken érdekel. Hol képezte ki magát e hölgy annyira, hogy a feszes udvari körökben is megjelenhetik s németül jobban tud beszélni, mint akármelyikünk.

— Ezt hosszas lenne részletesen elbeszélni, viszonzá Apagyi, ki nem volt barátja a szószaporításnak, — de röviden elmondom.

— Anyósom igen fiatal korában Apafi fejedelem udvarában növekedett, a híres Bornemisza Anna körzetében. Ott képezte ki magát s a német és francia nyelvek tudása annál elkerülhetlenebb lőn, mivel maga a fejedelem csak latinul s magyarul beszélt, udvaránál pedig számos idegen jelent meg.

Mikor Apagyi eddig ért beszélgetésével, kiverte pipáját s rövid említést tőn Bory történetéről, Leopold császár megmérgeztetéséről, mit akkor tájban mindenki tudott; csak annyit tevén hozzá, mi Ráfaelné rokonságát ama szerencsétlen férfúval s Eleonóra császárnő háláját tárgyazta.

Clermont addig, míg Apagyi Radvánszkinak kíváncsiságát lehetőségig kielégítette, gondolatait fűzte tovább s szemeit a szép természetten legeltette, mely itt, mint többnyire a regényes erdélyi völgyekben, valódi kaczérsággal tárta fel zöld pompáját. Mikor Apagyi oda ért beszédében, hol már Radvánszkinak semmi kérdeni-valója nem volt többé, Clermont Apagyihoz fordulván, szólt:

— Egyet még sohasem fejtettél meg előttem, barátom, Apagyi; igaz, nem is kérdeztem, pedig jól tudod, hogy anyósodnak alig van nagyobb tisztelője, mint én. Mondd meg nekem, mi birta az öreg Teleki Mihályt arra, hogy az erényes nőt védje s nejéhez küldje, mikor a bodzai táborozás alkalmával Heuslernek nem csekély hajlama volt őt összevagdaltatni.

— Ennek egyszerű magyarázata van, — vizsonzá Apagyi, kit már a sok beszéd meglehetősen untatni kezdett: — anyósom a Hálomhad ellen évek óta folytatott pere végett igen gyakran fordult meg Teleki Mihály házá-
nál, kit még Apafi udvarából ismert, hihető, — mikép talán azért, hogy ezen Erdélyben mindenható embert s a császári udvar titkos hívét s nagy tisztelőjét, annál élénkebb részvétre bírja, — felfödözte neki, minő kulccsal bir a császárnénál akkor megjelenhetni, mikor akar. — De nézd csak Vaszil és Hannes uram megálltak. — Ah! — most balra fordulnak, előttünk a völgy, hová Miriánt rendeltük.

Valóban Vaszil és Fenchel átmetszvé a széles völgyet, egyszerre megállították lovaikat s rövid tanácskozás után, egy szűk torkolat felé ügettek, mely a szemközi oldalon furódott az erdőségbe.

Radvánszki s baráti azonnal arra fordították lovaik fejét.

— Nem csekély bajod leend barátom Radvánszki, — mond Clermont, — e haramia néppel. Ismerem e fajt a forradalom első napjaiból, mikor a herczegnek egész jellem-szilárdságára volt szüksége, hogy a siker fölött jó előre kétségbe ne essék.

Radvánszki egy tekintetet vetett Clermontra, melyben erély s elszántság párosultak, azután szíves hangon vizsonzá: — Tudom, mi vár ránk, azért szólítottam fel Miriánt, kinek befolyása a népre oly nagy; s ez okon kértelek titeket barátim, hogy e nehéz kivitelű rendezés munkájában segédkezet nyujtsatok. Jobb barátokat nem választhattam. Te Apagyi halálos ellensége vagy a német vezéreknek, s csak azon csodálkozom, hogy Caraffát rég össze nem vagdaltad, bár miként ezt beszélted nekem, nem egyszer igen közel voltál hozzá, s tehetted volna. Te pedig Clermont — —

— Megbocsáss, ha félbeszakítalak — mond Apagyi, — de nem hagyhatom e megjegyzésedet felelet nélkül; őszinte

leendek, mert nem akarok jobbnak látszani, mint vagyok! Halljátok tehát. Fiatalabb koromban mély szerelmi nehélys féltékenység egy lépésre birtak, mely most is szívemen ég, mint egy lángcsöpp. Ujfalvi Erzsi saját kezem által veszett el.

— Tízszor megérdemlette! — kiáltott fel Radvánszki.

— Ugy van, — viszonzá Apagyi, egy árnyával a búskomolyságnak, — százszor, ezerszer! de a törsturás mindamellett még érezteti hegyét velem! — Csatákban, fegyverrel fegyver ellen, az ágyúk dörgése közt a halál kézről kézre jár; ott elveszti a gyávaság azon utált színezetét, mely minden itéleti vagy önkényes gyilkosságot bélyegez. Igazad van, gyűlölöm e sehonnai vezéreket, kik szép hazánkban úgy gázolnak, mint a nyomtató ló! utálom s megvetem Caraffát. Akárhányszor, hatalmamban volt e gyáva ember, mert öreg inasa, kit még Ujhelyiéknél gyakran láttam s kinek rokonszenvét ajándékaim megnyerték, béremben van; de nem akarom, hogy meghaljon! A halál nem büntetés, s hol az élet ily szomorú s az emberek oly állatiak, mint nálunk ezek s ezek, ott a halál jutalom! Azt akarom tehát, hogy éljen! éljen, rettegve minden órában a haláltól, melytől ember nem fél úgy, mint ő.

Radvánszki figyelemmel hallgatta Apagyi beszédét, azután élénk részvéttel kiáltott fel:

— Értelek barátom! van sok, mit a világ, a közvélemény, talán Isten maga megbocsájt nekünk, *de a mit magunknak meg nem bocsájtunk soha.* E nyilatkozat óta még inkább becsüllek és szeretlek. Látjátok tehát, — folytatá derülten, — hogy jól választottam embereimet. Van-e buzgóbb magyar, mint például te, barátom Clermont, bár idegen vagy?

— De azért, — viszonzá Clermont, — a szép Franciaországot is szeretem! Igaz, hozzátok közelebb vagyok. E földön születtem, elébb tudtam magyarul, mint francziául s minden füzére a hála és rokonszenvnek e szerencsétlen

országához csatol, melyet nehéz óráiban inkább tudok szeretni, mint valaha! Atyámat egykor gazdag családja üldözte könnyelműségeért; mert fiatal korában vagyont eltékozolta, hiúságból inkább, mint vesztegetésből. A király fényes udvara volt a gyűkör, minden kitűnőség ott összpontosult; csoda-e, ha fiatalon s teli életerélylyel részt akart azon zajos s korlátlan kétértelműségben venni, melyhez jutni mindenki vetélye lön? Végre semmije sem maradt s nem akarta szegénységét szemléül kitárni azok előtt, kik egykor vagyonából osztózva, most feledték őt. Kivándorlott tehát s Bécsben francia órákat adott, eltitkolván régi nevét, fényes eredetét s mindazt, mi szerencsétlen sorsával ellentétben állt. Atyám szép férfiú volt, alig 28—29 éves akkor: tanítványai egyike, felséges hölgy, feledhetlen anyám, ellenállhatlan vonzalmat érzett iránta. Egész regényt beszélhetnék el nektek, miként igyekezett nagyanyám, mert anyámnak atyja nem élt már, egyetlen gyermekét s gazdag vagyona örökösét eltiltani atyámtól. Mikor végre atyám nevét elárulta, sőt azon kilátását is nyilvánítá, hogy aránylag csekély összeggel, idővel javai nagy részét reméli visszanyerhetni, e vallomás nem használt semmit. Anyámat kolostorba rejtették. Őt évig atyám semmit sem tudott s hallott róla, s sebzett szívvel fűzte odább napjait saját keresetéből.

— Egy reggel megnyílt szegény szállásának ajtaja s a felséges hölgy mély gyászban lépett a szobába. Anyám volt! egyedül maradt a világon. Anyja halálos ágyában kibékült vele, megbánta kegyetlenségét s megáldotta őt.

— A többit gyaníthatjátok. Pár év múlva beköszöntem a világba, azóta nem ismertem mást, mint e földet! most atyám, anyám sírjai csatolnak ide. Tőlük tanultam szeretni a hazát, könnyeiben osztózni, örömeivel boldog lenni! — Hol lehetnék inkább otthon, mint itt, hol a kedves, jó és boldog emberek hamvai nyugosznak; mert atyám és anyám ~~for~~ rón szerették egymást. — Mikor Clermont vallomási

ban eddig jutott, alig voltak húsz lépésre Vasziltól és Fencheltől, kik a völgy nyílásánál pár vidéki oláhval beszédbe ereszkedtek.

— Jóságaid egy részét, — kérde Radvánszki, Clermont-hoz fordulva, — úgy tudom, visszanyerted.

— Igen, — felelt a kérdezett, — a nagy király kegyesége járulván hozzá, többet válthattam vissza, mint gyanítottam. Hogy pedig XIV. Lajosnak irányomban tanúsított rokonszenve egész családomat részemre hódította, ez természetes.

— Uraim! — szólt egyszerre Vaszil, ki Fenchellel együtt a három lovas közelébe ugratott — Mirián atyánk megérkezett a kitűzött helyre s vár reánk. A kurucz tábor alig van két órányira ide; ezek a becsületes emberek mondják, — folytatá a két oláhra mutatva, — az idő halad, — ha úgy tetszik, menjünk.

Vaszil előre küldvén az oláhokat, kik sajátosan fel-fegyverkezve, kis borzas mokány lovakon ültek, újra megindult s őt Radvánszki egész kíséretével követte.

Így jöttek be a völgybe. A nap a hegy gerinceit érte el, tágas karaja szétterjesztve bucsuzó sugárit, mint reszkető ernyőt s a fák csúcsaiba olvadozott be.

Szép volt e völgy; fűszeres szellők lengedeztek ölében s jéghideg patak habzott zöld szőnyegén keresztül. Oldalain csodás bérczek emelkedtek, mintha a természet szeszélye a képezetek minden alakzatit egymás mellé akarná halmozni s a földtan buvárait eltéveszteni elveikben. Gömbölyű hegykupok, éles szögletbe felrugó sziklák mellett álltak, míg tovább mély szakadások nyitak, telve özönelőtti szirtromokkal. Maga a természet játszi színben terült ez egyetlen földhalmazokon, hol roppant magasságú facsoporozatokban, hol újra sűrű bokrokban, melyek a harántékokat mint zöld gyapjut borították el.

Egyik oldalán egészen zárva volt, vagy legalább látszott a magány, de keleti részén keskeny nyílás vonult

végig, szűkebbre s mindig szűkebbre szorulva, mint egy hosszú alagút.

E nyílás közelében, az egész völgyet tábor foglalta el; látszott távolról az emelkedő füst; ha a szél elverte azt, egy-két sátor gerince emelkedett ki s valami zszibongás hallatszott, hasonló a sáskafelleg közeledéséhez, melyen át egy trombita harsogott; de az egész, kék párázatokkal ömlött össze.

Néhány kecskeór-gyermek tévelygett a síma tisztásokon, vagy ült a patak szélén, fahéjból csavart sípokkal, kecskéiknek teljes szabadságot engedvén a bokrok lombjain rágódni, vagy a sziklák ormain keresni az édes gyökeret s a virágzásba indult fűszeres növényeket.

Kellemes, csendes tekintete volt e völgynek, melyet csak a patak zugása, a messze csengő síp s a fák rezgése szakított félbe búskomoly összhangjával. De a mi e völgynek regényes kifejezést adott, s egy lapját tünteté elő ama napok történetének, porrá égett falu volt, magas kősziklák hosszában.

Itt-ott éktelenül meredett fel egy kémény vagy egyes fal, míg körüle szén és perje feküdt halmazokban.

Máshol az egykori házhelyet csak a fekete négyszeg jelezte ki, melyet a leégett kerítés képezett.

Minden kihalt, egyetlen ember sem lakta ez egykor virágzó helységet. Eltűnt az emberi kéz, a vadon természet dudvával terítette be az udvarokat és utcákat, hol az eső mocsárokba gyűlt s lőn a békák országa zöld hinárban.

Éjfélkor az újratlan ebek benyargalták a völgyet, vonítva mint a farkasok, s megtámadva, kit éjjel balsorsa e pusztaságba vezetett.

Az egyház volt az egyedüli építmény, mely némi egészet képezett, mivel tornya épen állt, ha egykor csillámló bádog fedelére a füst a kora régiség kormát vonta is.

Harangjait rég elvitte a nép ágyút önteni, talán ablakainak zöld üveg karikáit ama gyermekek hordották el

rendre, kik most a fűvön csalják az időt játékkal s zenével, az ólomból pedig, mely azokat együtt tartotta, az emberek golyókat öntöttek egymás ellen.

II.

A hűs völgybe érvén, alig haladtak néhány száz lépésnyire, midőn sűrű fák mögül új lovas csapat bontakozott ki, jóval különböző attól, melyet eddig kísértünk. Mintegy tizen lehetek, többnyire apró, de jeles lovakon, melyeknek hosszú sörénye s felborzadt szőre mutatá, minő kevés gondot lehetett ez időben e hű és hasznos állat csinosgatására fordítani.

A lovasok elején az öreg Mirián tisztos arczára és hószakállára ismerünk, kit egyszerű moldvai öltöny borított, bőségében a keleti viseletekre emlékeztetvén. Setét kék szövötből készült az egészen, míg derekát széles bőr öv szorította. Fején alacsony kerek süveg ült, s egész tekintete ellentétben állt kíséretével, vegyes fegyverzetben, minővel akkor tájban a vidéken mindenütt találkozott a szem.

Az öreg férfiú balján egy ifju lovagolt hófehér lovon, s fehér, csodásan redőzött öltözetben. Ha emlékezetünket megfeszítjük, lehetlen arra a szép gyermekre, inkább mint ifjúra, nem ismernünk, kit a Gaura drakulujban évek előtt Mirián oldala mellett láttunk.

Az egykori gyermek álla körül most selyempelyhek borultak, de a dicső vonásokban szintazon magasztaltság tünt fel, mint akkor, bár ezek jelenben kiképzettebbek valának.

Ki volt e bájos alak, mi csatlá őt Miriánhoz vagy Kasperekhez, miként őt a két vidéken nevezték, hol vele találkoztunk, — senki sem tudta. A csoda az, hogy régi, régi időkben, melyeket a jelen ivadék csak nagyatyjai mondáiból ismert, Mirián kíséretében nem egyszer láttak ily alakot, hol mint serdülő ifjút, hol mint férfit.

A jövendő Mirián készült e ebből, olyan volt-e, mint a

halhatatlan Dalai Lama, ki századokon át ivadékról ivadékra felifjodik s megöregszik, de el nem tűnik az élők közül? ki tudná: fia, unokája, vagy talán unokájának gyermeke volt e? Senki sem kérdezte. Oly szokássá vált Mirián atyát minden ünnepies alkalomkor ezen ifjú kíséretében látni, mikép az már csak azoknak tűnt fel, kik vele először találkoztak.

Az öreg azon emberekhez tartozott, kiknek kivételes, rejtélyes helyzetük sok kérdezősködést kirekeszt; de ha volt, ki tőle tudakolta az ifjú nevét s viszonyait, Mirián sohasem felelt többet, mint ennyit: neve Mirián, ne kérdezzétek honnan jött, mire szánta az Isten, az ő ideje is eljő, akkor megismeritek őt.

Ha e talányos ifjunál néhány perczig időzünk, talán azon reményünk van, hogy a mit a nép Miriánról beszélt, mindinkább a lehetőség s valószínűség határiba lép s talán éppen ez által növeli az annyi csodával s babonával körözött ember érdekességét; mert sejteti, hogy nem lehetlenséget mesélünk, hanem régi hagyományokat ismétlünk, melyeknek, ha nem adhatjuk világos megfejtését, mivel avval magunk nem birunk, legalább a kulcsra mutathatunk a fürkészni s a csodák oldását felkeresni szeretők számára.

Mirián kísérete férfias tekintetű népből állt; de nehéz leende elhatározni, minő fajnak fiai. Szintazon vegyület tűnt fel abban, mely a Gaura drakulujban lepett meg, csak hogy itt néhány emberrel, amott nagy sereggel találkoztunk.

Két lelkész válik ki közülök, ama kalugerek osztályából, kik — mikép sejtjenünk lehet — Mirián közvetlen eszközeihez tartoztak s kíséretéből ritkán hiányoztak.

Mihelyt Vaszil és Fenchel az öreg Miriánt megpillantották, azonnal megállították lovaikat, és azon tiszteletből, melylyel őt üdvözölték, szembetűnt, hogy e férfiú hatalmas befolyásából semmit sem vesztett, mióta őt utoljára láttuk.

Radvánszki s kísérete e közben vágatva sietett elő, s a tisztes öreget azonnal tág udvara a lovasoknak karolta körül, melynek közepén őt, a két lelkészt, az ifjut, fehér redőiben s Radvánszkit látjuk barátival s Vaszillal és Fenchellel. Mirián mindnyájokat szelid fönséggel s nyájas szavakkal üdvözlötte.

Miután néhány barátságos szót váltott Radvánszkival s barátival, az öreg a leégett helység felé mutatott és szólt: — Barátim! az ég borús, látjátok ama fekete fellegeket, miként hömpölyögnek a hegytetőkön végig, a kelő szél zugása viharral fenyeget, — haladjunk!

A fegyveresek tág köre megnyílt s mindnyájan követték Miriánt, ki még oly biztonsággal ült nyergében, mintha a negyvenes években volna.

— Ime a tanácsterem! — kiáltott fel az öreg, Radvánszkihoz fordulva, ki mellette lovagolt — jobb kezével a leégett kunyhók közül búsan kiemelkedő egyházra mutatván.

Már a közelgő fergeteg egyes kövér csöppekben tarkáznai kezdé az út vertebb földét, midőn mindnyájan a régi építmény közelébe értek, hol nem kevés meglepetésükre kosarakkal s málhákkal felpodgyászolt lovakat találtak, alkalmasint Mirián szokott kíséretéhez tartozókat, mire a mellette álló szolgák is mutattak.

Az egyház kerítésének még egyik oldala fennállt, s fölötte a romladozó fél földél, külről — egykor vásárosok áruhelye — s némi védelmet ígért a lovaknak az idő mostohasága ellen. E kerítés maradvány s az egyház közt az elhagyott temető sírkeresztjei félig leégve heverték szanaszét s a ravatalokon a közeli kunyhók fekete perjeje feküdt.

Radvánszki kísérete a csaták s gyors menetek e napjában többször volt szabad ég mint földél alatt; egy kis fergeteg mitsem billent rajta, azért a regényes menhely egész palota volt számukra.

Leszálltak lovaikról s nemsokára a nyergeik mögül leszedett szénatekerceken rágódtak a fáradt állatok, míg

lovasaik jól rosszul megvonták magukat e nyitott eresz alatt.

Mikor mindnyájan leszálltak, Mirián pillanatra megállván az egyház előtt, melynek ajtószárnyait rég fölemészítették a tábortüzek, némi színezetével a búskomolyságnak, felsóhajtott: — Alig néhány éve még s e szép istenházában az orgona szólt, oltárain viaszgyertyák égtek s a harangjai a buzgó népet hívták össze! — Oh! hogy az unokák szétrombolják, mit őseik építettek s Bábel tornyának története mindig ismétli magát az életben! Menjünk — folytatá belépve a mohos küszöbön, — építsünk és vessünk, majd a nagy földesúr oda fenn fölneveli a magot s összeforrasztja a köveket, az ő bölcsesége szerint.

Míg Mirián beszélt, mindnyájan követték őt, s most az egyház tágas hajójába látjuk őket behaladni.

Szomorúan meredeztek a puszta falak a merész ivezeteig; az oldaloltárok eltűntek, a kirugó talapok jelölték helyeiket; csak a főoltárnak látszottak még maradványai, de minden szénné égett. A karsú oszlopokat s fából faragott szobrokat feketére nyalta a láng, mely úgylátszott, az egyház belsejét emésztette fel, míg födelét megkímélte. Talán elmult haragja, mikor felcsapott a magas boltozatokig s ott az angyalok szelid mosolyával találkozott, kiket egykor jobb időkben, a gazdag földesúr s egyház-gyámnok festetett azokra, ki e helységet s az egész vidéket bírta.

Mint valami gyászemlék, torzított alakokkal, ült az egykor fényes oltár a szentély öblében, hasonló a katafalkhoz, melynek gyertyáit eloltották s koszorúit leszedték. Csak fönn az oltártetőn, kerítve koromteltsugároktól, fénylett tisztán az aranygalamb, képe a szent ihletnek, mint Noe hirnöke, de nem hozott zöld ágat és sajátos fönségben az egykori áhitat jelképévé lőn. Alant a tágas pallózatán, halomban heverték az összeégett lóczák. Itt-ott a kövezeten, díztelen tűzhelyek korma s véres foltjai terültek; látszott, hogy a ronda nép, mely ólat s korcsmát csinált az Isten

házából, elébb rablott tápszereit költötte el, azután gyujtott örömtüzet a rom istenének. A benyomás, melyet ez építmény, üvegtelen ablakaival, összerogyott ajtaival s a pusztulás szennyével, új vendégeire tőn, nem volt idegen ezek előtt.

A szem elszokott ez időben a béke szelid képeitől, s honias tüzelőtől körülülve vidor családtól, a venyigétől, mely a csendes lakra fonódik s kék fürtei az ablakon betekintenek, s az egyház éjféli mécsétől, mely festett üvegen át szent derűt sugárzik.

Más képe a felriadt életnek ömlött az országon át, száguldó seregek, csatazaj, lángok dübörgése kelő vihar szárnyain. A nép maga feledte lakályos födelét, a béke napi szorgalmát, s karddal kezében nyugtalan zarándokságra kelt.

Mirián mellére tette két kezét s megállt az egyház közepén. Szeme az ablaknyílásokon át a fekete fellegekhez volt emelve, melyek csendes morajjal vonultak mint hosszú csatárláncz a békés egen elő.

— Hárítsátok el e dísztelen szennyet s terítsetek szőnyeget az egyház közepébe, hogy üljünk karajba, tartván tanácsot, mint őseink egykor zöld szőnyegen, melyet Isten borított szét nagy egyházában, — szólt Mirián.

Cselédek jöttek elő s nemsokára a romok elhárítottak s Mirián sátorszőnyegei, tiszta, gyapjas terítéket képeztek, hol a választottak helyet foglaltak.

— Hozzatok szövétnekeket elő! — szólt újra az agg férfiú, — mert az est közelg borúival s nem rövid perczek mive, mit itt tisztába kell hoznunk.

Mirián rejtett kristály-palotájáról, arany, ezüst kárpitjairól csodákat regélt a nép, bár küszöbén át avatlan nem lépett soha, s nem kevéssé növelte e rejtélyes embernek hatását valami költői ihlet, mely szavaiból lehelt, s azon körülmény, hogy minden megjelenésekor, úgyszólván a bőség-szaruját hordozta magával. Ez okozta főleg, hogy a nép kábult áhitattal felsőbb lénynek hitte őt.

Valóban, a szőnyegek nem képezték az egyedüli előnyt, mely Mirián rendelkezésére állt. Pár percz alig telt el, már azon vas karikákba, melyekről egykor fali gyertyatartók függtek, most szurokfáklyák voltak illesztve s a cselédek csak közvetlen parancsra vártak, hogy azokat meggyujtsák.

Sajátságos szemlét nyújtott ezen újnemű gyűlés a törökös takarón, hová Mirián s mind azok, kik a tanácskozásban résztvehetni gondoltak, félfekvő helyzetben könyökeikre támaszkodva, tágas körben ültek. A többiek tiszteletes távolban álltak vagy az oltártalapon foglaltak helyet, halk hangon társalogván, nehogy a tanácskozókat háborgassák.

Mirián volt első, ki szólt: — Fiaim! a kurucz sereg, mely mintegy három negyedóránnyira táborozik, a legnépesebb azok közül, kik itt Erdélyben ő herczegsége zászlói alá esküdtek. Rendetlen fegyverzett nép ez, de nem rosszabb a klinieczy völgyben összeseregletteknél a forradalom első napjaiban. Minden hibája az, hogy élén nem hazafiak, hanem martalóczok állnak. Fegyelmet e nép közé hozni, majdnem lehetlen; de miként hallom, valami nyoma a rendezésnek mutatkozik közte, mióta a vezérséget egy *Hirmondó* nevű mármarosi ember vette át, nem tudom, katona vagy haramia-e? Ha e főnök ő herczegsége küldöttségét elfogadja, minden meg leend nyerve.

— Van-e erre remény? — kérdé Radvánszki — mert én kinyilatkoztatom, hogy ha a nép ő herczegsége igen elhatározott és szigorú parancsinak ellenszegül, azonnal visszatérek és magára hagyom. E részben megbizatom világos, mert a jó ügynek semmi sem árt inkább, mint emberek, kik azt gáztettekkel beszennyezik s ürügyül használják rablásra és féktelenségre.

— Barátom! — szólt közbe emelt hangon Apagy — legyünk méltányosak és béketűrők s ne hagyjunk fel rajta! Miért követelünk mi e néptől szelid ildényt,⁷⁷ világos eszméket, nemes irányt?! Mit tett a kormány ennyi milliók polgárisítására? Semmit. A nagy Bethlen Gábor s néhány hű

fia a hazának, voltak az egyedüliek, kiknek köszönni lehet, hogy a nemesség nagy része valamivel fölebb áll értelemben ezen elhanyagolt csordáknál. Ha a nép első megjelenségünkre vonakodik bennünk Rákóczi Ferencz küldötteit elismerni, van egy sikeres mód a kételyek megtörésére: parancsolni fogunk neki! *Hol az értelem megszakad, a parancs határa kezdődik.*

— Kevesen vagyunk — viszonzá a Miriánnal jött idegen arcú férfiak egyike, valóságos atléta a maga nemében, de kinek vonásai nem sok önbizalomról tevének bizonyosságot — jó lenne talán a népet előkészíteni s valakit oda küldeni a kedélyek kitapogatására.

Mirián és Apagyi hallgattak, várván, hogy többen nyilatkozzanak. Clermont volt első, ki az utóbbi beszédre felszólalt.

— Előkészíteni a népet? miért? ily esetekben több s elhatározóbb hatása van a gyors, rögtöni föllépésnek s az erélynek. E nép Rákóczi fejedelem zászlóit tűzte ki, egyes küldöttei pedig meg nem szűnnek ő herczegségét pénzért, fegyverért zaklatni; mit akarhat tehát jobbat, mint az ünnepiességet, mely által a legszentebb ügy harczoaivá felavatjuk.

— Az ily embereknek akarata nincsen — viszonzá Apagyi komor hangon. — Akarat és szenvedély ellenkező eszmék: *az akarat vezet, a szenvedély ragad.* Bár rossz jók legyenek! magasztos erőfejlésünk átfut történelmünk lapjain, mint fényes üstökös, de ezélt alig érhetünk.

— Oh uram — mond Mirián, fölemelkedve kissé félfekvő helyzetéből — ki hitét veszti, ügyét vesztette el! Kegyed jól tudja, hogy egyetértünk elvben, mióta egymást ismerjük; hogy olyanok vagyunk, mint ama kis állat a tenger fenekén, melyet a szem nem látott soha, de munkája századok lassú, kitartó szorgalmával kláris-szigeteket emel ki a hullámok közül. Ne feledjük, mikép sokszor a véletlen jobbkor megadja azt, a mi előkészítve későn érik meg; s

azért nem jó baljóslatokat emelni jó ügy sikere ellen. Értelem s nemes törekedés állnak-e szemközt velünk? hogy az erő s hatalom, mely rendelkezésünkre van, megszegyenüljön előtte? mivel jobbak nálunknál a bérenczek, ama német hadak, kiknek minden élve: vérbosszú? Durva súly áll itt mind a két részről szemközt, ha a nagy küzdő számot tekintjük, avval a különbséggel mégis, hogy mi a szabadság mellett, amazok a szabadság ellen vívnak. Ne vessük meg e népet, mert buta és szilaj; használjuk fel erejét s buzgóságát, hogy egykor szabadok legyünk s rajta kezdhezzük az újra-alakítás nagy munkáját.

— Eltértünk a tárgytól — mond Radvánszki, ki a közvetlen teendők embere volt. — A kérdés az: van-e remény, hogy megjelenvén e kuruczoknál, miként magukat nevezik, ellenszegülés nélkül hódolatra birhatjuk őket?

— A kérdéstől el nem tértünk, barátom — viszonzá Apagyi — az ellenszegülést legyőzni s szembeszállni azon emberekkel, kik a háromszinü zászlóval kezükben, Rákóczi parancsait el nem akarják fogadni: magamra vállalom.

— Mitől tartasz tehát? — kérdé Clermont, ki előbb, mint bárki más, észrevette azon komorságot, mely Apagyi egész valóján feltűnt, darab idő óta.

— Magunktól tartok, nem e néptől — felelt Apagyi. — Mit akarunk mi? Szabadságot, úgy-e? De hogyan értjük mi a szabadságot? Nemde, mint kiváltságot egyik osztályára a lakoságnak, s jármot, szolgáltságot a többire? Miként lehet egy ország szabad, hol néhány ember mindennel bir, míg millióknak egy gör földje nincsen, melyet sajátjának nevezhet?

— Én Magyarországon nem ismerek más nemzetet, mint éppen a kiváltságos osztályt — mond Radvánszki kedvetlenül. — A nép nem ért meg a szabadságra, s adj neki ma szabad földet, egy ujjad helyett karod után fog nyulni. A ki gyermeknek kést, tudatlannak könyvet s vaknak szemüveget nyújt, magának tulajdonítsa, ha hátra megy, nem

előre. Tettekre szólít a sors bennünket, nem fényes, de kivi-
hetetlen elméletekre, miért is ily kérdéseket feszegetni,
mikor a nyakunkon a kés, s nem szavak, hanem ágyú és
kard határoznak sorsunk felett.

Apagyti tekintetének egy villáma esett Radvánszkira,
heves felelet küzdött fel ajkaira, de mérsékelte az istent
keblében s hidegen viszonzá:

— Igazad van, a tett napjai ezek; tegyünk, áldozzunk,
ez a mi határozásunk!

— Ugy van — mond Mirián — miután Apagyti magába
fojtotta gondolatait — küzdjünk, tegyünk, s ha sok vér
folyand, míg a mag kikel, Isten neki! Ah, mert mélyen kell
hatni a gyökérnek, hogy fönn dúsan zöldeljen a lomb, s
gyümölcsök érjenek. Kegyetek, uraim, a tett emberei, nem
fogják kérdeni, mit ad a jövő óra? életünk fel, van avatva a
jó ügynek, siker vagy vesztés, mitsem változtatnak. Tudom
én jól, hogy karddal csak oldanunk lehet, kötni nem, arra
az eszme kell, mely mint a gyöngy tenger fenekén pihen, s
a felfedező kézre vár.

— Isten adjon nekünk sikert — szólt Apagyti — de az
én hitem az, hogy míg a népért semmit, magunkért min-
dent teszünk, csak egy követ raktunk le, nem építettük föl
a szabadság egyházát.

III.

Mig e tanácskozás folyt, melynek minden részleteit adni,
túlvinne a kiszabott határokon, addig a vihar egész erejével
megrohanta e völgyvidéket; dühösen csapott be a zápor az
egyház üvegtelen ablakrésein s olykor egy-egy csattanás
szakította félbe a beszélők szavait. De kiöntvén dühét, mint
ily hegyes vidéken gyakran történik, a fellegek ritkulni
kezdettek s egy részük gyors rohammal szárnyalt tovább.
A dörgés távoli morgása hallatszott még; a záport lanya-
eső váltotta fel s az est sötét szárnyaival kezdé elborítani

az egész vidéket. A cselédek meggyújtották a szurokszövénekeket, melyek most már bátrabban éghettek, mert a szél is lassankint elállt s az eső nem csapott be az egyházba.

A tanácskozás e közben meg nem szakadt. Apagyi kitérései kevés időt vettek el abból, mert igen jól tudta, hogy az emberek meg nem értik őt, s más tér volt az, hol Miriánnal és néhány választottakkal együtt — a csaták s kockavetések közepette — tudott egy-egy óvott órát kikapni, hogy titkos barátival magasabb irányú s mélyebben vágó eszméknek tegye le magvát. Nem merjük állítani, de nincs minden valószínűség nélkül, hogy az akkor Franciaországban szélesben elterjedt szabadkőmívesség e távoli vidékekre is elharapózott, s Mirián, Apagyi, és többen, építői valának Salamon egyházának. Annyi francia jelent meg a magyar táborban, hogy e sejtelem megbocsátható. Igaz, Apagyi ideje nem jött még el! — talán midőn e hányatott életnek fáradt kereke lejárt, s a hideg sírba vitte magával a nagyot és szentet, mit tűzlelke előjósolt, s előlátott ama korból, mely — mint a költő mondja — jönni fog, s melynek jönni kell! — hol a kiváltság megszűnik, s a jog, rend, és béke foglalja el helyét, szóval, a szabadság kora, mely mindent ad, mi jó, mindent gátol, mi rossz.

Apagyi forradásos vonásai kövült hidegségükben, zárva tartották s fődve lelki titkait, mint a fejthetlen Isis rejtelmeit. Olyan volt ő, mint Deucalion, mikor a köveket vetette vállán át, hogy nép keljen belőle. A nép embere volt, de az emberek nem értették őt! Igen, nem jött el kora, csak az ige, az előérzet volt ő, jobb időből.

Ha kiemeltük emez eltéréseket a fő és közvetlen kérdéstől, kötelességet gondoltunk teljesíteni, arra mutathatván, hogy már e korban voltak emberek, kiknek eszméi nagyobb röptet vettek, s kiknek álmai s ábrándjai nem voltak oly üresek, mint gondolnók; mert ha a lélek halhatatlan, az egyszer megszületett nagy eszmék is azok. Észrevehetlen elárjongnak, mint az esőcsepp gyűrűje a csendes tavon, s

annak, a mi szellemi, üledése⁷⁸ el nem mosódik, mint a durvább anyagé, mely elidül s elhamvad.

Éppen mivel Mirián s társai a tett emberei voltak, szemmel tartották a fő, a közvetlen eszmét. Apagyi maga s mindnyájan átlátták, miként szemközt egy névvel hadias, de valóságban rabló sereggeli találkozással, a legszebb elméleteknek háttérbe kell vonulni, míg a sor rájuk kerül egykor.

Ezen okon e gyakorlat emberei hamar végzéshez jutottak, habár — honi szokásként — a tanácskozás elég szóárral járt.

Határozattá lőn, a hajnalt bevárni, mint hozzávetőleg legjózanabb időszakát a mámorban elalvó népnek s mikor esze aránylag legfogékonyabb.

A hosszas beszédeknek vége szakadt s mindenki tudta, mi vár rá a jövő napon. Már az éj bekövetkezett s a fergeteg egészen elvonult; kiszálltak a csillagok az égre, úszva fön, mint lángcsöppek a kék tengerben. Minő felséges volt ez éji kép! A romokat árnyak leplezték; az egyház magas tornyával, feketén kiválva az éji derüből, még növelte a regényes környezet érdekét.

A jelenet megváltozott. Mirián bőségszarúja kitárta kincseit s nemsokára ama kosarak tartalmából, melyeket a podgyász-lovakon láttunk, a cselédek hadias estebédet hoztak elő.

Állva, járkálva és ülve, a hogy lehetett, lőn az elköltve, mig künn a lovak abrakoltak s a kis védsereg s cselédség szabad ég alatt osztozott a bő áldásból, mely — miként a rózsák kelnek az ifjú tavasz léptein — kísérté Miriánt, hol megjelent.

Azt kérditek, honnan vette mindezt? miként nyultak feléje a szolgáló kezek? hogyan talált védelemre mindenhol? . . . Gondolkozzatok! nem láttatok e embereket, kiket varázs kísér, kik elé a szívek repesnek s csak megjelenniök kell, hogy maguk körül kíséretet, szavaiknak hallgatókat, óhajtaiknak buzgó teljesítőket szerezzenek. Ha láttatok ily

választottakat, vagy történelmi emlékeitekből ily egyes világitó tornyok s bálványszobrok állnak ki, ne kétkedjetez többé, hogy mindannak megfejtésére, mit hallátok, nem kell csodákat földéznünk, mivel ez szintoly természetes, mint a közundor és utálat, mely történelmileg szennyezett emberek nevére borul.

Hajnatra lévén az indulás határozva, senkisésem gondolkozott az alvásról, s ha itt-ott a fáradtabbak egy száraz szögletet kerestek, hol a falhoz támasztva fejeiket, rövid ideig pihenhessenek, az urak közül többen pipára gyujtottak s derülten társalogtak Miriánnal, vagy egymás közt; csak Apagyí vonásaiban tűnt fel valami ábránd-komolyság, mintha lelkén sötét előérzetek lidércze ülne.

Éjféel közel volt már, midőn egyszerre távoli zaj emelkedett, olyan, mint a szél moraja, midőn késő őszszel száraz lombokon csörtet át, vagy a rengeteg erdőt rohanta meg a jégvihar.

Úgy tetszett, mintha kiáltások s olykor egy-egy lövés hangzanának, azután dübörgés jönne, mint farkas-seregé fagyos rögön.

Mindnyájan figyelmesekké lönek, s Radvánszki azonnal czirkáló csapatot rendelt, mely lóra kapván, azon táj felé sietett, honnan e sajátságos lárma keletkezett.

Ily háborús időkben az óvatosság napirenden volt. Alig telt el néhány percz s már a lovakat felkantározták, s a főnökök szintúgy, mint az őrsereg, az egyház előtti téren csatára készen várták, mit a jövő pillanat hoz.

Halkkal a völgy azon részén, merre a kurucz tábor tanyázott, világár kezdett fejledezni, mint az égés veres fénye, menyezetet képezvén magasan a völgy fölé.

Senki sem tudta hirtelen felfogni, mi történik. Az erdő ég-e, vagy valami elfeledett kunyhó s asztag gyúlt-e föl?

— A kuruczok! — kiáltottak egyszerre többen. — Mit akarhatnak? — szóltak mások. — Békés, vagy ellenséges szándékkal jönnek-e? — kérdezték minden oldalról.

Mirián fiatal kísérelőjével s a többiekkel, kik a tanácskozásban résztvettek, a támadásra, mint védelemre kész sereg előtt, ültek lovaikon. Mindenki a legnagyobb várakozásban volt s Radvánszkitól, mint a Rákóczi által küldött követség főnökétől, látszottak parancsot várni.

— Mit gondoltok, urak — szólt Radvánszki — nem volna e jó hirtelen megjelenni a haramia nép előtt, mely aligha új rablásra nem indult ki, s most, az ég borúi csekély számunkat leplezván, őket megtámadni?

— Várjuk be, míg megjelennek — viszonzá Apagyi — de nem itt, hol egy szabad mozdulatunk nincsen, hanem a leégett helységen túl, s igyekezzünk jó állást venni. Én nem tartok támadástól — folytatá — égő szövétnekkel nem jönnek azok, kik harcot keresnek.

Radvánszki helybenhagyta Apagyi észrevételét, s éppen készült parancsot adni indulásra, midőn egy lovas vágatott a leégett kunyhók közt a széles utcán elő, s egyenesen Radvánszki felé tartott.

A lovas ama czirkáló csapatból jött, mely kevés idővel ezelőtt távozott. Mihelyt Radvánszkihoz ért, hirtelen megállította lovát és szólt:

— A kuruczok zászlókkal és zeneszóval jönnek, azt hiszik, hogy a herceg maga, Rákóczi Ferencz, köztünk van.

— Tehát békés szándékkal jönnek? — kérdé Radvánszki.

— Úgy van, vezér úr! mindjárt itt lesznek, az előcsapat-tal találkoztunk; tenger nép jó s mind a mi embereink.

— Annál jobb, öcsém — felelt Radvánszki, kire e hír igen derítő hatást gyakorolt.

Az egész völgy világosodni kezdett. A nép, mely közeledett, galyakat kötött össze, ezeket gyújtotta meg, s ha leégtek, elvetette s másokat vett elő. Már a zene egyes fuvalmait szárnyán hozta a szellő, Rákóczi dala volt ez, ráismert mindenki s a szivek felmelegedtek.

A tágas utcán vágatva tért vissza a czirkáló csapat, s tisztje élénken kiáltott:

— Minden jól van! Éljen Rákóczi Ferencz! Éljen a szabadság!

E felkiáltások után megállt az összegyűlt főnökök előtt s Radvánszkihoz intézvén szavait, szólt:

— Az egész tábor nyomunkban van, alig értünk ki a helységből, már láttuk őket jönni. A vidékiek, kikkel találkozunk, mondják, hogy a táborban megtudták érkezésünket, sőt azt hiszik, hogy maga a herczeg köztünk van, s alig várják a pillanatot, hogy parancsinak hódolhassanak.

Miriánt szokott magasztaltsága itt sem hagyta el; úgy vélte, hogy a nép iránt, mely ennyi buzgóságot mutat, vétek lenne bizalmatlanságot elárulni, s illő a hódolati eskü elfogadásának ünnepiességet adni.

— Uraim! — szólt az őt és Radvánszkit köröző férfiakhoz — jónak látnám, ha a sereget az egyház közelében állítnók fel s magunk visszatérnénk az Isten házába, nehogy a nép, mely tenyerén hordja elénk szívéét, higgye, hogy nem bizunk benne! Míg én itt vagyok, úgy sincs mitől tartani, engem mindenki ismer, ha nem személyesen, nevemről, s nem bánt.

Senkinek tanácsára sem lehetne inkább hajlani, mint Mirián szavaira, kinek — mikép alig szükséges mondanunk — Rákóczi tudára adatta, hogy Erdélybe követséget indít.

Mindnyájan átlátták ezt, s azért néhány rövid észrevétel után, a sereg parancsot kapott kifejlesztett zászlókkal az egyház előtt bevárni, s a legszívesebben üdvözölni a jövőket.

Radvánszki pedig, s a többi előkelők, visszatérvén az egyházhoz, leszálltak lovaikról, s újra a magas boltozatok alatt látjuk őket, hol a majdnem leégett fáklyákat mások váltották fel, s a cselédség a romokat, miként lehetett, két oldalra hárította el.

Nem sok idő telt s már a közeledő világ az egyház körzetét elárasztotta.

A Rákóczi-dal, nem nagy művészekről ugyan, de kitelhető buzgósággal játszotva, kísérte az éljenzést, mely valódi fergeteghez hasonlított s szünni nem akart. Mihelyt az erdélyi kuruczok a faluba, vagy inkább annak leégett kunyhói közé érkeztek, Radvánszki serege is felemelte szavát, s oly zúgás és ordítás terjedt az egész völgyben, minőről alig lehet fogalma annak, ki népségeinket nem ismeri s nem tudja, minő hatása van kedélyeikre nagyszerű öröm- vagy bánat-nyilatkozatainak.

De vessünk egy tekintetet a közeledőkre, mi egyszersmind megismerteti velünk azon seregek természetét, melyek ez időközön az ország minden szögletében keletkeztek.

Olyanok voltak ezek, mint a tavak árja, vagy a hegyi partakok, név nélkül bolyongva ismeretlen árkokban és szakadásokban, míg egyenkint a nagy hadsereg medrébe ömlöttek át s nevet, jelentőséget nyertek.

A tekintet nem volt érdek nélküli; a buzgóságban még akkor is van valami tiszteletes, midőn szilaj vadságában tör ki s mindent magával sodor. Ha aztán a rokon elemek szövetkezni kezdenek s a zavaros tömeg némi alakot ölt magára, az ember önkénytelenül megkapatik azon eszme által, minő erő létezik az akaratban, s mennyire növekszik ez, ha szétáradását rend és összetartás szabályozzák. A tömeg, melynek nagy részét az éj borúi földték, nemcsak az egész széles utczát ellepte, hanem úgy tetszett, mintha annak rendezetlen uszálya, a leégett lakok hamu-halmain s koromdombjain át, mint az ár terjedne szét az egész völgyben.

Nem lehet mondani, hogy e tömeg fegyveres részében némi rend nem létezett, sőt meglepő, mennyire tudta egyetlen ember, ha nem szabályozni, s szigorú fegyelem alatt tartani, legalább medrébe szorítani s szétfolyását gátolni.

E főnök saját kegyelméből, nem oly rég kezdett Erdélyben hirnévre szert tenni s nem volt más, mint a kit már említeni hallánk, Hirmondó nevű kalandor, haramia vagy

martalócz, kivel mindjárt találkozni fogunk. De mielőtt ez történnék, fejtsük meg a sajátos elnevezés okát, mert gyanítható bárki, hogy a Hirmondó név nem családi elnevezés, hanem egy azon számtalan melléknevek közül, melyeket nagy és szomorú idők költenek ki, s néha unokákra szállítanak át.

Mikor Pintye Gregor Nagybányát elfoglalta s ott a hőselkű polgároktól agyonveretett, mikép érintve volt már, sorsát mind azok osztották, kik rablás által beszennyezték a Rákóczi-zászlókat, melyek alatt Bányát bevették.

Köszölés szerint, *hirmondó sem maradott*, legalább azt hitte, s a nép közel járt az igazsághoz; mert az egész rabló csorda a széles sírásokban feküdt már, melyet az akasztófa közelében a nagybányai nép ásott számukra; de egy — — egyetlen megmenekült, bár az árokba vetették őt is, vagy legalább azt erősítette.

Állítá tudniük: hogy a halottak garmadájának tetejére lökték, s így történt, hogy az azokra borított föld őt csak alig földte s lélekzetét el sem fojtotta; sebeit pedig éppen a föld tömvény be, — el nem vérezhetett. Mikor tetszhalálából magához tért, elég erőt érzett még lerázni magáról a sirterhet s a hegységeken át Deésig menekülni.

A nép, melynek csodás feltámadását a sírból elbeszélte, mint egyedüli hírhozót annyi elveszett közül, Hirmondónak nevezte, s babonás tiszteletet érzett iránta, mint olyan iránt, kin a halál nem fog.⁷⁹

Lehet, hogy Hirmondó, kinek valódi neve *Horváth György* volt, miként az később tudva lőn, e körülményt használta s feltámadásának csodás színt adott, tudván, hogy a nép közt az több hitelt nyer, mint a legtermészetesebb megfejtés.

De siessünk vele találkozni. A sereg, melyet maga körül gyűjteni tudott, s mely őt vezérének választotta, eléggé rendezett csapatokra volt felosztva s elől a legbátrabbak a zászlókat vitték. Többnyire gyalog harczosokból állt, de sike-

rült a vezérnek közel 300 lovast összegyűjteni, s e törekvésében az akkor nagyszámú erdélyi ménesek akaratlanul adóztak, de mindig a vonakodók s császáriakéi, azon a részen, melyben Bussi Rabutin állt.

Legelől a gyalogság jött, tisztekkel ellátva, már a minőket a véletlen adott. Fegyverzete dsidákból s kaszákból állt, csak itt-ott lehetett egy lőszert látni vagy inkább hallani, mert a ki ilyennel birt, minden alkalmat használt, hogy azzal puffogtasson.

A legelső kis csapatot, mely aránylag jobban is volt fegyverkezve, követte a cigány hangászkar. Ezután jött a lovas sereg, mintegy száz lépésnyire, egy kis dandár által megelőztetve. Hasonlított ez a mostani úgynevezett plájasokhoz;⁸⁰ fegyverzete egészen törökös volt, s hosszú lőszerkekből s handzsárokából állt.

Mindezek vidéki öltözetben valának, melynek csak a fegyverzet adott hadias tekintetet, de ez is, ama kis dandárt kivéve, többnyire saját készítésű fa-buzogányokból szegekkel tüskézve s ritkábban egy-egy kaszából, kardból s valami rossz pisztolyból állt.

Alig volt sereg a világon, melynek oly hosszú uszálya s kiséréte leende, mint ennek, de a vezér úgy intézte a dolgot, hogy a számtalan podgyász-szekerek, nők, gyermekek, a fegyveres erő menetét nem zavarták, avval össze nem elegyedtek, hanem külön őrség védelme alatt követték vagy kísérték azt.

A mi inkább meglepte a magyar küldöttséget, mint bármi: az egy, több mint húsz darabból álló, vas abroncsokkal erősített faágyú-telep volt, körözve hevenyészett tüzérségtől. Tudva van, hogy Pintye Gregor volt első, ki az ily faágyúknak eszméjére jött, s kitől Hirmondó, egykori czimborája, megtanulta azok készítését és használatát.

Jelenben a tulajdonképi kíséret hiányzott, s a mit a sereg két oldalán áradozni láttunk, vidéki nép volt, Rákóczi érkezésének hírére összetolongva a közeli helységek-

ből; mert Hirmondó urnak igen jó hirmondói valának s Radvánszki érkezését tudta, szándékosan megerősíté népét hiedelmében: hogy maga a herczeg oda hagyta híres vezéreit, mint szent Pál az oláhokat és siet őket szívéhez karolni.

Hirmondó volt ezen egész hadosztály vezetője s mindjárt az első gyalog csapat után jött a legesodásabban s tarkábban felkészült kísérettel, mely nagyszámú tisztjeinek választottaiból állt. Ezek a megférhetőig mindent magukra raktak, a mivel tekintélyüket növelni gondolták, vagy mi hadias kinézésük előnyére szolgálhatott.

Hirmondó maga, felséges fekete ménen ült, rókatorkos kék mentében, roppant ezüst gombokkal, fején valami német tábornoknak széles karamú s arany paszománt- s számos strucztollal ékesített kalapját látjuk. Kezében kivont kardot tartott, talán valami horogra került vasas német hagyományát. Medvebőrrel fedett nyerge kápájából pisztolyágyak néztek ki s egy rézveretes fokos csüngött bal oldalán.

Hogy tisztjei kevesebb vagy több sikerrel igyekeztek főnöküket utánozni, vagy inkább majmolni, magában értetik. A szövétnek-hordók a sereg két oldalán utczát képeztek s a szemle sajátosságát még nevelték.

Midőn Radvánszki kíséretéhez s az egyházhoz közel érkeztek, a harsogó éljenzéseket minden vidéki nyelven viszonozták.

Hirmondó felállította egész seregét, középbén a gyalogságot, két oldalt a lovasokat, s végig nyargalván a hosszú homlokzaton kíséretével együtt, úgy tudott intézkedni, hogy az egésznek sokkal érdekeseb s festőibb tekintete lőn, mint — az alkatrészek ismerete után — az ember gondolná.

Mihelyt minden el lőn intézve, leszállt lováról, s több mint 50—60 tiszttől kísértetve leírhatlan büszkeséggel és méltósággal az egyház felé intézte lépteit, hol, mikép értésére adatott, a követség készen áll elfogadására.

Mirián, Radvánszki s a többiek, nem csekély kíváncsisággal néztek a jelenet elé, mely reájok várt. A csoportozatnak, melyet a tágas egyház boltjai alatt képeztek, világosítva a szurokfáklyáktól, feltűnően érdekes és festői színezete volt.

Radvánszki állt előtérben, jobbán Mirián, balján Apagyi és Clermont, négy felséges alak a maga nemében; a többiek tágas félkört képeztek mögöttük.

Végre folytonos éljenzések közt Hirmondó átlépte az egyház küszöbét, és egyenesen Radvánszki felé intézte lép-teit, legkevesebbet sem vesztvén el szíljai biztosságából.

Hirmondó alacsony termetű, zömök fizkő volt, alig több 25—26 évesnél; arczában félreismerhetlen volt a magyar jelleg, de egy roppant sebhely tekintetének vad kifejezést adott.

Egyébiránt a sebhely meglehetősen be volt gyógyulva, s mindössze éles vörös vonalt képezett homloka bal szögletétől jobbra egész arczán át. Hogy a vezér nem volt ment minden hiúságtól, a roppant kostök tanusítá, mely hosszú sallangjaival elől nadrág-szijjáról csüngött s a két igen tarka kendő, mely rókatorkos mentéjének zsebéből kilógott.

Mikor Radvánszkihoz ért, leemelte tollas kalapját s tisztelettel meghajtván magát, ekkép szólt:

— Nagyságtok, kegyelmetek! Áldassék az Úr Isten neve, ki nagyságtokat és kegyelmeteket ide hozta e szegény országba, hol most a németek foglalnak és sarczolnak, hűséges szolgálakat találván a szászokban s a hazaáruló urakban.

— Mi, Isten látja lelkünket, megtettük, a mit tehetünk s becsületére váltunk ő herczegsége Rákóczi Ferencz nevének és zászlóinak. Mostan pedig készen állunk oda menni és azt cselekedni, mit ő herczegsége kegyelmes urunk nekünk parancsolni fog.

Miután Hirmondó ezt nyers hangon s kissé hadarva elmondotta, beszédét erélyes kézmozdulatokkal s roppant ka-

lapjának csóválásával kísérvén, egyszerre fennakadt; — de pillanatig sem vesztvén lélekjelenlétét, nagyot kurjantott: — Éljen Rákóczi Ferencz! éljen a szabadság!

Ezen utóbbi része beszédének, a legnagyobb hatást idézte elő mindenesetre; mert nemcsak az egyházban azonnal ismételte mindenki felkiáltását, hanem annak hangja a sereghez jutván, idő kellett, míg az éljenzéseknek s a cigány-zenészek hegedű-rántásainak és a trombita-harsogásainak vége lőn.

Radvánszkira s mindnyájokra Hirmondó egész tartása s megjelenése nem tőn kellemetlen benyomást, sőt volt a ficzón valami olyan, mitől az érdeket nem lehetett elvitatni.

— Vezér úr! — szólt Radvánszki, — közelebb lépve hozzá — ő herczegsége nevében szívesen köszönöm s elfogadom a hazafias ajánlatot; s mivel ő herczegsége e szép sereget, mely kegyelmed vezénylete alatt áll, sem jobb, sem hűségesebb kezekre nem bízhatná, mint azéira, ki azt összegyűjteni s begyakorolni tudná, — kegyelmedet ezennel ő herczegsége nevében s különös meghagyásából ezredesnek nevezem ki, remélvén, hogy ezután ő herczegsége parancsait szintoly buzgó hűséggel teljesítendi, mint a minő ügyesen tudott eddig maga parancsolni!

— Mindig a herczeg emberei voltunk, csak zászlói alatt küzdöttünk! nem ismertünk más urat soha, — így kiáltottak fel Hirmondó maga és kísérete.

Radvánszki szavaira az új ezredes arcza még büszkébb kifejezést nyert. Mihelyt ki volt ezredesi méltósága mondva, kevélyen maga körül tekintett, mintegy tudtukra akarván adni azoknak, kik vele jöttek, minő nagy úrral leend ezután dolguk.

Apagi s Clermont, mint szintén Radvánszki, Hirmondónak kezét megrázták, azután adott parancsra egy zászlót s egy szépen dolgozott ezüst kardot hoztak elő.

— Ime, — szólt Radvánszki — e zászlót ő herczegség

küldi kegyelmed serege számára; e kardot pedig, melynek vasára a Rákóczi név van metszve, kegyelmednek adja emlékül s hivatala jeléül. Vezesse az első kegyeteket dicsőségre, emlékeztesse a másik kegyelmedet, ezredes úr, hogy Rákóczi Ferencz dicsőséges hadseregében ezredesi fényes méltóságot visel s annak kötelességeitől nem szabad eltérni.

Rákóczi Ferencznek ezen utóbbi kegyessége Hirmondó és serege iránt, annyira tűzbe hozta a főnököt és kíséretét, hogy mindnyájan kardot rántottak s magasan felemelvén azokat, esküt tőnek, utolsó leheletükig híven maradni a hon ügyéhez s annak vezetője- s főnökéhez, Rákóczihoz!

Lehetlen az élénkséget, a vidor zajt, éljenzéseket, s lövöldözéseket leírni, melyek azon pillanatban minden háttárt túltörttek, mikor Mirián Rákóczi zászlójával előmenve s mindazoktól kísértetve, kik az egyházban voltak, kiért az ég csillagos boltozata alá s ünnepies menetben a két felállított sereghez közeledett.

A vidékiek beszéltek később, hogy a kiáltások messze elhallatszottak az erdőkbe s meg nem tudták fogni, mi történik.

Mirián a zászlót fölszentelte, és Hirmondó esküt tön seregével együtt, hogy azt soha el nem hagyja.

Ily jó és váratlan eredménye lőn Radvánszki megbízása egyik ágának, ki másnap reggel azonnal gyors hírnök által tudósította Rákóczit mindenről.

* * *

Mihelyt Radvánszki feladatának s megbízásának ezen egyik nehéz részét bevégezte, a másik szintoly nehéz, bár veszély helyett ünnepies diadallal járó teendői elé sietett. Az erdélyiek, pár száz székelt kivéve, melyek német őrizet hatalma alatt voltak, összegyűltek Gyula-Fehérvárra, hol mind a három nemzet, magyar, székely s több száz

szék küldötte megjelentek. Ott volt Pekry Lőrincz is, — zavart okozva éretlen beszédeivel, — s többen az erdélyiek közül, kik eddig Rákóczi körzetében, úri módon el látva, mint vendégek mulattak s térre vágytak jelentőbb tevékenységet kifejtetni.⁸¹ E nevezetes gyűlésben Rákóczi összes felkiáltással erdélyi fejedelemmé választatott. Az erről szóló oklevéllel, Mikes Mihály elnöklete alatt, fényes küldöttség indult a magyar táborba.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

LÁNGFÜRDŐ.

Míg Rákóczit Erdélyben fejedelemnek választották, Magyarországban a harc változó szerencsével folyt. A vezérekben a viszály szelleme működött, innen volt, hogy másoknak való vagy ráfogott hibái szolgáltak leplélül az ügy nagyszerűségéhez aránylag apró szenvedélyeknek, sértett hiúságnak s káros dicsvágynak.

Miért ismételnők ezt! a történelem könyve a biblia, hol mindez fel van jegyezve. Nyissátok fel, minden lapja egy lecke, egy megoldott talány, vagy biztos vezérfonal az emberi gyöngeségek tévegén át. Mindenütt a középszerűség vaksága s az önzés makacssága, valahányszor a választás órája üt, én vagy te, *egyéni* vagy *közérdek* közt.

De a könyvek megíratnak, az idő mély barázdákat szántott — s az emberek — emberek maradtak.

Széchenyi Pál, a békealkudozások főnöke, a feltünőbbek egyike e zaklatott korban, talán jót akart. Ám legyen, de neki is megvolt egyéni szemüvege, melyen át sokat nem úgy látott, mint mások s talán látköre szűkebb volt, mint róla gyaníthatnók.

A béketanácskozások nyúltak s lehet, hogy nem sejté, mikép ez az, a mit azon ügyes tervezők akarnak, kik színelég hódolva Leopold elhatározásának, azt titkon akadályozni törekedtek: Széchenyi segédkezet nyújtott e hosszadalmas rendszerre. Rákóczitól ünnepélyesen hadszünetet kért, hogy ezen idő alatt a béke s egyezés pontjairól tanácskozhassanak.

Voltak számosan a hadseregben, kik aranyhegyeket ígértek maguknak a leendő egyezésből; mások, kit hitü-

ket elvesztették a bécsi s prágai mindenhatók ígéreteiben, ez oka, hogy a kedélyekben új választó szakadás nyílt s a köztevékenység és buzgóság veszedelmes megrázkódtatás küszöbén állt.

Rákóczit a tapasztalás megtanította, mikép valahányszor tőle azt kívánják, hogy békésen bevárja, mi leend a zöld asztalnál elhatározva: addig ellenségei nemcsak minden tevékenységüket megfeszítették erőt gyűjtésre, hanem szerte az országban dúltak és pusztítottak. Azért bár számosan akadtak, kik ostromolták és unszolták, hogy Isten neveért! ne szalassza el az alkalmat, dicső békekötés alapjára s ragadja meg két kézzel az odanyujtott jobbot — — Rákóczi visszautasította Széchenyi kérelmét s a hadszünetet megtagadta.⁸²

A levelezések s oklevél-cserék azért meg nem szünetek, mint szintén a mindig megújított békealkudozások.

Rákóczi legtöbbször Bercsényit és Károlyi Sándort használta e szövevényes értekezésekre, melyekben, mint láttuk, az angol és a hollandi követségek is résztvettek s melyeket a többi európai hatalmasságok is élénk érdekléssel kísérték.

Folytatjuk tehát rövidre vont történelmi rajzunkat a csaták és viadatok terén, még egy-egy katastróphához jutunk, mely után regényünk személyzetéhez s egyes jelenetekhez térhetünk vissza, az elbeszélés virágos ösvényén.

Rákóczi ily természetű hadviselésben, nem lehetett sokáig egy helyen. Hol ő mulatott, ott volt a kormány is, oda jöttek a futárok s hirnökök, míg néha hült helyét találták s az ellenség seregei közt kelle utat keresniök az új főhadiszállásig.

Rákóczi Dunaföldvár felé sietett eseményeink e szakában s ott táborát jól rendezett karózással s földhányásokkal megerősítetté.⁸³

A ráczok, meghallván a békealkudozásokat s látván, hogy a német vezérek csak úgy gazdálkodnak az ország-

ban, mint eddig, vérszemet kaptak s újra összesereglettek, halált esküdve minden másfajú lakosra.

Rákóczi fájdalommal tapasztalta, hogy e népséggel kibékülni nem lehet s hajlama jobb meggyőződése daczára, kénytelen irtó szándéka ellen szigorú visszatorlással felépni.

Rendeleteit megtette tehát s ellenök indult. Rákóczi e tájban már el nem érhette többé, hogy hadmenetei titokban maradjanak: a magyar nép nem tud titkot tartani, erre igen nyílt, igen bátor, de egyszersmind igen könnyelmű és vigyázatlan is. Minden csataterv, minden titkos merény ki lőn kürtölve, az ellenség néha hamarébb megtudta, mi szándékoltatik ellene, mint egyike az alárendeltebb magyar tiszteknek. De ha az ellenség e titkok birtokában volt, Rákóczi Brenkovics által nem kevésbé folyamában tartatott mind annak, mi ellene s övéi ellen terveztetett; s ha mindennek elejét nem vehette, vezérei okozták, kik azt hitték, hogy szabadsági sereg vezéreinek illetlen engedelmességgel s másnak eszén elmenni.

Szerencséje volt Rákóczinak, hogy akkor magyar hirlapok nem léteztek, e túlbuzgó nyilvánítói a hadi titkoknak: a német vezérek sok kémet megkíméltek volna.

A ráczok is jókor megtudták napját, óráját, mikor indul Rákóczi serege ellenük, mikor érkezik meg s mit akar: azért nem vesztvén időt, hirtelen felhagytak a garázdálkodással s igyekeztek az első rohamot kikerülni, hogy a magyar sereg hült helyüket találja.

De kissé elkéstek, mert Rákóczi lovassága megfoghatlan rövid idő alatt a darázs-fészkek közepében termett s elkezdte munkáját huszárosan.

A ráczok mindenfelé szétszaladtak, de pár nagyobb rabló tábor nem ért rá megoldani a kereket s a szerbekhez átfutni.

E táborok egyike, rendetlen csapataival nyílt téren állt. A magyar lovasság azt, mint sötét tömeget megpillan-

totta s észrevette, hogy a csomó hullámzik, nincsen tehát szándéka komoly tusába ereszkedni.

A csata dél tájban mégis megkezdett, de csak egyes lövések által. A nap magasan állt az égen, messziről néhány helység tornyát lehetett kivenni, míg a rácz seregen túl, hosszú, széles mocsár terjedt tele náddal. E rejtekből, hová a ráczok közül többen elbujtak, a néha vakmerően közeledő magyar lovasok közül néhányat lelőttek már.

Látván a ráczok, hogy a lovasság pár csapata sebes vágatva jobbra kanyarodik s őket túlszárnyalni igyekszik, egy része a tömegnek rendezni kezdte magát s törekedett a mocsárt megkerülni, míg a többiek észrevevén, hogy a lovas had megoszlik, túlnyomó számukban bizván, előre nyomultak, sűrű lövöldözésekkel üdvözölvén a közeledőket.

Igen sok idő telt el e közben, mert Rákóczi be akarván a gyalogságot várni, inkább védelmi, mint támadó rendszert követett s nem akarta elleneit futásra nógatni, míg a lovasság egy része túlszárnyalván őket, elvágja menekülési útjokat.

De bármiként sietett a rácz sereg visszafelé, e lovasság a roppant kanyarulat daczára, melyet tennie kellett, megelőzte azt. Azon perczben, mikor Rákóczi gyalogsága szekereken megérkezett s rendezni kezdte magát, már a ráczok látván, hogy a lovasságnak sikerült megkerülni a mocsárt, ijedve fordultak meg s azokkal kezdetek egyesülni, kik felhagyván most az ingerkedéssel s puffogatással, mindig közelebb s közelebb vonultak a nádasokhoz.

A nap már lehanyatlott s a tárgyakat lassankint árnyak öntötték el. A magyar gyalogság lobogóit fejtette ki, melyekkel a szél játszott, a lovas sereg pedig nyugtalanul várta a parancsot támadásra.

A széles nádas mocsár, hasonló az amerikai savannokhoz, mint zöld szőnyeg hullámzott s a rácz sereg messzeterjedő tömege lassankint elérte annak szélét s a szem látta,

miként gyérül és keskenyedik a széles embervonal, mely azt köríti.

E közben Rákóczi, együtt látván erejét, elhatározó fogást akart tenni s hirtelen kiadván parancsait, a vadászat megkezdetett.

A lovasság minden oldalról előrobogott. Eljen Rákóczi! e felkiáltás hangzott mint az ég dörgése s néhány pillanat alatt a ráczok folytonos lövöldözés közben, közelebb s közelebb nyomattak a mocsárhoz, míg a nádas közt egyszerre eltűntek s a lovasság semmit sem tehetett többé ellenük.

Az est mindinkább sötétedett s a nádas homályaiból sűrű lövések üdvözöltek a merészeket, kik e süppedékeket megközelítették.

Rákóczi a gyalogságot küldötte előre s lassankint egész déli oldala a nádtengernek, csatárlánczczal volt körülvéve, míg a lovasság valóságos hajtóvadászatot tartott a csekély rácz lovas-dandár ellen, mely mindenfelé szétoszolva futott, merre szeme látott.

— Tüzet kell a nádasnak adni! — kiáltott egy a Rákóczi tisztjei közül. — Ki kell őket a síkra csalni, a rácz csak sánczok mögött bátor s ha elbújhatik s lesből lőhet. — Tüzet! tüzet! — ordított e tigris.

Alig volt e szó kiejtve, azonnal minden oldalon ismételték: tüzet! tüzet!

Nem csekély fáradságba került a nádas szélét felgyújtani, de a kuruczok száraz avart gyűjtöttek össze s nemsokára mint lánggyűrű, kezdette az égés a mocsár tágas karimáját körülfogni.

Rémítő látvány fejledezett most. A láng, mely eleinte csak kisértgetve harapott a még nyers növénytengerbe, a mindig erősülő szélvihartól felölelve, diadalmenetben, mint tűzpalást kezdé mindenfelől elborítani a veszélyes ingoványt. A menekülők térdig, sőt övig rejtöztek benne, mindig közelebb s közelebb szorítatva azon zászlóaljakhöz, melyeket Rákóczi elfogatásukra hézagonkint felállított.

A lüst, mint fekete sárkány, szélesen kiterült szárnyakkal s ég felé örvényelve, kísérte a lángok hullámzását előbbre és előbbre, összébb és összébb, míg a ráczok lövései gyérülni kezdettek s egy iszonyú ordítás emelkedett ki a lángtengerből.

Nem volt maradás, ki kelle a síkra jönni, kik oda nem égték s a kétségbeesés dühével rohantak ki a ráczok. Nem néztek, nem láttak többé semmit; a tömeg összeszerulva, mint sáskasereg vetette magát az első zászlóaljakra, melyek azt összes dörgésével lövéseiknek fogadták.

Oly hatalmas volt e népnek életösztone, hogy a tűzhalált kerülve, az ismételt lövések daczára, melyek a menekülőben arattak, hanyatt-homlok vetették magukat a hadnak edzett s némileg begyakorlott kurucz gyalogságra, mely ingadozni kezdett. De a lovasság trombitái harsogtak s a ráczok minden oldalról megtámadtattak.

Kiket az égő nádas felé nem szoríthattak s ott nem veszték, azokat a lovasság, kevés híján, összekonczolta; a többiek csekély maradványa ez erőteljes, de magát mindig felhasználni engedő népességnek, a török határokig meg sem állt. Míg hullámzott a láng, gyökerig fölemészte a nádasokat s hosszú füstszálya az egész vidéket elborította: addig az ég, mint az északi fény piroslott s veres derüt öntött a csatamezőre, hol testvér feküdt testvér mellett. Az ellenség eltűnt, a halálnak újra bő aratása lön.

A lángok lassankint lejjebb s lejjebb szálltak, a füst elvonult s fönn az égen fényesen és fonségesen világított a hold.

A kurucz sereg tábort ütött; túl volt egy súlyos napon újra. Nem egynek hiányzott barátja, testvére, talán atyja; mert nem volt ritkaság, atyát, fiút, unokát egy sorban vívni látni. Ilyen a magyarhoni nép a harcok napjain. Oh, ki ad neki békét egykor! hogy csendes tűzhelye körül szabadon élvezhesse gazdag hazájának áldásait!

Hozd elő ég, a szabadság béke-napjait! a boldog, a

diszes békét! nem a sír nyugalját, nem a rettegés némaságát, nem az elszegényedés csüggedt tétlenségét: a békét mely él, mely lehel, mely munkál; a békét, mely sebeket gyógyít, nem sebeket ver; a szeretet békéjét, nem a bosszú ravatalát síri csendével! Hozd el ég! hogy a világ lássa, miként e népet, melytől böszültségében visszaborzadt, szeretni is lehet.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

NÖRAGADÓK.

I.

Míg az erdélyi küldöttség közeledett, míg Magyarországon a csaták folytak s Bécsben, a tanács görbélyeiben⁸⁴ és serpenyőiben az álom és méregszer főtt, ennyi buzgóság, ily rémitő erőfejtés elzsibbasztására: addig történetünk regénye sem hevert s maga a valóság elég költőiséget fejtett ki.

Amadil — mert tévedések kikerülésére szeretünk e név mellett maradni — második férje, Draskovics János országbiró halála után, túl volt a gyászéven. Nyugtalan lelke s valami határozatlan vágy szívében, melynek nem tudott nevet adni, nem engedték, hogy egy helyt sokáig maradjon.

Még eddig sikerült neki a tört kikerülni, melylyel kémkedés és rosszakarát, darab idő óta minden utait elállták. Bár folytonos gyanú kísérte őt; mint annyi lelkes hölgyet a hazaszeretet e honában! de nem tudtak ellene semmi tényt felhozni s így még eddig szabadon élvezhette legszebb korának sajátos, de nem káros és aljas szeszélyeit.

Testvére, Petróczi István, kinek nemes önzéstelensége oly fényesen nyilatkozott Amadil irányában s Bercsényi Miklós közt, ez időben, benső, meghitt barátság létezett, melyet némi hasonlatosság hajlamaikban s véralkatukban idézett elő.

Ha Bercsényi heves, vállalkozó s fogalmaiban eredeti színezetű ember volt, a Petrócziakban is a hevesség és nem kevésbé eredeti életnézetek közmondásosak valának. De e barátság daczára, Amadil titkát meg tudta őrizni. Petróczi

nem egyszer talált időt hugával összejönni s egy volt azok közül, kiktől Amadil mindent megtudott, ki által be volt mindenbe avatva, mi részint saját biztosságát megóvhatta, részint alkalmat nyújtott azokat megközelíthetni, kiket szeretett.

A szép Rózsa, Clermontné, valahányszor férje valami fontos megbízásban Rákóczi táborából távozott, főleg ha Franciaországba ment — minek mindig óvatosan és titokban kellett történni, — Amadilhoz sietett s nála várta be, míg férje tudósította megérkezéséről; az ily együttlét napjai ünnepek voltak Amadil s Rózsa számára.

A viszony e kedves fiatal hölgy s a bájos gyámánya közt, mindig bensőbb és szorosabb lön: anynyira igaz, hogy a hála nemes szivekben nem fukar, a hálának kamatját követelő, alkalmatlan jótevők irányában, kiapadhatlan forrása a szeretetnek s bensőségnek.

Ha Amadil egyedül volt, valami ösztön kapta meg embereket keresni, futni a magányt s azon tikos ürt, mely szívében tágult inkább mint betölt, elkábítani. Ment, hova az első eszme, a pillanat első hatása szólította őt s nem egyszer látogatta meg Bécsset s ott neki sikerült Rákóczinéval s Aspermontnéval találkozni; talán jó csillagzata Magdalénával is összevezette, ki családi összeköttetései s számos ismerői által meg nem szűnt a külső hatalmasságok rokonszenvét ébren tartani. Magdaléna egy pillanatig sem volt tétlen kiapadhatlan szeretetében, mely mindinkább fölemelkedve a föld szenvedélyeitől, ama szent, imaszerű színezetet vette föl, melyet a hajdan mythosa nemtökre s kegyes istennőkre derített, kik a magas Olympból leszálltak a szegény halandóhoz: árnyékolván őt üdvökkel, mint Luna hű nyájórét, vagy miként az erdők nymphái halhatatlanságuk egy sugarát vették a hű lovagra, a kin isteni szemök megnyugodott.

Amadilnak sok járása-kelése közben, nem csoda, hogy vele Bercsényi már kétszer találkozott. Ha Bercsényi érzelkei erősíték is, hogy valóságot látott; de ki legyen az, ki ma Er-

dődiné, holnap Draskovicsné? s valóban azon bájos gyermek-e kit a zernesti csatában kénytelen volt elhagyni, ezt nem tudta tisztába hozni magában?

Petróczi megőrizvén a titkot s mivel akkortáiban több Petróczi-leány is élt, ha Bercsényi hallotta is, hogy Erdődiné vagy Draskovicsné Petróczi-leány, ez őt egy lépéssel sem vezette közelebb az igazsághoz s a talány megfejtéséhez; mert a rejtély kulcsa az volt: hogy Amadil maga-e ama Petróczi leány s Bercsényi éppen ezt nem tudta.

Petróczi nemcsak Amadil iránti vonzalomból volt ily titoktartó — mert hugát nagyon megszerette — hanem a bájos nő története nem a legszebb világot derítvén anyjára és atyjára, óhajtandá a történeteket önmaga előtt is örök feledségbe hozni; Amadil pedig nem vágyott mindenkivel tudatni, hogy a fényes bánné és országbiróné sem több sem kevesebb, mint Kálmán úrfi, Bercsényi apródja.

Állíthatjuk tehát elhatározottan, hogy Bercsényi mind ez óráig nem volt tökéletesen tisztában Amadil iránt: ha azon két esetben, mikor őt megpillantotta, a hölgy képe, melyet e szilaj és nyers férfiú megóvott emlékezetében, előtte állt; ha esküt mert volna tenni, hogy a kit lát — Amadil — nem más, nem lehet más; távol tőle néha kételkedett s hinni kezdé, hogy tán valami nagy hasonlatosság csalta meg érzékeit s csak lelkéből szállt ki egyetlen szerelmének képe, nem kocsiban ült az, nem robogott el előtte vidor méneken, mint irigy álom s szeszélyalkotta tündérzet.

Amadillal utoljára Egerben találkoztunk vagy legalább Bercsényi levele után, melyet Rákóczinak írt, azt kell gyanítanunk, hogy valóban ott volt: mi annál hihetőbb, mivel akkor tájban néhány ismerője Egerben mulatott.

Hová ment később, nem lehet tudni, de mikor Rákóczi Szeged alatt állt, míg a ráczok elleni vadászat tartott s a herczeg kifáradva a sok nyugtalanságtól s nélkülözéstől, egész táborozása alatt orvosoktól volt körözve:⁸⁵ addig Amadil Rózsát elvitte Clermonthoz Debreczenbe, ki éppen

e tájban érkezett vissza XIV. Lajostól.⁸⁶ Onnan érzékeny búcsú után Pozsonyba indult, hol eddig senki sem bántotta őt s hol szeretett koronkint megjelenni, hogy közelebb legyen Rákóczinéhoz és Aspermontnéhoz. Amadil gyanú kikerülésére kevés kísérettel járt, kényelmes hintójába négy pompás ló volt befogva; egy öreg huszár lovagolt a hintó előtt s a bakon két inas ült, míg benn, szemközt urnőjével, nőcselédei egyike foglalt helyet. Nem messze Karczagtól haladott; az est már szétöntötte homályát a tágas pusztán, midőn egyszerre valami ronda tanya mögül néhány lovas robogott elő. Oly gyorsan jöttek s jól el valának eddig az épülettől fődve, hogy Amadil csak akkor hallotta meg az érkezők dübörgését, mikor azok alig tíz lépésnyire voltak a hintótól.

Az öreg huszár, Tökölyi egykori harczoza s Draskovicznak régi hűséges szolgálója, azonnal a hintó mellett termett s az inasok a bak mellé illesztett pisztolyaikat előragadták.

Amadil lélekjelenlétét s bátorságát volt már alkalmunk csodálni s így állíthatjuk, hogy ő legkevesebbé sem ijedt meg. Pillanatra sem vesztvén fejét, átlátta, hogy a védelem ily körülmények közt még nagyítja a veszélyt s legjobb a haramiáknak megadni a kívánt adót s őket fel nem bőszi-teni; azért mihelyt a dübörgésre a hintóból kitekintve, látta hogy a zsványok — mert azoknak kelle őket hinnie — kétszer is túlhaladják cselédei számát, azonnal felkiáltott: — Egy se merjen löni! majd végzek én ezen emberekkel.

A parancs jókor jött, mert az idősb inas már célba vette a haramiák egyikét s éppen löni akart, a huszár pedig kirántá hatalmas pallosát, míg a másik inas pisztolya sarkányát húzta fel.

— Megálljatok! — kiáltott a támadók elseje, ki most a sietve haladó hintó mellé érkezett s majdnem legázolván a huszárt, a kocsis mellett termett.

— Megállj Palkó! — szólt Amadil oly nyugodtan, mintha a hintó szállása elé ért volna.

A kettős parancsra a kocsis megvonta a gyepelöt, a lovak hirtelen megálltak s a kocsit kilencz haramia fogta körül.

Amadil legkevésbé sem kétkedett ezen úri emberek minőségén, csak az lepte meg őt, hogy képeiket bőr-álarcz fődte. Mindnyájan csinos s jól felkészült lovakon ültek s öltözetük láttatá, hogy nem egy úri ruhatárhoz fértek hevenyészett életükben — máról holnapra. Míg az, ki legelőbb a kocsisra kiáltott, el nem mozdult mellőle, addig a másik, kinek magas, karcsú termete lovon ülve is feltűnt, udvarias hangon s a nélkül, hogy fegyverhez nyulna, szólt:

— Asszonyom, nagysádnak ki kell utjából térni s követni bennünket, vagy inkább mi leendünk oly szerencsések, kísérni.

— Hová uraim? — kérdé Amadil büszkén, míg a nőcseléd reszketett s a huszár csikorgatta fogait.

— Azt meglátandja nagyságod, — felelt a haramia mindig udvariasan — remélem, nem teszi fel rólunk, hogy pillanatig tudnók feledni, minő tisztelettel tartozunk nőnek, ha nem volna is Draskovics grófnő.

Míg ez álarcza daczára érhetően nyilatkozott, addig Amadilnak ideje volt körültekinteni ezen emberek közt. Mindnyájan jól fel voltak fegyverkezve, de a főnökét kivéve, egyetlen hang sem lebbent el a többiek ajkáról.

— Nekem Pozsonyba kell mennem, — mond Amadil, kinek egész lelki erejére volt szüksége, hogy felindulását fékezze.

— Ha nagyságodnak valami elintézni valója van Pozsonyban — viszonzá a főnök — azon tüstént segíthetünk. Nagyságodnak négy férfiú-cseléde van itt, háromnak ezek közül lovakat adatok, a negyedik jó lovon ül, küldje őket előre Pozsonyba.

— Előre? — kiáltott fel Amadil. — S ki fogja a lovakat hajtani, kocsimat tartani, ezeken a gyalázatos, dülős utakon. Uram, ez férfiatlan erőszak! Szóljon kegyed, ha pénz kell,

oda adom, a mi nálam van, elhiheti, igen jó fogást tön, mert nem megvetendő összeg van kezeim közt.

— Bocsánat, nagyságos asszonyom! — szólt a főnök büszkén: mi nem vagyunk haramiák, sőt ha nagyságodnak volna pénzre szüksége, kötelességünknek tartanók avval szolgálni. Azután embereihez fordulván, változtatott hangon, — mely mutatá, hogy udvariasságának határai vannak — folytatá: uraim lássanak dologhoz kegyetek!

— Le kell szállni inasok, ama bakról! — kiáltott a lovasok egyike.

A cselédek vonakodtak, de Amadil parancsoló hangon szólt. — Ezen vitéz urak, úgylátszik nekem, nem pénzemre, de kocsimra s lovaimra vágynak; szálljatok le barátim, nincs mit tenni, érettem egy csöpp véretek se folyjon, — parancsolom!

— Kocsis, le a nyeregből! — kiáltott az, ki mind eddig a kocsist tartotta szemmel. — Siess koma, mert nincs időnk veled hosszasan értekezni, ha nem iparkodol, lerántlak nyergedből.

Mit tehettek? engedelmeskedni kellett s ezt annál is inkább, mivel a haramiák mind elővonták pisztolyaikat s az egész jelenet fenyegető, veszélyes alakot kezdett magára ölteni.

Alig vánszorogtak le a kocsis lováról, az inasok a bakról, azonnal — hirtelenebben mint az ember gondolná, — három e kalandorok közül leugrott lováról; egyik a kocsis helyét foglalta el rögtön, míg a szép nyerges fülét hátraszegte, a másik kettő a bakra ült.

Mindez az öreg huszárnak folytonos morgása közben történt, kinek szeme szikrázott s alig bírta fékezni dühét. Egyszerre béketűrésének fonala megszakadt s előrántván a naptár minden szenteit s a tétovátlan iparlovagok egész családi fáját, iszonyún kezdett káromkodni, magasra emelvén kardját s asszonyára kiáltván: — Nagyságos asszonyom, csak egyet hadd vágjak le! — aztán jó szívvél meghalok.

— Egyet sem fogsz levágni szolgám, — mond Amadil. — Ereszd hüvelyébe kardodat, s ha ezen úri emberek, — tevé éles gúnnyal hozzá — nem hazudtak, — akarom mondani igazat szóltak, tehát nem fogják ellenzeni, hogy Pozsonyba menj s ott várj reám. Gyalog járnai huszárnak, elég baj, de Isten neki! — Karczag nem lehet távol, ott majd szerezhetsz magadnak szekeret vagy lovat.

— Nagyságos asszonyom! — kezdé újra a karcu ifjú; — három üres lovunk van, rendelkezésére állnak nagyságodnak; majd megtaláljuk azokat Pozsonyban, hová nagyságod is, úgy hiszszük, nemsokára elmehet, ha kedve tartja. Pénzre, kincsre, lovakra nincsen szükségünk, minden kívánságunk abból áll: hogy nagyságodat minden legkisebb baj s kedvetlenség nélkül elhatározása helyére kísérvük.

— Elhatározásom helyére? — kiáltott fel Amadil hévvel — s minő jargon, ki parancsából?

— Bocsánat, ha mindezekre adós maradok a felelettel, — viszonzá a főnök, míg Amadil ajkait szoritotta össze s nem tudta megfogni az egész dolgot.

— Ime! — folytatá amaz, Amadil kocsisához s két inasához intézvén szavait — három jó paripa, rá kell ülni, menjetek azután, hova akartok, arra csekély gondom; de a lovakra ügyelet legyen, mert számon fogom azokat kérni.

Míg a főnök beszélt, addig a haramiák egyike leszállt lováról s a három lónak kantárát összefogván, a tátott szájjal rábámuló kocsis kezébe nyomta, evvel újra felpattanván lovára, a huszár mellé lovagolt.

— Ne haragudjék, öreg úr! — szólt fél tréfásan, fél komolyan, már ez egyszer megvan, ezen Herkó páter sem segít. Jobb, ha ráriaszt e pocsolyakerülőkre, hadd vegyék inuk közé e szép marhákat s menjenek, merre szemök lát.

— Indulj, kocsis! kiáltott fel egyszerre a főnök.

— Egy szót még, — mond Amadil, kihajolva a kocsi-
ból. — Nem maradhatnának-e ezen emberek kíséretemben?

hiszen ha kegyetek félnek tőlök, vegyék el a mi csekély fegyverzetük van.

— Ha nagyságodnak nincsen semmi elintézni valója Pozsonyban, szabadságában áll cselédeit megtartani, de sem a kocsis nem fog többé nyergébe ülni, sem az inasok bakra. Olyan emberek kellene, kik tudják az utat, mert messze megyünk ám.

— Messze? — kiáltott fel Amadil haraggal, azután indulatosan rázván fejét folytatá — isteni béketűrés, ne hagyj el! Látom uraim, itt szám és szemtelen erőszak ellenem vannak; engedek tehát, de cselédeim mellettem maradnak. Az idő telik, intézkedjék kegyed — ha már menni kell, menjünk! Vágyom tudni, meddig tart e férfiatlan önkény határa.

— Nagyságod meg leend velünk elégedve — viszonzá a főnök, ki pillanatig sem feledte az udvariasságot.

— Hallgasson kegyed, szemtelen ember! — riasztott reá Amadil, azután a szöglet vánkosaéhoz nyugasztva fejét, egy hangot sem szólott többé.

A főnökön a büszke megvetés legkisebbet sem billentett, s igen derült hangon mondá: — Lóra fieszkók, a ki jöni akar, jöhet; — indulj kocsis!

A kocsis, vagy inkább a fekete álarczos egyén, ki annak nyergét betöltötte, kieresztette a suhogót, s a lovak gyorsan ügetve haladtak az úton elő.

A lovasok közül kettő elől nyargalt, a többiek a kocsi után haladtak. Az öreg huszár, kinek a haramiak egész fegyverzetét meghagyták, a kocsi ajtaja mellett lovagolt; míg a kocsis s az inasok, nem akarván gyalog a pusztán maradni, felkapták az ajánlott paripákra s a kocsi másik oldalán igyekeztek versenyt futni a többivel.

Amadil sem az öreg huszárnak, sem a nőcselédnek nem felelt, kik néha egy-egy alkalomszerű szót koczkáztattak; némán ült lágy vánkosán, s vonásai szintoly szigorú, mint nem egészen gond és aggodalom nélküli kifejezést nyertek.

Akkor tájban nem volt szokatlan dolog embereket eltűnni látni, a nélkül, hogy valaki sejtené, hová lettek; polgárharcokban sok olyan történt, mi rendezett időkben erkölcsi lehetetlenség, vagy legalább a kivételes események sorába tartozik.

Ha tehát némán ült, elméje igen is el volt foglalva s gondolatai bőven beszéltek a nélkül, hogy ajkai mozognának.

A kocsi kitért az útból s egyikén a pusztákon ismeretes számtalan útvonalaknak vagy nyomásoknak haladott.

Mi történt vele? — Amadil meg nem foghatta: egyik gondolat a másikat üzte, egyik eszme vagy sejtelem a másikat czáfolta meg. Minden visszaemlékezéseit összeszedte, ha egynek vagy másiknak azok közül, kik őt fogva vitték, hangját hallotta-e valaha? ha termete, öltözete, lova feltűnt-e neki? Emlékezete olyan volt, mint a tiszta irlap, egyetlen vonás vagy betű nem volt rajta: mindezek ismeretlen alakok voltak, szavaik pedig sohasem hallott hangok.

A német vezérek egyike fogatta-e őt el s mi szándékából? kurucz főnök merte-e a legelőkelőbb hölgyek egyikének szabadságát rövidíteni? ezt kérdezte magától, a nélkül, hogy megfoghatná, mi adott erre okot s ürügyet.

Hogy nem közönséges rablókkal van ügye, azt átlátta; mert valódi haramiák nem sok ünnepiességgel bántak ez időkben s bánnak mindig; az ily nép őt megtámadta s kifosztotta volna; talán lovait fogatandá ki, és — — Amadil összeborzadott mindazon véletlenségekre, s lehetőségekre, melyek előtte álltak, vagy melyeket kikerült: maga sem tudta, mit higjen e kettő közül.

A nőcseléd folytonosan zokogott, hol egyikre, hol másikra emelte szemét az álarczos férfiak közül, ha valamelyik előbbre lovagolt, s mindannyiszor a kétségbeesés környezte; ijedelmei közt magát tartván e veszélyes helyzetben a legveszélyezettebbnek.

A hintó e közben gyorsan haladott s az új kocsis más körülmények közt Amadilnak teljes tetszését megnyerendné;

mert nemcsak a sok vágást ügyesen tudta kerülni s a hintót úgy vinni, hogy az sem jobbra, sem balra nem billent, hanem még e fölött oly egyenlően hajlott, mikép Amadil az igen gyors haladásnak legkisebb alkalmatlanságát sem érezte. Meg kell azonban vallani, a kocsis nem kímélte a lovakat, magyar közmondásként gondolván: ha nem püspök, húzoz, a ki lelke van!

Hátha — ez jutott utoljára Amadil eszébe, — e karcsú természetű ifjú, azon utálatos álarcz alatt, valami szerelmes kalandor, ki ily sajátos modorban akar kegyeimhez jutni? Mihelyt ezen eszme felvillant elméjében, vonásai még szigorúbb kifejezést nyertek s a nő egész erélye és büszkesége fölébredt! Ha a hintót nem környezné már sötétség, könnyen észrevehetendé az öreg huszár, ki úrnőjét jól ismerte, mikép a nagyságos kegyelmes országbiróné homlokán azon viharok egyike vonul össze, melyek nem valának ujság előtte s többnyire — miként a hirtelen kerekedett fergeg — pár csattanással s egy hideg mosdóval véget értek.

Mikor már a tágas térséget éj fődte s a holdtalan ég csak egy kis karajt derített kétes, reszkető szürkületével a szem határának: a kalandorfőnök a hintóhoz közeledett s tanúságát akarván adni társalgási ügyességének, beszélgetést ügyekezett kezdeni az időről, e menedék tárgyáról a kénytelen társalgóknak; vagy Rákóczi eddigi gyors és sikerrel koronázott előhaladásáról, de Amadil egy szóra, egy tekintetre sem méltatta őt.

Hogy ezen emberek kikerülték az e környéken egymástól oly távol eső helységeket s egész éjen át egyetlen falut, sőt még tanyát sem értek, azt Amadil megfoghatta; de midőn a hajnal a távoli látkört világléhevel körülöntötte s az első derűt az ég hasadó pirja követte, Amadil lovait kezdette megsajnálani. Egész éjen át gyors ügetve vonták a nem igen könnyű hintót e gyönyörű állatok, s még mindig úgy tetszett, mintha a vakmerő kalandorsereg folytonosan haladni akarna.

Ha tehát saját érdekében e nő büszkesége alattinak tartandá ily szemtelen erőszakoskodókkal egyetlen szót is váltani, lovainak fáradsága megoldotta nyelvét. A huszár felé fordította fejét s parancsoló hangon szólt: — Meg kell állni, beszédem van ezen urakkal.

Mihelyt a parancs ki volt mondva, a főnök a kocsihoz ugratott s leemelvén kalapját, tiszteletteljesen mondá: — Nagyságos asszonyom, ha valamivel szolgálatára lehetek, tessék nyilatkozni.

— Állíttassa meg kegyed a lovakat, hadd fujják ki magukat, — szólt Amadil, — úgy kergetteti, mintha soha lova, hintaja nem lett volna.

— Nagyságod aligha téved, — felelt a főnök — mert valóban, ha lovaim voltak is, még pedig a legjobbak, hintóm eddig csak e száraz füredi nyereg volt. De parancsa teljesítve leend, eddig is csak arra vártam. — Evvel felemelte hangját és kiáltott: megállj kocsis!

A kocsis, lassítván a lovak menetét, a jövő perczben megállt.

A főnök megszokván, hogy a nyájas országbiróné nem sokat ad beszédére, elszánta magát csak akkor felelni, ha kérdeztetik.

Leszállván kíséretével együtt a lóról, embereivel beszélgetett, de oly hangon, hogy Amadil egy szavát sem vehette ki.

Alig pihentek a lovak öt-hat perczig, midőn Amadil küzdve felindulásával, újra megszólalt.

— Valamit akarok kegyedtől kérdeni uram főnök, vagy tiszt — nem tudom miként címezzem.

— Kész vagyok felelni, — viszonzá a kalandorvezér, kihez e szavak intézve valának, átadván lovát társai egyikének, a hintó ajtajához lépett.

— Lovaim, — így kezdé Amadil, — ha még az enyimeknek nevezhetem azokat, fáradtak; de legyenek a kegyetekéi bár, átlátandja, mikép az ily hosszas és gyors menetet

nem győzhetik, s nekem szabad őket sajnálnom, ha mostoha kézre jutottak is.

— Nagyságos asszonyom, — viszonzá a megszólított — kétszer volt szándékom már kérdést tenni, ha nem parancsolja-e, hogy valami tanyába betérjünk, s a lovakat, melyek most is szeretetreméltó úrnőjükéi, mint eddig azok voltak, kipihentessük s jól tartsuk; de nagyságod feleletre nem méltatván legalázatosb szolgáját, nem maradt egyéb hátra, mint menni, míg megállit; pedig mi tagadás benne, én is kissé meguntam saját hintómban ülni.

Amadilnak legkisebb kedve sem volt a tréfára s a kalandor udvarias, de enyegő modora egyáltalán inye ellen volt. Komolyan kérdé tehát, mellőzvé minden feleletet a mondottakra: — Meddig fogunk még így szanaszét nyargalózni a pusztán keresztül-kasul?

— Itt közel egy tanya van nagyságos asszonyom, — felelt a főnök, — egyenesen oda hajtatok, hol ügyekezni fogunk a lovaknak jó helyet keresni. Ily tanyákon mindig vannak ólak, de takarmány is ritkán hiányzik; mert a német vitéz urak nem szeretnek sokat portyázni az alföldön, sőt ha oda vitte balszillagzatuk, mielőbb elhordják irhájukat.

— Jó, tehát menjünk! — mond Amadil visszamélyedvén a hintó kényelmes vánkosai közé.

A kalandor még pár perczig pihentette a valóban fáradt lovakat, azután felülvén, parancsolta a kocsisnak, hogy egy kanyarodást tegyen balra, s azon tanya felé hajtson, melyet a mindinkább világoló látkörben jól ki lehetett már venni.

Egy hosszú, náddal fődött alház volt ez mindössze, úgy építve, mint a magyar sváb helységeken szokás; mert szobák, ólak, fészerek mind együtt voltak, az égésnek nagy előnyére, ha véletlen, vagy szándékosan valaki veres kakast ültet a kéményre.

Már közel voltak a házhoz, mikor nem csekély meglepetésükre egy öreg nőt pillantottak meg a pusztai lak ajtaja

előtt, valószínűleg annak egyedüli vendégét, ki alkalmasint néhány tyúkjával együtt a nap leáldoztával nyugodott le s a hajnallal ébredett.

A magyar nép nem ijedős természetű; ha ily véletlen látogatás s annyi álarczos lovag — hasonló az ördöghöz — valahol a híres művelt és felvilágosodott országok egyikében egyszerre valami öreg anyó előtt megjelenne, alkalmasint oly hatást gyakorolna, melynek legjobb esetben ájulás vagy jajveszéklés lenne eredménye. De az öreg nő, ki meghaladta a 70 évet s olyan volt, mintha bőrét apró redőkre szedték volna, mindjárt tudta, vagy legalább sejtette, hányat ütött az óra.

Engem tesztek bolonddá?! gondolá magában, — na hiszen azt várjátok; jár is az ördög négy lovas hintón s farkasbőrös kísérettel! alkalmasint valami akasztófára való labanczok. Hm! lássa az ember, hogy beaggatták képeiket valami régi csizmaszárakkal.

Csak fizetne aztán a semmirekellő gaz haramia, zshivány, tolvaj nép, még megjárná. No de semmi, az enyimet nem pusztítja; lássa a nemzetes úr, mi éri, nem az én gondom, eleget mondtam, hogy nem kell itt hagyni a takarmányt.

Míg az öreg nő e magánbeszédet folytatta gondolatiban, a hintó megállt a ház előtt s a kíséret leugrált lovairól, a kalandor-főnök pedig kiapadhatlan udvariasságában — a szűk méltánylat daczára — a hintóhoz sietett, hogy abból Amadilt kíségitse.

A huszár nyomatékosan félre toltá őt s maga segítette le asszonyát, a félig halálra vált nőcseléddel együtt, ki már azt hitte, hogy itt ütött végórája s kezdette magában a bűnrovásokat s a kissé gyanús életszámadást rendezni, hogy elhagyván a siralom völgyét, a nagy bíró előtt kegyelmet nyerhessen.

Az oly emberek, kikben tapintat s gyakorlati felfogás van, és azok közt, kik helyzetükbe későn, vagy sohasem tudnak egészen beleokulni, az a különbség: hogy míg az első csak azt és annyit tesznek, a mi elkerülhetlen s a

helyzet által fejtetik meg: addig emezek erejüket s képzelő tehetségüket kifárasztják czéltévesztő erőlködéssel, vagy kedélyt sorvasztó ijedelmekkel.

Amadilt lelki ébersége s tapintata itt sem hagyta el.

Szégyenlendné e sivár nép előtt csak pillanatra is elárulni aggodalmát, bár aggodalom híján nem volt; azért egészen úgy, miként másszor is cselekedett útközben, rendeletet tőn, hogy a szobák egyikébe a hintóból behozzák — a mi akkor semmi utazó járművön nem hiányzott — az élelmiszereket s a pinczeteket.

Az öreg pusztai nő megpillantván a szép úrhölgyet s azonnal ráismervén, hogy minő személylyel állította sorsa szemközt: egész udvariassággal felnyitotta az ajtót s öt tágas gerenda-padlatatú szobába vezette, melynek minden bútortáza egy asztalból, néhány fenyőszékből s nyoszolyából állt; az utóbbi fejedelmi módon felkészülve — egy szalmazsákkal.

Amadil minden negély és czélzás nélkül s legtermészetesebb módon nem vett tudomást a bagaria-képű kíséretől, hanem azt nem-létezőnek tekintvén, a behozott eleségből csak saját cselédeinek adott valamit, egy serleggel a pinczetokból szívderítőül.

— Mihály! — szólt az öreg huszárhoz, ki folytonosan morgott magában, — nézz körül, ha van miből, jól kell tartani a lovakat, megmondhatod a madárváznak, ki e bagolyfészekben lakik, hogy magam, cselédeim s lovaim számára fizetek becsületesen. A többi — gaznéppel, akará mondani, de a gazt kihagyta, — lássa, miként boldogul; gondolom, ha az öreg harang nem fizet helyettük, várhatja, míg az áldásból telik.

Amadil kocsisát s inasait az álarczos kíséret nem eresztette a lovakhoz, a pitvarban ültek tehát darab kenyérrel és sódarral, suttogván s tanácskozáván egymással, mi lesz mindezekből.

A kalandor-főnök — úglátszék, — nem akarta tolokodását folytatni. Amadil tehát csak az öreg huszárral s nő-

eselédjével maradott a szobában. Mindamellett halk hangon beszélt öreg hű emberével, kinek még most is kedve lett volna negyed magával a tíz zsványt — mikép nevezte — levetni.

— Bolondság! inté őt Amadil. Jobbat és okosabbat kell gondolnunk, Mihály szolgám! Valahova, akkor, a mikor, meg fogunk érkezni s aztán elválnak, miben törnek fejüket. Gyanítom, csak nyelvük magyar, lelkük valami német bérben van; de legyen bármiként, a világ végeig nem hurczolnak bennünket, — szemed tehát legyen nyitva s füled résen álljon. Tanítsd be a többit is; ha alkalom nyílik s a helyet jól kiismertétek, valamelyik közületek, ki bízik magához, megoldja a kereket és alkalom szerint Károlyi Sándorhoz, vagy Aspermont grófhhoz siet, tudtukra adván, mi történt. Jól megérts szolgám! alkalom szerint, azaz: ha kuruczok kezébe jutottunk, akkor Károlyi segíthet, leginkább pedig bátyám, Petróczy, kit elébb feltaláltok ezek közül; ellenkező esetben, ha tudniillik e bőrös ládakint belemezett gaz kölykök labanczok, akkor Aspermont gróf s neje tehetnek legtöbbet. Bárki máshoz mentek a német hősök közül, segély helyett veszedelmet hoztok fejemre.

— Istenem! — zúgolódott a huszár, pödörvén hosszú ősz bajuszát, — bizony tehetnének egy kis csavarát! négyen vagyunk, nyolcz pisztolyunk, két puskánk van; azt a hosszú tolvajt magam lepukkantom.

— Szót sem akarok erről többet hallani, Mihály! — vágott közbe Amadil komolyan. — Nem érek én annyi vért! s ha vérnek folyni kell, nekem is megvan még kétcsöví puskám, osztozom a veszélyben.

— Jaj Istenem! — rikkantott a nőcseléd.

— Fogd be szádat, Erzsi, egy hangodat se halljam többé! — riasztott rá Amadil. — Nekem is helyén van szívem, ha kell. Mihály szolgám, de ez csak utolsó szükségre való, míg meg nem támadnak.

— Hiszen már eléggé megtámadtak a gaz kölykök, — mond a huszár.

— Mihály nem rád bizták azt! — dorgálá Amadil. — Ha megértettél, a szerint cselekedjél, miként mondtam, számolok hűségedre; ha pedig úgy fordul a koczka, hogy fegyvert kell használni, várj parancsomra, nem fog az késni, ha szükség.

A huszár egy sugarát a reménynek látván Amadil utóbbi szavaiban, hogy még a hadd el hadd is bekövetkezhetik, — hunyorított szemeivel s halkítván hangját, viszonzá:

— Elég ennyi, asszonyom! majd helyt állok én a gáton, s minden úgy lesz, miként parancsolta.

Van e a haramiák nyeregzsákjában vagy szerdásában⁸⁷ eleség? ennél Amadilnak kisebb gondja is nagyobb volt. Miként félelmét, vagy inkább aggodalmát nem árulta el: úgy semmi a világon rá nem birandá, kegy-előlegezésekkel lekenyerezni üldözőit.

Gyanítjuk azonban, hogy a martalóczok gondoskodtak magukról, mert öt órai pihenés után dalolva és füttyülve fogták be a lovakat s tevék indulási készületeiket.

Országos Széchényi Könyvtár

II.

Hosszas lenne az egész utat s annak egyes jeleneteit leírni, azért röviden mondjuk, hogy három napi holyongás után oly helyeken, hol Amadil sohasem járt, hegyes vidékbe s szűk völgybe értek. A negyedik napnak estéjén egy kis várfészek emelkedett előttük magas dombon, mely mögé a hanyatló nap tágas sugar-ernyőt feszített. Jobbra balra erdőség borult a bérczekre s a várdomb felé kanyargó út mutatá, hogy nem igen sok vendége jár e szürke falaknak.

— Miféle vén kőhalmaz ez? — kérdé Amadil a huszártól.

— Soha hírét sem hallottam, asszonyom — felelt Mihály s kedvetlenül hunyorított az épületre mely, minél közelebb értek hozzá, annál inkább elveszté mogorva tekintetét.

Négyszögű kastély volt ez, körözve erős falaktól; szögletein karsú tornyok emelkedtek s köztük egy-egy góth ízlésű erkély keskeny ablakokkal rugott ki az épület oldalai-ból. A várfalakat széles árok kerítette s a toronyalakú kapu felett pár szoba létezett keményen rostélyozott ablakokkal: hegyesen felnyúló csúcsán nemzeti zászló lobogott.

— Jó helyt járunk! — kiáltott fel a huszár, mihelyt az esti szellő kigombolyította a zászló honi színeit, itt kurucz őrizet van.

— Meglátjuk, — felelt Amadil, hirtelen elhallgatva, mert a csapat vezére, ki darabig hátra maradott, most előre nyargalt s parancsára két álarcos ficzók, kik mindig a hintó előtt lovagoltak, sebes vágatva száguldott a vár felé.

Mihelyt ezek megindultak, a főnök a hintóhoz sietett s megemelintvén kalpagját, mint mindig, mikor Amadillal szólt, ekkép nyilatkozott:

— Asszonyom, valódi örömömnek tartom nagyságoddal tudatni, hogy utunk céljához jutottunk. Ama szép és kényelmes kastély leend szerencsés, árva honunk egyik leg-szebb hölgyét vendégszerető falai közé fogadni.

— Hol vagyunk, minő vár ez? — kérdé Amadil röviden.

— A legjobb helyen vagyunk, nagyságos grófnő, — felelt a kérdett, s oly vár ez, hol nagyságod nemcsak kényelmesen kipihenheti magát, hanem melynek körözetében, mint saját-jában rendelkezhetik.

— Fogva? — kérdé Amadil megvetőleg.

— Ez kétséges, nagyságos asszonyom. Én inkább arra mernék fogadni, hogy ha fogoly leend a várban, az nem Draskovics grófnő lesz, ki annyi szívet tart fogva, hanem valaki más.

— Tartsa kegyed izetlen udvariasságát magának — utasítá őt Amadil vissza, — s feleljen kérdésemre.

— Semmit sem óhajtának inkább tenni, mint ezt, viszonzá a lovag, de nem tőlem függ. Egyébiránt a talány oldása közel van s megbízásom végét éri.

Amadil kedvetlenül rázta fejét: ettől a semmiembertől ki nem lehet egy sugarát a világnak csalni, — gondolá. A főnök utóbbi szavait egy azon éles elodázó feleletek közül követendő, minők senkinek sem voltak úgy hátalmában, mint e nőnek, de az fordított lova fején, s a hintó mögé tért vissza.

Nemsokára az előküldött lovasok eltűntek szem elől, s a hintó a domb aljához ért, hol a várig kanyargó széles út kezdetét vette.

Mikor a kapu irányában a várarokhoz értek, már a dobogó le volt eresztve s annak végén a kapu öble alatt majd ölnyi magas, férfias tekintetű fegyveres állt, fényes alabárdal kezében.

Hasztalanul törekednénk Amadil kedélyállapotát leírni. Azon eszme, hogy e nemtelen erőszaknak oka személyes ellenségeskedés, mindinkább erőt vett elméjén. Néha rövid időre úgy rémlett előtte, mikép kíséretének udvariassága arra mutat, hogy reá, bárhova vezessék, nem durva bánthatom s erőszak vár; de ez kevés vigaszt nyújtott neki. Annyi történt ama háborgós időkben, mi napfényt sohasem látott, hogy az egyedüli alap, melyre támaszkodhatott, lelki ereje maradt.

Feltette erősen magában, minden helytelen bánást visszautasítani s pillanatig sem feledtetni üldözőivel, hogy úrhölgygyel van ügyök s ez Petróczi Amadea, Draskovics országbíró özvegye.

Mihelyt a hintó a várépület elé érkezett, Amadil azonnal látta, hogy nem üres, elhagyott fészekbe jött, hanem oly lakba, hol minden készüllet meg volt téve, valami kedves és tisztelt vendég elfogadására.

Mielőtt erről szólnánk, legyünk udvariasak és ne várakoztassuk a nőt, ki itt talányok s meglepetések elé sietett, legalább a körülmények e sejtelmünket kimentik.

Az egészen ép, bár ódon tekintetű kastélynak magas főajtaja előtt a főhomlokzat széles erkélyének oszlopai nyúltak

le, úgy, hogy a hintó az erkélytől fődve, egészen az ajtó közelébe állhatott. A tágas előteremben tisztos agg férfi várt, még akkor tájban is már régies, barna öltözetében; térden alól nyult ez, s nyusztal volt prémezve, az öreg oldalán ezüstös kard csüggött s alacsony kalpagját kezében tartotta.

Tisztos arcza, kerítve ősz szakálltól kellemes benyomást tett Amadilra, ki vonásainak szigorú kifejezését ez öreg alak előtt önkénytelenül szelidülni érezte. A csapat eddigi vezére, még mindig fekete álcájától fődve, az öreghez sietett s mellette foglalt helyet, míg Amadil két oldalt hat csinosan, sőt fényesen öltözött csatlóst pillantott meg, tetőtől talpig veres posztóban, gazdag arany sujtásokkal.

Nem volt nő, kinek arcza inkább hatalmában leende, mint Amadilnak: senki sem fürkészhető ki legkisebb árnyalatát a meglepetésnek vonásaiban. Az öreg úrnak, ki nem volt más, mint a várnagy, tiszteletteljes bókját, úgy mint a többiekét, egyszerű főbillentéssel viszonzta; a huszár pedig pillanatra sem tágitván asszonya mellől, ki-mondhatlan megvetéssel nézegette szemeivel a veres csatlósokat s a várnagyot.

A huszárt senki sem akadályozta szolgálati készségében. Az egyet merjük mindenesetre állítani, mikép Mihály úr haragja elérte a pohár karimáját s nem leende tanácsos neki egyetlen rossz szót mondani, mert ha mindjárt meghal is utána, kardja megbélyegzendi a vakmerőt, ki útjába áll. A nőcseléd a legijedtebb arczezal, mely valaha bizonyos veszedelem elé ment, — követte úrnőjét; minden lépte botlás volt. Mikor a veres csatlósokat megpillantotta, óriási rákoknak nézte őket, feléje meredező ollókkal s Jézus Máriát kiáltott.

— Nagyságos kegyelmes asszonyom — szólott az öreg várnagy, — áldom a napot, mikor nagyságod e küszöböt átlépte s szerencsésnek tartom magamat, hogy első lehetek, ki annak kényelmes szobáit felnyithatom új úrnője előtt.

Amadil hevessége daczára nem akart a tisztos öregnek —

ki talán akaratlan eszközévé lőn egy gazságnak — sértő feleletet adni: de béketűrését annyira kimerítette az út s rablójának úgynevezett udvariassága úgy kifárasztotta őt, mikép a jámbor öregnek üdvözlő szavai a kelyhet túlárasztó csöppet képezték.

Amadil arca felgyúlt, hirtelen megállt s fönséges kifejezésű szemének egy megsemmisítő tekintete esett a várnagyra.

— A gazság s erőszak, — szólt éles, szigorú hangon, — sohasem undokabb, soha az elvetemültség s romlottságnak nem viseli oly gyalázatosan Kain-bélyegét, mint mikor a kor ezüstöt hintett már a gonosztevő fejére s nem becsületes redőkkel szántotta át homlokát! E nyomorú kalandornak, — folytatá a kiséret főnökére mutatva ujjával, — arcát nem láttam; jól tette, hogy azt és gaz czimboráit elfödte előttem; de kegyed, agg férfiú: miként szánhatta el magát, hogy kezet nyújtson e férfiatlan önkényre? Emelkedjék el előlem, nem akarom többé látni! Jelöltesse ki börtönömet s hagyjon azután magamra.

Ezzel Amadil megindult, míg a huszár asszonyának egész szónoklatát kitünő tekintetekkel kísérte s szemeit váltva a várnagyra, az álczás férfin s a csatlósokon jártatá.

— Nagyságos asszonyom, — felelt a várnagy szemebetünetleg megszegyenülve: — hallgatok, ez minden felelete egy öreg hű szolgának, ki nehéz időkben bizonyította be hűségét, s kinek becsületén egy szennyfoltocska nincsen.

Ezzel az öreg egy vádteles tekintetet vetett az álczás férfúra s daczosan szólt: — Menjen kegyed, mutassa ki ő nagyságának lakosztályát, s ha mind ezekben több s gonoszabb lappangana, mint én gyanítom, kegyed lelke számoljon róla, én ez órától fogva egy lépést sem teszek többé.

Míg a várnagy szólt, addig Amadil a tágas előteremben néhány lépést tett már, a kétfelől szép hajlásban felkanyaruló hágesók felé, — de mihelyt az öreg nyilatkozatát hallá, jó szíve túláradt, újra azon Amadil lett,

ki Honoria előtt leborult egykor s kezét bünbánólag ajkaihoz vonta: megfordult s az agg férfiúhoz sietvén, a legszívélyesebb hangon szólt:

— Bocsánat, becsületes öreg, ha ennyi alávalóság közepette indulatom túláradt, — bocsánat, — ime kezem szíves, feltétlen békére — mi szövetségesek leendünk! Üdvös, ha a jók szövetkeznek, mikor a gazság már diadalt énekel.

Az öreg arcza komoly volt s vonásai nem látszottak nagy hajlamot elárulni olcsó ároni kibékülésre; de Amadil ha akarta, ellenállhatlan tudott lenni. Mikor kedves, nyájas képe az öreghez fordult s szemeinek szelíd, békítő sugára esett rá, a várnagy is hódolt a bájnak s némán nyujtotta oda kezét.

— Most, — folytatá Amadil kimondhatlan megvetéssel tekintvén az álarczos lovagra: ha úrnő vagyok e várban, ha parancsolok, távozzék kegyed szemeim elől, az öreg úr itt, majd ide nyujtja nekem karját s elvezet börtönömbé.

Valóban a várnagy maga sem tudta, mi történt rajta, annyira meghódította őt a hölgy; akaratlan, alig eszmélvén arra, a mit cselekszik, nyujtotta karját Amadilnak, ki azt elfogadván, a hágsón felhaladott.

Olyan volt, mint a teljes rózsa zúzfödte tölgy alatt e kiséretben, de vonásaiból látszott, hogy haragja elmúlt s önbizalom foglalta el annak helyét.

Csak a huszár mormogott s szemmel tartotta az egész személyzetet, mintha támadást várna. Mikor Amadil a hágsón felfelé ment, a huszár mindig sarkában volt s mérges szemeket vetett a csatlósokra, kik mint automatok, némán s mozdulatlanul álltak.

Ha Amadil a várba érkezvén, békés szándokot sejtett, ennek megfejtése az, hogy az agg épület valóban ünnepies szint öltött.

Az udvart fényes zöld gyep borította; pár magas oszlopon négyágú aranyozott lámpa állt s a mogorva falakon télizöld inadéka csillámló szőnyeget képezett. Az egész

előtermet virágok lepték el s a hágesókat a legszebb szőnyegek takarták. Szeme mindenütt gondos tisztasággal találkozott s kénytelen lőn megvallani, mikép börtöne elég szenvedhető.

Az udvar távol attól, hogy magányos lenne, sürgött a cselédség benne s az egésznek azon honias és lakályos színezete volt, mely akkor tájban a tehetős magyar urak háztartását jellemezte.

Az egész felső emeletnek számos szobái s termei fényes bútorzatot s feles aranyozásokat tártak ki s a nagy ebédlő terem falairól egész ismeretlen családnak ősei tekintetek reá.

Mikor Amadil a felső szobákba ért, a várnagy tisztelettel tudatá vele, hogy mind a szobák felett tetszése szerint rendelkezhetik.

Amadil minden ilyenmő nyilvánítást hidegen fogadott; kedélyének mostani hangulata több vigaszt találanda egy sötét czellában, mint e virág és fénytelt szobákban. Mind ez megzavarta eszméit s komoly gondolatokat kezdett benne ébresztetni.

Amadil föltette magában, a várnagyot egészen meghódítani azon finom kacérsággal, mely agg és ifjú hiúságnak egyaránt hizeleg. Pár szives szót mondani, vagy egy hálás tekintettel tanusítani bizodalmat, nem nagy áldozatba került. Azonban óvatos volt s nem akarta őt megrohanni kérdésekkel s előre mindjárt elijesztetni nyiltabb vallomásoktól. Azért mellőzvé ezúttal minden tudakozódást, a várnagy felszólítására, hogy szolgálata fölött rendelkezék, csak ennyit felelt:

— Várnagy úr, nekünk mindjárt tisztába kell egymással jőnünk. Kegyed, — meg vagyok győződve — becsületes ember s nem egy nyarat s telet látott már; nyiltan kimondom tehát, miként akarok egész fogságom alatt tekintetni. E vár nem enyim, föltötte az uralmat elvállalni nem hozzám illő, annak pedig házi nője s gazdasszonya nem akarok

lenni, kinek e vár birtoka, s ki nem tudom mi okon — s még kevesebbé mi czélből — hurczoltatott ide. Tekintsen engemet, jámbor öreg, nem úrnőnek, sem vendégnek, hanem fogolynak a szó szigorú értelmében: ez egyedül az, — mi által balsorsomat könnyítheti s irántami jóindulatát és szánalmát bebizonyíthatja. Én sem magam, sem cselédeim számára követeléseket nem teendek. Minden előny, mely itt kínálkozik, sértés és megszegyenítés. Mennyivel egyszerűbb leend tehát tartásom, annál szivesebb tanuságául veendem, hogy kegyed az egyedüli, kiben itt bizhatom s ki alávalóságra képtelen.

Az öreg szembetünő elfogultságot mutatott. Világos, hogy nem tudta, mi czéloztatik e nővel, vagy kevesebbet tudott, mint hogy magának idehozatása talányát egészen megfejtethné. Látszott, hogy megszegyenülést érzett Amadil szavaira, azért nem csekély tétovával felelt:

— Nagyságos asszonyom, nekem adott szó kötve tartja ajkaimat; de Isten látja lelkemet, szivem fáj, ha nagyságot aggódni látom; ha valamit saját inye és hajlama szerint tehetek busulása felejtésére, boldognak érzenem magamat azt pontosan teljesíteni. Méltóztassék mindent úgy intézni s elrendelni, a hogy legjobbnak látja; mihelyt tudom, miként akarja, hogy cselekedjem, ahhoz fogom magamat alkalmazni s remélem — ellenem legalább — sohasem leend panaszra oka.

Evvél a várnagy elbucszúzott s Amadilt a szépen kivilágított szobákban egyedül hagyta az öreg huszárral s Erzsivel.

Mihelyt a várnagy behúzta az ajtót maga után, a huszár földhöz vágta vitorlás csákóját s e tisztelet-elleni nyilatkozat után mérgesen felkiáltott: — Gázság, szemtelenség! Oh ha az öreg országbiró élne, hogy kalodába rakatná ennek a vén rókának lábait! Ne higgyen neki, nagyságod, ez sem jobb a Deákné asszonyom vásznánál; egyik eb, a többi kutya.

— Ne haragudj, szolgám! — békíté őt Amadil — majd meglátjuk, mit főznek, azután segítünk rajta. Most pedig kövessetek, hadd válaszzak magamnak a sok üres szobából egyet lakásul, hol te és Erzsi közelemben lehessetek.

— Drága nagyságos, kegyelmes asszonyom, — mond a huszár — engedje meg, hogy csak egy pofont adhassak.

— Nem szabad — viszonzá Amadil.

— Csak egyetlen kis pofont fültön! — esdeklett a huszár.

— Ha hű emberem vagy, szolgám, legyőzöd mérgetet, — csitította úrnője. — Szót sem többet!

Evvel Amadil megindult s végig haladott négy vagy öt szobán, míg a nagy családi termet érte s kettős ajtóhoz jutott, melyet a huszár azonnal felnyitott.

A hézagba, melybe most belépett, szép ezüst tartókban gyertyák égtek márvány asztalokon. De a mi a vár akaratlan vendégét inkább meglepte mindennél, a mit eddig látott, azon észrevétel, hogy e szobát lakják, még pedig hölgyek: mert nemcsak szép bárfa, akkor tájban legkedvesebb hangszere a hölgyeknek, volt a pamlag közelében a falhoz támasztva, hanem egy asztalon elkezdett hímzéseket, nyitott könyvet s több apróságokat pillantott meg, melyek a használás rendetlenségével heverték azon.

Amadil megállt s felkiáltott: úgy látom, nem vagyok egyedüli foglya az elég czifrán felkészült börtönnek! Nézd Erzsi, amott egy széken csomó apró kulcs, amott egy zsebkendő.

Éppen mikor e szavakat kimondá, félig megnyilt a szemközi ajtó, s azon egy fiatal leányfő tekintett be igen kíváncsian, azonnal visszahúzván magát. Amadil nem tudta, hirtelen visszatérjen-e vagy tovább menvén, valahára ennyi rejtély kulcsát keresse fel, midőn az ajtó újra kinyilt — s kit látott? aligha valaki képes lenne kitalálni — nem kételkedhetett — Rózsa, Clermontné, lépett ki a mellékszobából.

III.

A meglepetés mindkét részről oly nagy volt, hogy darabig szótlán tekintettek egymásra, mintha szemeiknek nem hínnének.

* * *

Messze az ázsiai sivatagon egy tatár száguld, lováról a tajték szakad, nyergén egy fiatal hölgy ül; halvány mint az őszi levél; szemeiből a könnyek kiapadtak, ajkain az ima elnémult. — — Honnan jött? talán egy gazdag basa háreméből ragadták el, vagy a tatárfutások közben hozták őt távoli országból — s anyja, testvére, szeretője siratják? A durva rabló lova száguld untalan, csillagos ostor veri a mén bordáit, míg távolról a puszta ködében sátortanya bontakozik. A tatár az öröm vad felkiáltásával kettőzi futását. Most az első sátorhoz értek, leemeli martalékát, a sátor leplei felnyílnak.

Mi történt vele? minő szemfényvesztés! a puszta eltűnt, a rabló nincs többé s mikor ama durva vászon-szárnyak föllebbentek, a paradicsom kapuja nyílt meg előtte! Dicsőn mint álmak országában tündérkertbe lépett s a virágos bokrok közül elébe siettek a kedves otthoniak: anyja, testvére, szeretője! — — az élet visszatért a szép vonásokba, a fáradtság minden érzete eltűnt — boldog volt és üdvezült.

* * *

Ilyen lehetett az érzés, mely Amadilt megkapta, ilyen az öröm, mely mint a nap melege áthevült Clermontné szívéen! — Egy másodperc még s a két hölgy örömsikoltással egymás karjai közt volt.

— Boszorkányság! — kiáltott fel a huszár — beste lélek, ilyen, amolyan fia, — — a mennyi szép virágszál van az országban, mind ide gyűjti. Pokolbeli rezedencia! — Erzsit

pillanatig sem hagyta el kétségbeesése. Ily természeteknek sajátja, ha egyszer a félsz ördöge nyakukon ül, a legkedvezőbb meglepetésben sem találni egyebet, mint okot új kétségbeesésre. — Jaj Istenem! — rikkantott — végünk van. Sodomába és Gomorába jutottunk, miként a tiszteendő úr szokja mondani.

— Hogyan, kedves anyám? — szólt végre Rózsa — kinek örömkönnyek csillogtak szemeiben — minő nem remélt szerencsének köszönhetem e boldogító meglepetést.

— És te Rózsám, kedvesem — mond Amadil — miként jöttél ide? hol vagyunk? kié e vár? mi történik itt velünk? E hirtelen egymást követő kérdések tanusíták, minő megfoghatlan volt Amadil előtt e találkozás.

Rózsa darabig hallgatott. — Nem tudom! — szólt végre — nem tudom, hol vagyunk, kié e vár, mi történik velünk. Néhány nappal ezelőtt férjemnek távozni kellett Franciaországba; első gondolatom volt, hozzád sietni, drága anyám, de férjem kíséretet rendelt mellém s arra kért, hogy azt kövessem, mert biztos helyre fog vezetni.

— Nem volt-e álarcza e kíséretnek? — kérde hevesen Amadil.

— Álarcza? — nem — felelt Rózsa — sőt vezetőjét ismerem. Egy volt ez azon emberek közül, kikre a legkétségbeesettebb merényeket szokta Rákóczi Ferencz bízni. Egy öreg ezredes, Ursza nevű, vagy miként a táborban hívják, — *Medve*. Már egyszer elkisért hozzád s megvallom, egész biztossággal utaztam, de nem tagadom, kissé feltűnt, hogy nem akarta megmondani, hova vezet. Kérdésekre azt felelte, hogy maga sem tudja s kifürkészhetlen volt. Itt szives fogadtatásban részesültem; mindennel el vagyunk látva, de hasonló titkolózás. Utközben darabig ismeretes vidéken haladtunk át, de mivel többnyire éjjel utaztunk, képtelen valék magamnak az irányról számot adni, s később erdők közt s szűk völgyeken, ismeretlen utakon értünk idáig. Itt hasonló hallgatás minden részről: — furcsa!

— Éppen úgy jártál, mint én — mond Amadil — csak-hogy férjed tanácsából jöttél ide, ha csak — mitől félni kezdek — kísérőd meg nem csalt.

— Ah! — kiáltott fel Rózsa — miből gyanítod ezt?

— Miből? elmondom; de üljünk le Rózsám — szólt Amadil, a pamlagon foglalván helyet kedves gyámleányával; azután Mihály uramhoz fordult, ki Erzsit pár huszáros teremtette kíséretében igyekezett felbátorítani tünemény-szerű ijedelmek közt s folytatá: — Mihály, eredj vissza azon szobába, honnan megindultunk, hozzatok mindent rendbe, járj végire, hol van kocsisom, s az inasokból mi lett; ne feledd lovaimat is megtekinteni, azután várjatok rám.

A huszár, ki haragja mellett igen kíváncsi is volt, kedvetlenül s mormogva távozott, maga után huzván Erzsit, kinek tagjai úgy függöttek s léptei úgy inogtak, mintha vesztőhelyre vinnék s minden idegzete olvadásnak indulna.

Mikor eltávoztak, Amadil elbeszélte mindazt, minek találkozásáig Rózsával tanúi válánk; azután heves felindulással folytatá:

— Akármiként töröm fejemet, nem tudok e megfoghatlan bánásmódnak nyitjára akadni! Óvatosságból hoztak-e bennünket ide, hogy talán valami ellenséges csel kijátszas-sék; vagy — mitől azon pillanat óta, mikor megláttalak, tartani kezdek — ármány, és még gonoszabb valami vezetett össze? — Isten megmondhatója! Annyi igaz, hogy mind ez bármilyen czélből történjék, nincsen maga helyén. Nekünk, kedves leányom, azon kell lennünk, hogy innen mielőbb meneküljünk.

— Egészen elrémissz, — felelt Rózsa. — Meg nem foghatom, mi bírhatta férjemet arra, hogy engemet ide küldjön, egyéb, mint a legjobb szándék? Azt kell hinnem, hogy csak biztosításomról gondoskodott most, midőn alig van szöglet az országban, hol baráttól, ellenségtől ne lehetne tartani.

— Értem — viszonzá Amadil; — férjedről egyebet fel nem teszek jónál, ez természetes; de vajjon az oroszán, a ki veled jött — —

— Medve, — igazítá ki Rózsa.

— Jó, legyen Medve; de vajjon nincsen-e valamelyiknek ezen gazdag féktelen urak közül bérében, kik maguknak sohasem engedtek annyi szabadságot, mint jelenben.

— Miféle ember az a Szusz — vagy Medve? Úgy-e medve?

— Ursza, — viszonzá Rózsa. — Csak annyit tudok róla, hogy valami öreg oláh vagy cigány, talán a 80 évet is meghaladta már; Tökölyinek, mondják, kedves embere volt s a híres Brenkovics czimboráihoz tartozik: most ezredesi minőségében hol egyik, hol másik hadvezér használja.

— Elöttem az egész dolog gyanús, nekünk menekülnünk kell. Van-e valami értelmes férficseléd veled? — kérde Amadil.

— Egy életrevaló inas jött kíséretemben s a kocsi-ban is bízhatom.

— Saját lovaiddal jöttél tehát?

— Igen.

— Mit tartasz a várnagyról?

— Hogy philosophus, mert ritkán szól s akkor is semmit, mi egy vonallal elébbre vezetné az embert. Csupa titkolózás minden oldalról! Eddig nem igen nyugtalanított ez; végre is férjem akaratából vagyok itt, vagy legalább az ő akaratából kelle magamat Medve uram által vezetetni.

— Istennek hála, hogy együtt vagyunk — szakítá Amadil félbe. — Egyébiránt nekem négy ügyes emberem van, kikben bízhatom. Tudod, hogy igen kényes vagyok cselédeim választásában; csak azt bánom, hogy komornám helyett ezt az ostoba Erzsit hoztam magammal. Azt hittem, jobban kiállja az utat, de több baj van vele, mint egy herczegnővel. Így tehát hat emberünk van, kikben bizhatunk; majd szólunk erről holnap kimerítőleg. Kedves Rózsám,

most jer velem; keressünk egy szobát számomra s cselédeimnek; ma éjjel szeretném jól kipihenni magamat, mert halálosan fáradt vagyok.

— De előbb estebédelünk együtt, ugy-e? — kérde Rózsa. — Ha parancsolod, ide terítették.

— Jó! Végre is enni kell az embernek, akármiként boszankodik — mond Amadil toppantva lábával. — Veled együtt fogva, remélem nem együtt függve, mint a német mondja, könnyebben tűröm sorsomat.

— Én is úgy hiszem — mond Rózsa: — legjobb, ha el nem válunk többé egymástól; hálószobám elég tágas, talán ágyadat is oda lehetne vettetni?

— Helyes — felelt Amadil. — Nappal ellehetünk itt. Egyet mondj még nekem: szabad-e kijárnod? Voltál-e már a vidéken?

— Senki sem tiltotta eddig, — viszonzá a kérdett; — sőt a várnagy lovakkal kínált, ha lovagolni akarok; igaz, hozzá tette, hogy a vidék nem biztos, az erdő tele rablókkal s hogy tegnap este is egy hullát találtak a vár árka mellett.

— Köszönöm szépen! felséges multság! — kiáltott fel Amadil. — De gyanitom, édes jó gyermekem, hogy ha el akarnád hagyni e várat, a jámbor várnagy aligha belegyeznék.

— Gondolod? csak nem vagyunk foglyok!

— Némi sejtelmem van, hogy igen is azok vagyunk; de elég erről ma ennyi; nem akarom újabb gyanításokkal terhelni képzelő tehetségemet, melyben ugy is tündértánczot járnak egymástól ellenkező eszméim és sejtelmeim. Jer Rózsám, rendezzük el tüstént kis háztartásunkat, azután elköltjük együtt az estebédet s lepihenünk; holnap ki kell menekvésü tervünket főznünk s ha ez megvan, haladék nélkül végrehajtásához látunk.

* * *

Minden úgy lön, miként Amadil akarta, s mióta annyira szeretett gyámleányával találkozott, nem volt ugyan kevesebbé indulatos és ingerült, de vidámságának egy része visszatért.

Másnap reggel Amadil és Rózsa azon szobában, hol először találkoztak együtt, ültek a reggelineél. Erélyes természeteknek kevés egyensúlyozásra van szükségük, hogy az alapot visszanyerjék. Amadil a háborítlan éj után edzettebbnek, elszántabbnak érezte magát, mint valaha. Derűtlenség nem tűnt fel vonásain; túl volt az ifjúság azon szakán, hol bizonyos esetekben a sorsnak csapásai is életet nyújtanak, s ama korban nem málladt el az emberi szeszély még annyira, hogy kétségbe jöjjünk: szerencsét vagy szerencsétlenséget kívánjunk-e egy hölgynek, hogy vágyát igazán eltaláljuk.

A rendkívüli s nem mindennapi, ha Amadil ellene nyilatkozott is, birt érdeklél előtte. Nem akarjuk tehát tagadni, hogy mindaz, a mi vele történt, oly kíváncsisággal s az idegek oly ingerével szövetkezett, mi nem egészen kellemetlen hatással lön reá.

— Mindenekelőtt — szolt Amadil — azt szeretném tudni Rózsám, hol vagyunk? ez legtöbbet megfejtene! Szerencsémre, a természet követelte jogait, a mult napok izgatottsága s fáradalmi álmot hoztak szemeimre: ez jó volt, szelid Rózsám, tisztábban látok, eszméim kevésbbé elfogultak.

— Kedves anyám — felelt a fiatal nő — egyről felelni mernék: az öreg Medve sokkal ismeretesebb a táborban s különösen férjem iránt sokkal több jóindulatot bizonyított, mint hogy részéről ellenséges szándéktól tarthatnék; de megvallom, az, a mi veled történt, fogalmaim látkörén túlmegegy. Hogy rossz szándék mindezekben alig van, remélem. Ellenségeid nincsenek, ki gyűlölné téged, kedves anyám! minden egyéb pedig hatalmunkban áll: mert ha sokat tud eltiltani az erős férfinem, cselekvésre nem bir kényszeríteni, csak akaratunk szilárd legyen.

— Igazad van, Rózsa: bezárhatnak, lánczra tehetnek, de kihivom a férfiút, ki tenni kényszerítsen, ha nem akarunk. Azonban én szabadságomat mindennél többre becsülöm s bármi eszelős terv, bárminő szándék vezette azon semmirekellőt, ki feljogosítva érzi magát ily nemtelen erőszakra, emberére talált. Nekünk innen szabadulnunk kell, mert bárminő hited legyen ama tevében — medvében akarám mondani — ki ezen, kimondom, mert oldalamat fúrja, ki téged e hárembe csalt — itt erőszak vár reánk, — erőszak!

— Hárembe! — kiáltott fel Rózsa.

— Ugy van — viszonzá Amadil — míg fehér homlokán újabb felleg vonult fel.

— Lehetetlen! — szólt Rózsa, — de látszott vonásaiból, mennyire igyekszik a balsejtelemnek ezen oda vetett villámát elvitatni magától.

— Semmi sem lehetetlen, leányom! Nem hallottál-e száz meg száz ehhez hasonló történetet. Tekints magad körül: e szokatlan kényelem, e fényezés, a felvont hid, a cseléd-ség titkolózása — szóval minden arra mutat, hogy valamelyikének e féktelen kényurak közül jöttünk titkos bünei színhelyére.

— Irtózatós! — riadt fel Rózsa.

— Nem történik-e fülünk hallatára, szemünk láttára — folytatá Amadil — annyi, mitől az értelem elborzad, a szív megjegyül! Ne csald magadat, nekünk menekülnünk kell! Tervem kész. Csel vagy megvesztegetés! ez marad hátra, csak az lehető! — de mielőtt ezt tennők, kísértsd meg szerencsédet az öreg várnagynál, mondd neki, hogy egy sétalovaglást szeretnél tenni.

— Tüstént — felelt Rózsa — hirtelen fölkelvén. Látszott a fiatal nőn, mennyire megzavarták Amadil sejtelmei eddigi nyugodalmát.

Egy csengő zsinóriját vonta meg s az öreg huszár jött be fölfegyverkezve, mint egy harambasa. Nemesak súlyos kardja függött oldalán, válláról pedig lánczon jókora buzogánya,

hanem kék dolmányának veres zsinór-öve mögé két pisztoly volt illesztve.

— Te vagy az, szolgám? — kérde Amadil — az öreg katonára tekintve, ki némi kaczársággal tett ki magáért, mert hadias ruházatát szépen kitakarította, s sűrű ősz hajára és bajuszára nagy gondot fordított, mely utóbbi mint hosszú csavar örvényelt le kétfelől.

— Gondolom — a grófné szobaleányának csengetett, — folytatá Amadil

A huszár ajkain egész serege ült az ujdonságoknak, homlokredői s jelentő tekintete pedig elárulták, minő készen áll első biztatásra, kitárni sejtelmeinek vagy fölfedezéseinek kincstárát.

Amadil utóbbi észrevételére csiptetett szemeivel, azután oly állást vevén, minő senkitől mástól ki nem telik, mint huszártól, legyen az öreg vagy fiatal, egész méltósággal felelt: — Nagyságos, kegyelmes asszonyom, bántás nélkül legyen mondva: mikor a kés nyakunkon van, akkor a vászoncseléd fadorombot sem ér! Azért jöttem én — sokat tudok — sokat láttam! Csak gondolja fel valaki, — e pogány nép! — éppen most a vár kápolnájában — —

A huszár úgy neki gyujtott a közléseknek, hogy Amadilnak némi ügyességébe került előadási malmát megakasztani.

— Megálljunk csak, szolgám! — szakítá őt Amadil fé'be — majd elbeszéléd később, a mit tudsz, most egyébről van szó.

— Mihály uram! — szólt Rózsa — ha már maga jött, annál jobb, menjen keresse fel a várnagyot s kérje nevében, hogy sziveskedjék ide jönni.

— Kérni! — az volna még! — tört ki a huszár haraggal. — De biz arra e gaz népet nem szoktatom!

— Jó, Mihály uram — folytatá Rózsa — cselekedjék maga személyében, miként legjobbnak látja, de most az én nevében fog szólni, s azt úgy teendi, mikép én aka-

rom, vagy nőcselédemet küldöm; kérni fogja tehát ez úttal udvariasan, miként oly vitézhez illő mint kegyed, ki ha kér is, kilátszik szeméből, hogy parancsolni is tud, szükség esetében.

A huszár megrázta fejét s mormogva megfordulván sarkán, eltávozott.

Alig lehetett a nagy terem közepén, mely e szobából nyílt, s már a nők élénk beszédet hallottak.

Úgy tetszett, mintha rövid kérdések és feleletek cserélgetnének; pár percz múlva megnyílt az ajtó s azon a várnagy lépett be, ünnepies öltözetben, roppant ezüst gombokkal rókatorkos zöld mentéjén, s rémitő hosszú kócsagtollal kalpagjában, melyet kezében tartott.

A huszár nyomban követte őt, s mikor a várnagy a hölgyek szobájába lépett, a hű szolgálta betette az ajtót s annak közelében megállt, mint oda rendelt őr.

— Bocsánat, nagyságos asszonyom, — szólt a várnagy — ha háborgatom, éppen ide szándékoztam jönni, mikor e becsületes vitéz tudtomra adá nagyságtok parancsolatát.

— Várnagy úr — mond Rózsa, míg Amadil a pamlason ülve, rövid üdvözlés után némi kíváncsisággal jártatta tekintetét az öregben. — Várnagy úr, kegyed nekem azon ajánlatot tevél, hogy ha kívánom, háttas lovak állnak rendelkezésemre. Eddig nem volt kedvem ily mulatságra; most e kedves barátnémmal vezetvén össze a sors, s mivel az idő is felséges, szeretnénk sétalovaglást tenni, számolhatok-e igéretére?

A várnagy néhány másodpercznyi gondolkozás után udvariasan felelt: — Legnagyobb biztossággal nagyságos asszonyaim. De bocsánatot kérek, ha ez csak délután történhetik, mert látván, hogy a lovak eddig igénybe nem vétettek, előkészületre leend szükség. Ebéd után azonnal minden rendben leend s magam fogom nagyságtokat kísérni.

— Vén róka! — mormogta magában a huszár, öklével fenyegetvén a várnagyot — háta mögött.

— Legyen, — viszonzá Rózsa — ki átlátta, hogy az előny, mely nekik kínálkozott, megérdemli a béketűrést. Nők tapintata ily esetekben rendkívüli; senki sem tudja inkább mint ők, mit kell sürgetni s minek halasztását elfogadni.

— Mi hozta kegyedet ide, ha szabad kérdenem? — szólt Amadil oly hangon, mely által nem akarta tegnapi szivességét s bizodalmi nyilatkozatát megczáfolni.

— Nagyságos asszonyom, — felelt a várnagy — a közel lakó tisztelendő esperes éppen negyedórával ezelőtt érkezett a várba — —

— Többen is érkeztek, — kottyantott bele a huszár — láttam —

— Ne szakítsd félbe a várnagy urat, Mihály, — feddé őt Amadil. — Folytassa uram; — a tisztelendő esperes érkezett meg tehát, s mi czélből?

— Gondolom — viszonzá a várnagy — azt senkinek sem lehet jobban tudni, mint nagyságodnak, ha — miként úgy is van — hogy nagyságos gróf Draskovics Jánosnak özvegye, Petróczy Amadea, elébb a horvátországi bánnak, gróf Erdődinek neje.

— Az vagyok valóban — mond Amadil felingerlett kíváncsisággal; — de mi közöm nekem kegyetek espere-sével? Én sem meghalni, sem kereszteltetni nem akarok.

— Tudom, — viszonzá a várnagy, míg ajkai körül mosoly vonult el. — Az elsőtől őrizzen Isten, a másiknak pedig eljöhet ideje; de nagyságod remélem, nem feledte, miért utazott ide? — és — —

— Miért jöttem ide? Semmi okom, uram! — vágott szavába Amadil hevesen; — nem jöttem, hanem hurezol-tattam ide! Valóban bámulnom kell, hogy kegyed ez ügyben egészen a tudatlant s avatlant akarta játszani tegnap s ma azt meri állítani, mikép: tudnom kell, miért vagyok itt?

— Nagyságos asszonyom — mond a várnagy alázattal, de szilárd hangon — én magyar ember vagyok, minden nemzetségem az volt, s szegény legény bár, nemeslevelem oly jó, mint akárkié az országban, sőt régibb, mint sokaké; a magyar pedig, az igazi tudniilik, meggondolkozik, míg hűséget ígér valakinek, de ha azt tette, hű is tud lenni. Nekem is van főnököm, e vár ura, kinek hűséget esküdtem, kinek atyját szolgáltam már, ki nekem soha magához és hozzám illetlent nem parancsolt. Ez fejtse meg nagyságtok előtt, hogy most, midőn parancsa lakatot vetett ajkaimra, azt le nem vehetem addig, míg maga föl nem oldja nyelvetem. Annyit azonban mondhatok, mikép én azt hittem, hogy nagyságod mindenbe be van avatva, s csak tegnap, megérkezte után, ébredtek bennem kételyek. Azt is erősíthetem, hogy szigorú engedelmességem főnököm iránt sohasem fog arra kényszeríteni, hogy ősz szakállamat semmirekellőséggel beszennyezzem. Ennyi felelettel tartoztam magamnak s azon főúrhölgynek, kibem, hitem szerint, tegnap óta e kastély uraságát, s főnököm aráját tiszteltem.

— Aráját! — kiáltott fel Amadil és Rózsa egyszerre, mintha villám csapott volna közükbe.

— Aráját! — ismételte Amadil, nem fékezhetvén tovább felindulását. — Aráját? kinek? mi jogom? ki beleegyezéséből? Gondolom, várnagy uram, hogy a név, melyet viselek s melyet elébb viseltem, elég fényes arra, hogy minden vakmerő kalandor merészségét lehűtse, ki a magáét szemtelenkednék ajánlani helyette, ha feledné is, mikép két ily név birtokosa, Petróczy Amadea! — Aráját! — kiáltott fel újra — hallottad, Rózsa? Tehát itt álarczos haramiákkal az országúton fogdossák az arákat?... Egyszerre Amadil félbeszakította beszédét, úgy tetszett, mintha egy új eszme villant volna fel elméjében.

Míg a várnagy, vonásainak mentegetődző kifejezésével illesztette kényszerült némasága jeléül ujját ajkára, addig pár percnyi szünet lőn s Amadil egyszerre felkiáltott:

— És az esperes? folytassa kegyed, nem utolsó kenetet feladni s keresztelni jött, hanem, mondja kegyed, esketni úgy-e?

— Úgy van, nagyságos asszonyom — viszonzá a várnagy.

— Lámpás teringettét! — kiáltott fel egyszerre a huszár — az volna még! De engem úgyse, két vőlegény lesz belőle, mert kétfelé hasítom, a ki lelke van!

— Csitt, Mihály — mond Amadil. — Akkor beszélj, szolgám, ha kérdeznek, akkor vágj, ha parancsolom. — Azután a várnagyhoz fordulva, csodás nyugalommal folytatá:

— Hol ara van, várnagy uram, ott természetesen vőlegénynek is kell lenni, hol pedig esketésre készülnek, ott tanúk sem hiányozhatnak, mint szintén a násznép.

— Úgy van — felelt a várnagy, kíváncsi meglepetéssel tekintvén Amadil kifürkészhetlen vonásaira, melyeknek talányos kifejezése Rózsát is meglepte.

— Felségesen! — mond Amadil, míg hirtelen gúnymosoly vonult el ajkain. — S ez az, mit kegyed, várnagy uram, jelenteni jött?

— Igen — viszonzá a kérdett — A kápolnában minden készen van, a gyertyák meggyújtva, a tisztelendő esperes úr papi ékben; nagyságodra vár az egész gyülekezet.

— Gyülekezet? — mond Amadil, — és a vőlegény? talán amaz udvarias lovagok egyike, kik engemet kísérték? A várnagy hallgatott.

— Dicső, valóban! — folytató Amadil — oda illenék azon könyvek egyikébe, minőket most a párizsi s versailles-i termekben a francia Lucrétiák olvasgatnak. Mit gondolsz, Rózsa, én úgy hiszem, udvariatlanság volna tőlünk ennyi embert, ily díszes gyülekezetet várakoztatni?

— Anyám! — kiáltott fel Rózsa.

— Nesze neked! — mormogott a huszár magában, ki az utóbbi parancs után hangos szót nem mert kockáztatni.

tatni. — Országbiróné, bánné, Isten tudja, mi, s lám! ilyen a nőcseléd! Még felcsap, ha Istentől jó!

— Természetesen, gyermekem — felelt Amadil Rózsa felkiáltására — de ily ünnepélyre ez úti vállban, e nehéz öltönyben meg nem jelenhetek. Várnagy uram, legyen szives a gyertyákat eloltatni a kápolnában, s a szeretetreméltó vőlegénynek s a díszes násznépnek kijelenteni, hogy nem sokáig fogom őket várakoztatni, csak öltönyömön változtatok. Rózsa, szólítsd elő szobaleányainkat! — folytatá — ki kell a ládákat nyitni.

Rózsa nem hitt saját füleinek.

— Anyám! — kiáltott fel — reád nem ismerek.

— Hallotta kegyed, a mit mondtam, várnagy úr? — kérde Amadil.

A várnagy rázogatta fejét, mélyen meghajtotta magát és távozott; Amadil pedig egy fényes tekintetet vetvén Rózsára, leirhatlan fönséggel mondá:

— Reám fogsz ismerni, mikor kell! Te pedig, Mihály szolgám, gyűjtsd egybe embereinket, mosakodjatok, öltözködjetek — azután közelebb lépve az öreg hű emberhez, valamit sugott fülébe.

— Értettél? — kérde élénken Amadil.

— Tökéletesen asszonyom! — viszonzá a huszár. — Jól van, így már jól van! — szólt, s eltávozott.

Alig volt az ajtó betéve, Amadil Rózsa karjai közé vetette magát, hevesen ölelte szívéhez, s a felindulástól fuldokolva, rebegte inkább, mint mondta:

— Ég és pokol nyitak meg előttem! Soha boldogabb, soha szerencsétlenebb nem voltam, mint e pillanatban.

Rózsa még mindig karjai közt tartá a szép nőt, ki ritkán volt szebb egész életében, mint ez órában, hol őt legjobb barátnéja, választásának gyermeke, a kedves Rózsa, szintoly kevéssé értette, mint Amadil maga magát.

— Miként vegyem mindezt — e felindulást, e változást? — mond az ifjú nő aggódó részvétellel.

— Csitt! — inté őt Amadil, Rózsa zsenge ajkaira illesztvén ujjait. — Csitt! egy kérdést ne kockáztass; nem akarok gondolni semmit, látni semmit, a sötétség jótevő nekem! Jer, menjünk, szép és dicső akarok ma lenni, szebb mint valaha; egyik kezemben a liliom — e szavaknál egy könny szivárgott Amadil szeméibe — a másikban a villám — szólt, míg arca fenyegető kifejezést nyert. — Menjünk!

Rózsa és Amadil a másik szobában tűntek el.

IV.

Egy óra telt el, míg Amadil úti málháiból a legszebbet s legékeesebbet kiszedette, mit magával hozott, s míg egészen készen volt öltözködésével.

Végre kilépett a hálósobából. Fehér nehéz selyem fődte tagjait, széles, gazdag csipkével; gyöngyei s gyémántjai a legszebbek voltak, melyeket valaha szem látott Magyarországon, bár ékességeinek kis részét vitte magával. Történetileg tudva van, mikép szenvedélyei közé tartozott a fényüzés,⁸⁸ mely ha sok irigyet szerzett neki, mint a vagyon s gazdagság, főleg szegény országban, s egyenetlen osztály után támaszt; azok, kik őt közelebbről ismerték, annál könnyebben bocsájtották ezt meg neki, mivel több nagylelkűség s valóságos adakozási szenvedély, mint e nőben, kevés nőben létezett, s őt szerényebbnek s természetesebbnek sohasem látták, mint mikor fényesen, mint a nap, lépett egy társaságba.

Szép volt Amadil így, a liliom színében, s a földnek jegedt könnyeitől körül sugározva, csak az arakoszorú hiányzott.

Kiséretében Rózsa jött, anyai barátnéjának példáját követvén, jött, mint szép, szerény virág, kit gazdag öltöny borított ugyan, de nem emelhetett ki, erre szüksége nem volt.

A két nő a hat férfi cselédet jól felfegyverkezve, a nagyteremben találta, hova kevéssel ezelőtt a várnagy is jött, kinek nyugtalan kifejezésű vonásain látszott, mennyire szeretné, ha már minden talány oldva lenne s minden rendbe jönne békés háztartásra.

Mit beszéltek öltözés közben Amadil és Rózsa, nem tudjuk megmondani; de cselédek jelenlétében aligha sokat, most azonban a várnagy kérdésére: ha parancsolják-e, hogy őket a kápolnába kísérje? egyetlen főbillentés lőn Amadil felelete.

A huszár éles figyelemmel kémlelte a várnagy minden mozdulatát.

Így haladtak a nagy ebédlő-termen át, a széles folyosóig, minők az ily régi kastélyok építési rendszeréből kimaradhatlanok. Mikor a hágesóhoz értek, az előcsarnokban Amadil, két sora közt az ünnepiesen öltözött cseléd-ségnek, folytatta útját.

Senki sem tartóztatta föl fegyveres kíséretét, sehol egy fegyverbe sem ütközött a szem s a cifra cselédségen semmi ellenséges indulatnak nyoma.

Végre a kápolna közelébe értek, melynek kettős ajtaja nyitva állt. Amadil és Rózsa látták, hogy minden gyertya meg van gyújtva s a lóczákon a helyek el vannak foglalva. Az itt egybegyűlt nép aligha gyanította, hogy az ara vőlegényét sem ismeri.

A várnagy Amadilt és Rózsát egy mellékszobába vezette, hol az egész násznép, mikép a magyar házasságoknál szokásban van, együtt volt.

Mindnyájan a csinosan, részint gazdagon öltözött férfiak és hölgyek Amadilt és Rózsát a legszivesebben üdvözölték. A násznagy tisztos öreg férfiú volt; a nyoszoló lányok szépek és ifjak, de az első szerep Rózsának jutott, kit erről a násznagy azonnal értesített.

Amadil vonásai megtartották kifürkészhetlen kifejezésüket, maga Rózsa alig gyanította, mit forral e nő elméjé-

ben, s mi birta őt arra, hogy az arai szerepet elvállalja. Látszott a fiatal kedves nő vonásaiból, elméje minő feszültségben, kedélye minő ellentétben volt a násznépnek derűtségével.

Az öreg huszár s Amadil többi kísérete a nyitott ajtó előtt maradtak a folyosón; Mihály uram oly állásban, honnan mindent láthatott.

Amadil a számos szerencsekivánásokra rövid, általános kitételekben felelt; olyan volt tekintete, mint a feszített ív. A férfiak s nők közt egyetlen ismerős arczra nem talált.

Azok voltak-e, kik őt álarczosan ide kísérték, vagy vidékiek, kiket a kastély gazdag birtokosa meghívott? Amadil nem tudta tisztába hozni magában. Végig nézett a többnyire hadias tartású, de minden fegyver nélküli férfiakon, kiknek még kard sem függött oldalaikon; de egy arczra sem talált, melyben elég merészséget vagy szemtelenséget olvashatna arra, hogy vele szemközt, mint vőlegény merjen föllépni; tisztelet és rokonszenv leheltek e tekintetekben.

— Ha úgy tetszik — szólta a vőfély, egy magas, karcú ifjú, jelentő vonásokkal, s gazdagon öltözve — megindulhatunk, úgy tudom, minden készen van az ünnepeyre.

Amadil eddig, mikép láttuk, csak egyszerű feleleteket adott a soknemű nyilatkozatokra, most egyszerre, midőn a vőfély hozzá közeledett s a násznagy ismételte annak felszólítását, Amadil éles tekintetet vetett maga körül s kissé összevonván szemöldeit, hideg szigorú hangon szólta:

— Mielőtt indulnánk, hölgyeim s uraim, a vőlegényt akarom látni. Menjen kegyed, uram, ki, mint látom, a násznagyi szerepét ölté magára, s hívja ide a vőlegényt.

— A vőlegény a kápolna sekrestyéjében vár, — szólta a násznagy — éppen oda fogunk most menni.

— Nem fogunk oda menni, násznagy úr — viszonzá

Amadil oly nyugodtan, mintha a legérdektelenebb tárgyról lenne szó — hanem a vőlegény fog ide jönni s engemet az egyházba kísérni, ha tudniilik szándékom leend oda menni.

Amadil felelete, úgy látszott, nagyon felizgatta a jelenlevők kíváncsiságát, kik ha tudtak valamit arról, a mi terveztetik, mégis mintegy szavukat látszottak egymásnak adni, hogy egy hanggal sem árulják el, a mit tudnak, vagy sejtenek, különösen a vőlegény nevét. Amadil méltósága alattinak hitte, egyetlen kérdéssel tanusítani kíváncsiságát, de nehéz is leende szavakba áttenni, a mit érzett, s híven előadni kedélyének állapotját.

A násznagy tisztelettel meghajtotta magát s távozott.

Míg oda volt, az egész társaságot valami kellemetlen, jegesztő elfogultság kezdé környezni. Senki sem szólt, mindnyájok szemei a nyitott ajtón függöttek. Amadil maga, mint szobor állt, el nem fogadván a kényelmes támlászéket, melylyel megkínáltatott. Rózsa sem mozdult oldala mellől; piruló arczczal, lesütött szemekkel várt, de nyugodtan, mert tudta, vagy legalább hitte, hogy akármi történjék, Amadil magához méltóan oldandja fel, vagy vágja ketté a csomót.

A násznagy néhány percz mulva visszatért, a jelenlevők arczán látszott a meglepetés, hogy egyedül jó, csak Amadil maradt tökéletesen nyugodt, s mint egy királyné, várta a násznagy jelentését.

— Nagyságos asszonyom — szólt ez — a vőlegény a legnagyobb készséggel fog engedelmeskedni, csak arra figyelmezteti nagyságodat, mikép egy eskü következtében vonásait álca födi s azt esketés előtt le nem veheti; ha nagyságod tehát parancsolja...

— Eskü? — mond Amadil mindig hidegen, de éles gúnynyal. — A vőlegény csak esketés után akarja álcáját levenni? Jó, ez tőle függ; de ki felel nekem arról, hogy valóban avval fogok összeeskettetni, kit kegyetek vőlegényemnek hisznek?

— Mi mindnyájan! — felelt élénken az öreg nász-nagy, a fiatal vőfély s az egész nász nép.

Rózsa szemmel kísérte Amadilt, a legkisebb árnyalat, mely vonásain átlebbent, ki nem kerülte figyelmét. Mikor Amadil az utóbbi szavakat kiejtette, mosoly vonult el ajkain, de ez oly sajátos volt, mikép Rózsa, ki gyám-anyját oly jól ismerte, összerázkódott. Fenyegetőbb s veszélyesebb volt e rövid mosoly, erőlehellőbb e hidegség mindannál, mit a nő mondhatott a harag minden hevült-ségével.

Amadil, ezen összes nyilatkozatára a nász népnek, el-hallgatott; de rövid szünet után a nász-nagyhoz intézve szavait, ekkép szólt:

— Legyen, ily általános kezességre a személy azonossá-gán kétkednem sértő lenne: maradjon tehát fődve az arcza, de jelenjék meg itt előttem!

A nász-nagy másodszor távozott el, s nemsokára két férfiú kíséretében jött vissza. Mindkettőnek arczát állig fekete bársony álcza fődte, olyan, minőt akkortáiban Német-és Franciaországban főleg hölgyek, utazás alkalmával, használtak.

Egyike a férfiaknak magas, erőteljes alak volt, a leg-szebb termettel, melyet kívánni lehetett: a másik kevesebbé emelt, de mégis közép termeten felüli. Mindkettőnek öltözete bármi kényes izlést és követelést kielégítende.

— Ime, asszonyom, a vőlegény! — szólt a nász-nagy, azon férfiúra mutatva, kiről utóbb szóltunk, s kinek alakja, s minden mozdulata erélyre, élénkségre gyanít-tatott.

A jöttek meghajtották magukat Amadil előtt: az, kit a nász-nagy mint vőlegényt jelölt ki, némán s nyugod-tan állt.

E közben a huszár, Mihály gazda, az utóbbi jövés-menés által okozott szórakozottságát s elfogultságát a vendégek-nek arra használta, hogy társaival együtt a szobába jöjjen

és szép csendesen, mindig a falhoz simulva, Amadil és Rózsa mögött helyet foglaljon.

Udvariasságból-e, vagy hogy a kápolnábai bemenetelre a főszemélyeknek elsőseget engedjenek, a vendégek azon pillanatban, mikor a násznagy a két álarczos férfúval belépett, hátrább vonulva, elég tágas kört képeztek, úgy hogy most Amadil, Rózsa, a násznagy, a két álarczos férfú, e körnek közepében álltak, a huszár s társai pedig kissé el valának földve.

Rövid szünet után Amadil komolyan megszólalt:

— Uraim s hölgyeim, nem tudom, be vannak-e nagyságtok s kegyelmetek azon tervbe avatva, melynek következtében ezen álczás lovagok illőnek s helyesnek látták, engemet bérenczeik által s akaratom ellen ide hozatni, s mely tervnek következtében engemet, mint foglyot, arra akarnak most kényszeríteni, hogy kezemet s vagyonomat, *gyanítom, csak ezekről van szó*, valaki, előttem ismerősnek vagy ismeretlennek, ez egyre megy, szivem nélkül, birtokul adjam? Ha tudva van kegyelmetek előtt mindez, akkor kinyilatkoztatom ünnepélyesen, mikép számításaikban csatlakoztak: és soha senkitől magamat kényszerítettetni nem engedem, s embereket, kik földött arczczal járnak...

E pillanatban a férfiak egyike lerántotta bársony álczását; ama magas alak volt, kit először neveztünk.

Amadil, mint varázsvesszőtől illetve, félbeszakítá szavait, s a legnagyobb meglepetéssel felkiáltott:

— Te magad, István bátyám!

A férfú nem volt más, mint a harczedzett, hősies lelkű Petróczi István, kinek nagylelkűsége, és igazságérzete őt egygyé tette Magyarhon leggazdagabb hölgyeinek.⁸⁸

— Én vagyok, Amadil! — szólt Petróczi, ki, mikép mondtuk, vitézsége mellett szeszélyeiről éppen oly ismeretes volt, mint eredetiségéről eszméinek. — Folytasd, hugom! ott hagyád el: «kik földött arczczal járnak...»

Amadil vonásaiban félreismerhetlen lőn egy sugára az örömnök, mely hirtelen átvillant arcának inkább nyugodt, mint szigorú kifejezésén:

— Kik fődött arczezal járnak — mond a nő — nem mindig birnak becsületes arczezal, mint az, mely most előttem lelepleztetett. Bátyám, István, nem tagadom meglepetésemet, hogy tégedet itt és ily szövetségben talállok. Nyiltan kimondom, ez sem örömet nem okoz nekem, sem elhatározásomat meg nem változtatja. Kegyelmednek pedig — folytatá büszkén fölemelve hangját s szavait a még mindig álczával fődött másik férfiúhoz intézvén — ezennel tiltom, hogy előttem levegye álczáját. Mily nagyon fel volt ingerelve kíváncsiságom a merész kéjhős szeme közé tekinteni, ki vakmerősködött engemet erőszakosan ide hurczoltatni, annyival inkább tartozom most e derék férfiúnak, bátyámnak, s önmagamnak avval, hogy ez arc örökre fődve maradjon előttem s ne legyek kénytelen, mikép szándékom volt, ezen úri embernek itt, egy leczkét...

— Most rajtam lenne a sor, asszonyom, leemelni az álczá, nem kevésbé becsületes vonásokról, mint bárkié széles Magyarországon! — szakitá Amadil szavait ketté, kezét parancs jeléül előre nyujtván az álczás férfiú. — Ezen álczá, asszonyom, kegyed borította e vonásokra, melyeknek nincsen okuk a leleplezéstől félni.

— Én? — kiáltott fel Amadil, kire a hang, mely megcsendült fülében, sajátos hatást látszott gyakorolni.

— Igen, asszonyom! — folytatá a férfiú, oly hangnyomattal, melyből egyszerre rá lehetett az emberre ismerni, ki állításában biztos, s parancsolni szokott inkább, mint parancsot fogadni. — Igen, asszonyom — ismétlé komolyan — kegyed kényszeríti ez álczá reám, s íme, tisztelem parancsát s vonásaim fődve maradnak. De engedje nekem, épen azért, mivel állításom igaz, hogy nyiltan szóljak azon hölgyhöz, kit mindenek fölött tisztellek, s ki első és utolsó, kit szeretek.

Amadil egész valóján feszültség tünt fel, szólni akart, maga sem tudta mit, de valami ellenállhatatlan erő kötve tartá nyelvét.

— Asszonyom — folytatá a férfiú — nem minden álca készül bársonyból, vannak láthatlan álcák, melyek mégis képesek, ha nem egy arcot, egy egész életregényt, feledt esküket s hiúsult reményeket leplezni! . . . Akarja-e kegyed, hogy egy történetet beszéljek itt el, egy haldokló ifjuét a pusztán? hogy felidézzem a multból a leghősiebb csatát, s egy haldokló hős ifjú szavait, kinek álcáját a véletlen ejté el, s titkát akaratlan árulta el, titkát, asszonyom, melyet én híven megőriztem! Akarja-e kegyed, hogy e tisztos, úri násznép előtt felfödözsem jogomat, így jutni életem rejtélyének megoldásához? miután kegyed mindig álcát viselt és mindent feledett, míg az én arczom elég födetlen volt arra, hogy egész Magyarország ismerje, s szivemben minden árnyalata élt és él a boldogságnak, melyet egykor fiatalabb éveimben, fiatal még most is, kirajzoltak vágyaim? Akarja-e kegyed, szóljon, engedelmeskedni fogok.

Amadil a férfiú egész előadása alatt le nem vette róla szemét; akaratlanul ért keze a Rózsáéval össze, melyet hevesen szorítva tartott. Mikor elhallgatott, Amadil félre ismerhetlen elragadtatással hirtelen felkiáltott:

— Nem, nem! a kárpótlás, melyet kegyed követel . . . a legenda éveinek hajnalából kettőnket illet csak; tartsa meg kegyed az álcát . . . kész vagyok az oltár elé követni; nem, hogy ott szívemet adjam át, nem! mert ez nem volt soha másé, mint a kegyedé, de hogy kezemet nyujtsam zálogául azon eskümnek, mikép nem fog reményeiben csalatkozni, s a jó, ha későn jó is, mindig jókor jó és boldogító.

— Erről ismerek reád! — kiáltott fel élénken Petróczi, megragadván Amadil kezét.

Az álcázás férfiú mély bensőséggel szólt;

— Amadil! . . . levegyem-e álcámat?

— Nem! — viszonzá a hölgy azon hevességgel, melylyel akaratának teljesítést tudott szerezni. — Bizodalmamnak nem tudom szebb, s biztosb tanuságát adni, mint ha ezen arcba, mint férjemébe akarok először tekinteni.

Mihály huszár, ki már azt hitte, hogy támadóra fújnak, mihelyt Petróczira ismert, azonnal általános zavarba jött eszméivel, s e percz óta ingerült kíváncsisággal, de minden harc és hajba-kapás vágya nélkül várta a kifejlést. Néha csiptetett szemeivel, s Amadil utóbbi nyilatkozata után, csendesen mormogta magában:

— Mennykő egy asszony!... ritkitom párját! Ej, de semmi... ismeri, világos! Na hiszen, kösse fel a... Mit mormogott tovább Mihály gazda, nem folytathatjuk, mert a násznép megindult, s nemsokára a kápolnában látjuk azt, hol az esperes már az oltár előtt várta az esketendő párt.

Minden a legszebb rendben ment véghez. Amadil s a férfiú, kivel szövetkezett, érthető hangon kiejtették az elhatározó *igen* szót.

Mikor rájok lőn adva az áldás, s minden végrehajtva, az új férj karját nyujtá nejének, s másik kezével leemelte álczáját.

CONFOEDERATIO.

I.

— — — Bercsényi Miklós volt! Amadil előtt új élet nyílt meg; szenvedélyes kedélye végre azon elembe jutott, hová őt akaratlanul vonták titkos vágyai.

Álszékenyen talán azon érzés, mely legjobban megfejtí, miért kerülte Bercsényit annyira első hűtlensége után; miért nem akart ő egy más férjnek neje s özvegye találkozni azon emberrel, kinek élete legnehezebb órájában egész szerelmét, örök hűségét ígérte haldokló szava, megtört szeme; de éppen mivel e hűtlenség után is szerette őt s a szerelem soha féltékenység nélkül nincsen, nem érzett elég erőt magában Bercsényit maga iránt elhidegülve látni s előtte talányos színében a könnyelműségnek megjelenni.

Mondtuk, hogy Petróczi István híven megtartotta titkát: mert hogy huga és Amadil ugyanazon egy személy, sohasem árulta el. Miként történt tehát, hogy Bercsényivel saját hugának elragadására szövetkezzék? meg kell fejtenünk.

Mikor Amadil bátyjának nagylelkű tette után vele megbarátkozott s a szeszélyes embernek nemes szívét jobban megismerte, ki bámulná, hogy előtte el nem titkolta szerelmét. Az sem lephet meg senkit, hogy Petróczi Bercsényinek meghitt barátja, az első pillanatban, mikor ez neki megvallá huga iránti szerelmét s mindazt, a mit sejtett s a mi őt kötelesség örvényében tartá, beleegyezett barátjának eredeti merényébe, a nélkül, hogy Amadil és Draskovicsné azonoságáról nyilatkoznék s azt hitte, hogy miután Bercsényinek szenved-

délye megbocsátotta hugának — — a két idegen nevet s kész Erdődy és Draskovics özvegyével a magáét megosztani, Amadil a színleges erőszak daczára, a feloldás pillanatában boldogabb leend mint valaha; mert ő is jól tudta, hogy huga két első férje iránt, tiszteleten és rokonszenvon kívül egyebet nem érzett, bár feltűnő férfiak voltak azok, főleg az utóbbi, Draskovics, kinek dicső történeti alakja, jellemerőben s tiszta honszeretetben magasan áll a legtöbbek fölött. Ki ne tudná, hogy ez volt azon híres országbíró, ki a hevenyészett pozsonyi gyűlésben, egymaga mert a törvénytelen végzésnek ellenmondani. Ez oka, hogy hirtelen halálát a legtöbbben mérgezésnek tartották. Petróczi jól számított. Úgy tetszett az érdekes nőnek, mintha most, mint a híres Bercsényi Miklós neje, kezdené meg az életet.

Miként telt el e nap, miért írjuk le hosszasan. Sohasem élénkebb a vidámság, soha élvezetesebben ki nem tágul a kedély, mint oly időkben, mikor minden a pillanat birtoka s jó s balsors egy kockakvetéstől függenek. Annyit megjegyzünk mégis, hogy Apagyí, az esketés napjának estéjén, szép nejevel, a kedves Jernével, megérkezett s hogy Bercsényi a lakodalom ünnepélyét Rákóczi Ferencz jelenlétében s keleties fénynyel akarta Rátkán megülni. De azért e várbán, mely nem volt más, mint *Brunok*, Bercsényinek elko-bozott s a had szerencséje által visszaszerzett s hirtelen felkészített ősi birtoka, az előleges lakodalom megtartatott.

* * *

Bercsényi, miként láttuk, néhány napot meggazdálkodott terve kivitelére s miután az utóbbi időben Ráfael, Bercsényi megbizásából, Draskovicsnének minden léptét tudta, ezt a merész ifjú által végre is hajtatta. Ráfaelre, a bőr álca daczára alighanem sejtheténk s hogy Bercsényi nem maga személyesen játszta a rabló lovagot, semmi sem fejt meg inkább, mint azon óhajtása: hogy a meglepetésnek egész érdekét s ha szabad így szólnunk, füszerét megóvjá.

Nemsokára megint elfoglalta a helyet, hová őt a haza érdekei szőlítették. Rózsa és Amadil ideiglenesen a brunoki várban maradtak s Apagyi sem állhata ellen Bercsényi kérésének s Jernétől rövid időre elvált, Magyarhon annyi érdekes hölgyei közül hármát a fegfeltünőbbeknek együtt hagyván.

A várőrizet megkettőztetett s parancsnokságát a vakmerő, de biztos Ráfael vette át, kinek hogy Bercsényiné megbocsátotta, mit ez Draskovicsné ellen vétett, alig szükség említenünk.

* * *

Míg ezek történtek, a békealkudozások folytak a nélkül, hogy a csaták szünnének, mert a német vezérek mitsem gondoltak a hadüzenetekkel s a szigorú parancsokkal, ha ilyenek valóban adattak; s nem, miként a történet példákat mutathat fel, két ellenkező parancs állt alkalomszerű rendelkezésükre.⁹⁰

Leopold császár békekövetjei által kinyilatkoztatta: hogy diplomái tudta akarata ellen szegettek meg; békét, bocsánatot ígért azoknak, kik hitték, hogy megbocsátani és igen sokat — rajtok a sor. De mennyi volt ebből igaz s mennyire lehetett ez ígéreteknek hinni, Rákóczi következő nyilatkozata bizonyítja:

«Áthágott törvények, ártatlan vér kiontása, üldözése a becsületes embereknek pusztá gyanúra, kötelelességünk kéteszik: győzni vagy meghalni inkább, mint hogy az ígát utódaink nyakára nehezítsük. Ki hihetne az ajánlott béke őszinteségében és tartósságában; midőn éppen most szőlítatik fel titkon a fényes porta a német kormány által fegyverre Magyarország ellen! mikor az orgyilkosnak, ki életre tör, jutalom ígértetik! A király azt erősíti, hogy diplomái tudtán kívül s akarata ellen szegettek meg s mégis a nyomasztó adóztatások könnyítése valami jövő országgyűlésre halasztatik: ily körülmények közt inkább az ön-

kény s törvénytelen ségek megújítására s súlyosbitására számíthatni, mint az eddigi erőszak és önkény megszüntetésére.»

Okolicsányi Pálnak cselszövényei nagyban kezdték megtermeni átkos gyümölcseiket. Nemesak a XIV. Lajossal kötendő béke s a poroszok segélye által megerősült német erő nagyított felhozásával igyekezett a félénkeket minden újabb ijedelmekbe hozni, hanem e felett a protestánsokat minden úton módon rémitette a katolika hiten lévő Rákóczitól. Sokat mondva, többet sejtetve, mint elárulhatlan titkot zárt szekrénye, csúszott az ingadozók s kétkedők rémhadába s mielőbb alattomos szürdéke felvetette habjait, a szakadás kész volt, csak alkalomra várt, hogy kitörhessen.⁹¹

Rákóczi példás béketűrőssel megújította a békealkudozásokat s talán leende is ezeknek sikere, ha a féktelen Heister, a magyarok elleni dühét és bosszúját képes leende fékezni s bevárni a tanácskozások eredményét; de míg ő a morva széleken növelte a bajt és zavart, addig Forgách Simon és Eszterházy Antal a Lajta, Dráva és Duna közt mindent meghódítottak.

Rákóczi hadi szerencséje amyira növekedett, hogy a király által a Savoyai Eugen tanácsára sürgetett általános fegyverszünet, nem előnyére többé, hanem kárára leende a fölkelteknek.⁹²

Széchenyi Pál többszöri sürgetéseire, hogy az alkudozások folytattassanak, Rákóczi őszinte nyíltsággal, de erélylyel felelt, kijelentvén, mikép saját neve az oklevelekben megvetőleg mellőztetik s Heister, még magának Széchenyi Pálnak is, a békítő küldöttnek, vagyonát pusztítja. Mondta, hogy ott áll az ügy, hol kétség támad a fölött, ki az uralkodó s kinek akarata határoz?⁹³

Semmi biztos nem lőn határozva. Malborough és Savoyai Eugen schellenbergi s hochstädti győzelmei a bajorok s francziák fölött, azon balvéleményre szédítették a német

hatalmasokat, hogy az *elégületlenek*, mert e nevet adták a hivatalos okiratokban a magyaroknak, bármi csekély sugárára a kegy és bocsánatnak, térdet-fejet hajtandnak.

Csalatkoztak! nem ismerték a magyar jellemet. Ha valaha e szerencsétlen nemzet nagy életcsatái közben a megtörhetlenségnek talán olykor káros makacsságát mutatta, ez a legkétségesebb pillanatokban történt s hol mindeneg kockavetéstől függött.

Ez okozta, hogy a békealkudozások eredményre nem vezethettek, hogy mindenki újra a zászlókhoz, a szabad ég alá sietett s a gondolatok eltitkolására összeszótt szép beszédekre, az ágyúk dörgése felett.⁹⁴

Erdélyben a magyarok seregének száma folytonosan szaporodott, de Bussi Rabutinban erélyes ellenségre talált, ki, ha minden lépteit nehezítette is, nem volt képes gátat vetni az árnak; minden vesztett előny után a magyar sereg növekedni, nem csökkenni látszott számában. Teleki Mihály, a második e néven, s Kassai Pál, több mint 10,000 ember felett rendelkezett már s e hadseregen kívül számtalan apró csapatok árasztották el az országot.⁹⁵

Radvánszki, mikép láttuk, az erdélyi szabad seregek egyik legnevezetesebbikét esketé fel Rákóczi hűségére, azután Gyula-Fehérvárra sietett, hol Rákóczinak minden hívei egybegyültek s ott ünnepélyesen erdélyi fejedelemnek választották.

A félénkek s ezek közt a legijedtebb faja az ismert világnak, a szászok, Szebenbe gyültek, öszszebujván mint a gyermekek Miklós napján, ha a szent püspök aranyozott vesszejével jő és ott ősi szokásként protestáltak. Egész Szeben egy nagy protestatio volt; kit a kapun beeresztettek, első szava lön: *én is protestálok!*

Mindennek ellenmondottak, jónak, rossznak; nem hagytak fillérnyi becsületet sem Rákóczin, sem hívein; s a földre vetették magukat, szerelmes buzgósággal kiáltván: ime uram! itt vagyunk, meghajtott térdekkel s könnyes szemekkel leborulva s várva, a mit felettünk határozol!⁹⁶

S miután így elmálladt szívvel össze meg összepecsételték a protestáló okleveleket, a szászok a magyar urak karjai közé omoltak s könnyeik összeelegyedtek. Maga a hős szász gróf sirt mint a gyermek! Nagy pillanat volt ez! Maig büszke minden igaz szász e hősiek órájára nemzeti életének. Istenem, minő szépek lehettek így sírva örömben s az általános össze-visszaölelgetések közben gomolylyá fonakodott karokkal!

Okolicsányi gonosz szelleme volt a színleges alkudozásnak s titkos szakadási szándéknak. Minden szenvedélyt ki tudott aknázni; sivár lelke nem irtózott az úgy is súlyos viszonyok közé vallási egyenetlenségeket is elegyíteni, mikép láttuk.

A protestánsok hatalmas követelésekkel álltak elő Leopold alatt elkobozott egyházaikért. Okolicsányi magát a római pápát beszötte ármányaiba, elhitetvén a császárral, hogy Rákóczi a katolikusok vallási szabadságát meg akarja semmisíteni s rábirván apápát, hogy XIV. Lajost a magyar érdekekbeni semlegességre intse.

Mindez megtörtént s a francia király követe által tudtára adatta Rákóczinak, hogy olynemű törekedésekre, mint az övéi, segédkezet nem nyujthat.⁹⁷

Rákóczinak sikerült az embereket ellenkezőről meggyőzni s oly nagy volt az igazság ereje, mikép a gyanú daczára, melyet Okolicsányi fenyegető nagyságra növelt köztök, megismerték végre az ármányt s hívebben mint valaha, szövetkeztek Rákóczival.⁹⁸

Vay Ádám s Ottlik Sándor, mindketten Rákóczi buzgó hívei, fedezték fel, hogy nem más, mint Okolicsányi volt kóholója s kivívója a széles alapra vetett árulási tervnek. Mert ha eddig csak az eredmények látszottak, maga a cselszövő el tudta titkolni magát, sőt Rákóczi legbuzgóbb jóakarói közé akart számíttatni, de még ekkor teljes hitelt nem nyert e fontos vád.

Selmeczen, a király részéről megjelentek Széchenyi az

érsek, Kohári István, Lamberg Domonkos és a korlátolt eszű, makaacs, de ügyetlen eselszövő Seilern Tamás alkorlát-nok. Rákóczi Beresényi Miklóst, Mikes Mihályt, Jánoki Zsigmondot s Ráday Pált küldötte oda, mint teljhatalommal felruházott férfiakat. Megjelentek az angol s hollandi közbenjárók is.

Sehol világosabban ki nem tűnt, mint ezen alkudozások közben, melyeket két heti hadszünet biztosított, hogy a bécsi kormány emberei csak oda törekednek: ezeket húzni, vonni s időt nyerni.

Seilernnek szörszálhasogatásai s azon gyermekies aprólékoskodás, mely a kákán is csomót keres, végre magának Széchenyinek kimerítették béketüresét. Az öreg érsek ki nyilatkoztatta, mikép látja, hogy Seilern a császár elhatározott jószándéka ellen, csak azért akad mindenbe bele, hogy időt nyerjen.⁹⁹

Eredmény nélkül félbeszakadt a selmeczi gyűlés is, mert Rákóczi, miután Széchenyi hosszás kéréseire beleegyezett, a két hétre határozott fegyverszünetet október végeig meg hosszabbítani, az utolsó határnap után megindította seregeit s a megbizottak elszéledtek. Csak Széchenyi Pál maradt, főleg az angol és hollandi megbizottak kérésére, Rákóczi mellett.

A herczeg a tanácskozások ideje alatt a vichnyédi fürdőben mulatott, egészsége helyreállítása végett.¹⁰⁰ Onnan írt Széchenyi a császárnak, kijelentvén, hogy egyedül Seilern alkorlát-nok ügyetlensége s rossz szándéka okozta a gyűlés eredménytelenségét, mert a magyaroktól nem kívánt kevesebbet, mint hogy ők, a *győztesek*, a veszélyben forgók előtt irgalomért esedezzenek; több mint száz mérföldnyi területet ingyen visszaadjanak s letévén fegyverüket, alázattal nyakukba vegyék a már lerázott ígát.¹⁰¹

1705 május 8-án I. Leopold császár s Magyarország királya, néhány heti betegeskedés után, 66 éves korában meghalt. Kevés híján, félszázadig ült a trónon s ennyi ideig uralkodtak nevében teljhatalmasai.

Örökös csaták, sikertelen tanácskozások s véres kivégeztetések közt folyt le a zajos élet; halálát nem kísérték, hanem megelőzték a könnyek, a sírba nem hála, hanem egy jobb jövő kétes reménye követte. Mint minden koronaörököstől, Józseftől is sokat vártak azok, kik emberek cseréjében ügyek s elvek cseréjét látják s szenvedések közepette enyhülést jósolnak, míg öröm közt véstől rettegnék; szóval a várók, félők és reménylők, de semmit nem mozdítók nagy serege.

I. József azon pillanatban lépett a trónra, mely az uralkodó-ház szerencsétlenségében a forduló pontot képezte. Tudva volt, hogy ő még atyja életében nem leende idegen Rákóczival titkos egyezsége lépni Magyarország függetlensége iránt, hogy azt mint a többi örökös tartományoktól külön vált országot, még atyja életében, mint magyar király átvegye. Forgách Simonnak általai megbízása, hogy Rákóczit ily egyezsége birja, átszivárgott a magyar mozgalmak vezetőihez, bár teljes bizonyosságával e ténynek s I. József tervének csak maga Rákóczi birt.¹⁰²

Ez mindenestre rokonszenvet idézett elő az új uralkodó iránt. Ha később a jóindulat csökkent, oka az: hogy a király, felhatalmazottjai által elszédítettve, nem volt tiszta szándékkal a hitében s bizodalomban annyiszor s oly kezservesen csalatkozott nemzetnek, teljes félreérthetlen biztosítékot adni.¹⁰³

Hogy Rákóczi saját egyéni előnyére keveset, vagy semmit, de a haza függetlenségeért mindent tett, ezt egész élete, saját emléklapjai s a történelem tanusítják. Soha becsületos békétől nem vonakodott. Világos ez mindabból, a mi már e részben mondva volt, de főleg azon körülményből, hogy oly sok helyen s annyiszor elfogadta a felhívást békealkudozásokra,

II.

Augusztus hónapjában, ugyanez évben Rákóczi országgyűlést hirdetett a Rákos mezejére, ősi szokás szerint, felkölteni akarván a nemzet kebelében régi magasztos emlékeit. De később czélszerűbbnek vélte a gyűlés helyét megváltoztatni s Szécsényre, Nógrádmegyében áttenni, hol a király küldöttei közelebb érhatték azt.

Még eddig sem I. József, sem Rákóczi fel nem hagytak a kibékülhetési reménységgel, ez okon a kalocsai érsek még mindig a herczeg kíséretében maradott, de szemmel tartották, mert minő keveset hittek neki, Széchenyi maga egy megmérgezési kísérletből gyanította.¹⁰⁴

Rákóczi nem akart mint vezér és főnök, hanem mint magyar nemes résztvenni a szabad tanácskozásokban, de Bercsényi honfiai szellemét aligha jobban nem ismervén, arra igyekezett őt birni, hogy parancsolólag lépjen föl s a tanácskozásoknak maga adjon irányt. Bercsényinek okoskodása s érvei meg nem ingatták Rákóczi szerény s önzéstelen elhatározását.¹⁰⁵

Magyarhon minden megyéi, *öt híján*, hol ideiglenesen német sereg létezett, s minden királyi város képviselve lőnek e nevezetes, nagy következményű gyűlésben.

Okolicsányi Pál itt újra megkísértette, konkolyt hinteni a protestáns és katolikusok közé. Ármányainak sikerült széles sebet nyitni az alig behegedt viszálykodásokba, mert tanácsára a protestánsok Radvánszki Jánost választották főnöknek s elkülönözten kezdettek értekezni.¹⁰⁶

E szakadás igen rossz vért okozott s Bercsényi kinyilatkoztatta, hogy minden onnan ered, mivel az országnak választott feje nincsen. Mindenekelőtt szövetkeznünk kell, szól, ha egységet s összetartást óhajtunk; válaszszunk tehát egy főt, kitől az ország függjön, kinek személye bennünket egyesítsen. *Hozzá tette még ez időben, hogy a szövetség nem I. József ellen köttetik, kinek békés szándékában nem*

akar kélkedni, hanem a nemzetben magában létező ármányok és cselszövények megszüntetésére, főleg pedig azért, hogy a nemzet akarata gyors és biztos teljesítést nyerjen.

*E gyűlésben választott Rákóczi Ferencz egyes akarrattal Magyarország fejedelmévé s a szövetség főnökévé.*¹⁰⁷

A közlekedés, mely őt e több mint királyi hatalommal járó méltóságra emelte s a 25 tanácsos neve, kik melléje rendeltettek, elvitathatlanul tanusítják a feltétlen bizodalmat, melyet a nemzet a 29 éves Rákóczi Ferencz esze, jelleme s erélye iránt érzett.¹⁰⁸

Rákóczi ünnepélyesen, az oltár előtt esküdt meg az evangéliumra: hogy a szövetséget Magyarország törvényei s nemzeti szabadsága megőrzésére, mint saját életét fogja védeni; soha e szövetség ellen nem szól, vagy cselekszik; hogy annak megszilárdítására külhoni szövetségeseket is szerzend, s a szabadság ügyét soha el nem hagyja; végre, hogy a nemzetnek alkotmányos és vallási jogait sértetlenül megtartandja, s mindazt a mit a szövetséges karok és rendek végzendnek, hiven s erélylyel végrehajtandja.

Az eskü után, melyet a tisztos öreg Telekesi, egri püspök, mondott el előtte, az ország nagyjai leirhatlan lelkesedéssel paizsra ültették Rákóczit, s szünni nem akaró éljenzések s ágyúk durrogásai közt magasra emelték.

Rákóczi után az egyházi s világi rendek letették hűségesküjüket, s az ezekről szóló oklevél mindenkitől *személyesen s egyenkint* aláírva s a szokott pecsétekkel erősítve, három példányban elkészült. Egyike ezeknek Rákóczinak adatott át, a másik a lengyelhoni primásnak, a harmadik végre a hannoverai választó fejedelemnek küldetett el.¹⁰⁹

A kincstár kezelésére egy elnök s tizennégysz tanácsos lón választva.

A többi nevezetes végzések közt nem szabad felednünk e gyűlés azon határozatát, hogy a magyarhoni jezsuiták el legyenek az osztrák jezsuitáktól választva s külön provinciát képezzenek. Önkénytelenül eszünkbe juttatja ez ama jele-

netet, midőn Hessen-Darmstadti Magdaléna Kellionak ehhez hasonló ígéretet tőn Rákóczi felszabadulása s ügye sikerének esetére.¹¹⁰ Végzéssé lőn továbbá, hogy a jezsuiták tartozzanak a kicsalt s álnokul elfoglalt egyházi javakat kiadni s ha mindezekről vonakodnának, az országot elhagyni.

Tökölyi Imre maga s kívülre mindazoknak gyermekei, vagy utódai, kik Eperjesen s annyi más helyeken lemészároltattak, elkobzott jószágaikba visszahelyeztettek.¹¹²

Rákóczinak nem csekély bajjal, de végre sikerült a vallási egyenetlenségeket is megszüntetni.

Így fejeztetett be e nevezetes végzetszerű gyűlés, melyben a nemzet egész méltóságában lépett föl s a tanácskozások illő komolysággal, bár élénken s hévvel folytak.

Míg a szécsényi gyűlés némi vigaszára az árváknak és özvegyeknek, visszaadatta a legyilkoltak jószágait, míg Tökölyi Imre gazdag birtokairól le kelle mondania a német kamarának s a jezsuitáknak, addig Tökölyi Imre, kit Rákóczi teljes épségben gondolt lenni, nicodemiai számkivetésében meghalt.

Miért hervadnak el a százados csernek levelei? Talán az ősz sárgította meg lombjait, vagy a villám sujtott végig sudarán? Nem; nem! — Oh hány tél borította zúzzal kevély koronáját, hány vihar söpört el fölötte, s a büszke növényóriás ifjadni, nem aggulni látszott. Más baja volt tehát: tövét féreg rágtá, gyökerében volt a rom istene!

Tökölyi 47 éves életén a vesztes szelleme rágódott. Sokat elbirt, sokat eltűrt, mert napjai fölött angyal örködött, — a kedves Zrinyi Ilona. Ah! de a férfinak eleme a haza volt! távol attól, ki lőn sarkából vetve élete. Nem tudta, mi baja van: nem volt beteg, nem érzett testi fájdalmat; valami zsibbasztó súly nehezkedett lelkére s lassan, észrevétlenül zárta el életnedveit: egy reggel neje halva találta ágyában.

Senki sem tudta megmondani, miként halt meg; arca nyugodt volt s kibékült; kezei összetéve keblén, szemei

húnyva, mintha a mindig zaklatott honnak nemtője nyomta volna le szemhéjait.

Neje, kinek szerelmi jóérzetét semmi sem csalta meg, látta e reménydús, nagyszerű életet elenyészni; megszámlálta a leveleket, melyek elhullottak, az ágakat, melyek megtörtek; egy reménye volt csak, meghalni férjével s elkisérni őt egy jobb világba.

A sors nem úgy akarta. Ki kellett a kinnak egész kelyhét üríteni ez erőslelkű, ritka néembernek. Úgy tetszett, mintha őt a fájdalom táplálná; oly növényenyé vált, melynek gyökerét könnyek harmata élteti. Elszánt, hősies volt e néma szenvedés s talán azért élte túl férjét,¹¹² mivel fájdalomát megszerette s attól nem tudott élválni, mint a földszarki lakos honi havától s jéghegyeitől, hol ha a nap nem melegít, a hideg éjszakai fény vonja fel diszkoszorúját.

A szécsényi gyűlés után, Nagy-Szombatban újra megkezdettek a békealkudozások. Október 30-án egy pénteki napon ültek össze tizenhárman késsel kezökben, a még élő oroszán bőre fölött végezni.¹¹³

Mig ott a tanácskozások a magyarok részéről férfias erélylyel s óvatossággal, a császári megbizottak által egyrészt kétszín odaengedéssel, másrészt szörszálhasgató aprólékoskodással folytak, addig a császári seregek Erdélybe törtek be.¹¹⁴

Herbeville Nagy-Várad alatt táborozott. Mihelyt Rákóczi megtudta, hogy onnan Erdélybe szándékozik, azonnal oda hagyta a szécsényi gyűlést s maga jól begyakorlott sereggel megelőzte a német tábornokot.

Egrespataknál ütötte fel táborát, Karika és Sibó felé meg erősítettven és elsánczoltatván az utakat.

Maga előre sietett s Csáky Lászlót látogatta meg Szurdokon. Éppen Márton napja volt. Csáky egy szabadon álló kősziklás hegycsúcsra nyitott sátorot vonatott s ott ebédelt, áttekinthetvén az egész völgyet, Sibó felé.

Rákóczi, kémjei által, napról-napra megtudta Herbe-

ville közelítését s állomásait, mint szintén, hogy Karika felől jobbra Sibótól akar Erdélybe törni.

Herbevillenek valóban ez volt szándéka, azért Rákóczi legelőbb is — miként mondottuk — a karikai szoros-utakat sánczoltatta el, de Sibó felől is ezélszerű erődítésekhez fogott.

A sibói lelkész, ki titkon a német vezérek bérében volt, hírül adta Herbevillenek, hogy Karika felől az erődítések oly szilárdak, mikép siker nélkül kísértendi meg szerencséjét, hanem Sibó felől még nincsen minden készen, s ha siet, oda érhet, mielőtt a sánczolások bevégeztethetnének.

A lelkész maga vitte el éjnek idején a hirt a német táborra. Herbeville azonnal balra fordult és siető menetekben Sibó felől Rákóczi sáncaira ütött.

Wesselényi István sibói udvarában élt ekkor, a nélkül, hogy a mozgalmakban tettleges részt venne, de Rákóczinak nagy tisztelője volt.

Éppen ebédnél ült Rákóczival, Csákyval s néhány tiszttel a szurdoki sziklás ormon, mikor nyargalva jött a hírnök azon tudósítással, hogy Herbeville a sibói sánczok előtt áll.

Azonnal felugrottak mindnyájan s a szikla alatt készenálló lovaikra felkapván, Sibó felé nyargaltak.

A herczeg, hogy az ellenség állását jobban áttekinthesse, felsietett kíséretével a gúla-alakzatú hegyre, szemközt Sibóval, melyet azóta *Rákóczi-hegynek* neveznek.

Míg parancsára a hadsereg sietve kanyarodott Sibó felé, addig Herbeville a Szamos bal partját foglalta el jobb szárnyával; a közép osztály s bal szárny az erdőségekben voltak elrejtve.

Rákóczi megtette a rendeléseket; jobbszárnyát seregének Forgách Simon vezénylette: Herbeville hirtelen megtámadta őt s a félig kész sánczokon s erősítéseken átvörvén, az ország határiba lépett.

A csata rémitő volt s Forgách dühös védelmét semmi sem tanusítja inkább, mint hogy 4000 embert vesztett el.

A lelkész tudósítása megtermette gyümölcseit: ezrei mellett a halottaknak, 20 ágyú s 50 zászló lőnek Herbeville martaléka. Még folyt a csata, midőn Wesselényi megtudván a lelkész árulását, kit visszatérő útjában Herbeville-től, a Szamos partján csiptek el, azonnal magas akasztófát emeltetett szemközt az egyházzal s a tiszteletes urat rávonatta.¹¹⁵

Erdély a császár hatalmába esett s a NagySzebenben összehívott rendek, a hősiessé szászok örömköny-záporai közt újra esküdtek egy szelet alkalmi hűséget, jelenben a császárnak; megsemmisítették Rákóczi választását s ájtatos arczokkal, de hátok mögött öklözött kezekkel énekeltek el a Te Deum-ot, mi főleg szászul, fönségesen hangzik.

Mig az erdélyiek a császárnak hódoltak,¹¹⁶ s fejükbe általában nem akart fénni a reájok váró boldogság, addig József császár alkalmatlan napokat ért Bécsben. A bécsi udvaroncok a vadászatot különösen méltóztattak szeretni s gyakran kegyeskedtek a nyulakat s egyéb dühös állatokat személyesen üzőbe venni, de jelenben e nagy és hasznos gyönyört nélkülözni kellett.

Oka e kellemetlenségnek: Vak Bottyán udvariatlan gyöngegtelensége volt; Rákóczinak e közvitézből saját hősiessége által tábornokká emelkedett híve annyira feledett minden illedelmet, hogy mitsem gondolván a vadász urak multságával s avval, hogy Kinszki, Stratmann, Kaunitz és több nagyúri személyek laknak Bécsben, a goromba ember Tótország szélétől kezdve Bécs külvárosáig égetett, pusztított és sok egyéb illetlenségeket követett el. Elfoglalta Földvárt, Pápát, Simontornyát, Székes-Fehérvárt; Köszeget kiraboltatta, Pálfi János horvátországi bánt kikergette az országból s Bécsujhelyig űzte.¹¹⁷

A császár mindent elkövetett, hogy Rákóczit békességre, vagy míg az megforr, fegyverszünetre bírja. Az egész 1706-dik év elejét Miskolczon és Nagy-Szombaton a hadszünet föltételeirőli vitatkozások töltötték be, míg végre

Pozsonyban, május elején, két hónapi fegyverszünet lön elhatározva.

A császár használni akarta ez időt s tudván, mennyire szereti Rákóczi nejét s minő régen van tőle s két fiától elválva, Amáliának első nyilatkozatára engedelmet adott neki, hogy gyermekeivel együtt férjét meglátogassa, ki akkor Nyitrán táborozott.¹¹⁸

Rákóczi udvara a szécsényi gyűlés után egészen fejedelmi szint nyert, mint Magyarország s a *confoederatio* főnöke s erdélyi fejedelem; méltósága megkívánta, hogy udvartartása a magas helyzetről tanuskodjék, melyre őt a nemzet bizodalma emelte.

Rákóczi több fényt fejtett ki s udvara sokkal népesebb volt, mint akkor, midőn őt sárosi várában láttuk. Nemcsak udvari lovagjai s minden más hivatalnokai, hanem különösen pompás testőrei, az úgynevezett palotások növelték annak díszét. Egy ezredből állt ez, tetőtől talpig veresben s tigrisbőrökkel.

Asztala, szobái, ha saját jószágai egyikében volt, királyi fényvel felkészült sátorpalotája táborozásaiban, — szóval minden azon nagyszerű s több mint királyi hatalomra mutatott, melyet a rendkívüli férfiú hónapban gyakorolt.

Rákóczi nemzetének s a méltóságnak, melyet viselt, áldozatul hozta a szertartások s udvari ildény¹¹⁹ nyomasztó terhét, mely szabad lelkét s egyszerűségét lenyűgözte.

Rákócziné tavasz kezdetén érkezett két fiával Nyitrára, hol férje által ritka fényvel fogadtattak.¹²⁰

Az első magános pillanat a szertartásos fogadtatás után Rákóczi szebb órái közé tartozott. Olyan volt ez, mint egy gyémánt csat, mely az idő megszakadt palástját tartja össze s a nyugpontokat képezi a visszaemlékezések tág határiban.

Nyitráról elébb Kis-Tapolcsányba, onnan Érsekújvárra ment nejével, hol őt fényesebb s kényelmesb lakban fogadhatá el.

Mennyire vágyott Rákóczi nejét látni, a bécsi udvar igen jól tudta s I. József, ki szerette Rákóczit azon hiedelemben tartani, hogy iránta személyes hajlandósággal viseltetik,¹²¹ nem akarta Amáliát semmivel megbízni; azt hitte, hogy Rákóczi több hittel leend a császár őszinte béke szándoka iránt, ha ez nejét fel nem használja férje megnyerésére.

Ez eddig szépen hangzik, de a czél még sem lón az udvar által pillanatig is tévesztve szem elől.

Gróf Wratislaw, csehországi korbátnok, a császár kegyelt embere s Aspermont barátja, az udvartól titkon azon parancsot vette, hogy Rákóczihoz siessen, valami elfogadható s valószínű ürügy alatt.

III.

Ugyanaz volt e Wratislaw, kivel a prágai kolostorban találkoztunk s kinek neje később szoros baráti viszonyban élt Rákóczi Juliával.

Jobb ürügyet lehetlen leende a férfiúnak találni, mint egy látogatást a hercegnőnél, neje barátnéjánál, a kit ő mélyen tisztelt s kinek férjével egykor baráti viszonyban állt.

Wratislawot a császár megbizta, hogy mindent kövessen el, hogy Rákóczit kibékülésre bírja.¹¹² Rákóczi úgy tetette magát, mintha Wratislaw megérkeztéről semmit sem tudna; de mihelyt egykori barátja a fejedelemnőnél a tisztelkedő látogatást tévé, Rákóczi oda sietett s a két férfiú megújítván a baráti viszonyt, nyiltan és szabadon társalgott egymással.

Wratislaw bizonyossá tette Rákóczit, hogy a császárnak szíves hajlama iránta nem változott s kész leend nemcsak minden multat feledni, őt birtokai élvezetében meghagyni, hanem ezenkívül egy német fejedelemséget neki adni, ha az erdélyről örökre lemond.

Mig beszélt, a hercegnőnek éles tekintete nyugodt férjének szép vonásain; úgy tetszett, mintha gondolatait, elhatározását akarná kitalálni s mintha nem lenne Wratislawval egy véleményben; bár ennek minden szavából kitűnt, hogy meggyőződésből szól s hogy Rákóczira nézve nem tud, nem hisz üdvösebbet, mint a hadi szerencse ingadozását tekintve, előnyös, becsületteljes béke által megszüntetni a sok vérontást. Ő Rákóczit tisztelte, de életében, nézeteiben elfogultabb volt, mint hogy képes lenne annak egész jellemtisztaságát s önzéstelenségét felfogni.

A herceg végig hallgatta barátját, ki nemcsak ígéreteit kitárta, hanem oklevelekkel bizonyította, hogy szavainak súlyt is képes adni, azután élénken felkiáltott:

— Barátom, Wratislaw! saját érdekemben, a mit a császár nekem ajánl és ígér, mindenesetre jobb, mint a fegyver, melyet honom szabadságáért kötöttem fel; de én személyes érdektől tisztán állok. Mióta a nemzet bizodalma, szabad választása engemet az ügy élére állított, kétszeres kötelesség e hivatásnak megfelelni! Az erdélyi fejedelemséget nem én kerestem; e részben elég, ha ő felsége Apafivali egyezkedésének pontjait hiven megtartja. Ha személyem ellen van kifogás, kész leendek minden pillanatban választási oklevelemet visszaadni az erdélyieknek, hogy ő felsége előtt kedvesebb fejedelmet választhassanak.¹²³

Wratislaw átlátta végre Rákóczi nemességét s önzéstelenségét. Ha mindamellettt igyekezett őt engedékenyebbé tenni, nem csodálhatjuk: nem volt magyar, más szemekkel látott. Miután okait siker nélkül kimerítette, komolyan szólt: — Szemfényvesztve vagy barátom, Franciaország ígéretei által! mely a megcsalt fejedelmek kórháza s téged is mint a többit, rá fog szedni s meglátod, te is a hiúsult remények ama rokkantak laktanyájában fogsz meghalni.

— Legyen — felelt Rákóczi nyugodtan — mi gondom nekem Franciaországra; én csak kötelességemet teljesítem!¹²⁴

Wratlslaw semmit sem végezhetett. Mikor visszatért Bécsbe, azon méltányosság, melylyel Rákóczi jelleméről nyilatkozott, felszúrta a lelki fönséget fel nem fogható bécsi urak orrát, s a jeles férfiú maga sem kerülte ki a gyanút.

Eltávozása után — Rákócziné sok lelki gyötretések s boszantások által megromlott egészségének helyreállítására, a c rlsbadi fürdőbe akart menni; a szükséges útleveleket Wratlslw meghozta volt már. Rákóczi nem örömet egyezett ezen utazásba, mert tudta jól, hogy nejét gyanú s kémskedés fogják lesni és üldözni, merre csak megy, magyar érzelme ismeretes lévén. Forgách Simonnak adott parancsot nejét tekintélyes őrséggel Magyarország határáig kísérni. Mi történt továbbá, nemsokára látandjuk.¹²⁵

A császár s a bécsi mindenhatók nem voltak a felelettel megelégedve, melyet Rákóczi Wratlslawnak adott. Mindenki azt hitte ama körökben, hogy Rákóczi a hochstädti ütközet óta csak ürügyre vár kibékülni s megmenteni, a mi megmenthető.

Öntagadását s önzéstelen hazafiúságát e nép nem tudta egyébnek, mint vakságnak s gyarló ítélőtehetségnek tekinteni. Rákóczi, ki a lengyel koronát visszautasítja, ki egy német fejedelemség békés birtoka helyett a sátrat, a szabad eget, a csaták riadásait választja, hogyan lehetett előttük egyéb, mint eszelős!

A császár maga boszankodott makacsságán; de azt a herczeg körözete befolyásának tulajdonította; azért nem mondott le a reményről megingatni e sziklát, melyen annyi ármány szétszakadt már.

Tudta, hogy Rákóczi nővérét, gróf Aspermontnét nemcsak bensőleg szereti, hanem sokat tart róla; ¹²⁶ azért magához hivatván a kedves nőt, hosszasan beszélt vele s elküldötte őt Rákóczihoz.

Julia megérkezése a legkedvesebb meglepetések egyike volt. Rákóczi nem is álmodta ezen örömet, mert tapasztal-

lásból tudta, mikép mind az, a kit szeret, irigy és féltékeny rendőri felügyelet alatt van.

Julia kevés kísérettel jött, Rákóczi őt zajos örömmel fogadta.

A hadosztály, mely közelében volt, nem osztozott egészen ez örömben, mert a gyanakodás talán sohasem harapózott a sereg minden idegzetén annyira át, mint ez időben.

Ha az emberek jósérzetével birnának némely jelenségeknek, melyek önkénytelenül s megfoghatlan okokból merülnek fel egyszerre, talán jobbkor segíthetnének azon bajokon, minők létezéséről az ily jelenségek tanúskodnak. Minden bomlásnak indult ügyet, s ha a szerencse hátat fordít, a gyanúskodók ezen uszálya kíséri. Míg a nagy ember hisz, vagy nem hisz, de öntudatával bir érzésének, addig a közep-szerűség gyanú és vérmes bizodalom közt hányatik, egyikből a másikba esve.

Julia óhajtotta a békét s ez igen természetes. Azon légkörben, hol ő élt, sokat más szemmel kellett látnia, mint a mozgalmak közepette lehetett az ügyet megítélni. Bécsben a végeredményen a császár előnyére senki sem kételkedett. Julia annyiszor és okos emberektől hallá, hogy bátyjának elébb-utóbb veszni kell; mikép nem bámulhatunk, ha boldoggá tette őt, hogy oly fényes ajánlatok hirnöke lehetett, minőket a császár reá személyesen bizott.

A fiatal nő mindazt ismételte bátyjának, mit Wratislaw ígért; erősíté ő is, hogy a császár igen jó indulattal van Rákóczi iránt s azt semmivel sem bizonyíthatja be inkább, mint azon nyitott lappal, melyet úgyszólván felelősség nélkül küld neki által s melyet Rákóczi kedve s vágyai szerint betölthet a legelőnyösebb föltételekkel, ha egybe beleegyeznek, tudniillik: *lemondásba az erdélyi fejedelemségről.*

Julia buzgón szerette hazáját s úgy vélekedett, hogy a hazára nézve alig lehet kedvezőbb alkalom a legdicsebb békekötésre, mint éppen ez, hol a császár a zaklatásokat halá-

losan megunván, kész nagy áldozatokat tenni, hogy kormányát rendezhesse s ennyi nyugtalanságon túl lehessen.

Rákóczi elveihez hiven, semmit sem tehetett és semmit sem akart tenni a *szövetség beleegyezése nélkül*.¹²⁷

Összehívta tehát Érsekújvárra a tanácsot. A császár küldöttjei s a külhatalmak megbizottjai Pozsonyban voltak s ezek közt a császár testvére is, később trieri választó fejedelem, most osnabrücker püspök. Rákóczi részéről a bizottmány Nagyszombatban működött. A levelezések, kérdések, feleletek sűrűn váltakoztak.

Lord Stepmern Angolhon részéről s Rechtern gróf Németalföld megbizottja, mindent elkövettek, hogy Rákóczi igazságos követeléseinek sikert szerezzenek,¹²⁸ de a bécsi udvar küldöttei húzták, halasztották a dolgot s makacsúl megtagadtak mindent.

Igy telt el két hónap. Miként bántak a császári megbizottak a magyarokkal, a történet följegyezte; legyen elég itt mondanunk, hogy e bánásmód még a külföld által is, különösen Londonban és Hágában, *nem becsületesnek bélyegeztetett*.¹²⁹

Semmi sem boszantotta fel a magyarokat annyira, mint az osztrák békeküldöttek azon makacssága, melylyel a magyaroktól minden vitézséget megtagadván, Magyarhon visszafoglalását a töröktől egyedül a külhoni vezérek hősiességének tulajdonították; e mellett a hadkölségekről úgy szólotak, mintha azokat egyedül a király nagylelkűsége áldozta volna a magyarok előnyére, kimerítvén örökös tartományait. — Nem ok nélkül neveztük ezt makacsságnak, mert senki sem tudhatta jobban, mint éppen ezen urak: hogy Magyarország nagyobb részt külhoni hadvezérek ügyetlensége, az idegen várparancsnokok hűtlensége s végre a bécsi haditanács páratlan, soha utól nem ért hanyagsága miatt veszett el. Elhamarkodott, ijedségszülte békekötések temeték el a szép országot: visszafoglalásakor pedig minden ütközetben, minden ostromkor éppen a legkétségesb s leg-

veszedelmesb helyre állították a magyar seregeket, melyek győztek vagy meghaltak.

Elhallgatták, hogy huszonhárom év óta Magyarország több mint száz millió forint rendkívüli adót fizetett stb. És ezen emberek merték az ország törvényeinek áthágásával vádolni ama nemzetet, mely annyi áldozatért 46 évig minden törvény s szabadság megvetésével a legféltelenebb önkény alatt sínylett.

Ki csodálná, hogy a magyar küldöttek minden vádat büszke önérzettel visszautasítottak azok fejére, kiktől a gonosz jött.¹³⁰

* * *

E közben Rákócziné, Forgách Simon s férje orvosának kíséretében, elérte a morva határt; ott Forgách búcsút vett tőle s a közeli német parancsnok egy század lovaságot rendelt melléje. Őrizték e nőt mint szemök fényét, — de nem szeretetből. Még el nem érkezett a hercegnő Prágába, midőn megtudta, hogy a hadszünet végét érte s az ellenségeskedések kettőzött hévvel megkezdettek.¹³¹

Mihelyt Prágába jött, azonnal körülvette őt a rendőrség. Legnagyobb figyelmét a prágai határoknak egy *átalag* ingerlette fel, melyben roppant kincseket gyanítottak. A fejedelemné a kérdésekre azt felelte, hogy a hordócskában bor van, nem arany és gyémánt; de nem hittek neki, míg végre a vizsgálat — leirhatlan bosszújára a rendőrtiszteknek, — igazolta a hölgy szavait, bár a hordócskában csakugyan kincs rejlett, folyó arany, a világ első bora, — tokaji nedv!

De a rendőrség emberei a mellett maradtak, hogy a fejedelemné számtalan pénzt visz magával, hogy Csehországban forradalmat idézzen elő.¹³²

Végre sok kedvetlenségek s udvariatlan tolakodások után a hercegnő megérkezett Carlsbadba. De itt el kell a kedves hölgytől ideiglenesen válnunk, hogy azon nagyszerű jeleneteket megközelíthessük melyek oly elhatározó befolyást gyakoroltak Magyarország sorsára.

ÓNOD.

Rákóczi élete oly gazdag eseményekben, ama harc, melyet vezérlett és képviselt, annyira kimeríthetlen nagyszerű jelenetekben, mikép előadásunk terve lehetlenné teszi, hogy azt nagy kockavetéseiben s véres áradatában nyomról nyomra kísérjük. De a hely, hová most értünk, elhatározó fordulati pontot képez s azon merevélyhez vezetett, melynek párkányától kezdve eseményeink, ha nem az időt, hanem a haladás gyorsaságát tekintjük, bevégzésük felé rohannak.

Mielőtt a tett terére lépnénk — hol csak egy kiáltás hangzott: *Nulla salus pacis, bellum te poscimus omnes!* — említsük itt, mennyire növekedett ez időben Rákóczi népszerűsége minden ármányok és zsibbasztások daczára.

A szebeni szász-magyar protestatio után, az erdélyiek illendőnek hitték, ünnepies ellenföllépéssel annak hatását megsemmisíteni: ez okon nem szüntek Rákóczit kérni és sürgetni, hogy miután Gyula-Fehérváron ügyis fejedelemmé választatott, jelenjen meg személyesen Erdélyben s iktatassa be magát a haza törvényei szerint a fejedelemségbe.

Rákóczi hosszasan vonakodott ily válságos pillanatokban elhagyni Magyarországot; de végre ennyi rokonszenvet és buzgóságot erkölcsi lehetlenség lőn visszautasítani.

Elfogadta tehát a meghívást s lemenvén Erdélybe, Maros-Vásárhelyre, ott ünnepiesen fejedelemmé beiktattatott.¹³³

A fényes, lelkesedésteljes ünnepély után Rákóczi számos erdélyi kíséretében visszatért nagyszerű működései színterére, Magyarországba.

Minő romlatlan belső erő volt az országban s mennyi vitézség s áldozatkészség összes, minden ajkú népességében, eléggé tanúsítja azon körülmény, hogy a változó szerencsével folytatott harczok és számos veszteségek daczára s bár az ármány és cselszövény tetőpontját elérték — ez időben — azaz 1707 tavaszán, nemcsak naponkint ki lőn egészítve a csatavesztések, megszökések és árulások által meggyérült hadsereg; hanem több mint harmincz magyarországi megye híven és tevékenyen szövetkezett Rákóczi-val.¹³⁴

* * *

Rákóczi 1707 május 16-án általános országgyűlést hirdetett Ónodra.

Minden párt embereiben titkos vágy élt elhatározó lépésre. Harcz vagy béke, ellenszegülés vagy hódolat legyen az, de valami bizonyos, hogy a nemzet tudja, hányadán van s a mindig hiúsuló remények szilárd elhatározással ütközvén össze, a szétágazó szenvedélyek káros játéka véget érjen.

Népesebb gyűlés mint az ónodi, alig volt ez időkbén.

Biztosság okáért szabad téren tartattak a gyűlések, sátrak alatt, ősi szokás szerint, a Tisza és Sajó összefolyásánál, a körömi mezőn.

Rákóczi sehol és soha oly pompával meg nem jelent még mint e táborban; mert hadias eleinknek gyűlései fényes táborozások voltak.

Tízezer ember, legjobban fegyverzett s fényesen felkészült sereg, védték az országgyűlést.

A roppant kiterjedésű gyűlési sátor, melynek elrendelése, helyesen alkalmazott ülési, valódi tanácskozási teremhez hasonlítottak, a tábor közepén emelkedett.

Egész erdeje a nemzeti zászlóknak lobogott tetején s számos bejárásai előtti diadalemelvények, fényes fegyverekből, nyert zászlókból, réz dobokból s egyéb hadiszerekből álltak.

Többen az országgyűlésnek tagjai közül Ónodon szállásoltak, de számosan Rákóczi közelében sátorokban tanyáztak.

Nem lehet az élénkséget, a fényt, a hadias készületet s az egésznek utánozhatlan nemzeti s lovagias tekintetét kellőleg előidézni.

Mindenütt, a nagy országgyűlési sátozt körözö szövethajlékok csillagszerüen szétágazó utcaiban, egyes harcias csapatokat, keleti fényben ragyogó országgyűlési tagokat, olykor zene kíséretében lehetett látni: míg a sátrak előtt az akkor tájban oly nagy számú cselédség s vegyült csoportozatok foglaltak helyet.

A tehetősebbek a vidékröl kocsikon s lóháton jöttek s a tábor utcaí fővároséihoz hasonlítottak élénkségben és sürgésben.

A vármegyék követei mellett számos egyházi férfi, a többek közt Pettesí s az egri püspök Telekesi, feles főurakkal az ország minden szögletéből megjelentek. Még azon megyékből sem hiányoztak, melyek ideiglenesen császáriak hatalmában levén, követekezt vagy nem küldhettek vagy nem akartak küldeni.¹³⁵

Rákóczi tanácsosaival s a fontosabb országgyűlési tagokkal előleges titkos üléssel kezdette meg az értekezéseket.

Legelőbb is a turóci alispán Rakovszki Menyhértnek s Okolicsányi Kristóf szolgabírónak elkobzott levelei olvastattak fel, melyeket főleg a már említett Okolicsányi Pálnak, Kristóf atyjának, nógatására írtak ezen urak a megyékhez: nyíltan arra szólítván azokat, hogy Rákóczi Ferencztől elállván, föltétlenül hódoljanak a császárnak.

Egy más nevezetes levelet is közlött Rákóczi híveivel: XIV. Lajos francia király feleletét a herceg utóbbi felszólítására, hogy a magyar ügygyel szövetkezzék. E levélnek foglalata nem hagyott fel semmi kétséget többé, hogy a francia király inkább maga szeretne gyámolittatni a magyar fölkelés által, mint annak segítségére lenni. Válaszá-

ban nyiltan kimondta, hogy mindaddig, míg a magyarok meg nem szűnnek a császár alattvalói lenni, méltósága alattinak tartja velök nyilt szövetségre lépni.

Rákóczi már ez idő tájban átlátta, minő kétséges erővel bir nagyobb rendezett hadseregnek ellenállni, hacsak valami szerencsés fordulat nem történik, mely vezéreinek folytonos vetélyét s irigykedését megszünteti. De nem élt többé az-iránt is csalódásban, hogy a francia királynak ígéreteiben ezután is bizni — eszelősség. Ez okozta, mikép sohasem volt kevésbbé idegen, biztos és becsületes békétől, mint éppen az ónodi gyűlés kezdetén.

Miként történt mégis, hogy a férfiú, ki mindig mérsékletet és higgadtságot tanusított, kinek lelkeről, mint tiszta aczélról, a vádaskodás, ármány s irigység annyi nyilai lepatantak; most, midőn mindent tisztán látott, midőn szivében létezett a mozgalmak ütere: először életében, de szerencsétlenségére éppen a legválságosabb pillanatban, vesztette el hidegvérét? ez a munkáiban megfejthetlen gondviselés titka.

De ne előzzük meg e veszélyes napok peripetiáit, elég jókor s elég rosszkor előjönnek azok.

Hol vagytok ti régi képek: ti hadias alakok s nyerítő mének arany csujtáraitokban? a nyers, de éber erő, mely az örvény s meredélyek szélén felkölti szive, lelke végerejét? Ismétli magát az életben minden! nagyszerű és gyáva, világos és sötét. A véres harcok nem szűnnek! a leső ármány, a szomjas bosszú csak úgy emeli taréját, mint régen s a gyáva nem egyszer teszi lábát a sebhedt orosz-lán nyakára? A költőileg szép és magasztos ritkul a földön, a földien gonosz és rossz megfeneklik.

Egyben nem vagyunk arasznyival idább vagy tovább, mint régen: mindnyájan emberek maradtunk s minden számításainkból első helyen éppen az marad ki, a mi *benünk emberi*. Bizalmunk, mint gyanúnk, elménk e ferdeségén törik meg. Kevesebbet hinnénk s következőleg keve-

sebbet csalódnánk, *ha hitben angyalokra, gyanúban ördögökre nem gondolnánk.*

Az előleges tanácskozások után Rákóczi fel volt ingerülve. Ő, Pettesi és Telekesi kisebbségben maradtak béketerveikkel; hárman szemközt egész felbőszült seregével azoknak, kik megunták a hitegetéseket s inkább szerettek becsülettel veszni, mint üres ígéretekért egy hazát vetni a latba!

Ezt akarta-e Rákóczi? Nem! Ő ezt nem akarta, nem akarhatta, de megmenteni vágyott valamit, félvén mindent elveszteni.

Mikor május 30-án az országgyűlési szövetpalotába belépett, fenséges szemle lepte meg. Oh! még egyszer látta e nemzetet képviselőiben, még egyszer, mint tündéreképletek, vonult el szemei előtt a nemzeti élet hosszú története! Itt ültek az areopagok, ítélendők a nemzet élete vagy veszte fölött!

Nagy és végzetszerű pillanat volt ez!

Telekesi Rákóczit a karok és rendek nevében e szavakkal üdvözölte:

*Most már békével elbocsátod uram a te szolgádat mert szemeim látták a te dicsőségedet! Uram jelenj meg azoknak, kik itt ülnek a halál árnyában és sötétségben s vezérelj lépteinket a béke útjára!*¹³⁶

Az első ülés tisztelkedésekben tölt el, sok szép beszéd csendült meg a szellős teremben, de végzéssé semmi sem lőn.

A jövő napon volt az első fontos ülés; Labsánczki János korlátnokai szabálynok előadta a herczeg indítványait.

Síri csend fogadta azokat. Olyan volt ez, mint a szél-szünet zajongó vihar előtt.

Ezen indítványok legnevezetesebbike a kibékülés terve volt. Rákóczi úgy vélekedett, hogy egészen felmondani a hűséget a királynak nem tanácsos, mert a hadi szerencse kockája forgandó s ha végre a király előnyére fordulna: akkor Magyarországot meghódított tartománynak tekintendi.¹³⁷

Sokaknak inyére esett Rákóczinak ezen eszméje, azért a sor e pontra kerülván, többen nyugodt higgadtsággal pártolták azt. Érveik közt nem akarjuk említettlen hagyni: *a kevés bizalmat XIV. Lajos ígéreteiben* s azt, hogy a magyar sereg ha számban több, fegyelemben gyengébb a német haderőnél; végre, hogy ha a spanyol örökösödési háború végét éri, semmi sem hihetőbb, mint az, hogy a császárnak csak egy kis erőfejtésbe kerülend, egyetlen, de hatalmas csapással véget vetni a szabadsági harcznak.

Mások a földművelés és kereskedés pusztulását hozták fel okul a békére. A forradalmi hadsereg legnagyobb része földművelőkből áll — szóltak — s így minden gazdaság pusztulásnak indul, mert a kóbor élethez s nagy izgatottsághoz szokott nép elvesztette kedvét a szelidebb házi s gazdasági munkákra.

Minő nyugodtan kihallgatták a Rákóczi indítványát pártoló szónokokat: annyira felriadtak a kedélyek, mikor az utolsó ezek közül bevégezte beszédét.

Élénk színekkel festették az ellenvéleményűek a német vezéreknél képzeletet haladó kegyetlenségeit, a pusztítást, melyet még jelenben, a békealkudozások közt is, tesznek. Többen elősorolták az esküket, a számtalan ígéreteket, melyek megszegették s nyíltan kimondták: hogy csak a harc új s élénkebb folytatásában látnak üdvet.

A leghevesebbek vég-elszakadást az uralkodóháztól, hoztak indítványba. Rákóczinak alig sikerült a felbőszült kedélyeket némileg lecsendesíteni s a határozatot meggátolni.¹³⁸

A tábor sátraiban is élénk vitatkozás hangzott, mely a különböző pártok nevezetes meghasonlására gyaníttatott.

Mindenki szövetségeseket igyekezett szerezni, hogy kivihesse azt, mit véleménye szerint legjobbnak ítél. De ha egy része a jelenlevőknek a válságos helyzet egész fontosságának öntudatával bírt, mások azon könnyelmű odaengedést tanusították, mely minden nagyszerű, de kétes sikerű ügynek uszályát képezi.

Zene hangzott, serlegek jártak kézzől kézre s a nyelvek megoldattak s a legvérmesebb, legeszelősebb remények s álmok tarkán röpdöstek a sátrak alatt.

Ki a hazai ügy egét nem ismerte — hogy mint a csillagász a jövőben olvasson — fényes szivárványt látott ott, hol Rákóczinak higgadtabb lelke a közelgő vést pillantotta meg.

Ezen uszálya a nagy ügyeknek, e bojtjai a védő palástnak, e gyermekei a hon életének, nemcsak szavakat dobtak a légbe, mint sustorgó röpkéket, hanem azt temették borba, mire a súlyos órákban legtöbb szükség van — *eszüket*.

Rákóczi sohasem bámulatosabb és nagyobb, mint mikor őt e körözetben képzeljük; olyan volt ő s még néhány az érettebbek közül, mint az oroszán csaholó ebek seregében.

A nyilvános ülések végre megkezdettek s ezek harmadikán Rákóczi a karokat és rendeket a hadi adóra figyelmeztette: pénz nélkül nem lehet sereget fizetni, hadsereg nélkül nincsen védelem. Rákóczi ez utóbbi időben kénytelen volt híres rézpénzét *pro libertate* veretni. Hogy ennek becsét emelje s a rossz akarató csökkentők ellen értékét megóvja, indítványba hozta, hogy e pénzzel az ezüstben elzálogosított jószágokat is ki lehessen váltani.

Ezen indítványra valódi vihar tört ki: minden oldalról hangoztak az ellenvetések; a meghasonlás s bujtogatás nem volt többé eltitkolható.

Rákóczi csendet intett, látszott tekintetéből, hogy fel van indulva s alig bírja hevét legyőzni.

— Nyílt szakadás, ármány és árulás a baj, nem egyéb! — kiáltott fel haraggal. — Semmiből pénzt teremteni nem lehet; pénz nélkül háborút folytatni eszelősség! A pénznek hitelét a nemzet közös értéke adja, s ha nyugodt idők jönnek, a mi most vesztésnek látszik, nyereségnek bizonyuland. Legyen réz, ólom vagy vas, mivel szükségünket fedjük: ha a haza mentve van, arany s ezüst szolgálatát tette meg; ha a haza szabad s gazdagsága nem

idegen erszénybe foly, a réz aranyjá s ezüstité változik kevés év alatt.

— De ki csodálná, hogy az egyedüli mód, mely által még a hazát megmenteni lehet, pénz s biztos béke annyi ellenszegülésre talál! — folytatá hévvel. — Köztünk árulók s bujtogatók vannak uraim s íme a bizonyság, íme az érvek! — Erre Rákóczi néhány levelet vetett a zöld szőnyeggel borított asztalra s szilárd hangon szólt tovább:

— Olvassák nagyságtók, kegyelmetek a turóczy alispán Rakovszki Menyhért levelét, melyben az országot az ügytóli elszakadásra s zászlóink megtagadására szólítja fel.

— Halál az ily árulónak! — kiáltott Eszterházy Dániel — tüstént törvény elé idézni kell s megbüntetni.

Rakovszki Menyhért, ki Beresényi mellett ült, hirtelen fölkel.

— Főnséges herczeg s tekintetes karok és rendek! — szólt szembetűnő ingerültséggel; — hol van a hazafi, ki ne óhajtana ennyi iszonyúság, ennyi pusztulásnak végét érni? Mindenütt önkény zsarolás, erőszak! a zaklatásoknak semmi vége! Százankint elkoldusodtak a családok s főleg az értéktelen pénz az, melytől végromlásukat várhatják azok, kiknek még valamijök maradt. Én nem vagyok se áruló, sem bujtogató! Nyíltan írtam és csak annyit, nem többet, mint a mennyit itt akarok és fogok az ország színe előtt kimondani — — — ¹³⁹

— Ah nyomorú semmirekellő! — riadt fel Beresényi, kinek szemei szikráztak s ki haragjának nem tudott többé parancsolni.

— Béke, urak! — szakítá őt Rákóczi félbe: — a mi mondatott, természetes következése a háborúnak, melyet a bécsi hatalmasok önkénye idézett fel, *nem én!* Turóczmegyének legkevesebb oka van panaszra, mert még eddig semmit sem szenvedett s csak a futó Schlicket látta átsietni határain. Mivel pedig Turóczmegye tisztsége alispánja vezénylete alatt nem hozzám jött panaszra, nem az ország gyűlése elé ter-

jesztette sérelmeit, hanem alattomos cselszövénynyel törekedett a szomszéd megyék hitét és buzgóságát megingatni, hazaárulás bűnébe esett! A mi pedig a gyalázatos irományokban saját személyem ellen mondatik, e sértésekért és rágalmakért, én kérek fényes elégtételt az ország rendeitől! — Rövid szünet után így folytatá Rákóczi: — Ez-e jutalmam, oh hazám, hogy szabadulásodért nyugalمامat, javaimat, nőmet, gyermekeimet, véretem, életemet áldoztam! Ezt tűrni nem tudom! Isten, ki szívembe látsz s tudod, hogy magánérdek sohasem vezetett; mindent a hazáért tettem, magamért semmit, ítélj fölöttem!

— Válaszszanak kegyelmetek más vezetőt, érdemesebbet, ügyesebbet nálamnál, én távozom s magányban akarom életemet bevégezni.

Evvel Rákóczi felkelt s az országgyűlési sátor nyilásához sietett.

— Ne hagyjuk! Életünket, vérünket, Rákócziért s a hazáért! Le az árulókkal! — kiáltottak fel minden oldalról, felugorván s Rákóczit körülfogván, ki minden erejét felköltötte s heves védelem és küzdés közben igyekezett magának helyet szabadítani.

— Ereszszetek! — kiáltott fel. — Nem akarok árulók s gyávák közt ülni. Félre! nem vagyok többé vezéreték!¹⁴⁰

Klobusiczki Ferencz, atlétai termetű férfiú vívott leginkább a fejedelemmel s kiáltott: — nem eresztjük hercegségedet; a hazát nem szabad egy Rákóczinak egyéni indulatoskodásból feláldozni! — Evvel az erős férfiú föl emelte Rákóczit s végtelen éljenzései közt az egybegyűlt országrendeknek, visszavitte elnöki székébe.

Most egyszerre a jelenet megváltozott. Bercsényi, Károlyi, Ilosvai Imre és Bálint kardjaikat kirántották; sok elhagyta ülését, hogy a veszedelmet elhárítsa.

Egy pillanat alatt Rakovszki össze volt konczolva, Okolicsányi Kristóf, ki a zavarban menekülni akart, néhány hatalmas vágást kapott.

Minden egy gomolyba szorult, senki sem tudta, mi történik, hányan estek el. Irtózatossá kiáltás töltötte be a léget.

Rákóczit meggyilkolták! hangzott egyszerre. Kik a sátorból kitódultak, az egész tábornok lázadásba hozták. Mindenki fegyverhez kapott.

Szemközt a sátor egyik nyílásával, a széles tábori utcán vágatva robogott elő Rákóczinak francia tüzérsége. Egy pillanat alatt az ágyúk a sátonak voltak szegezve; a tüzekek égő kanócczal kezeikben csak parancsra vártak, hogy mindent összeromboljanak ágyúikkal s Rákóczi halálát megboszulják.

Jobbra balra a lovasság nyargalt előre, harsogó trombiták kíséretében.

E válságos perczben szabadított rést magának a tolongók közt Zay András s a tüzérség vezénylőjéhez sietett, hangosan ordítva: *Rákóczi él!* az Isten megtartja őt a nemzetnek! csak az árulók bűnhődtek! Éljen Rákóczi! Éljen a haza!

Mihelyt a tüzértiszt megtudta a dolgot, visszavonult az ágyúkkal, a lovasság, mely már az országgyűlési terem körül rendezni kezdte magát, csapatonként elvonult s lassankint a csend — ha ily állapotot csendnek nevezni lehet — helyreállt.

Okolicsányi Pálnak s fia Kristófnak minden ármánya napfényre jött, úgy szintén Rakovszki Menyhértnek. Félelmes, messze terjedt összeesküvés, titkon a német kormány kezére akarta az országot játszani.

A gyűlés általános ingerültség közt oszlott fel s Rákóczi későn bánta meg indulatos kitörését, mert nemcsak Okolicsányi Kristóf, hanem összesen tizennyolczan a jelenlevő összeesküdtek közül, törvény elé idéztetvén, ki is végeztettek.

Rákóczi e nap óta a bizalmat maga s meghittjei iránt, csökkenni látta.

A mi Bercsényi heves önfajúságának hízelt, az a higgadt, szabadlelkű Rákóczit megszegyenítette. S mi volt ez? a karok és rendek meghunyászkodása, az ellenzék élének

megtompulása s a csak köznapi szellemeknek hizelgő, szegyenítő *eskü a mester szavára!*

A szabad szó elnémult; a nyílt tekintet, az őszinte szív kiáradása félénk óvatosságnak adott helyet s Magyarország legszabadabb szellemű fia, Rákóczi, gépek, nem férfiak közt találta magát.

A mit ő, Bercsényi vagy Károlyi akartak, ellenmondás nélkül megtörtént. Apagyi pedig, midőn az első felindulás áldozatának Rakovszki Menyhértnek összevagdaltatását, mint indulati roham eredményét mentegetvén, a többiek kivégztetését meg akarta akadályozni, először hallotta életében az *úruló* szót személyére alkalmazni.

Turóczmegye kitöröltetett a többiek számából s négy szomszéd megye közt felosztatott.

A híres ónodi gyűlés végzései egyetlen ellenmondásra sem találtak. Az uralkodó-ház kitagadása, Magyarország-nak egészen különvált országgá kinyilatkoztatása, szóval minden, a hogy kimondva volt, úgy lőn el is határozva.

* * *

Rákóczinak 55 ezrede volt még ez időben, mind jól fegyverezve s díszesen ruházva. Ezenkívül András Miklós, egykori ferenczi barát, egy sereg kozákok és tatárt vezényelt. Ennyi erővel kellett a végzetszerű elhatározásnak sikert biztosítani.

Mihelyt Eszterházy Pál, a nádor, az ónodi gyűlés végzéseit megtudta, azonnal összegyűjtötte híveit s mindazokat, kik Rákóczitól elpártoltak. Ezekkel egyetértve ellennyilatkozatot bocsátott ki. Két érsek, 20 püspök, 20 főispán, 13 királyi város s egész Tót- és Horvátország résztvettek az ellenmondásban.¹⁴¹

A függetlenségi nyilatkozat után a harc kétségbeesett elszántsággal megkezdett újra.

Az ónodi gyűlés, mint egykor Themistokles, a fölkeltek mögött elégette a hajókat.

RÁKÓCZINÉ S ÖRANGYALA.

I.

A hadnak magasztos hangversenye felriadt újult erővel a magyar földön. Ágyuk dörögtek, trombiták harsogtak, s a siri utóhangok sóhajtottak éjféli órákban vérmezők rémei felett.

Siessünk e zajtól, mely sarkunkban van, füleinkben megcsendül, mire lépteink vezetnek!... haladjunk hegyenvölgyön át... Ah! még mindig süvölt e halálzaj, még mindig harsít¹⁴² az agg arató kaszafenése.

Most halkul a visszhang... távol egy völgyzorosból a mezei síp hangja édesen és engesztelve üdvözöl... hol vagyunk?

Míg Rákóczi, karddal oldalán, a szent zászlóval kezében, harcok mezején nyujtá czélul nemes mellét a halálnak: addig neje, a szép Amália herczegnő, kiüdülvé valamennyire a hosszas zaklatásokból, komolyan egészsége helyreállítása után látott.

* * *

Carlsbad Csehországban fekszik, felséges, de keskeny völgyben, melyet magas sziklabérczek öveznek.

A város a legvirítóbb természet bölcsőjében nyugszik. Merre a szem lát, fák és bokrok borítják a magas hegyiséget, s alant a völgyben széles folyam rohan át, nagy köveken zúgva, kéken és habzón.

A fürdői idényben tele van a város élénk néppel, mely a világ minden részéből összesereglik.

A hercegnő került a zajt s az embereket; legboldogabb volt, ha egyedül lehetett. Aspermontné legjobb szándéka mellett sem követhette őt, Bercsényiné, mióta a legfélelmesb magyar vezér neje lőn, nem is álmodhatott arról, hogy Amáliát fölkeresse. Magyar nő volt Bercsényiné... féltek tőle!

Rákócziné oly szállást vőn a város végén, hol legkevesebb háborgattatásnak volt kitéve.

Mindössze hat férfi-cseléd jött vele, csekély szám az akkori divathoz aránylag: ezek közt az öreg Orbán deák,¹⁴³ ki, Rákóczinak parancsából, a hercegnő közelében lakott, kit most is deáknak neveztek, bár írni még meg nem tanult. A jó öregre a *deák* név úgy ragadott, mint latinul az erdőre a *lucus* elnevezés.

A hercegnővel, e kíséreten kívül, két komorna jött, kik közül egyiket különösen szerette, s iránta kitünő bizalmat mutatott.

A ház elég tágas volt, s a hegység harántékán, egy szép kertnek közelében emelkedett. A hercegnő a felső s egyetlen emeletet lakta egyik komornájával; a földszintet a többi cselédek foglalták el.

A fürdőorvos volt úgyszólván egyedüli látogatója.

Egy reggel a hercegnő, két komornája, az öreg Orbán deák, s egy vidéki vezető kíséretében, hosszú gyalogsétát tőn a felséges vidékben, s haza érkezvén, szobái egyikében, szép, világos teremben ült, himző munkával elfoglalva.

Komornája közel az asztalhoz állt, parancsára várva, míg a hercegnő, elég derülten, érdektelen tárgyacról társalgott vele.

— Felséges vidék ez — szolt a komorna, kinek arcából könnyen ki lehetett olvasni, hogy valami fúrja oldalát.

— Valóban — mond Amália — Csehország egyáltalában gazdag szép vidékekben. A fürdőnek jó hatását tapasztalom, sokkal jobban érzem magamat, mióta szabadon

mozoghatok. Minő különbség e felséges természet, s a bécsi és prágai kolostor-kertek közt!

— Csak az a szomorú, fenség — kezdé újra a komorna — hogy mindenfelől lest intéznek herczegséged ellen, s itt, a természet bájos ölében, mivel sem vagyunk biztosabban és szabadabban, mint a sötét kolostorokban, Bécs és Prágában.

— Lest intéznek! — kiáltott fel a herczegnő — Hogyan, talán kémkedőket vettél észre?

A komorna megkönnyebbült, mióta a kissé zárt kedélyű herczegnő e kivételes kíváncsiságot tanusította.

— Úgy van, fenség — felelt — tudakozódnak is, kémlelnek is. Ha herczegséged több figyelmet fordítna az embe-
rekre, mint a felséges vidékre, tapasztalhatná, hogy minden sétái s lovaglásai alkalmával ugyanazon arcokkal találkozunk. Alig telik el nap, hogy egy, vagy más ürügy alatt, még a gyümölcs- és virágárusnők is ne kérdezősködjének kincseiről, itt mulatása okáról, s számtalan más dologokról, melyek őket nem illetik. Néhány nap óta katonaság is kerülgeti a lakot, s egy-két jó ember, kivel itt megismerkedtünk, óva intett vigyázatra; mert minden arra mutat, hogy el akarják herczegségedet fogni.

— Elfogni? — szólta a herczegnő meglepetve — miért? holott néhány hét múlva magam visszatérek Bécsbe. — Evvel elhallgatott, s némi szünet után folytatá: — szólítsd be Orbán deákot, beszélnem kell veled, óvatosság sohasem árt.

A komorna azonnal eltávozott s nemsokára az öreg Orbán deákkal együtt a szobába visszatért.

— Orbán! — mond a herczegnő, felkelvén a pamlagról, s az egyik ablak közelébe menvén — kegyed házunk leghívebb embereinek egyike, szóljon őszintén: hiszi-e, hogy ellenem itt valami terveztetik, mert ez esetben segítnünk kell a dolgon.

— Asszonyom! — felelt az öreg udvarnagy — mi tagadás benne, sok mindennemű haszontalan beszéd kering, nálunk

sem értenek jobban a pletykához, mint itt. Mindenből világos, hogy herczegségednél mérhetlen kincseket gyanítanak, s azt hiszik, hogy nem kevesebben törjük fejünket, mint e becsületes cseh embereket fölfegyverezni, s egyenesen levinni a hortobágyi pusztára. Igaz, a mit mondok, fönség; azért nem árt a becsesebb holmit jókor eltenni láb alól, míg a szaglások reá nem akadnak.

— Legyen nyugodt, öreg — mond Amália — e részben nem félek; a császárról föl nem tehetem az ily kifosztás jóváhagyását, s nagyobb része drágább holmimnak rég a Zamoiszkiaknál van.

— Na hiszen — mond Orbán — míg a császár ő felsége megtudja a dolgot, addig Isten legyen nekünk irgalmas, kegyelmes; azért csak jobb lesz segíteni a bajon, a hogy lehet.

Amália egy tekintetet vetett az ablakra s arczából látszott, hogy ott valami meglepte.

A szép, olasz ízlésű épület körül virágos kert terült, vas rostélyzattal körözve; a kapu mindig nyitva állt, s e pillanatban egy lovas, pár cseléd kíséretében, a kapu felé fordult s egyenesen a ház felé tartott.

— Minő fiatal uracska! — szolt a komorna, ki az ablakon át, a már igen közel érkezett lovast szemeivel kísérte.

— Meg nem foghatom, ki lehet — mond Amália — senkit sem ismerek itt.

A komorna s Orbán a herczegnő intésére távoztak.

A lovas csinos, de nem hadias öltözetben volt, úgyszintén a két lovász, vagy inas, fegyver nélkül.

Az épület előcsarnokához érvén, ő és cselédje leszálltak lovaikról.

— Lehet-e szerencsém ő herczegségénél tiszteletemet tenni? — kérde a szerfelett csinos szöke ifjú Orbán deáktól, kit kötelesség s vizsgaság az előcsarnokba vezettek.

Orbán deák arcza kitágult, mint a tele hold, s örömteljes meglepetéssel kiáltott fel:

— Ah!... isten bizony!...

— Csitt! — szakítá őt félbe a lovas — én Neustadti Brunó vagyok, ő hercegsége ismerőse, siessen bejelenteni.

Orbán deák szokatlan fürgeséggel szaladt fel a hágcson, s alig végezte jelentését, s nyitott ajtót, mikor az ifjú az előterembe érkezvén, a jövő perczben a hercegnő előtt állt.

— Amália! rám ismersz e? — szólt bensőséggel.

— Te vagy, kedvesem — szólt élénken Amália, az ifjú kiterjesztett karjai közé sietvén — mindig te!... Oh hidd nekem, ez órában gondoltam, számítottam reád! Olyan vagy, mint a hajnal, megelőződ a napot; ha baj van, első jósz segíteni, s vigaszt hozni.

— Vagy osztozni abban — szólt az ifjú, bensőleg viszonzván az ölelést.

— Tehát sejtelmem nem csal? újra haj, újra üldözés! — mond Rákócziné.

— Igen, Amália! újra üldözés, újra gyanú!... s te bámulhatsz-e, hogy e gyáva, gyáva... gyáva nép egy Rákóczinétől retteg? s férjednek árnya elég arra, nekik álmatlan éjeket szerezni!

— De ezúttal kikerüljük a bajt, s ha tanácsomat követni akarod: mindenkorra; de még van időnk.

— Ülünk le — mond Amália, kit az utóbbi szavak kissé földerítették.

Miután helyet foglaltak a pamlagon, az ifjú hevesen szólt:

— Amália, újra álruhában látsz; annyira megszoktam már elfődni alakomat, nememet, véleményemet, hogy ha néha rövid időre saját nevemet viselem, úgy tetszik nekem, mint ki pajzsát veszi a csatában. Egyébiránt most csak első látogatásomra vettem ezen öltönyt magamra; ismerős helyen vagyok szállva, s mivel a világba nem járok, nem tartatok árulástól. Felséges rendszer, hol hazugság és alalkodás adnak egyedül biztosságot.

— Egy nem változik soha — viszonzá Amália barátság-
gal — szived, jellemed, drága Magdaléna.

Dramstadti Magdaléna, mert ő volt, megszorította ba-
rátneja kezét, s folytatá:

— Miután a bécsi kormány szándékosan nyújtotta,
halasztotta a békeegyezkedést férjeddal, a hadszünet lejárt
s most a német vezérek a hadtörvény egész szigorúságát
kezdik újra boldogra, boldogtalanra alkalmazni.

— Férjed a harc terén van, természetes tehát, hogy
rajta mindenkép bosszút akarnak állni. Az ifjú Strattmann-
tól, férjed majdnem egyedüli, előítélet nélküli titkos barát-
jától tudom, hogy tégedet innen oly helyre akarnak el-
vinni, hol senki hozzád ne férhessen, Olmützbe, a Spiel-
bergbe, Kufsteinba, Isten tudja, hova.

— Engemet! — kiáltott fel Amália — nőt, s mi okon?
Hát valahányszor férjem egy előnyt vív ki ellenök, mind-
annyiszor rajtam hütendik bosszújokat? Minő férfiatlan
düh!

— Oh Amália — mond Magdaléna hévvel — minden
kitelik e néptől! De tudod-e miért szeretnék kezeiket rád
tenni s téged elsikkasztani? megmondom: pénzt, kincset
gyanít nálad e mindig zsebelő s mégis koldus nép. Azt
hiszik, hogy málháid telvék arannyal s gyémántokkal;
ezeket szeretnék a mindig üres pénztár felségelésére kéz-
hez kaparítani.¹⁴⁴

Egyszerre elhalgatott Magdaléna, éppen az ablak felé
tekintett, s hirtelen megragadván Amália kezét, felkiáltott.

— Későn jöttem . . . oda nézz! . . . szólj, nincs-e valami
más kijárási e házból, mint az udvaron át?

— Három is — viszonzá Amália, azután az ablak felé
tekintve, folytatá — egy tiszt, s egy csapat fegyveres, mit
akarhatnak ezek?

Rákócziné cselédei, s ezek közt legelől Orbán deák, az
épület előcsarnokába gyűltek újra.

A tiszt, ki negyven vasasát az utcán felállította, csak

egy közvitéz kíséretében jött a ház elé, s leszállván lováról, udvariasan kérde Orbán deáktól:

— Lehet-e szerencsém ő herczegségénél bejelentetni?

Orbán gyanús szemeket vetett az egyébiránt csinos fiatal tisztre, kinek vonásaiból semmi paczkázást, s kárörömet ki nem olvashatott, azután megindulván a hágesók felé, hasonló udvariassággal felelt:

— Ő herczegsége mindig el szokta ő felségének, a császárnak tisztjeit fogadni, legyen szives kegyed követni engemet.

Mikor a tiszt a herczegnő szobájába lépett, ez az egyik ablak közelében állt Magdalénával, ki valami tizenkét-tizenhat éves ifjú tekintetével birt.

Amália egyszerű reggeli öltönyében, minden fény és csillám nélkül, szebb volt, mint valaha. A rózsák eltűntek rég e bensőségteljes, tiszta vonásokról, de szemeinek meg volt nemes világa, s a halványság még növelte e művészien nagyszerű szépséget.

A tiszt, ki a herczegnőt soha sem látta, s alkalmasint annyi rosszat hallott róla, a menyinit csak az irigység képes a tiszta erényre halmazni, szembetűnőleg meg volt a herczegnő szépségétől s azon szelid méltóságtól lepetve, mely annyi szívet meghódított már első látásra.

— Fenség! — szolt nem csekély elfogultsággal — sajnálom, hogy első tiszteletemet herczegségednél reám nézve keserű és nyomasztó kötelesség következtében teszem.

— Szóljon kegyed — vizonzá Rákócziné, kinek arc-kifejezése s egész tartása tanusítá azon önbizodalmat, mely senkinek sem volt inkább hatalmában, mint neki — folytassa tiszt úr, megszoktam kegyeték részéről az ilyenü udvariasságokat.

— Én katona vagyok — folytatá a tiszt — s csak e kabátot s parancsamat ismerem; herczegséged ki fog tehát menteni, ha a nekem adott intézkedésnek nem tudom okát adni.

— Intézkedésnek? — kérdé Amália — s miből áll ez intézkedés? miután ő felségének, a császárnak engedelmével mulatok itt, s útleveleim a legjobb rendben vannak.

— Fenség — viszonzá a fiatal hadnagy, le nem tudván venni szemeit Amália halvány vonásairól, melyeknek a szigorú, önérzetteljes kifejezés ellenállhatlan bájt kölcsönzött — nekem parancson van herczegségednek minden léptét szemmel tartani, s ajtaja elé öröket állítani.

— Ah! hogyan, uram! — kiáltott fel Amália nemes felindulással — öröket egy nő ajtaja elé, ki kész első parancsra Prágába, vagy Bécsbe visszatérni! Itt idegen helyen, hová a világ minden részéből jönnek a fürdői vendégek, engemet e sértő felügyelet által a vizsgaság s gyöngédtelen mende-mondák tárgyává tenni! Nem, nem! ez lehetlen, ennyire alá nem szállt önöknél a lovagiasság... Törökönban nem kockáztatnám ezt!

A tiszt vállat vont, azután oly hangon, melyen a mély felindulás észrevehető volt, felkiáltott:

— Mégis úgy van, fenség! mindezt meg kell tennem, mert erre szigorú, félreérthetlen parancsom van, de igyekezni fogok, a mennyire lehet, e rendszabályt gyűlöletes színezetétől megfosztani.

— Valóban, uram! — szólt közbe Magdaléna, ki eddig hallgatott — miután kegyed hadseregét csatarendbe állította e bevehetlen erősség előtt, nehéz leend a világgal elhitetni, hogy mindez udvariasságból történt.

A tiszt, ki annyira el volt a herczegnővel foglalva, hogy az átváltozott Magdalénát eddig egy tekintetre sem érdemesíté, különösen meg lón lepetve az ifjúnak hetykén kiejtett éles szavaira, összevonta szemöldeit s szemeit nem csekély megvetéssel jártatván tetőtől talpig rajta, egy szó feleletre sem méltatá őt, hanem a herczegnőhöz intézván szavait, folytató:

— Megmondottam herczegségednek, mit kell a tisztnek tenni, kinek nincsen hatalmában felsőbbjeinek cselekvés-

módját bírálgatni, de ha herczegséged a férfiút, a lovagot szólítja fel bennem, remélem nem fog csalatkozni.

Rákócziné ajkai körül keserű mosoly vonult el.

— Uram — szól rövid szünet után — legyen szíves kegyed, most egyszerre mindent tudatni velem. Eddig, ha valahol egy kis szabadságot engedtek, azt lassankint újra elszedték tőlem. Szóljon, tudni akarom ezen új boszantásnak egész súlyát!

— Herczegségednek teljes szabadsága leend, gyalog, kocsin, lóháton, oda menni, hová tetszik, de egy feltétel alatt: cselédei közt pár rendőr leend, saját udvarának bérruhájában, ezek kísérendik, mi nem fog szemet szűrni. Ha herczegséged kilovagol, vagy kocsizik, azon esetre szoros parancsom van kíséretében lenni.

— Attól tartanak tehát a bécsi urak, hogy innen el akarok távozni?

— Fenség! — szól a tiszt — néhány percz óta vagyok itt, s máris egész súlyát érzem megbízatásomnak; nem tudom, miként fogom parancsom szigorúságát azon óhajttással egyeztetetni, hogy herczegségednek a legkevesebb alkalmatlanságot okozzam, de egyet becsületszavammal erősíthetek, rajtam nem fog múlni.

— Kegyed, uram, méltósága egész érzetében, feleletre sem érdemesíté eddig szavaimat — szól Magdaléna csintalan mosolylyal — de azért legyen szabad legelőbb is arra figyelmeztetnem, hogy a vitéz hadsereget, mely ostromzár alatt tartja várunkat, szíveskedjék eltávolítani.

— Ha herczegséged nekem becsületszavát adja — szól a tiszt, rá sem nézve Magdalénára — hogy innen távozni nem fog, míg útlevele lejár, s akkor egyenesen Bécsbe indul: úgy nemcsak teljes szabadsága leend sétálni, lovagolni, kocsizni a vidékben, hanem kíséretet sem rendelék melléje, csak magam fogom polgári öltönyben követni.

Amáliát a bécsi kormány oly gyakran s gyöngédtelenül sértette már, hogy készebb volt minden újabb megszorítást

tűrni, mint bármit ezen emberektől elfogadni, mi kedvezéshez hasonlít. Azért a tisztnek jóindulatból eredt lovaságiassága kellemetlen hatással volt reá.

— Köszönöm — viszonzá hidegen — sem becsület-szavamat nem adhatom olyan embereknek, kik annyiszor szegték meg szavukat, sőt esküjüket, sem kedvezést el nem fogadhatok. Kegyed szigorúan teljesítendő parancsát.

— Jól van, föntség! — szólt a tiszt sértődve s szembe-tűnő kedvetlenséggel — alávetem magamat e részben is parancsainak.

— És ezen várórség csakugyan a ház körül fog tan-yázni? ... Istenem! hiszen ez kiállhatlan! — mond Mag-daléna.

A tiszt mélyen meghajtotta magát s eltávozott. Mikor az ajtóhoz ért, Magdaléna elébe sietett, s közte és az ajtó közt állást vevén, felkiáltott:

— Még egy szóm van kegyedhez, tiszt úr!

A tiszt talán most először tekintett Magdaléna szép vonásaiba, melyek őt meglepték, de az ifjú hetykesége inye ellen volt, azért kissé félrenyomván őt, az ajtó felé akart közeledni.

— Kegyednek ki kell engemet hallgatni — szólt Mag-daléna. — Én nem férfiú, hanem hölgy vagyok, a her-czegnő meghitt barátnéja, rokona.

— Ah! — kiáltott fel Rákócziné.

— Kegyed — folytatá Magdaléna — természetesnek találandja, hogy Rákócziné, Erdély fejedelemnője, s a magyarországi szövetség-oklevelek által is elismert főnö-kének neje, a bécsi hatalmasoktól nem akar semmi kedve-zést elfogadni. De, ha nem mint katonatiszt, hanem egyedül mint férfiú, s becsületes ember, a herczegnő kinos helyzetén, hozzá s magához illőleg könnyíteni tud... én merem állítani, hogy ő herczegsége ezt elfogadandja.

— Asszonyom — viszonzá a tiszt, megállván az ajtó-nál — bocsánat eddigi udvariatlanságomért, ő herczegsége

jelenlétében, megfejtendi kegyed, hogy másra szemem nem volt.

— Igen természetesen — jegyzé meg Magdaléna, sajátos kifejezésével vonásainak.

— Én távozom, föntség — mond a tiszt — s az időre bízom tanusítani, ha jól fogtam-e fel kötelességemet: az elsőt, ez eredetit tudniillik, *a férfiú kötelességét a legdicsőbb hölgy irányában!* — Evvel mélyen meghajtotta magát, s mielőtt a herczegnő vagy Magdaléna felelhetnének, eltávozott.

— Miért árultad el magadat, barátném? — szolt Amália.

— Mert ezentúl, ha idő engedtetik erre, hölgyöltönyben látandasz, ez kevesebbé tűnik fel, mint ha ily fiatal uracs van árnyadban s mert ezen ifjú tiszt nekem tetszik — viszonzá a kérdett — s kész a tűzbe menni éretted!

II.

— Érettem? hogyan? — mond Amália, ki egyáltalában nem volt tréfás szeszélyben.

— Igen, Amália, tapasztalni fogod újra, a mi mindig megtörtént, hogy ő is, miként mindazok, kiket boszantásodra felettedi örködéssel eddig megbíztak, legbuzgóbb barátoddá fog válni.

— Magdaléna!

— Ugy van Amália, miért csalnók magunkat. A bécsi kolostor szüzei, szelid jámborságuk közepette ármányokra s alakoskodásokra szánták árva fejüket, csakhogy valamit tehessenek éretted. Nem hasonló szerencse kísérte-e lépteidet Bécsujhelyben s mindenütt hol csak megjelentél?

— Minden kedvezés ezen emberektől csak megszegyenítés, el nem fogadhatom tehát — viszonzá Amália.

— Helyesen, de ha ezen ifjú hajlandó lenne többet tenni, mint mennyit eddig szavai el mertek árulni, — akkor?

— Nem, nem! — kiáltott fel Amália. Jut-e eszedbe a szerencsétlen Lehmann sorsa Bécsujhelyben? Nem, soha nem fogok többé beleegyezni, hogy egyes becsületes ember élete szabadságom bére legyen!

— Ugyanezt mondom én is, kedves Amáliám — felelt Magdaléna — de ama szerencsétlenség főoka az volt, hogy Lehmann nem követte tanácsomat. Én őt Rákóczival távozásra unszoltam, s maig sem tudom, micsoda szerencsétlen rögeszme tartóztatta őt vissza.

— Legyen! — viszonzá Amália — de nem akarok semmit se tenni, mi által e becsületes ifjú sorsa koczkáztatva legyen; még kevésbbé akarom pedig hajlamának s rokonszenvének köszönni szabadságomat.

— Jó, állapotdjunk meg ebben, — felelt Magdaléna — meglátjuk, mit hoz a jövő. — Ezzel a hölgy az ablak közelébe ment.

— Ah! — szólt egyszerre, míg vonásai nagy meglepődést fejeztek ki — nézd csak! a vitéz hadseregnek, mely ellened indult ki, semmi nyoma! Megvallom, nagy kedvem lenne szabadságunkat megkísérteni: mit gondolsz Amáliám, ne kocsizhatnánk-e a városba? ruhatárod azonnal eszközhetné a szükséges anamorphosist.

— A tisztnek kijelentettem — szólt Amália.

— Bizonyossá teszek — szakítá őt félbe barátnéja, — hogy a bécsi hatalmasoknak igen kedves tréfát teendsz, ha egészségedet áldozatul hozod nekik! — Gondold meg jól, mit cselekszel s hogy egészséged megóvásával férjednek s kedves szép gyermekeidnek tartozol. És barátném, a sok gyöngédség s a becsületeség legszelb sugallatai úgyis veszve vannak ezen emberek előtt, mit értenek ők ahhoz! Ezek csak két dologra gondolnak: kezeiket azon kincsekre tenni, melyeket nálad gyanítanak s bosszút állni azon férfiú nején, kinek tiszta jelleme annyira eltörpíti őket.

Amália átlátta, hogy Magdalénának sokban igaza van,

engedett tehát s Magdalénának sikerült őt arra bírni, hogy lovait befogassa s kikocsizzanak.

A kísérlet jól ütött ki s a hercegnő Magdalénával s két fiával pár óráig kocszított a nélkül, hogy valami sértő örködésnek nyomát látnák.

* * *

Később Magdaléna, mikép alig szükség mondanunk, ideje legnagyobb részét Rákóczinénál töltötte s első látogatása után hölgy-öltözetben jelent meg. Köztük ki lón érlelve minden; nem éltek csalódásokban, nem vártak jobbat a jövőtől, míg a német kormány sugárövéen kívül nem lehetnek s Amáliát a sok boszantás, a kedélyének folytonos izgatottsága erejétől fosztották meg: két fia, György és József voltak minden öröme, ezek tartották olajjal a csendesen lobbanó mécset. Oh a fővigasz hiányzott — férjétől mindig elszakadva, élte elsötétült mint a hold világa, ha közte s a nap közt — a föld fekete árnyát veti rá.

Minő jó szívvel váltandá meg szabadságát azon kincsekkel, melyekre a német kormány annyira sovárgott s melyekhez annyi egyéni fukarság vágyott jutni! — Mert ha nem hozta is hordókkal az aranyat s nem vágyott is a prágai béke után minden szabadságuktól megfosztott s a jármot még meg nem kedvelt cseheket felkelteni: Rákóczinét férje sok pénzzel látta el s ékszereiben nagy kincset tudott megmenteni.

Most, midőn újra szobájába lépünk, már a gyertyák égtek s Amália Magdalénával elég derülten társalgott. Oly öltöny a fájdalom, hogy végre durva szövetét s éles érintéseit megszokja az ember, ha sokáig viseli.

— Azt találod, hogy egészségesebben nézek ki? — kérde Amália.

— Bámulatosan! — felelt a kérdett. — Igen okosan tevéd, hogy a bécsi urak jó tanácsára nem hajtottál s gyermekeidet is elhozta — ezek is egészen fölélétek.

— S gondolom, még okosabban tettem, hogy őket Za-

moiszkiekhez küldöttem tegnap. Elhiheted, kő esett le szivemről, mióta őket biztosságban tudom, — mert Orbánban bizni lehet.

— Az is nyugtat — mond Magdaléna — hogy Zamoiszkiek embere levedre tüstént megjelent, hihetlen rövid idő alatt. Pompás faj ez a lengyel!

— Egyébiránt egészségemnek többet használt a szabad lég s a szabadság érzete, mint a csodatevő víz — mond Amália. — Istennek hála, anynyira megerősödtem, hogy pár újabb gyötretést kiállhatok fáradhatlan kínzóinktól.

Éppen mikor e szavakat kimondotta, az ajtó hirtelen megnyílt s azon minden bejelentés nélkül a fiatal tiszt lépett be.

A két herczegnő meglepetését nem szükség említenünk. A tiszt, mindamellet, hogy Amália teljes bizodalját megnyerte, sohasem mert bejelentés nélkül hozzája benyitni.

— Bocsánat, fenség! — mond, mielőtt a nők szóhoz jöhetnének — hogy ily későn, e harczias jelmezben s bejelentés nélkül vagyok itt. Valami kellemetlen körülmény adta elő magát, de meg ne ijedjenek herczegségtek.

Hogy azt, a mi a tisztet ily szokatlan órában hozta ide, jobban érthessük, elkerülhetlen kissé hátramennünk.

* * *

Néhány nap telt el azon idő óta, midőn Magdaléna Amáliát arra birta, hogy szabadságukat megkísértvén, kikocsizzanak.

Mi történt ezen idő közben, annak emlékezetét még azon ritkább források sem tartották fenn, melyek történeti buvárokodásunkban rendelkezésünkre álltak, mindezt tehát csak az eredmények után sejthetjük.

Annyi bizonyos, hogy a tiszt, kire a felügyelet bizva volt, egész alkalmazásában szembetünő gyöngédséget és kíméletet tanusított a herczegnő iránt, mi újabban bizonyítja azon fölényt,¹⁴⁵ melylyel e nevezetes nő birt azok irányá-

ban, kik őt megközelítették s azon rokonszenvet, melyet szelid fönsége elő tudott idézni. A fiatal tisztnek becsületesége fejt meg, hogy a két hercegnő öt naponkint és szívesen látta.

Mintegy 9—10 nap mulva aztán, hogy a tiszt legelőbb megjelent a hercegnőnél, öreg hadias kinézésű férfiú érkezett a fürdőbe s ott a vendéglők egyikébe szállt, a nélkül, hogy több figyelmet gerjesztene mint más vendégek, egy fiatal embernek — titkár minőségben — s három cselédnek kíséretében.

Mindnyájan polgári öltönyben voltak s miután az öreg úr s titkárja ebédjüket elköltötték, az utóbbi eltávozott a vendéglőből s csak akkor tért vissza, mikor már az idősb úr szobájában égtek a gyertyák.

Ott látjuk őket most együtt.

Első tekintetre meg lehet bennök a polgári öltöny daczára a katonatisztek ismerni.

Az öreg úr, ki mintegy 60 éves lehetett, egyje által azon durva arczoknak különböztette meg magát, melyekben rossz szenvedélyek szántották az első barázdákat, míg a fiatalabbnak elég csinos vonásaiban valami hideg elfásultság s gépiség tüntek fel.

— Mit mond főhadnagy Radsinszki eljárásáról? — kérdé az idős, hosszú ősz haját fésülvén ujjával — s főleg arra, hogy Rákóczi gyermekei nincsenek itt?

— A mit ezredes úr róla ma reggel méltóztatott mondani — felelt a kérdett, — hogy magaviselete gyanús. Őt nem küldötték ide a hercegnőnek udvarolni! szerencse, hogy ez még itt van s túl nem járt eszén.

— Eddig — felelt az ősz ezredes gúnyos mosolyra torzítva ajkait; — úgy van ez, mikor ily fiatal embereknek kímélet parancsoltatik.

— Kímélet? — kérdé szerfelett meglepetve a főhadnagy.

— Értsen kegyek — viszonzá a másik: kímélet, de a kíméletet bizonyosan nem a derék Heister ajánlotta neki,

kire ez ügy kivitele bízott, hanem alkalmasint Aspermont, ki őt elindulása előtt magához hívatta.

— Ah, tehát Aspermont gróf?

— Úgy van, ezen úr mindent tud, megfoghatlan módon.

— Szerencsére könnyű segíteni a dolgon, s ha ezredes úr parancsolja, még ma a szükséges őrséget kiállíthatjuk.

— Nem kell zajt ütni — mond az ezredes; — mindenestre elébb szólnom kell Radsinszkiel, mikor jön el?

— Csak katona-öltönyét veszi magára, mindjárt itt leend, vagy talán már is itt van, mert csörgést hallok a hágsón.

— Inkább szerettem volna, ha úgy marad a mint van; feledtem ezt kegyednek mondani, de fölrhette volna észszel — szólt kedvetlenül az ezredes.

Valóban alig telt pár pillanat e szavak után s az ifjú, kinek most tudtuk meg nevét s ki nem volt más, mint kivel a hercegnőknél találkoztunk, teljes hadi ékben, mellvassal elül-hátul s lelapított háromszeggel kezében, belépett.

Az ifjú tiszteletteljesen meghajtotta magát az ezredes előtt s bár vonásaiban feltűnt némi elfogultság, elég fesztelenül közeledett.

— Főhadnagy, ismer-e kegyed engemet? — kérdé a jöttet az ezredes komoly hidegen.

— Van szerencsém Wegebauer ezredes urat ismerni s most parancsára vagyok itt, — felelt ez.

— Jól van, mond az ezredes, felkelvén a székről s egy szippantást vevén roppant burnótszelenczéből; — mindenek előtt tudtára kell adnom, hogy én magának ő felségének, kegyelmes urunknak parancsából vagyok itt, s kegyednek jelentését várom, miként járt el megbizásában.

— A mint ezredes úr talán eddig pajtásom jelentéséből tudandja, — felelt Radsinszki. — A hercegnő el nem távozott s hogy nem is fog eltávozni, arról bizonyossá tehetem.

— Jót mer-e kegyed erről állni? — kérdé az ezredes szigorú hangon; — mi biztosítja ezt, miután okunk van gyanítani, hogy e szép hölgyecske első s főoka, hogy férje

Bécsujhelyben az érdemlett büntetést kikerülte s kiről tudjuk, minő jártas minden cselszövényben.

— Nagyobb biztosítékot nem hozhatok fel ezredes úr — felelt a tiszt nehezen lebirkózott felindulással — mint, hogy a hercegnő itt van, s előttem minden tudva, mi szállásán történik.

— Hallom — szakítá őt az ezredes mogorva hangon félbe: — kegyed a tisztelő megbizást, melyet nyert, igen rosszul fogta fel s nem él a szükséges szigorral, e veszedelmes Circe ellen. Mondja meg nekem, hogyan merte annyira mellőzni szoros utasítását, hogy a hercegnő gyermekeit távozni engedte?

— Ezredes úr! a hercegnő gyermekei letartóztatásáról említés sincsen utasításomban, sőt ellenkező van, tudniillik, hogy azokra nézve semmi szigorral ne éljek. Mi pedig a hercegnőt illeti, megvallom, nő ellenében szégyenlettem több megszorításokkal föllépni, mint szükséges.

Az ezredes mind inkább redőkbe vonta homlokát.

— Miként érti ezt kegyed, pajtás úr? — jegyzé meg az ifjabb. — Nem remélem, hogy ezen észrevétel valami célzást foglal magában.

— Én itt az ezredes úrnak teszem jelentésemet -- felelt Radsinszki — s szavaimnak semmi rejtett értelme nincsen. Megvallom, annyira minden perczen ura vagyok a hercegnő cselekvéseinek, mikép ha külsőleg nem tűzöm is ki a szigort, szállása soha sincsen titkos örök nélkül. Egyéb-iránt nekem kimélet van parancsolva.

— Kegyednek titkos megbizásait nem vizsgálom — viszonzá az ezredes — azokkal, ha szükség, a hadi törvényszék előtt kimentheti magát; annyit tudok, hogy az én megbizásom igen kereken körül van írva. — Itt az öreg pár pillanatig elhallgatott, azután szigorú hangon folytatá:

— Bitterfeld főhadnagy, kit kegyed itt lát, átveendi az örökést holnaptól kezdve, kegyed átadandja neki az őrizet embereit s ezredéhez fog visszatérni.

— Ezredes úr — felelt a tiszttal elhalványodva — engedelmeskedem s remélem, hogy biztosság tekintetében pajtásom tökéletesen meg leend elégedve rendelkezéseimmel.

— Meglátjuk — szakítá őt félbe az ezredes. — Kegyed tehát holnap reggel itt leend s a főhadnagy urat hivatalába beavatja.

— Meg fogok jelenni ezredes úr — felelt Radsinszky.

— Azután ha ez megleend — folytató az öreg úr — kegyed bemutatja a főhadnagy urat a herczegnőnél. Halom, ritkán van esténkint látogatók nélkül, a zajt kerülnünk kell, azért halasztom a bejelentést a reggeli órákra.

Radsinszki meghajtotta fejét feleletül.

— Mivel pedig — folytató az ezredes — én nem vagyok az ily vándor herczegnőkről oly jó véleményben, mint főhadnagy úr, parancsolom, hogy tüstént örököt állítson szállása elé.¹⁴⁶

— Minden meglesz — felelt a tiszttal, kinek hideg, de illő magatartása kissé tévegezni¹⁴⁷ kezdé az ezredest, nem találhatván kitörésre rést, mi inkább inye szerinti leende.

— Most elmehet, főhadnagy úr — fejezte be végre. — Elvárom parancsom szigorú teljesítését.

Radsinszki meghajtotta magát s eltávozott.

Mikor kilépett a szobából, az ezredes indulatosan egy székbe vetette magát s felkiáltott: — Ki nem állhatom az ily udvarias embereket, nem lehet beléjük akadni; pedig nagy kedvem leende megmosni fejét. Mindenesetre nem fog ártani, ha kegyed még ma később meggyőződik, ki vannak-e állítva az örök, én lefekszem, mert nem jól érzem magamat.

* * *

Itt eltávoznak az érdemdús ezredestől és a szeretetreméltó főhadnagytól, hogy a két herczegnőhöz visszatérhesünk, kiket akkor hagyánk el, midőn Radsinszki e szavakat mondá: — — de meg ne ijedjenek herczegségtek.

III.

Nincs bizonyosabb mód valakit elijeszteni, mint ha bevezetésül arra intjük, hogy meg ne ijedjen. Valóban a két hercegnőt a főhadnagy hirtelen megjelenése kellemetlenül lepte meg.

— Üdvözlöm Radsinszki — szólt Amália szokott szelid fönségével s udvariasságával — ha kedvetlenség vár reánk, meg vagyok győződve, hogy az nem kegyedtől jó.

— Sőt — tevé Magdaléna hozzá — éppen az jövend kegyedtől, mi e kedvetlenséget szenvedhetőbbé teendi.

— Több ennél! fenséges asszonyaim — felelt Radsinszki bizonyos hevességgel s elfogultsággal. Nem könnyíteni, hanem segíteni jöttem! s a minő hálás vagyok hercezségteknek tisztelő s boldogító bizodalmaért, annyira remélem azt megérdemleni. De a dolghoz, fenséges asszonyaim, még pedig ezúttal kényszerűségből, rövid előzménynyel.

Ezzel a tiszt néhány szóval említvén, a mi történt, nem várt a hercegnők feleletére, hanem élénken folytatá:

— Most kilenczet ütött, egy óra mulva hercezségednek asszonyom, vagy mindkettőjöknek, ha úgy tetszik, pár hű eseléddel útban kell lenniök; a többi kíséret csak éjfél után indul, mikor már a városban senki ébren nincsen.

A két hercegnő a főhadnagy rövid előzményéből nem sejtván ily sürgős kényszerűségre, felriadt.

— Hogyan — most — egy óra mulva? kiáltott fel Amália.

— Igen, fönség, sőt elébb, ha lehet.

— S kegyed kiteendi magát a kijátszott kormány egész dühének? — mond Amália, míg arca az újabb zaklatásra nemes haragra gyúlt.

— Én, fönség, követni fogom hercezségedet és védni, míg egy csepp vér foly ereimben: ne aggódjék rajtam, most már saját szabadságom is a szerencsés meneküléstől függ.

— Meri ezt kegyed becsületszavára erősíteni? — kérde Amália.

— Igen, fönség. — felelt a tisztt, kinek egész tartása mutatá, minő ingerültségben van s menynyire szeretné a látogatást rövidíteni. Igen, fönség, bocsánatot kérek, ha kénytelen vagyok herczegségedet sürgetni, hogy készülteit tegye meg hirtelen.

— Hogyan fogunk utazni? kérde Magdaléna — mert hogy barátnémat most el nem hagyom, felteszi rólam Radsinszki.

— Lóháton, asszonyom, a lehető legegyszerűbben, csak két biztos férfi-cseléddel. Méltóztassék tehát herczegséged a legnagyobb csendben megtenni rendeleteit, pontban 10 órakor itt leendek.

— Jól van — felelt Amália — siessen kegyed, nincs veszteni való időnk, mikép látom; egy óra alatt kész leendek, kegyed tehát 10 órakor itt lehet.

Radsinszki meghajtotta magát s elietett.

— Magdaléna — szólt Rákócziné, mihelyt Radsinszki eltávozott: — te megszoktad a fellegeket, melyek szárnyaikon hordják a vést, — nem fogsz várakoztatni! Minél előbb jösz, annál jobb, addig megteendem rendeleteimet s készülök.

* * *

Magdaléna egy negyeddel tíz előtt Rákócziné szobájába lépett, deli tagjait egyszerű férfi-öltöny fődte s fején széles karamú kalap ült.

Amália, már készen volt, minden rendeletei kiadva, minden cseléde talpon s elszánva szeretett úrnőjét a világ végéig kísérni.

A lovak felnyergelve s kantározva az ólakban, csak kivezetésre vártak.

— Készen vagy-e? — kérde Magdaléna — midőn a szobába lépett.

— Készen! — felelt Amália, — minden rendben van; mihely Radsinszki jó, indulhatunk.

Mig a két hercegnő együtt beszélgetett, a negyedóra hirtelen eltelt. A hercegnők gyakran tekintettek óráikra.

— Tíz óra! — kiáltott fel egyszerre Rákócziné — s Radsinszki nem jó; nem tudom, mit gondoljak!

— Valami váratlan akadály! — szólt Magdaléna békétlen hevességgel, — ha nem rosszabb.

E pillanatban éles sípnek hangja csendült meg.

*

Radsinszkinak, mikor a hercegnőtől elvált, alig maradt ideje Rákócziné pár meghitt cselédével szólni, hirtelen haza sietni s készületeit megtenni. Egyetlen hű cselédét előre küldötte pár lovával a hercegnő szállására. De erős akaratának minden sikerült s ő valamivel tíz előtt polgári öltönyben, gyalog a hercegnő szállásához közeledett.

Úgy tetszett neki, mintha a holdtalan, de csillagos éj borús világításában valakit látna az épület bezárt ablakai előtt állni. Közelebb érvén, az, kit észrevett, hasonlóul figyelmes lón reá, megfordult, s miután pár lépést tett Radsinszki felé, az utóbbi azonnal látta, hogy az idegen katonatiszt. Egy eszme villant fel elméjében: ez Bitterfeld! Ki nem lehetett a jöttet többé kerülni, hátrálni pedig nem tartozott Radsinszki szokásaihoz.

A két férfiú szemközt állt. — Mit keres kegyed itt? — kérde Bitterfeld, mert ő volt.

— Nem kegyedet — felelt Radsinszki, pillanatig sem vesztvén el hidegvérét.

— Az ezredes parancsából vagyok itt, meggyőződni, ha kirendelte-e kegyed az öröket, hol vannak azok? — mond a tiszt.

— Semmi esetre sem az ablakok alatt, hol kegyed azokat kereste uram — viszonzá szárazon a kérdett.

— Mi volt ez! — kiáltott fel a tiszt — kegyed engem sérteni mer, midőn kötelességemben járok el!

— Leskelődés nem lehet katona kötelessége. A parancsot kilencz óraker vettem, most alig tíz — mit akar kegyed itt? — felelt Radsinszki.

— Nyiltan, uram! — viszonzá Bitterfeld haraggal: — itt árulás készül, a szobákban járnak-kelnek, úgy szintén az ólakban is mindenki ébren van még! — Akarom tudni, mit jelent mindez?

— Semmi sem történik itt, a mit én ne tudnék, uram! — mond Radsinszki — s mivel kegyed oly kíváncsi: hallja, a mi készül.

— Én midőn ő felsége hadseregében szolgálatot vettem, katonának álltam, nem poroszlónak vagy titkos rendőrnek.

— Uram! ez szemtelenség! — kiáltott rá a tiszt, kardja markolatára tevén kezét.

— Hallgasson kegyed végig — rövid leendek — folytatá Radsinszki.

— Mig a hercegnő irányában illően léphettem fel s ez angyali nőnek ezer keservét nem valék kénytelen durva kezekkel illetni s növelni, megtettem kötelességemet, kedvetlenül, — de szigorú pontossággal. Mióta tudom, hogy a hercegnőt nemcsak szabadságától akarják kegyetek megfosztani, hanem kizsebelni s kincseit elsajátítani, — azóta föltettem magamban, hogy ezt nem tűröm.

— Hogyan! nem tűri? — kiáltott fel Bitterfeld. S kegyed meri ezt nekem mondani?

— Többet merek, főhadnagy úr! — azt tudniillik, hogy kegyedet nem szerencsés csillagzata vezette ide leskelődni hölgyek után.

— Ah, ez már minden mértéket halad! — tört ki a tiszt, kirántván kardját.

— Kegyed fegyvertelen ellen gondol kardot rántani: ez igen lovagias! — ily emberekkel másként szoktunk intézkedni. Ezzel Radsinszki kabátja oldalzsebéből egy

pisztolyt vont ki s oly hangon, mely semmi kétséget nem hagyott fenn, szólt:

— Ereszsze kegyed tüstént hüvelyébe kardját, ha nem cselekszi, lelövöm!

A tiszt legkevésbé sem ijedt meg. Ah! — kiáltott fel — tehát banditával van ügyem! — azután egyenesen Radsinszki fejére intézett súlyos kardjával egy vágást, mely ha talál, nincs kétség benne, hogy őt további védelemre képtelenné teszi.

Radsinszki gyorsan mint a gondolat elhárította pisztolyával a kardot s a jövő perczben kifacsarta azt a tiszt kezéből, kinek ajkai tajtékozottak.

— Gázság! — kiáltott Bitterfeld. — Így magát csak egy semmirekellő viselheti.

— Előre uram! — mond Radsinszki, lábának egy nyomásával ketté törvén a tiszt kardját. Tudom, kivel van dolgom — előre uram, ama ház felé, ha úgy tetszik.

— Egy tapodtat sem! — viszonzá a másik. — Lőjjön le kegyed, ez mestersége, gyanítom, de nem fogja soha mondhatni, hogy magamat gyávaságra kényszerítettetni engedtem.

— Sajnálom, uram — felelt Radsinszki — hogy a kénytelenség éppen e válságos pillanatban állított egymással szemközt; valamivel jobbnak találom kegyedet, mint gondoltam. De most nem rólam, hanem a hercegnő szabadságáról van a szó; azért előre, uram! talán jó még egykor idő, mikor tisztába hozhatjuk ez ügyet egymás közt.

Ezzel Radsinszki óriási erővel megragadván a tiszt karját, éles sípba fűjt, s a jövő perczben a tiszt Rákócziné embereinek s Radsinszki vaskos inasának hatalmában volt, kik őt dühös, de fegyvertelen ellenállás után az épületbe vitték s annak a hercegnő rendelkezésére álló pinczéjébe zárták.

Az egyetlen ember, ki a mi történt, hírül adhatná, el volt távolítva s kemény lakat alatt.

Ily órában a város e vidékében nem járt senki, nem volt tehát több akadály s Radsinszki a hercegnő szobájába lépett.

A mi ezután következett, röviden elmondhatjuk.

Magdalena rá tudta Rákóczinét már néhány nap előtt venni, hogy most, midőn gyermekei nincsenek zálogban — keresztényi szokás szerint — hanem jó helyen, ügyekezék végkép menekülni a bécsi kormány gondoskodásai alól. Radsinszki is be lőn e tervbe avatva, de még nem volt semmi végkép elhatározva, — Wegebauer ezredes megérkezése adta az indomot.

Rákócziné egyelőre Saxoniában¹⁴⁸ vélt legtöbb biztonságot találhatni, oda siettek tehát. A cselédség s a herczegnő hintaja egy órával később indultak.

Bitterfeldet az első hajnali órában, a járó-kelek kiáltásait s káromkodását meghallván, kiszabadították, minő kedélyes hangulatban volt, képzelní lehet.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

TÜKÖR A MULTBÓL.

Rákócziné mentve volt, hová ért, megtudjuk később.

Rákóczi kedélye ez időben sok hányattatás súlya alatt szenvedett.

Már erdélyi fejedelemmé lett választatása alkalmával akadtak sokan, kik előtte hű barátját, Bercsényit, avval gyanusították, hogy az erdélyi fejedelemségre vágyik.

Hasonló ellenséges indulat mutatkozott Károlyi Sándor iránt a többi vezérekben.

Az ónodi gyűlés után szembetűnő lőn a hadszerencse istennőjének elpártolása a magyar seregtől, melyet annyiszor vezetett forgó kerekén váratlan eredményekre, mintha ő vinné a lobogót elül a diadal útain.

Röviden vonjuk össze az elhibázott csatatervek, vesztések és viszálykodások e szomorú napjait. Ha örömmel kísértük Rákóczi életének fényóráit, vérző szívvel írjuk, a mi jó. — Nem követünk el szentségtörést, midőn a regény virágos utába a történet néhány lapját beszőjük, hiszen e történet maga a legsodásabb regények egyike.

Rákóczi erdélyi fejedelemségét kevés szerencse kísérte, úgy látszik, mintha annak előérzetével biranda, mint a viharhadár a tengeren, mert le-lecsapott a viszály hullámira a nélkül, hogy a vészt leigézni tudná.

Bussi Rabutin parancsot vett Erdélybe betörni, de serege az utóbbi veszteségek után anynyira alászállt, hogy negyvenöt nap kellett, míg Erdélybe ért, hol a rendetlen magyar csapatokat legyőzván, Rákóczi fejedelemségének véget vetett.¹⁴⁹

Ez volt az első, de hatalmas csapás, mely Rákóczi Ferenczet az ónodi gyűlés után érte.

Soha jelleme fényesebben nem tűnt ki, mint e nagy veszteségek közben. A sorsnak egy kedvező sugára szándéka tisztaságát, erénye szilárdságát megkísértette, meglássuk miként?

Lengyelország ez időben szász Augustt s Lescinszki Szaniszló közt pártokra volt oszolva, Lescinszkit a híres svéd király XII. Károly, szász Augusttot I. Péter, századának és nemzetének legerényesb férfja, az orosz czár pártolta. Mindketten a nyomatékos védők, fegyverben álltak.

Augusttot XII. Károly az altrandstadti békekötés által trónlemondásra kényszerítette, míg Lescinszki Szaniszlót minden európai hatalmasság — az egy Péter czáron kívül — lengyel királynak elismerte. Péter, az erősnek nevezett Augusttot jobban kiismervén, mély megvetést kezdett iránta érezni, mint ki az altranstandi béke alkalmával maga magát gyáván hagyta el, — azért lemondott róla.¹⁵⁰

Király kellett a pártokra szakadt Lengyelhonba, mely magát köztársaságnak czimezte elég csodálatosan. A nemzet legelőkelőbbjei a lublini gyűlésen a trónt megürültnek nyilvánították és a többség Rákóczi felé hajlott.

I. Péter azonnal követséget küldött hozzá, a leghizelgőbb módon tudatván a herczeggel, hogy őt mint legérdemesbet, ő ajánlotta a lengyel nagyoknak s ezek elhatározására várnak — ünnepies megválasztására. De egyszersmind tudtára adta azt is, hogy ha e választást el nem fogadja, a korona savoyai Eugennek fog ajánlatni s akkor a czár evvel egyesülve, József császár előnyére Magyarország ellen lépend fel.¹⁵¹

A legszabadabb nemzetek egyikének koronája s Európa leghatalmasb uralkodójának szövetsége álltak előtte, míg Magyarországon a koczka megfordult s még egyes jobb esélyeiben is¹⁵² apasztotta rendetlen hadseregét. Legjobb

vezérei meg tudtak halni, ha kellett, de nagy és elhatározó csatákban győzni, erejüket s képességüket túlhaladta.¹⁵³

Rákóczi férfikorának virágában volt, két fia élt! De oly tiszta s önzéstelen volt benne a honszeretet, az ügy szentsége, hogy miként Potoczky előtt, úgy most is — — *lemondott a lengyel királyságról, melyet már kezében tartott.*¹⁵⁴

Mikép intézte az ügyet fényes követség által Bercsényi elnöksége alatt, hogy sem a hatalmas akaratú éjszaki uralkodót, sem a lengyel nemzetet meg ne sértse: azt itt előadni igen messze vezetne. Elégnek véltük a tényt följegyezni s hozzátenni, mikép Bercsényit a czár kitünő udvariassággal fogadta, s hogy ő megfelelt Rákóczi várakozásának.¹⁵⁵

A lengyelek később hol egyiket, hol másikat szedték elő királyaiknak s Rákóczi szerencsésen lerázta nyakáról, a mi őt főczéljától elvonhatná.

E közben Eszterházy Antal, egyike a legvitézebbeknek Rákóczi híres vezérei közt, Stájerországba ütött be s nyert előnyei az egész bécsi kormányt zavarba hozták.

József császár Bussi Rabutin szerencsés föllépése után Erdélyben közböcsánatot hirdettetett, mely ezúttal is, mint mindig, a szigornál inkább és elébb gyakorlá vészes hatását. Egész raja a megfélemletteknek s ingadozóknak átfutott a német táborba.

József 1708 február 9-re országgyűlést hirdettetett Pozsonyba. Eszterházy Pál a nádor, kinek elnöklete alatt kellett a gyűlésnek tartatni, nem birt a nemzet bizodalmaival. Mindenki tudta, hogy a római birodalmi herczegséget éppen azon csonka országgyűlés után nyerte meg, melyben az uralkodó-háznak örököségi joga megalapított s András bullájának híres záradéka, a fegyveres ellenállhatásról — a jelenlevők által eltöröltetett.

Eszterházy meghitta Rákóczit is, teljes személyes biztosság ígérete mellett.

Rákóczi azt felelte: mikép tudja jól, mire vezetnek az ily országgyűlések s hogy azon urakat, kik ott megjelennek, sohasem ismerendi el Magyarország képviselőinek.

Az egybegyűltek eltértek eleinte mindjárt a kitűzött czéltől s az egyházi férfiak vallási csatát idéztek elő.

Sok beszéd, sok viszonyvád és heves kitörések után a karok és rendek eloszlottak. A protestánsok felindulva a katolikus papság fékezhetlen uralmi vágyán, azon óhajtással tértek vissza tűzhelyeikhez, hogy Rákóczi seregein a győzelem áldása legyen.¹⁵⁶

De a diadal nem kísérte többé Rákóczi zászlóit! Szintoly elszánt, hősies, áldozatkész volt e sereg, mint valaha, de vezérei közt a rom istene élt, s az első halálos csapást saját testvérei, az egykor minden bajban s dicsőségben velök osztozó horvátok is elősegítették.

Trencsén közelében 30,000 embere állt Rákóczinak, a maga és Bercsényi vezérlete alatt; ott találkozott Pálffy Jánossal, a horvát bánnal és Heister Siegberttel.

Hat ezer magyar áztatta vérével a földet — a csata veszttve volt.

Láttuk, hogy a német várőrizetek majd mindig Rákóczi zászlói alá esküdtek, ha a várak bevették; de nem volt még eddig példa reá, hogy ezt magyar vezér és sereg tette volna: most ez is megtörtént. Ócskay László, a híres portyázó, még néhány hét előtt Morva s Ausztria rettegése, 1000 lovassal átment az ellenséghez. Az *első áruulás* volt ez s megtermette gyümölcsét, mert számosan a nemesség közöl követték példáját; mások jószágaikra vonultak vissza, többen a József császár által kitűzött határnap előtt hódoltak. Ócskay később a magyar csapatok által Verbó közelében elfogatott s *áruulásáért* életével adózott.

Rákóczi alig tudott Egernél 5000 embert összeszedni. — Bercsényi folytonosan nyomatva hátrált.¹⁵⁷

A válság baljóslatú órája előállt.

Rákóczi gyűlést hirdetett Patakra.

A csatavesztés el nem zsibbasztotta a bátrabbakat, — a sárospataki gyűlés tanusította ezt.

Ottlik Sándor, ki előérzetével birt a bomlásnak, melynek magva oly kitartólag hintetett el a vezérek közt: indítványt tön, hogy újra kezdjék meg a békealkudozásokat.

Bercsényi felugrott üléséből, kardot rántott, hogy azzal feleljen neki, csak Rákóczi hideg vérének sikerült a csendet helyreállítani. Számos végzéseek közt, melyek itt a had folytatására hozattak, *közimák is rendeltettek s körmenetek egyházi zászlók alatt.*¹⁵⁸

Maga Péter czár közbenjárónak ajánlkozott a békére: semmi sem használt, a mélyen sértett nemzet képviselői harczot óhajtottak.

Kettőztetett hévvel kezdetett meg a háború újra, de Rákóczi csillaga nem fénylett többé.

Erdély veszve volt: Révai László feladta Nyitrát; Révai Gáspár a rózsashegyi őrséggel s kétszáz liptói nemessel hódolt Pálffy Jánosnak s egész serege a vidéki uraknak követte a példát.¹⁵⁹

József császár új közbocsánatot hirdetett mindazok számára, kik egy hónap alatt érdekei mellett nyilatkoznak.

Kiket ezer fenyegetés s kegyetlensége a német vezéreknek meg nem ingatott, azokat a kegy és bocsánat kétes ígérete elszédítette.

József császár nemcsak kegyelmet, hanem a jószágok visszaadatását is ígérte, s e kedvezményből csak két férfit vett ki, igaz, hogy e kettő *Rákóczi és Bercsényi* voltak.

Bezerédi Imre, Rákóczi legvitézesebb vezérei egyike, ki a had folyama alatt sajátkezüleg hetvenkét német csapatvezetőt ölt meg, ellen nem tudott a kísértésnek állni s éppen készült seregével átszökni Heister táborába, midőn terve fölfedeztetett.

Rákóczi meg akarta őt menteni a haláltól, mely reá s ezredesére Bodóra kimondatott, de Eszterházy Antal ellenmondott, kinyilatkoztatván a hadsereg s vezértársai nevében, hogy ily szennyet nem tűr a magyar néven, s ha Bezerédi s Bodó bocsánatot nyernek, jelszó leend az általános fegyverletételre.¹⁶⁰

A hős, de elszédített férfiaknak meg kelle halniok.

* * *

Nézzétek a gályát, mely ott a fekete vész közepette hanyatlik! Árboczát a villám széttörte, a lobogó vitorlák mindegyikén egy ország czimere volt rajzolva, most foszlányokban függenek. Minden oldalról megtámadtatott bordái repednek, a tenger kalózzai horgaikat akasztották párkányába. És kebelében a sorvasztó dögvész arat, őrsége leapadt, benne a halál tanyázik. Most hátrésze hanyatlik s népe emelkedő elején fut össze, míg egy hullám ezt nyomja alá s a másik végre rohannak. Felbőszült e nép, nem remél többé; csak egy férfiú áll nyugodtan, hangja átrenge a vést, *ez a kapitány!*

* * *

Ilyen volt Magyarország és népe.

Merre a magyar sereg ment, menekülőkkel találkozott; ezrek és ezrek, gyalog, lovon, szekereken, futottak egy helyről a másikra. Nem tudván már kitől s mitől féljenek inkább, ellenségtől vagy a halálmirigytől; mert inkább, mint valaha, dühöngött a dögvész; nők, aggok, gyermekek, néha csekély foszlányokba burkolva daczoltak a szigorú tél mostohaságával.

Brenkovics és társai egész tevékenységüket kifejtették e napokban. Rákóczi mindent tudott, mi az ellenség által ellene terveztetik, s a sajátos kémvezér, szokott ügyességével, el tudta áltatni magát Pálffy. De mindez keveset hasz-

nált, mert a német vezéreknél tervei a prágai hadi tanács kétélyein megszakadván, naponkint, óránként változtak, s a véletlen lőn a főtényező.

Még egyszer s utoljára felsugárzott a magyar seregbe a múlt napok szerencséje, mint a leáldozó nap... de véresen, miként az, és sötétség kísérte, mint azt!

Romhányánál, Vadkert közelében, az Ompoly mellett, Rákóczi és Bercsényi újra találkoztak Heisterrel. Dühösen megtámadták őt, s a német seregek megveretve, mint annyiszor az apróbb csatározásokban, hátat fordítottak; a diadal kivivatott, de a nyereszkedésre sovárgó magyar sereg a martaléknak esett és szét kezdett bomlani.

Heister észrevévén ezt, összeszedte, a kit vert hadából előkapott, visszafordult, s elhatározott győzedelmet vívott ki, szétvervén Rákóczi hadait, magát is hátrálni kényszerítvén.

Minden csatavesztés közt ez fájt Rákóczinak leginkább, mert elhatározó s a legszégyenítőbb volt.¹⁶¹

E közben Andrassy István feladta Lőcsét, Késmárk, Érsekújvár, Bártfa az ellenség kezére jutottak.

Két Balog különböztette meg magát ez időben, hadi, mint polgári bátorsága s következetessége által: Ádám és Péter. Elszántan vívtak ezek, seregeket gyűjtöttek, a lehetlent igyekeztek lehetővé tenni; de e két buzgó nemes hőst is utolérte a sors üldöző karja.

Balog Ádámot sikerült Pálffynak elfogatni, s a magyar-német vezér a haza egyik leghívebb fiát Szegszárdon felakasztatta.¹⁶²

A másik, Péter, Somlyó alatt adta ki hős lelkét, zászlóval kezében, vérezve tizenöt sebből.¹⁶³

Minden Magyarhon ellen látszott esküdni. XI. Kelemen pápa egyházi átok alá tévé Rákóczit, s mindazokat, kik a hazának s alkotmányának tett szent esküjüket meg nem szegték.¹⁶⁴

Az egyházi átok düht rajzott; mert ez idő óta valódi

hódolati düh mutatkozott külsőleg; de a szivek véreztek, s nem egy a nyakrafőre hódolók közül mondta: «manet alta mente repositum.»

De nemcsak a csaták balszerencséje, a rettegők hitválotkoztatása, hanem egy más iszonyú veszély is fenyegette az országot.

A dögvész, mikép érintettük, óriási hatalommal elárasztotta Magyar- és Erdélyországot. A tehetösebbek egy helyről a másikkra menekültek, olykor a halál torkába sietvén, mikor azt kerülni akarták. A szegénységet nem egyszer érte utjában a halál. Egész helységek kipusztultak, s úton útfélen találkozott a szem a mirigy áldozataival, kiket eltemetni sem mert senki.¹⁶⁵

A halálnak alig volt IV. Béla kora óta oly gazdag aratása.

És miként a vesztés angyala palotát, mint kunyhót feljárt lángpallosával, úgy csatákban is szaporodott a rémsereg, a zarándokok egy jobb életbe.

Egy vesztés a másikat érte. Somogy, Simontornya német kézre jöttek; Veszprém parancsnokát, Ecksteint, a német vezérek, szokott kegyigéretekkel, feltétlen hódolatra birták, s mikor a várat feladta, vesztőhelyre vezették.¹⁶⁶

Bercsényi Liptóban, Pálffy János és Wiard ellen új csatát vesztett: Nógrád, Gömör német kézre jutottak, Perényi, a papság hosszas nógatására, feladta Egert.¹⁶⁷

Egyszerre négy magyar vezér s 50 ezredes hitet szegtek és hódoltak.¹⁶⁸

I. József emlékezett, minő csekély erővel kezdette meg Rákóczi a forradalmat, mely mint tenger árasztotta el az országot, s tartván attól, hogy a had koczkájának első kedvező fordulata Rákóczi előnyére, a háborút évekig nyújthatja: nem adott hitelt vezéreinek s tanácsosainak, kik ötlet atyja halála óta már akárhányszor avval áltatták, hogy mindennek vége, minden meg van nyerve; azért békét óhajtott minden áron.

Pálffy János, a nap hőse, a tulsó táborban nyerte a megbízást, hogy az elégületlenekkel egyezkedjék. A császár őt különösen kegyelte, mert Pálffynak saját leánya József kedvese volt; azért őt, a német vezérek nagy boszúságára, tulajdon leánya, magyarországi fővezérnek nevezetése ki imádója által.¹⁶⁹

Terjedtebb hatalommal kevés biztos birt valaha, mint ez.

A császár két pontot tűzött ki: az *uralkodó-ház örökösödését s az ismeretes záradéknak a fegyveres ellenállhatást illetőleg végképeni megszüntetését*; minden egyébben szabad kezet adott Pálffynak, ígérni, oldani, kötni, mikép akarja és teheti.

A német kegynek Magyarországon ismeretes kulcsát adta kezébe a magyar vezérnek, ki testvérei ellen oly szerencsével vezette a németeket, horvátokat és rácokat, míg szeretetreméltó leánya ő felsége magános óráit derítette.

Annyira elterjedt a vesztes előérzete a vezérek közt, hogy Rákóczi maga a viszálykodások megszüntetésére felszólította Forgách Simont s Eszterházy Antalt, hogy menjenek csekély fontosságú megbízásokkal Lengyelországba. Bercsényitől is menekülni akart, kinek hevessége az egyezkedés válságos napjaiban új bonyodalmakat idézende elő. Igen jó alkalom mutatkozott erre. Herczeg Dolgorucki még mindig biztatta Rákóczit Péter czár segedelmével; Bercsényi, ki legtöbbet bízott e segélyben, s végig meg nem szűnt a legvérmesebb reményeket táplálni, egyébiránt is Rákóczi föltétlen híve, legrégebb barátja, magára vállalta, hogy Lengyelhonba menjen, s herczeg Dolgoruckival beszéljen.

Rákóczi ez időben már ki volt ábrándulva, nem bízott sem Péter czárnak, sem XIV. Lajosnak ígéretében, s minden törekvése oda ment ki, hogy becsületes békét kössön. Bercsényinek Lengyelországból irt sűrű levelei, melyek mind annyi reményt foglaltak magokban, s Rákóczit

rendezett orosz segélysereggel kecsgették Magyarhon érdekei előmozdítására: ha nem nevelték is bizodalját, lelkiismeretben járó dolognak tevék a békét el nem hamar-kodni.¹⁷⁰

Károlyi Sándor maradt most az egyedüli vezér, ki Rákóczinak e nehéz napokban segítségére volt, s kivel a teendők fölött tanácskozott.¹⁷¹

Rákóczi szeretett a maga szemeivel látni, azért két dolgott tett fel magában: először, egy kirándulást Lengyelhonba, hogy Dolgoruckitól magától megtudja, mennyi igaz Beresényi állításaiból? másodsor, személyesen találkozni Pálffyval, s a békealkudozásokat nem bizni másra.

Hogy az első czélt elérhesse, gyors készületeket tön Dobroviczra menni, hol akkor az öreg herczeg mulatott, az utóbbi ügygyel pedig Károlyit bizta meg, hogy személyes összejövételre birja Pálffyt.

Rákóczi Dobroviczon nem sokat végzett, mert a czár segélye csak föltételesen biztosított, ha tudniillik azon hír nem valósul, hogy a török császár a svéd király érdekében a czár ellen készül, mert ezen utóbbi esetben nem tartja czélszerűnek a császárral is ujjat vonni.¹⁷²

Inkább inye szerinti volt a közlés, melylyel őt Károlyi visszajöttekor meglepte, hogy Pálffy nemcsak kész rövid, s talán később meghoszszabbítható fegyverszünetre, hanem örömmel hajlandó Rákóczival találkozni, hozzátevén, mikép reméli, hogy vele egyetlen órában többet végez, mint képviselők által egy év alatt.¹⁷³

Rákóczi azonnal tudósította Pálffyt, hogy vele Vaján, a Vayak házánál akar összejönni.

Rákóczi e találkozás előtt hadiszemlét rendelt Kis-Várdára, hová 12,000 lovas gyült össze, még mindig szép, jól fegyverzett sereg, de melynek tisztjei a békekórságban sinlödtek, s inkább ennek, mint új harcznak reményében, siettek a herczeg közelébe.

Rákóczi nyiltan szólt a sereg tisztjeivel: hogy ha József

császár ígéretei reményt biztosítanak becsületos, elfogadható békére, rajta nem fog múlni, az ország előnyére megkötni azt; de ha a békés kiegyenlítés ezen utolsó reménye maghiusul, akkor jelen az idő, hol a nemzetnek, ha becsületvesztés és dicső halál közt leendő választása, az utóbbit kellend elfogadnia.¹⁷⁴

Miután így végzett azon emberekkel, kiket nyilatkozata aligha kielégített, az egész hadsereg főtisztjeit Apáthiba, Károlyi jószágára rendelte, hogy ott tudokra adhassa, végezett-e és mit Pálffyval.

Rákóczinak és Pálffynak találkozása a legbarátságosabb volt; együtt laktak a Vay-házban, s tanúk nélkül érkeztek.

Pálffy mindent ígért. A nemzetnek szabadságot, a még fegyverben levőknek teljes bocsánatot, Rákóczinak magának egész vagyonát s óhajításai szerinti hivatalt és helyzetet az egy erdélyi fejedelemségen kívül. Miután kitérte az ígéretek bőségszaruját, arra szólította fel Rákóczit, hogy a császárnak maga írjon s ajánlja a békét.

Rákóczi nyugodtan felelt. Igérte, hogy írni fog, *bár tudja, hogy levelére sohasem nyerend feleletet*; állítá, hogy a császár kormánya s vezérei sohasem fogják megengedni s békén tűrni, hogy a nemzet azon előnyöknek örülhessen, melyeket a császár ígéretei magokban foglalnak.

— Mindazt — szólt Rákóczi — mit a nemzet s *az ország maga* a béke által nyerhet, szivesen elfogadom; *de semmit személyem előnyére*, mert jól tudom, az első alkalom arra fog használtatni, hogy a nemzet letévén fegyverét, kijátszattassék, s nem akarok a maradéknak azon vádra okot adni, hogy személyes érdekből elárultam a hazát; ¹⁷⁵ de — *tevé hozzá* — mindezt csak akkor intézhetem el biztosan, ha a tanácsot összehívtam, s annak, a magyar szövetség főnökeinek véleményét kihallgattam.

Pálffy újabban erősítette, hogy Rákóczi benne bizhatik s ismételte, hogy a császártól teljesen fel van hatalmazva.

Mikor Rákóczi elbúcsúzván Pálffytól, tisztjeivel Apáthiban találkozott, elmondta nekik a tanácskozás eredményét, hozzátevén, mikép azt hiszi, hogy Pálffy hite, meggyőződése szerint szólt, de a bécsi kormány egészen másként gondolkozik, s annak ígéreteiben bízni nem lehet. Azért ha minden jó szándékunk füstbe megy, uraim — folytatá Rákóczi — nagy erőfejtést kell e nemzetnek tanusítani. Veszve, e forrásokkal teljes földön, s míg együtt tartunk, semmi sincsen; ha pedig a végzet úgy akarja mégis, hogy vesszünk: *Magyarországnak* nem szabad gyáván vesznie!¹⁷⁶

Két nappal ezután elküldötte Ráfael ezredes által a császárhoz írt levelet Pálffynak, s maga Salánkra ment, három mérföldnyire a munkácsi vártól, hová a tanácsosokat összehívta. Forgách, Eszterházy Antal és Bercsényi, mikép már láttuk, Lengyelhonban voltak s őket az utóbbi csatavesztések s közbozsánati nyilatkozatok után számosan követték. A salánki gyűlésből tehát a leghevesebbek hiányoztak. De elég népes volt s abban sokan az erdélyi urak közül is megjelentek.

Ott adta elő Rákóczi nemesak azon okokat, melyek őt a Pálffyvali személyes összejövetelre birták, hanem azt is, a mit vele végzett. Esküje következtében, mint a magyar szövetség főnöke tette ezt, ki köteles volt had és béke fölött, a tanácsosokkal egyetértve határozni.

Arról volt szó, mit kellessék tenni, ha minden remény felett Pálffy ígéretei alaposak lennének s a császár szíve megindulván Rákóczi levelén, valóban, s vérengző vezérei daczára, békére, kiegyenlítésre hajlana?

— Esküt tettünk — szólt Rákóczi — hogy addig le nem tesszük a fegyvert, míg szabadságunkat vissza nem nyerjük. Az tehát a kérdés, mennyit engedhetünk, mitől állhatunk el eddig nyilvánított követeléseink közül, hogy eskünkhöz hívek maradhassunk?

Rákóczi nyiltan s őszintén szólott, oly jellemű ember, mint ő, inkább érezte, mint bárki, a felelősség terhét; azért

legkevésbé sem akarta a nyilatkozatokat erőszakolni. Rákóczi egyedül, sereg nélkül jött, a vélemény szabad kimondását bátorította, a tanácsra bízván a végelhatározást. Megmondotta mindazt, mit Pálffy neki saját személye előnyére ígért, s a mit ez ígéretekre felelt.

Vannak egyes pillanatok a nemzeti életben, hol annak egész jelleme kitűnik: ilyen volt a jelen gyűlés. Nem volt egy ezen férfiak közül, ki a veszélyt nem látná, ki ne tudná, hogy a forradalom kiütése óta a nemzet sorsa sohasem állt ily végleteken, sohasem jutott ily válságos kockavetésre jövője felett.

És mégis annyiak közül, kiknek egy része sem erélyével, sem hadi és polgári bátorságával Rákóczinak nem birt, egyetlen sem találkozott, ki a nemzet becsületét kockázató véleményt nyilvánítaná.¹⁷⁷ Mindnyájan szavazategységgel és szenvedélyesség nélkül kinyilatkoztatták, hogy lelkiismeretesen a nemzet egyetlen követelésétől sem állhatnak el, s hogy illőbb ily dicső nemzet történeti jelleméhez s nagylelkűségéhez a csatatéren elveszni dicsőséggel, mint esküt szegni s az igába beleegyezni.

Rákóczit e végzés minden szomorú előérzetei mellett felmagasztalta. Magyar volt, ki csodálná őt! Nincs könnyebb, mint azon bölcsesség, melylyel bőrünket megóvjuk; ez a futás eszélye, a gyávaság higgadtsága, az erő s jellemtisztaság bölcsésége, a következetesség s vádtalanság, s ha nem vezet mindig biztos révbe, a nemzeti erény magasb eredetét tanúsítja, mert feljebb visz az erkölcsiség fokozatain.

Mintán a tanács ily megtagadással nyilatkozott, egy más fontos kérdés jött szőnyegre. Mit kellessék azon más, hihetőbb s valószínűbb esetre tenni, ha a békealkudozás újra, mint oly sokszor, a császár hatalmasainak szűkkeblőségén megtörik?

Rákóczi nem titkolta azon ígéreteket, melyeket neki Dolgorucki tett; de egyszersmind azt sem, minő egészen

más és jobb eredményt remél, ha magával Péter czárral szólhat, ki Lengyelországba váratik.

— Nyilatkozzanak kegyelmetek — folytatá Rákóczi — mi jobb, ha a hadszünet végét érvén, a munkácsi várba zárkózom s a hazában maradok, vagy ha magam átme-
gyek Lengyelországba s a czárral személyesen végzek?

Mindnyájan abban egyeztek meg, hogy ily fontos ügyben sokkal jobb s biztosabb, ha Rákóczi maga beszél a czárral, mintha a munkácsi várba vonul, hol rendes ostrom esetére el leend zárva a többi seregektől.¹⁷⁸

Végre a tanácsosok kinyilatkoztatták, hogy mikor a dolog annyira jut, hogy a béke czikkjeire kerül a sor, ezek fölött csak a szövetség összes gyűlése s az egész tanács határozhatnak.

Miután Rákóczi a két fontos kérdésen túl volt s a gyűlés eloszlott, az erdélyieket gyűjtötte maga körül. Nem titkolta előttük, hogy a császárnak fő s változhatlan békeföltétele az: hogy ő az erdélyi fejedelemségről lemondjon. Előadta nekik azt, miről őt Pálffy biztosította, hogy tudniillik a császár Erdélynek minden törvényeit s kiváltságait épen akarja megfartani.

— Annyit mondtam el kegyelmeteknek — szólt Rákóczi tovább — mennyit nekem Pálffy becsületszavára erősített. Átlátják tehát, hogy a béke helyreállítására Erdélyben, mint Magyarorszáiban, mellőzhetlen föltétel az erdélyi fejedelemségről lemondásom! Én ez áldozatra kész vagyok s visszaadom az országnak ünnepies oklevelét, ha kegyelmetek is feloldanak eskümtől: a fejedelemségről soha a karok és rendek beleegyezése nélkül le nem mondhatni.

Többen szóltak az erdélyiek közül, kik Rákóczit imádták. Mondták, mikép ők nem érzik magukat feljogosítva arra, hogy ily eldöntő ügy felett határozzanak, s mivel a választás országul s közegyezséggel történt, Rákóczit csak az ország öszszesége törvényes gyűlésben oldhatja fel esküjétől.

Mindnyájan egy szívvel egy lélekkel erősítették, hogy soha

el nem hagyják s készek őt tűzönvizen át kísérni, hová őket vezetni akarja.¹⁷⁹

Rákóczi elintéztén így mindazt, mit a körülmények kényszerűsége parancsúl tűzött ki, Károlynak írt s a hadsereg főparancsnokságát neki adta át, kivéven a munkácsi várát, hol Vay Ádám, Rákóczi egyik leghívebb embere s barátja, parancsolt, míg a városban Rákóczi palotásai végezték az őrizetet.

De mivel Vay Ádám Bécsujhelyen vele együtt egykor fogva volt s onnan csak igen terhes föltételek alatt bocsájtatott szabadon, Rákóczi nem akarta kockáztatni, hogy Munkács vesztével e nemes és tiszta jellemű férfiú német kézre kerüljön, azért a várparancsnokságot Senyeinek adta át, kiről történetünk előbbi részeiben volt említés.

Rákóczi nehéz szívvel indult Lengyelországba, pár nap elég lőn a készülétekre.

A magyar szövetség ügye tehát Károlyi Sándor kezében volt ideiglenesen és föltételesen, mert Rákóczi mielőbb vissza akart térni. De Károlyi a megbízatást másképp értette s leemelte nemsokára álczáját.

Meg akarván egyébiránt az ildomokat óvni, eljárta mind abban, mivel őt Rákóczi megbízta, s fölkereste a herceget személyesen Stryben, Lengyelhonban, hol az be akarta várni az első alkudozások eredményét. Károlyi magával hozta Pálffynak föltételeit, ki a császártól újabb teljes felhatalmazást nyert s mindenkép sürgette a szövetség elhatározását.¹⁸⁰

Világos, hogy Károlyi e hajlamban a békekötésre tökéletesen osztozott Pálffyval, mi természetesen azon uraknak, kik Rákóczival voltak, fölingerelte gyanúját. Ezek közt főleg Forgách Simon és Eszterházy Antal, Károlynak ellenségei s vetélytársai mindenkép azon voltak, hogy őt Rákóczi elfogassa.¹⁸¹

Oly kevés kilátás volt a harcz előnyös folytathatására, ha a czár megtagadja a segélyt, mikép Rákóczi ez okon

is, de azért is, mivel eddig Károlyi nem adott okot gyanúra s csak Rákóczi parancsát teljesítette, nem hajlott a tanácsra, s Károlyi újabb utasításokkal visszatért.

Rákóczi Stryből gyűlést hirdetett *Husztra*, ígervén a szövetség rendleinek, hogy ott maga személyesen fog megjelenni s mindenben teljesítendi a nemzet végzéseit.

* * *

Károlyi Sándor visszatérvén, haladék nélkül Pálffyhoz sietett. A két férfiú értette egymást: egyik sem akarta a huszti gyűlést s Rákóczi beavatkozását elvárni; azért Károlyi Rákóczinak mellőzésével s annak parancsa ellen, önféjüleg s a határnap előtt Husztról Nagy-Károlyba tette a szövetség gyűlését. Egy követséget indítván színlég Rákóczihoz, mely tudtára adta: mikép a szövetség együtt van s őt meg hívja maga közé, hogy a békepontokat aláírása által megerősítse, *melyek már elfogadva vannak.*¹⁸²

Rákóczit semmi sem lephette meg inkább, mint Károlyinak ezen önféjüése s azoknak vakmerősége, kik magukat Károlyban a szövetség karainak s rendleinek merték nevezni, holott az egész gyűlésben Károlyin kívül egyetlen tanácsos nem volt jelen s a megyék követei is hiányoztak.

A NAP LEÁLDOZIK.

I.

Rákóczi fel volt indulva Károlyi ellen s a követséget szigorú arczczal s feddő szavakkal fogadta, kijelentvén, hogy két mérföldnyire az ellenség táborától országgyűlést tartani nem kevesebb mint árulás. Ő tehát a minő készséggel megjelenne Huszton, annyira kötelesnek tartja magát saját becsülete s a haza szent ügye iránt — *NagyKárolyban* — a már bevégzett törvényellenes tanácskozások után, aláírásával bele nem egyezni abba, mit Károlyi s az ott egybesereglettek a haza kárára tettek.

Rákóczi egy nyilatkozványt írt s azt átadta a követ-ségnek válaszul.

Ebben különösen kiemelte Károlyi önfejjőségét ki nemcsak az országgyűlést merte Husztról Nagy-Károlyba, saját jószágára átteni, hanem eszköz volt abban is, hogy oly végzés keletkezzék, melyben Rákóczi, mint a szövetség feje s Magyarország választott fejedelme, be nem folyt s bele nem egyezett.¹⁸³

E nyilatkozvány heves erélylyel volt írva s képes föl-rázni az egybegyűltek kedélyét: két hónappal ezelőtt ily oklevél Károlyi életébe kerülende,¹⁸⁴ de most minden megváltozott, minden alá volt ásva s Rákóczi izenete mellöz-tetett.

1711 ápril 30-ikán, a *majtényi mezőn*, Nagy-Majtény és Szatmár közt, Pálffy János számos lovassággal megjelent s seregét csatarendbe állította. Károlyi Sándor 15.000

emberrel már a helyszínén volt 149 zászlóval és egész hadi ékben.

Mind a két vezér fényes kísérettel jött, mint valami ünnepélyre.

A seregek közti nyílt téren Locher Károly, József császár megbizottja, még egyszer felolvasta a békeoklevelet, mely a szövetség főnökeitől ünnepien elfogadtatott.

Ezt követte a hódolati eskü, melyet a vezérek, tisztek s az egész hadsereg letett. Mi meglevén, a zászlókat a földre eresztették; fegyverek, dobok s egyéb hadi eszközök egy csomóba hordattak s Pálffy Jánosnak átadattak.¹⁸⁵

A magyar sereg nagy része nehéz szívvvel engedelmeskedett, nyíltan árulásnak nevezvén, a mi történt.

A benyomás, melyet e fegyverletétel az országban előidézett — leírhatlan. Míg a bátrak, kikben egy sugára a reménynek fennmaradott, az ügy ezen kifejlése által levertve lőnek, addig azok, kik a mindenároni békét és csendet óhajtották, az egyházakba sereglettek s messze szét az országban, a még füstölgő romok közt hangzott: *Téged Isten dicsérünk!*

* * *

A béke, melyet Károlyi Sándor kötött, nem volt föltétlen, sőt számos előnyökkel kínálkozott: s ha megtartották volna azok, kikkel kötöttet, Károlyi Sándoron nem borongana az árulási gyanú. Talán e vitéz férfiú, ki annyi buzgóságot mutatott a véres csatákban, jót akart s a végmenedéknek hitte, a mit tett: *azért ne törjünk pálczázt fölötte; rosszabb fegyverletételt is láttunk!*

A szegény országon valami nyomasztó súly hevert, s az első kábultság rohama elmulván, a legvérmesebbek reményeikben, tünődve néztek a kétes jövő elé.

Rákóczi teljes bocsánatot nyert: a békeoklevél visszahelyezé őt méltóságába, czímeibe, minden birtokába; fel lőn hatalmazva roppant jövedelmét saját tetszése szerint, —

az országban vagy külföldön elkölteni. Mindezen előnyök-höz azon föltétel volt kötve, hogy három hét alatt személyesen vagy felhatalmazottja által, a békeoklevelet alá-irván, s a hűségesküt letévén, váraiba német őrizetet fogadjon be.

A többi mágnásoknak, nemeseknek s minden renden levőknek, kik a fölkelésben résztvettek, hasonlóul teljes bocsánat adatott; ezen kívül mind nekik maguknak, mind a halottak örököseinek, *visszaigértettek a jószágok*, ha már elkoboztatván, idegen kézre jutottak volna is, — mihelyt a hűségesküt letették.

A hadsereg engedelmet nyert széteszlani s honi tüze-lőihez visszatérni.

Az erdélyieknek *megigértettek*: hogy ezután a császár — felvevén az erdélyi fejedelmi czímet — az országot annak ősi törvényei s kiváltságai szerint kormányzandja.

* * *

Elkerülhetlen volt e kiválólag történeti regényünkben e békekötés rövid vázlatát adnunk, részleteire nézve a történelemre utalván.¹⁸⁶

Pünkösd keddjén, 1711 május 26-án Eleonora császárné a békeoklevelet saját aláírása által megerősítette, mint VI. Károlynak visszaérkezéseig a birodalom kormányzója.

Ez, és ilyen lön a vége a nyolcz évi Rákóczi-forradalomnak, melyhez annyi remény volt kötve s mely a hazának annyi drága vérébe, majd 90,000 ember életébe s kiszámítatlan kincsébe került.

Az áldásnak minő gyümölcseit termette meg a béke, — a történelem évlapjai feljegyezték.

* * *

Rákóczi e békekötésnek ünnepien ellenmondott, minden személyére vonatkozó előnyt visszautasított, s az aláírást szintűgy, mint a hódolati esküt, megtagadta.

A hű hadvezérek, tanácsosok s mindazok, kik némi jelentőséggel bírtak, követték Rákóczit Lengyelországba.

E kivonulásnak — a veszettnek hitt ügy után, semmi menekülési színe nem volt. Rákóczi gyakorlati tapintata s azon emberies gyöngédség, mely jelleméből megfejtethető, sohasem tűnt ki inkább, mint a szerencsétlenség napjaiban; soha, sem volt több s lelkiismeretes gondoskodás azok sorsára fordítva, kik az ügy mellett vívtak, és sohasem volt több rend, mint éppen visszavonulásuk és menekülésük közben.

* * *

Június elején Rákóczi Lengyelhonban a kukoviczai kastélyban mulatott. Kiséretében voltak Mikes István, Vay Ádám, Sibrik Miklós, Radalovics apát, Kajdacsi Ferencz, Kovács György s két francia tiszt táborkarából.¹⁸⁷

Hogy azon időben, mikor Károlyi Sándor Rákóczi beleegyezése nélkül Pálffyval végzett, nem enyészett volt még el minden remény a haza jövője felett, s ha nem több, legalább dicső béke kieszközölhetése nem látszott lehetetlennek, maga erősíti Rákóczi.

E remények okozták, hogy Kukoviczából még egyszer s utoljára irt Magyarországra, mely iratában nyilván vádolja Károlyit s mindazokat, kik a békekötésben résztvettek: hogy az ügyet elhamarkodták s a hazát végveszélybe döntötték.¹⁸⁸

* * *

Sohasem élt át nehezebb napokat Rákóczi, mint a kukoviczai kastélyban. Mint a növekedő veszély jellövései, jöttek a rossz hírek a hazából. Láta reményeinek szentegyházát — mint ártól aláásva — ingadozni: megszámlálta repedéseit, szemmel kísérte, miként dőlnek falai rendre össze s előtte állt a megmásolhatlan végzet!

Minden nap az óhajtások és számítások előfájának egy ágát törte le; kedélye olyan volt, mint a húr, mely un-

talán feszítettik, — ah! nem többé, hogy a szárnyas nyilra csapjon, hanem hogy megszakadjon!

A ki tudja, mennyire szerette nejét s gyermekeit, nem fogja bámulni, hogy ezeknek bizonytalan sorsa is növelte aggodalmait. — Nem tudta mind ez óráig nejének s gyermekeinek hollétét, min nem lehet csodálkoznunk, mert a hercegnőt szomorú, sok évi üldöztetés óvatosságra tanította, s természetes, hogy egyszer kivívott szabadságát nem merte többé a legcsekélyebb vigyázatlanság által kockáztatni s így mindenkép titkolta hollétét, kedvezőbb időre várván.

Rákóczi hallotta ugyan, mikép neje Carlsbadból menekülvén, Saxoniába sietett, remélvén, hogy az ott levő XII. Károly svéd királytól a legszivesebben fogadtatik; de reményében csalatkozott, mert az maga elé sem bocsájtotta őt. De ha a király, ki őt személyesen nem ismerte, ürügyet keresett irántai hidegségének mentségére: tábornokai más értelemben voltak, s nem győzvén eléggé magasztalni a hercegnőt, sűrűn tisztelkedtek nála.

Ezek tanácsára hagyta oda Saxoniát s átment Porosz-honba, a nélkül, hogy Rákóczinak meg tudta volna valaki mondani, ott van-e még vagy átjött Lengyelországba, hol legalább egy ideig több kényelem és biztosság kínálkozott számára: mert Rákóczinak ez időben nem csekély birtoka volt Lengyelországban. Miután a német kormány magyarhoni gazdag birtokait elkobozta, XIV. Lajos megvette számára a jarosláwi uradalom felét, hol kényelmes kastély is létezett. Ezenkívül Rákóczi Bercsényitől is megvette azon jószágokat, melyeket ez a lengyel királytól nyert.¹⁸⁹

De annyira igénybe vette őt az, a mi Magyarországon történt, hogy rá nem ért jelenben e birtokairól tudomást venni, melyekben számos barátai találtak menedéket s hova cselédei s lovai egy részét előre küldötte.

Folytonosan érkeztek a tudósítások. A majtényi mezőn történt fegyverletétel után a lengyel határ el volt a bukott

ügynek még mindig buzgó hivatól lepetve; egész emberövé borította a széleket, a határhelységek s egyes tanyák tömve voltak magyar családokkal. Oda siettek a hadseregből is azok, kik a hadi életet megkedvelvén, nem örömet váltak el azon szabadságtól, mely azt kíséré.

II.

Mindezek valami határozatlan kétes várakozásban lesték a történendőket: még mindig le nem bírván mondani egy szerencsés véletlen, vagy külbeavatkozás reményéről.

E várakozás, e lesése a jövő órának, nem volt egészen indokolatlan. Rákóczitól magától tudjuk, hogy éppen ez időben sikerült neki a francia királyt az orosz czárral egyezkedésre birni. Nem volt kevesebbről szó, mint egy kiszállásáról Vendôme herczegnek francia hadseregével a dalmáciai partokra.¹⁹⁰

Rákóczi egy Wojovič nevű horvátot küldött oda, hogy barátai s rokonai segedelmével oly állást vegyen, mely által Vendôme herczeg kiszállását elősegíthesse. Ennek sikerült is egy révet kézhez keríteni, miről Rákóczit azonnal tudósította, s int szintén: hogy Vendôme herczeghez készül, ki Olaszthonban vezényel, hogy öt gyors munkáságra szólítsa.

Rákóczi feszült várakozásban volt, s mikor azt hitte, hogy Vendôme már kiszállt Horvátországban, azon lesújtó hírt vette: mikép a francia herczeg alkalmasint a *sokat ígérő, de keveset teljesítő* francia király parancsára neki azt izente: hogy be nem mehet hadi hajókkal az adriai öbölbe, mivel a velencei köztársaságnak megígérte, hogy ezt sohasem teendi.¹⁹¹

Rákóczi gyakorlati ígérek következtében Péter czár föllépését is remélte; valóban semmi sem leende könnyebb, mint hogy a czár bevégezvén a háborút a svédekkel, a német hadsereget Bécsig űzze s ott a magyar igényeknek

s igazságos követeléseknek megfelelő békét mondjon a német kormány tollába.

A francia király valóban akart is egyezkedni Péter czárral s e czélból követet is indított Javorowba, hol akkor a czár mulatott.¹⁹³

Rákóczi mindezt Clermont utóbbi jelentéseiből tudván, közel vonult Javorowhoz s várta a francia küldött eljárásának eredményét.

E közben Dessaleurs marquis, francia követ, Stambulban a bécsi kormány által megnyeretvén, elhitette XIV. Lajossal, hogy a porta a svéd király előnyére hadat akar izenni az orosz czárnak. Ez változtatott a dolgon. A francia király, távol attól, mit a czár várt s mit előtte Rákóczi is a vett ígéreték után erősített, nem szövetséget ajánlott, hanem csak közbenjárást a törökökkel közlés elhárítására.

E fordulat Rákóczit furcsa színben tüntette elő a czár előtt, ki őt magához hivatta s szemére lobbantotta hamis állításait; de Rákóczinak nem volt nehéz az egész cselszövényt megfejteni. Mihelyt a czár átlátta, miként áll az ügy, elfogadta Rákóczinak azon ajánlatát, hogy egy követet küldjön Stambulba, ki sok pénz segedelmével — melyről a czár azonnal gondoskodand — a divánt megengesztelje.¹⁹³

E második számítás is meghiúsult, mert XII. Károly svéd királynak fényes győzedelmei a Pruthnál, hol Péter seregeit majdnem megsemmisítette, a czár elméjét egészen elvonták egyébtől, mint attól, hogy a kudarcot kamatostul visszafizesse.

Rákóczi a kijátszott remények sivatagán állt, mint óriási torony, mely egész város pusztulását túlélte.

Visszatért Kukoviczára, ott akarta bevárni Ráfael és Izekuczot, kiket szétküldött Lengyelországba, megtudni, ha neje s gyermekei nem jöttek-e át Poroszországból s nem rejtőznek-e valahol Lengyelhonban.

Tünődve, meghajolva, de nem megtörve ült egy szép

nyári estén szobájában, midőn közeledő dübörgés tevé őt figyelmessé, hogy a kastélynak újabb vendégei érkeznek.

Nemsokára néhány magyar s lengyel lovas vágatott a kapu elé s azokat egy könnyű kocsi követte.

Rákóczinak kedélye annyira nyomott volt, hogy ezen újabb szaporodása körözetének növelte inkább mint könnyítette aggodalmait; de menynyire s minő kellemesen lőn meglepetve, midőn ajtaja felnyilt s azon Magdaléna lépett be.

Rákóczi élénken emelkedett fel székéből s elébe sietvén, a nő kezét ragadta meg. Kegyed az Magdaléna! — kiáltott fel — minő váratlan öröm!

— Én vagyok — viszonzá a hölgy szíves hangon, de mely nem volt ment némi búskomolyságtól.

— Én vagyok, herczeg, s hála az égnek, hogy ennyi fájdalmas csapás, ennyi meghíúsult hit és remény után, mint szelidebb boldogságnak hirnöke jöhetek.

— Kegyed Amáliámtól jó! — mond Rákóczi élénken — úgy-e? Szóljon, vonásai nem csálnak, kegyed mindig örömet, mindig segélyt és vigaszt hoz!

— Egy kérdést herczeg, — mond Magdaléna, ki csak most tette le kalapját egy márványasztalra s közel a nyitott ablakhoz fogott Rákóczival helyet.

— Ura-e idejének, kell-e még itt lesnie az idők óramutatóját, vagy jöhet, hová én akarom vezetni?

— Mindennek vége! — szólt Rákóczi mély megindulással, — míg a gondviselés máskép nem intézkedik. Vártam itt, mint a reményt vesztett orvos az ütér végső lüktetéseig; halott előtt állok, az orvos távozhatik.

— Mehetünk tehát, ma, holnap, holnapután? — kérdé Magdaléna.

— Ez órában tehetnök, ha egyedül volnánk, de e hü embereket, kik érettem mindent koczkára tettek, nem hagyhatom el a nélkül, hogy sorsukról a lehetőségig gondoskodjam. Huszonnégy óra alatt minden rendben leend s most szóljon, herczegnő: fejtse meg e kedves, szerencsés talányt!

— Amália, György és József mentve vannak — mond Magdaléna.

— Hol? — szakítá őt félbe Rákóczi, kit a tudósítás, melyre várt, nem lepte meg ugyan, de ki égett tudni, hol találhatója kedveseit.

— Emlékszik-e herczeg — szólt Magdaléna átszellemült vonásokkal, melyek e pillanatban angyalhoz tevék hasonlóvá — azon régi, árokkal kerített kastélyra Lithvániában, melyben Bercsényi rejtőzött 1703 elején, hol vele kegyed is találkozott s mely jelenben saját birtoka?

— Igen, komor, szürke építmény — felelt Rákóczi — a Jagellók korából, vadászkastély egykor, ha nem csalatkozom; mióta sajátom, nem voltam ott: többeket embe-reim közül oda utasítottam, mint Jaroslawba is.

— Ott vannak mindnyájan a hű emberek, úgy szintén lovak, kocsik, szóval a mit megmenthettünk — folytatá Magdaléna. — Ott van Orbán deák, Bercsényi és ... de a főszemélyeket kell neveznem, ott vannak Amália, György, József. Mindnyájan épek, és számosan mások, kiket szerez-tünk s kik minket szeretnek.

— Köszönöm! oh köszönöm sorsom jó angyala, e kedves hírt, — mond Rákóczi hévvel: első jó napom, jó óráim ez, hetek, holdak óta! Megrövidítem a távot, mely elzár ennyi kedvesemtől, s mihelyt parancsimat kiadtam, siessünk, minden percz veszteség!

Miután Magdaléna kitérta jó híreit, más tárgyakra mentek át. A kedves nő mindent elbeszél: Rákóczinak, a mi Carlsbadban történt s mit eddig csak vázlatosan tudott. Végre oda tevé: hogy számos jó emberek tanácsára ő és Amália odahagyták Poroszont is, hová Saxoniából átmentek volt s így sikerült Lengyelországba jönniök. A Zamoiszkiai és többek unszolására nem mentek Jaroslawba, hanem cél-szerűbbnek vélték a távolabb eső régi lithvániái vadász-kastélyba vonulni s a lehetőségig titkolni jelenlétöket.

A közlések után a hon sorsáról, a külhoni összekötteté-

sekről s arról beszélgettek, mit kellessék még tenni, mennyi késő remény marad még fenn, s mikor s hová tanácsosabb Rákóczinak s családjának menekülni, hogy háborítlan maradjasson.

— És kegyed, Magdaléna? — ez volt Rákóczi utolsó kérdése.

— Nekem egy küldetésem, egy *missióm* van, *Ferencz!* — szólt ihletett hangon a hölgy, mellőzvéen ezúttal a czimezést, melyet magának törvényül tett — egy küldetésem *Ferencz!* ezt kell bevégeznem, azután meglátjuk!

Valami oly megrázó, oly búsan elszánt volt Magdaléna egyszerű szavaiban, mi mélyen s fájdalmasan hatott Rákóczira. Szerette volna tőle kérdezni: mi történik vele tovább, mit határozott, mi czélja van? Talán kérdezte is mindezt, de nem lehettek a feleletek kielégítők, mert Rákóczi férfias vonásain félreismerhetlen lön a fájdalom kifejezése, midőn késő este a nagyterembe lépett, hol reá és kíséretére az estebéd várt.

* * *

Egy héttel e kedves, előérzetes találkozás után, Rákóczi elébb Jaroslawba, onnan ama régi lithvániai várba ment.

Merjük-e megkísérteni, hogy a szép órát leírjuk, midőn Rákóczi imádott nejét s szép gyermekeit szívéhez szoríthatta, mikor annyi kedves, ismerős arcz, mint álom szebb napokból, üdvözölte őt; és az angyal dicsőült vonásait hideg irlapunkra vetni, ki Rákóczi előtt üdve kapuját felnyitotta? — — —
Lemondunk erről!

E korrajzunkban nagy és változatos képet gördítettünk le, — véghez közeledünk. Azok, kik minket vészen, üdvön át kísértek, velünk örültek és búsultak, kik haragunkban s engesztelődéseinkben résztvettek, úgy hiszszük, megbocsájtának, ha összevonjuk vitorláinkat s a befejezés elé sietünk.

Oly órákat mint a fölfedezett kincs ad, minőket a találkozás azok közt, kik egymást szeretik, vagy együtt küzdöttek

és türtek, — idéz elő, szavak csak hiányosan adják vissza; ezekre a képzelő tehetség, a részvét és rokonszenv lehellik — mint a festő a bevezetett képre — az utolsó símet és fényt.

Rákóczinak végzete volt, hogy míg az emberek tőle elragadták első szerelme tárgyát, addig a gondviselés szellemi uralkodásában, egykor óhajtott arájából nemtőt és őrangyalt teremtsen számára, ki mint az Isten jelenlétének óvó és intő szava, élte válságos óráiban megjelenjen.

Szép és megnyugtató emberi gyöngeségeink s hiányaink közepette a gondolat, hogy köztünk mégis egy angyal jár, rózsákat hintve a rögös útra, melyen — miért terül annyi gör, miért nő annyi tövis, megtudjuk egykor egy magasb fokozatú életben, mikor a talányok nagy könyvének kapcsai megoldatnak.

Ilyen angyal volt Magdaléna, angyal valóban, mert sohasem érzett több boldogságot, mint mikor sebekre írt, borúra derüt hozhatott.

Rákóczi nemcsak drága nejét, kedves gyermekeit, hű barátjait, a megtörhetlen Petróczit és Bercsényit szép, csüggedetlen nejével, de ott találta a derék Radsinszkit is, neje megmentőjét, s számos híveit, kik közt Apagyit és Clermontot, nejeikkel.

Ott volt az öreg Ráfaelné, számot vetvén az étellel s kibékülvén tékozló fiával, kit oly sokáig elvesztett szemei elől, de kit a szerencsétlenség s merész tettek tanfolyama kitisztított, mint láng az aranyat.

A vén Ursza — *Medve* ezredes úr jelenben becsületes nevén — Vaszil és Izekucz sem hiányoztak. De Brenkovics és Fenchel nem voltak jelen.

Őket Rákóczi jóval ezelőtt Juliához s a német tábor helyzetének s az ellenséges vezérek szándékának kipuhatólására küldötte volt s azóta semmit sem hallott rólok.

Ide gyültek mindezek, mint Rákóczi birtokába, különböző helyekről, egyik a másiktól utasítatva.

Ne csodáljuk, hogy összefolytak itt, mint az egyes v

lapok árvíz után, melyekből az egykori napnak hideg árnyképe sugárzott fel, s hogy álltak együtt megtört reményeik körül — — szemeikkel a még füstölgő vértanya felé fordulva, hol a szent harc a majtényi mezőn oly árván hangzott el.

* * *

Magdaléna három napig mulatott e népes falak közt, hová újabb-újabb menekültek jöttek, míg régiebbek távoztak, keresni a földkarajt, hová sátraikat felüthessék, hogy a számkivetés keserű kenyerét költsék el s ha az óra üt, sírjokat találják.

A harmadik nap reggelén Magdaléna úti öltönyben, halványan mint a hóvirág belépett azon szobába, hol Amália s Rákóczi őt a reggelivel várták. Vonásai nem voltak szomorúk, nem derültek, valami ünnepiesség és ihlet sugárzott azokból.

Rákóczit s nejét nemesak az úti öltöny, hanem főleg e jóslatos komolyság lepték meg.

— Talán sétalovaglást akarsz tenni? — kérde Amália bizonytalan hangon.

— Igen, kedves jó Amáliám, — felelt Magdaléna szelíden — hosszút, hosszút!

— Kisérni fogunk, — mond Amália, — úgy-e Ferencz? az idő szép, e mozgás jótévő leend.

— Reggelizzünk most — szolt Magdaléna — majd erről később.

Barátságos beszélgetések közt, de melyeknek búskomoly, czélzásteljes színezete volt, s melyekből a leélt napok emlékei mint egyes villámok vagy egyes virágok váltak ki, — eltelt egy szép s nem jelentéktelen óra.

Reggeli után Magdaléna felkelt üléséről, Amália s Rákóczi követték őt; mindhárman a tágas szoba közepén álltak.

Magdaléna egyszerre Amáliát karjai közé szorította s

hosszú benső ölelésben tartotta hű keblén. A két nő egyenlően el lőn fogódva, — szólni nem tudtak.

Amália előérezte, hogy valami szokatlan készül, valami nehéz óra ütött, nem mert kérdést kockáztatni.

Magdaléna kifejtekezvén Amália karjai közül, mindkét kezét nyujtotta Rákóczinak, azután erőt vevén magán, szelíden mondá :

— Isten veletek ti jók, ti nemesek! — emlékezzetek vissza, mikép nem egyszer mondtam, hogy nekem egy *küldetésem* van a gondviseléstől : e küldetésnek Amáliám — Ferencz ! itt végét értem. Együtt vagytok, veletek vannak szép s reményteljes gyermekeitek ; éljetez boldogul s ne feledjétek, hogy bárhová visznek lépteim, szívem s gondolataim veletek leendnek.

— El akarsz hagyni bennünket ? — kiáltott fel Amália.

— Nem ! — szólt Rákóczi bensőséggel — kegyed nem fog menni : a hely, hol egykor mi nyugalmat találunk, elég tágas leend, úgy hiszem, a legkedvesebbet megtartanunk, a mivel mindketten birunk.

— Úgy-e, te nem hagysz el bennünket ? — rebegette Amália, kinek szemeiben könnyek fénylettek.

— Elhagyni ! — mond Magdaléna — nem Amáliám, soha ! De mit neveznek az emberek elhagyni ? A hézagot egy ponttól a másíkg e földön, hol vándoréletünk lefoly. Olyan vagyok én, kedves jó emberek, mint a jerikórózsa, zárd évekig szelenczébe, mihelyt az üditő nedvhez közelíted, élte visszatér. — Ne kétkedjetez ! ha Isten úgy akarja, hogy életelemünk fölélédjen s az ige egykor megcsendüljön, mely vezetett, mint keleti királyok csillaga : — köztetez leendek. Most ne tartóztassatez : én tudom, mi készte, mi parancsol ; küldetésem végét érte. Isten veletez ! — ha elébb nem, ott — szólt a nyitott ablakon át a szép kék égre mutatván, — találkozándnak a jók és tiszták.

Magdaléna még egyszer ölelte meg Amáliát, még egyszer

szorította meg Rákóczi kezét, s a marasztó szavak, az ismételt kérések daczára, kisietett a szobából.

Amadil, Rózsa és Jerne a kastély tágas, nyitott erkélyébe gyűltek: az épület csarnoka tömve volt férfiakkal.

Elül a levezető hágcsók közelében egy lovász szép barna mént tartott kantárán.

Magdaléna szótlan sietett le, s a jövő perczben lován ült. Nem volt senki vele, kezével még egyszer intett Rákóczinak s Amáliának, még egyszer jártatá körül az egybegyűlteken bucsútekintetét s mint villám eltűnt a várból.

Rákóczi és Amália a kastély erkélyére siettek: látták Magdalénát a szép hosszú völgyön végig nyargalni: még egyszer megállt, fehér kendője lebegett, — hasonló a távozó hajó utolsó lobogójához, azután a léggel folyt össze a bájos kép, mint valami lenge tündér, álmak honából.

* * *

Kocsija, lovai, cselédei már hajnalban csendesen s észrevétlen eltűntek volt a kastélyból. Hova? senki sem tudta.

Országos Széchényi Könyvtár

BEFEJEZÉS.

Mintegy két héttel azelőtt, hogy a majtényi mezőn földre borultak azon zászlók, melyek oly vígan és dicsőn lobogtak egykor harczias seregek élén — távol onnan, Kassán, Heister Siegbert szállásán, másnemű jelenetet kell felidéznünk.

Mondva volt, hogy Rákóczi, mielőtt Lengyelországba menne, Brenkovicsot és Frenchelt elküldötte Julia hercegnő Aspermont grófnőhez, más megbízásokat is adván nekik.

A két merész embernek sikerült nemcsak Julia hercegnőnek átadni Rákóczi levelét, hanem I. Józsefnek annyira titkolt halálát is megtudni.

Bár mindketten kémi minéműségükben az első rendű német vezérektől ismertettek s maga Pálffy János Brenkovicsot használta levelezéseiben Károlyi Sándorral, a legnagyobb óvatosságot tartották szükségesnek, mert átlátták, minő nagy befolyással leend az akkor — véleményük szerint — még elhatározáshoz nem ért békealkudozásokra, ha a szövetségesek megtudják, hogy a trón megürült s az új király Spanyolhonban van.

A pestis még mindig dühöngött az országban, a közlekedést fölötte megnehezítette s a hírek gyors terjedését is akadályoztatta: ezért lehetett a fontos titkot jó ideig megóvni.

Mivel a mirigy félelméből mindenkit választás nélkül feltartóztattak, Brenkovicsnak és Fenchelnek is nagy elővigyázattal kellett visszatérniök s a lehetőségig kerülni minden érintkezést.

De óvatosságuk daczára, Szolnok táján egy német csapatra bukkantak, s bár Pálffynak és Heisternek is egy régibb útlevelét s bizonyítványát előmutatták, feltartóztaták, s a szolnoki őrség parancsnoka szoros őrizet alatt egyenesen Heisterhez küldötte őket, a nélkül azonban, hogy velük illetlenül bána. Brenkovics és Fenchel állíták és hitték, hogy Heister őket szabadon bocsátja.

Heister Kassán tartott szállást, s éppen a lovakat hozták elő, a közeli táborba készülvén szokása szerint, midőn Brenkovics és Fenchel szállása elé érkeztek.

Mihelyt a segéd bejelentette őket, Heister azonnal parancsolta, hogy szobájába vezessék a jötteket.

— Ah! — kiáltott fel, megpillantván a foglyokat, kegyed az, Brenkovics — — és fogva, mit jelentsen ez?

— Magam sem tudom, nagyságos uram, — felelt Brenkovics. Szolnok táján csiptek el, éppen midőn tábornagy Pálffy grófhhoz siettünk.

Heister öröme félreismerhetlen volt. Brenkovicsot nem egyszer használta s Fencheltől is vett párszor tudósításokat.

Nem szükség ismételnünk, a mit e vakmerő emberek jellemzésében, eljárási módjukról már mondottunk s újabb indokolásra terjeszkednünk.

— Nagy méltatlanság ily hű s derék ügyvivőket feltartóztatni! — szólt a tábornok; azután segédjéhez fordulván, annak oly hangon súgott valamit, hogy azt sem Brenkovics, sem Fenchel meg nem érthették. A segéd meghajtván magát, azonnal távozott.

— Magunkban vagyunk, — folytatá Heister: — nos mi újat hoztatok jó emberek?

— Ugy hiszem — felelt Brenkovics, — a magyar táborban, míg oda érünk, tökéletes feloszlás leend. Most minden attól függ, tábornok úr, a császár ő felsége halálát a legnagyobb titokban tartani.

— A császár halálát! — kiáltott fel a tábornok, ki a fontos

eseményt még nem tudta s kinek vonásaiból látszott, meny-nyire meg van ütközve.

— Igen, tábornok, ő felsége ily fiatalon, 33 éves korában meghalt, lehetlen volt őt megmenteni, s Eleonora császárné vette kezébe a kormányt: átláthatja tehát nagyságod, minő fontos, hogy e gyászeset mielőbb Pálffy grófnak tudomására jusson.

Miután Heister első megütközéséből magához tért s Brenkovicstól magától minden részleteket megtudott, egyszerre felkiáltott:

— S ily embert a szolnoki őrizet parancsnoka fel mert tartóztatni! ki hűséges szolgálataiért a legmagasb jutalomra érdemes.

— Én semmit sem teszek jutalomért, tábornok úr, — mond Brenkovics, míg Fenchel mogorván hallgatott, szokása szerint akkorra gazdálkodván meg a szavakat, ha kérdeztetik.

Ha Brenkovicsot mostani feltartóztatása nem teendő elfogulttá, talán az éles eszű ember figyelmét ki nem kerülheté azon szokatlan valami Heister arcának kifejezésében, mi az elfogatás derült módja által sem lőn tökéletesen leplezve. De Brenkovics lábai alatt égett a föld, senki a német tábornokokat nem gyűlölte oly szenvedélyesen, mint ő, s a perczeket számlálta, míg Rákóczival találkozhatik, kiről tudta ugyan, hogy Lengyelországba készül, de nem, hogy már ott van. A szövetség titkos gépezetébe annyira beavatott ember átlátta, minő fordulatot okozhat a császár halálának híre.

— Tehát kegyednek, Brenkovics uram, — folytató Heister rövid szünet után — sietve kell fontos híreivel Rákóczihoz — — akarám mondani Pálffy tábornagyhoz menni? — s kegyed semmit sem tesz jutalomért, hanem évek óta csupa hűségből ő felségök Leopold és József császárok iránt, — Tökölyi és Rákóczi táborában tartózkodott s előnyünkre működött? Dicső önfeláldozás! Ily rend-

kívüli szolgálatokért mindaz, a mi általam s tudtomra többi vezértársaim által is fizettetett — potomság! — Kegyedre magasabb jutalom vár! — Heister igen jelentékeny mozdu-
latot tön kezével felfelé, melyből igazságtalanság lenne hű
czimboráját is kirekeszteni.

Már e beszéd eleje feltűnt Brenkovicsnak, s Fenchel is
azonnal tisztában volt magával, hogy mindketten el vannak
árulva, — Károlytól-e vagy a számos átszököttektől? nem
tudta.

— Hogyan értsem ezt, tábornok úr? — szólt Brenkovics
szigorú hangon — s vonásai fölgyúltak.

— Ugy, semmirekellő gazember! — kiáltott rá Heister
változtatott hangon s kitörő dühvel: hogy órátok ütött! —
mindig két kézre dolgoztatok, ti és többen, kik nem fog-
játok kikerülni az akasztófát. Evvel Heister az ajtóhoz
közeledett s még emelkedettebb hangon kiáltott: segéd úr
bejöhet!

E pillanatban Brenkovics és Fenchel egymásra néztek:
rövid, erélyes, jelentés teljes tekintet volt az, melyet cserél-
tek: olyan mint a bérceken emelkedő jeltűz, mint vész-
harang megkondulása. Megértették egymást. Azon perczen,
mikor az ajtó nyílt s azon át a segédtsízt több fegyverrel
rohant be, gyorsabban mint a gondolat — rövid pisztoly
volt a kémek kezében, melyeket egymás mellére szegeztek:

— Lőjj! — kiáltott Brenkovics.

A két pisztoly eldőrdült mint egyetlen lövés, s a kémek
halva heverték a földön.

Ez lőn vége a két rendkívüli férfiúnak: Brenkovics és
Fenchel nem voltak oly emberek, kiket fel lehetett volna
akasztani.

* * *

Magdaléna eltávozása után Rákóczi nem sokáig mulatott
Lengyelhonban; ő és neje Franciaországba mentek, hová
őket Bercsényi és Clermont nejeikkel s számosan mások

kisérték.¹⁹⁴ — Rákóczit a király kegyesen, de *mint elhasznált eszközt* fogadta, bár a királyi család többi tagjai sok és meleg rokonszenvet és részvétet tanusítottak iránta.¹⁹⁵

A király neki még a magyarországi hadviselés alkalmával 50,000 franknyi segélypénzt ígért volt havonkint. De a hadszerencse hanyatlása után e segély kimaradott annyira, hogy Rákóczi kénytelen volt seregei fizetésére ezüstjét beolvasztatni.¹⁹⁶ Mikor Franciaországba érkezett, számot vetett a király minisztereivel s 600,000 franknyi követelése mutatkozott. Ezen összeg tőkésítve lőn s ennek kamatját húzta. Ezen kívül élelmére a király 100,000 frank évdíjat, kísérete számára 40,000 frankot rendelt.¹⁹⁷ E 140,000 frankból Fleury miniszter, mihelyt a pénzügyet Franciaországban átvette, 80,000 frankot vont le.¹⁹⁸

A megmaradott évdíj egy *Brenner* nevű lelkésznek, kit Rákóczi a pénz kezelésével megbízott — ármányai s piszkos haszonlesése által úgy bebonyolítottatott, hogy midőn a család eljárás kisült, az egész 6000 frankra menő évi jövedelemre olvadt össze.¹⁹⁹

Brenner, kit a Bastilleba zártak gaz tetteért, maga metszette el torkát.²⁰⁰

Rákóczi hat évig mulatott Franciaországban *Sárosy* gróf név alatt.²⁰¹ 1717-ben a török háború kezdetével VI. Károly római császár ellen — Rákóczi, a szultán felszólítására Törökországba ment, hová őt Bercsényi és többen mások követték, kik ezen eseményhez függesztették reményeiket.

A háború bevégeztével s miután a béke megkötetett, a szultán Rákóczit — mint már többé nem használható ijesztőt — Bessarábiába, Rodostóra beletzte, hol egyébiránt mind róla, mind kíséretéről fejedelmi nagylelkűséggel gondoskodott.²⁰²

Bercsényi nejével együtt s a hű Radsinszki osztoztak sorsában.

Apagi, mint Rákóczi jaroslawi jószágfelügyelője, anyó-

sával az öreg Ráfaelnével és sógorával Lengyelhonban maradott s a haláltól került öreg Miriánnal szoros összeköttetésben és bensőségben élt, oly kevéssé mondván le magasztos eszméiről egy szebb s szabadabb jövő felett az emberiségre nézve, mint a minő keveset csökkent a befolyás, melyet Mirián a nép alsó rétegeire — ha kevés eredménnyel — gyakorlott. Miriánt senki sem zaklatta, — vagy talán kivételes helyzetében senki sem zaklathatta.

Clermont, Eszterházy Antal, egy Jankovics s még néhányan Franciaországban telepedtek le, Vay Ádám Hamburgban élt, Ursza, Izekucz és Vaszil Lengyelországból átmentek Erdélybe, hol a székely havasokon még nem csekély bajt okoztak a német csapatoknak, míg végre Izekuczot egy golyó érte, Ursza és Vaszil pedig elnehezdedvén, lemondottak a kalandor életről s eltűntek a nélkül, hogy valaki tudná hová.

* * *

Az első keserves csapás, mely Rákóczit Rodostón érte, Amália halála volt.

Ezen angyallal a derűtség csendes színezete, mely Rákóczinak csinos s jól elrendelt háztartásán előmlött — eltávozott. Bercsényiné nem vala képes kifogyhatlan életbátorságát s szíve jelleme erélyét megosztani másokkal — — és évek mulva — — miként azt egykor az ifjú Kálmán a pusztán látta, vagy álmolta, a szelíd hold a rodostói sirt kertben egyszerű kőre öntötte kisérteti fényét, melyen Bercsényiné akaratából csak az egyszerű, de annyi édes és keserű visszaemlékezésekkel gazdag név volt vésve: *Amadil*.²⁰³

Halála után Bercsényi visszatért Franciaországba egy fiával s két leányával, hol utódai hadi hivatalokat viseltek, s egyiknek ezek közül ezrede, a híres *Bercsényi-huszárok*, miként Eszterházy egyik utódjáé is, az *Eszterházy-huszárok* nagy becsben voltak.

1730 elején — még akkor Amadil élt — híre terjedt Rodosto vidékén, hogy a szultán beleegyezéséből, néhány nap előtt valami gazdag idegen úrhölgy megvett Rodostóhoz közel egy magányos, de tágas mezei lakot, melynek helyreállításán nagy gyorsasággal dolgoznak s hová naponkint érkeznek a bútorok Stambulból.

Senki sem látta még e hölgyet: — később midőn lakását elfoglalta, az egész vidék tele volt jótékonysága s szelid erkölce hírével. A kik látták, mondták róla, hogy mély gyászban jár, öltözete majdnem hasonló az apáczákéhoz, s hogy vonásai halványak, de előhaladott kora daczára szembetűnően tanusítják egykori nagy szépségét.

A már koros Rákóczi — miként? — nem tudta senki, megismerkedett e talányos, érdekes idegennel, kit a vidékben a fekete herczegnőnek neveztek: gyakran meglátogatta őt s órákat töltött nála; néha együtt lovagoltak ki vagy tettek hosszú sétákat, de ki volt e nő, honnan jött? — ez titok maradott örökre.

* * *

A kárpit még egy sajátos kép elől gördül fel, ez végjelenete a magasztos, de véres drámának, melyet átfutottunk.

Mi jelentésteljes az élet! — minő bonyolódottak utai! Tekintsünk magunk körül s éleszsűk fel képzelő tehetségünket! hol vagyunk?

Úgy rémlik, mintha e völgyet, e szakadásokat már láttuk volna egykor.

Igen, nem csatlakozunk, a cziblesi magas hegység ez, hol először találkoztunk Vaszillal, Brenkovicscsal s Urszával. Most nem hever hó e fűszeres zöld tanyán, nem fődi zúz a fákat, de mégis téliesen éles szellő lengedez.

Minden úgy van, mint egykor, csak szebb, regényesebb a kép. Ott az agg fatörzsök, ott a kis juh- s kecskefalka, a

szép fehér eb — — és amott botjára támaszkodva a juhász.

Ah — de a juhász vonásai nem a régié többé! Hol van ama fiatal, vágy és gondtalan ifjú arcz, a könnyű kebel s agy, mely semmit — *tyár nyimnyik* nem gondol?

Szép, erőteljes agg, kifordított bundával vállán, áll ott az egykor ifjú pakulár²⁰⁴ helyett. — Szakála megöszült s egész mellét lepi el, csak szemei ifjak még, s ha nem derülten, de elszántan néznek maguk elé. E vonásokban nem gondolatüres kábaság többé a kifejezés: valami érettség s elmeél tűnik ki azokból, miket e zöld öreg aligha e szűk szakadások, e meredező bérczek közt s juhai, kecskéi társaságában gyűjtött.

Minden a régi — mondtuk: — igen, a régi minden, csak egy kis halmot látunk közel az agg juhászhoz egyszerű keresztel, — mely e vidék vad és télies diszítményéből hiányzott akkor, midőn azt először láttuk.

Kit föld e sír? — ki lehet amaz agg juhász?

Csitt! ajkai rebegnek — — halljuk — most szól, mintha a sírba beszélne le:

— Igazad volt — öreg — öreg Ursza, — olyan a világ, mint álom, mikor fölébredünk, ott találjuk magunkat, honnan kiindultunk. — Oh! hogy most se tudnék gondolkozni, mint egykor, mikor csábító beszéded kicsalt gondtalan semmiségemből! — Látom, mint fényes menetet elvonulni előttem az életet — mindent megkisértettem, sokat láttam, és tanultam, — boldogabb vagyok-e most, mint egykor. Az öreg ember rázta fejét, mint a ki nemmel felel saját kérdésére.

Egyszerre kebeléhez kapott: szigorú arczán kedvetlen meglepetés tűnt fel s kettészakadt lánczot húzott ki durva, de tiszta inge alól. Aranyláncz volt ez, melyet neki egykor Rákóczi ajándékozott s melyen emlékpénz függött a herezeg arczképevel. Mint becses talizmánt őrizte ezt Vaszil — mert ő volt — mindig keblén hordván.

— Különös! — kiáltott fel: évek óta viselem ezen erős lánczot, mindenemet, mit megmentettem — s most e pillanatban szakadt ketté.

* * *

1735. ápril 8-ikán azon perczen, mikor Vaszil keblén az arany emlékláncz kettépattant, halt meg Rákóczi Ferencz Rodostón, hatvan éves korában.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

JEGYZETEK.

1. Ismeretes a francia arisztokrata családok azon szokása, hogy czímeikbe minden majort és malmot leirtak, úgy hogy némely család czíme vetekedett bármelyik uralkodóével hosszaságban, ha nem tartalomban; ez az, mire Amadil tréfás felszólításában czéloz.

Egyébiránt Clermont — *Fiervilleről* — Rákóczi maga is tesz említést.

Megérkezett Miskolczra néhány francia tiszt és mérnök kíséretében — a francia királytól küldetve egy *Fierville* nevű nemes, hitlevelekkel, hogy mint ügyvivő mellettem maradjon.

Mémoires du Prince Rákóczi. 48. lap.

2. Rákóczi maga s Fessler több helyen méltányosan emlékeznek Klökelsberg vitézségéről és jelleméről.

Klökelsberg tábornok — — — e tiszt Dietrich nevű közemberből vitézsége által emelkedett e hivatalra s bátorságra. — —

Mémoires du Prince Rákóczi. 23. lap.

3. Lásd 131. jegyzetet.

4. Rákóczi az első 4 taraczkot Kállón nyerte, miként később látandjuk.

Lásd:

Mémoires du Prince Rákóczi. 23. lap.

5. E körülmény e kötetben másutt is elő jő.

6. 7. 8. E közben Ilosvay a huszti őrizetet, mely régóta nem vévén bérét, hűségtelenségre bírta, Eider bárót, a vár parancsnokát megölte, s feladván Husztot, szolgálatot vön Rákóczi zászlói alatt.

Fessler: Geschichte der Ungern.

IX. köt. 505. lap.

9. — Kálló alá szálltam, homok-halmoktól födetve — — — stb.

Mémoires du Prince Rákóczi. 13. lap.

10. A diószegi sereg oly dühvel támadta meg az erősség kapuját, mikép azt állíthatta, hogy fejszékkel beveri azt — stb.

Mémoires du Prince Rákóczi. 24. lap.

11. — Égő nyilakhoz folyamodtam — — jutalmat ígervén tehát a lengyeleknek és oláhoknak — voltak, kik ajánlkoztak stb.

Mémoires du Prince Rákóczi. 23. lap

12. 13. 14. 15. Kálló bevétele következéseivel olvasható:

Mémoires du Prince Rákóczi. 33. lap.

16. Utaljuk bátran az olvasót az igazság bebizonyítására — mind azokra, kik Rákóczi mellett vagy ellene írtak.

17. A történelem valami oly szent és sérthetlen, mikép azt meghamisítani lelkiismeretbe járó dolog. A történelem tanulságok könyve az utókor okulására: azért történelmi regényben tilos azt kiforgatni valóságából. — Ez oka, hogy minden regényemben a történelmi részt sohasem ferdítettem el. Arra nézve is, mi e regényemben eleitől végig mondatik — bátran hivatkozhatom a történelemre magára, s arra, a mi mindenki kezében forog, t. i. azon írókra, kik legtöbb hitellel bírnak. Ki tehát abban, mire e jegyzet vonatkozik — s a mi még e regényben a valóságot képviseli, nagyítást vagy elferdítést sejt, azt szívesen kérem Fessler IX. kötetét bármi futólag átlapozni különösen a mi I. Leopold uralkodásáról mondatik — átfutni, s meg leend győződve, mikép kötelességem szerint enyhíteni igyekeztem sokat — s nem túlzottam s nagyítottam semmit.

Rövid de biztos tanuságául a mondottaknak szolgáljon: —

Fessler: Geschichte der Ungern.

IX. kötet 566—567. lap.

18. Lásd:

Fessler: Geschichte der Ungern.

IX. köt. 566. lap.

19. Lásd 1-ső kötet 17. jegyzetét.

20. — — — Nejét (Rákóczinét), kit eddig Bécsben illendő fogásban tartottak — — stb.

Fessler: Geschichte der Ungern.

IX. köt. 591. lap.

21. 22. Osztrák alkorklátnok, Kaunitz Domonkos András. — — —

Most már nem titkolhatták egészen a bécsi hatalmasok kegyes urok előtt uralkodásának hanyatlását Magyarországon.

Fessler: Geschichte der Ungern.

IX. köt. 547. és 517. lap.

23. Udvarszerű — Apportement — fähig értelemben jó itt elő.

24. Lásd:

Fessler: Geschichte der Ungern.
IX. köt. 185—186. lap.

25. Az sátán peniglen, minden éjszakán háborgatja vala nyavalást (Caraffát), mert processióval mentenek el ágya előtt azok a főurak, kiket az eperjesi tragoediában négy felé vágatott és felnyársoltatott: szörnyüségesképen átkozódván, és fejeiket kezekben hordozván. Kéri: Eperjesi tragoedia: K. J.

26. 27. 28. 29. Lásd: *Fessler: Geschichte der Ungern.* IX. köt. 591. 592. 593. 594. stb. 1.

30. Lásd 1. jegyzetet.

31. Nem régen a francia lapok ily látványos éji nyugtalanításáról valakinek hosszasan tudósították az olvasó közönséget. Cauchemar néven nevezték: ebbe is a tisztelendő urak bele akartak elegyedni — de az orvos pár szelencze hatalmas labdaccsal segített a dolgon, s az inkább tréfás, mint haragos ördögöket nyom nélkül eltávolította.

32. Rákóczi egész hadviselése elején öltözetten feküdt igen szűk sátrában, vagy szabad ég alatt: saját erősítése szerint emléklapjaiban.

33. Megengedtem az őrizetnek, hogy Pestre menjen. — —
Mémoires du Prince Rákóczi. 34. lap.

34. A várakat körülvenni s tovább haladni a sereg nagyjával «Rákóczi találmánya»: Napoleon e rendszernek köszönhette győzelmei csudás hirtelenségét.

35. Lásd: II. kötet 90. jegyzetét.

31. 37. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi.* 56. lap.

38. Lásd: II. kötet *Rákóczi* című czikkben.

39. 40. 41. 42. 43. 44. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi.* 31. és 32. lap.

45. 46. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi* 31. és 32. lap *Fessler: Geschichte der Ungern.* IX. köt. 525 lap.

47. Hogy Rákóczi sokáig hajlandó volt kibékülésre, mind azon

hiteles oklevelek tanusítják, melyeket azok — kik honunk történelmeit nem ismerve, ezen állításon kételkedhetnének, egész kiterjedésükben megtalálhatnak.

Histoire des Révolutions de Hongrie. VI. k.
174. laptól kezdve, végig.

48. E vár (Tokaj), mely ősi birtokom volt — — s melyet később lerontattam.

Mémoires du Prince Rákóczi. 34. lap.

49. De a háborút saját hazám szabadságaért kezdvén s annak minden rendeit oly mozgásban és forrásban látván, illetlennek s össze nem férőnek véltem becsületemmel, felhagyni hazám érdekeivel — egy idegen (a lengyel) koronáért.

Mémoires du Prince Rákóczi. 32. lap.

Becsületére válik a fiatal, ész és erőteljes, 27 éves férfiúnak (Rákóczinak), hogy ő, legalább saját nézetei szerint, csak Istenért, honáért s a szabadságért vívott jogtalan hatalmaskodók ellen.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt.
522. 532. lap.

50. — — Leopold császár oly végre jutott, hogy félni kezdett, mikép a bajor választó fejedelemmel szövetkezve, a fővárost (Bécs) fogjuk ostromolni. Azért kényszerülvén békés intézkedések felé hajolni, óhajtotta, hogy Hamet Bruinieux hollandi követ Beresényi Miklósnak írjon — — s békealkudozások iránt nyilatkozzék stb.

Mémoires du Prince Rákóczi. 46. lap.

51. Erről tanúskodik minden történetíró s maga Rákóczi, kinek dicsekvés nem volt jellemében, saját emléklapjaiban.

Mémoires du Prince Rákóczi. 17—117. lap.

52. 1700. egy nap tüzetett ki Bécsben, melyre bizonyos számú praelatusokat, mágnásokat s megyei küldötteket hívtak össze. — — Itt értésükre adatott a császár azon szándéka, hogy Magyarországra is alkalmazni akarja a többi osztrák örökös tartományok kormányrendszerét stb. — — Ezen nyilatkozatok ijesztők valának, de egy magyar keblet sem törtek meg s a nemzetnek örök emlékében maradtak: — — mint villámtól lesújtva ültek — — az urak szótlan. — — Széchenyi, a kalocsai érsek, szakasztotta félbe a merev hallgatást — — s néhány napi időt kért gondolkozásra.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt.
478—481. lap.

53. Beresényi többször beszélt nekem a praelatus szép tulajdonairól s minő buzgón óhajtja a haza szabadságát (Széchenyi Pál).
Mémoires du Prince Rákóczi. 49. lap.

54. Nehély — dépit — értelemben használtatik.

55. Valóban csak nagylelkű önfeláldozási készsége (Rákóczinak) volt képes neki erőt adni, hogy alkalmatlan körözetéről le ne mondjon, mely rablásra vágyó, vad, fegy- és rendnélküli seregek-ből s tudatlan, ügyetlen, dobzódó vezérekből — — — stb. állt.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt.
523. lap.

Ez lőn számos rágalom kútforrása, mert sokan azt hitték, hogy a gróf (Beresényi) hasonló méltóságot és hatalmat igényel velem, bár sohasem volt okom tisztelethiány s engedetlenség miatt panaszkodni.
Mémoires du Prince Rákóczi. 41. lap.

56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi.* 45. és 46. lap.

63. Széchenyi Pálnak minden levelei tanúskodnak magyar érzelme mellett jezsuita szelleméről s egyoldalúságáról. Lásd e részben: *Histoire des Révolutions de Hongrie* a IV. könyvben közlött levelezéseit, 182. és következő lapokon.

64. Bár én helybenhagytam (Beresényinek) tettét, mégis nagy gyanú alá jött hűsége az előkelőbbek előtt körözetemben.
Mémoires du Prince Rákóczi. 46. lap.

65. Kraitz tábornok megverettetése után a dunamelléki rácok követeket küldöttek Károlyihoz tudtomon kívül s hódoltak neki; evvel hazatértek egész bizodalommal Károlyi adott szavában: de seregeim semmit sem tudván ezen egyezkedésről, megtámadták őket. A rácok felingerülve e szószegésen, oly szoroson csatlakoztak az ellenséges párttal, hogy többé lehetetlen volt őket attól elválasztani.
Mémoires du Prince Rákóczi. 47. lap.

66. Minden sikerült Károlyinak. Tökölyi tisztei, kiket szerfölött vitéz férfiaknak tartott, s a tiszántúli nemes urak körözetében éltették őt tanácsaikkal stb.

Mémoires du Prince Rákóczi. 48. lap.

67. Lásd a többi közt: *Mémoires du Prince Rákóczi* 50. lap.

68. Lásd felebb: 40. jegyzet és *Mémoires du Prince Rákóczi.* 52. lap.

69. 70. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 50. lap.

71. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 52. lap.

72. Villanyhirde, villanytávirda, electricai telegraph, míg jobbat gondolunk.

73. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 57. lap.

74. Cserei Mihály, tényekre nézve igen hiteles, de rokon- és ellenszenveiben magával meghasonlott író, a jeles és nagy tekintélyű Radvánszkirol ily udvariasan nyilatkozik: Egy hitvány Radovánczki nevű tótot küldte le Erdélybe (Rákóczi) — vagy lopott Száva vagy nem, de tizannyit lopott Radvánszki és fölötte meggazdagodván, úgy méne ki Erdélyből.

Cserei Mihály: Kézirat. 294. l.

Cserei nem kedvelte a magyarországiakat s igen mulattató kézirata 293. lapján a Philippica, melyet ellenök tart.

75. — Radvánszkit, kinek atyját Tökölyivel szövetségéért az úsztrákok kivégeztették.

Mémoires du Prince Rákóczi. 58. lap.

76. Bonaç Marquis Fierville, igen becsületes s az egész nemzet-től szeretett lovagot, küldötte hozzám.

Mémoires du Prince Rákóczi. 70. lap.

77. — Ildény — Sitte s étiquette értelemben jó itt elő.

78. Üledés — üledék, Ablagerung, Bodensatz.

79. Azon babona, hogy vannak sebezhetlen emberek, mint például német szólásként *kugelfreie Leute*, mindenütt el van a köz-nép közt terjedve.

80. Plájás, oláh pandur az erdélyi határszéli megyékben — genus — zshivány.

81. A többi említett — (erdélyi) urak kísérték s mint vendégek, tisztességesen elláttattak udvaromban.

Mémoires du Prince Rákóczi. 57. lap.

82. A praelatus hadszünetet kért, melyet én megtagadtam.

83. Lásd mind a két számot: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 53. lap.

84. Gorbély — göreb — retorta értelemben.

85. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 56. lap.

86. Fierville Clermont gyakran használtatott küldöttségekre Franciaországba, Rákóczi emléklapjai szerint.

87. Szerdás — egyértelmű tarisznyával, tájszó.

88. A pompa és külfény ezen urak (Bercsényinek) szokásai közé tartozott s még inkább kedvelte azt neje. Ezen előkelő hölgy egyből származott a legrégebb családok közül (a Petrócziak) az országban s nem feledte a magas helyzetet, melyben két első férjével, Erdődy gróf horvátországi bánnal és Draskovics gróf országbíróval élt.

Mémoires du Prince Rákóczi. 61. lap.

89. Lásd e regény II. köt. 294. l.

90. Ezen állítás bebizonyítására legalább 200 jegyzetet kellett volna kiírunk, azért legyen elég erre nézve az osztrák uralkodásról írt minden történelmi könyvre, még a jezsuita Wagnerre is, utalnunk.

91. Más oldalról Szirmay és Okolicsányi bujtogatták a Tökölyi visszajöttét remélő lutheránusokat.

Mémoires du Prince Rákóczi. 83. lap.

— — addig Okolicsányi a Gyöngyösön nagy számmal összejött evangélikusokkal titkos összejöveteleket tartott, melyekben értésükre adta, hogy a császár a svéd-, angol- és hollandiakkal szövetkező, igen jó akarattal van az evangélikusok iránt.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. köt.
531—532. lap.

92. Bizonyítja ezt Fessler. Világos, hogy Eszterházy Pál a magyar elégtelennek előnyös állását a császárral szemközt, nem ismerte, vagy azoknak fejéit, Rákóczit, Bercsényit és Károlyit könnyelmű s gondatlan renommistáknak tekintette.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet.
531. lap.

93. Hogy bizodalmatlanságát okolja, figyelmeztette (Rákóczi) az érseket (Széchenyi Pált), hogy Heister éppen most, míg a békealku foly, az érseknek jószágait pusztítja, bár a császárnak hű alattvalója.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet
537. lap.

94. Lásd *Fessler*: *Geschichte der Ungern*. IX. köt. 544. lap.

95. Lásd *Neugeboren*: *Handbuch der Geschichte Siebenbürgens*. 299. l.

96. Lásd *Neugeboren*: *Handbuch der Geschichte Siebenbürgens*. 300. l.

97. A követ parancsot vett tudtára adni Rákóczinak XIV. Lajos azon nyilatkozatát, hogy pártjának veszedelmes törekedéseit a katolikusok ellen, továbbá nem pártolandja.

Fessler: *Geschichte der Ungern*. IX. kötet
552. lap.

98. A megyék küldöttei észrevették a veszedelmet, melybe őket Okolicsányi keverni akarta, azért küldöik szorosabban, mint valaha, csatlakoztak a herczeghez (Rákóczihoz).

Fessler: *Geschichte der Ungern*. IX. köt.
552—553. lap.

99. Lásd *Fessler*: *Geschichte der Ungern*. IX. köt. 558—559. l.

100. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 61. lap.

101. Ez annyit tenne, mint nem fegyverszünetet kérni, hanem hogy az előnyben levő rész a veszedelemben forgó előtt irgalomért könyörögjön; több mint 100 mérföldnyi területű elfoglalt földet önként visszaadjon, győztes fegyvereit a legyőzöttnek átadja s alázattal nyakába vegye a jármot, melyet le akart rázni.

Fessler: *Geschichte der Ungern*. IX. köt.
558. lap.

102. De a háború végével, Törökországban csak, vallá meg nekem (Forgách Simon), hogy József akaratából, ki akkor római király volt, jött át táboromba azon megbizással, hogy a nemzetet minden módon lebeszélje egy új királyválasztásról, hanem arra bírja, hogy atyját kérje meg, neki adni át még életében a magyar koronát.

Mémoires du Prince Rákóczi. 49. lap.

103. Lásd *Fessler*: *Geschichte der Ungern*. IX. köt. 556. lap.

104. Ugyanott 578. lap.

Rákóczi emléklapjaiban említetik, hogy Széchenyi Pál hitte, mikép ellene mérgezési kísérletek történtek az osztrák kormány részéről.

105. Mivel ezután csak úgy fogok megjelenni (Rákóczi a szécsényi gyűlésben), mint a magyar mágnások egyike, vagy még inkább úgy, mint buzgó honpolgár.

Mémoires du Prince Rákóczi. 83. lap.

106. Lásd 91. és 98. jegyzetet.

107. 108. 109. 110. 111. Lásd mindezekről: *Fessler: Geschichte der Ungern.* IX. köt. 580. 581. 582. és 583. lap. *Mémoires du Prince Rákóczi* 82. 83. 85. 86. 87. lap.

112. Lásd *Fessler: Geschichte der Ungern.* IX. köt. 583. lap. Gr. Majláth: Helene Zrinyi, az 1840 ki Irisben. 338. lap.

113. Lásd *Fessler: Geschichte der Ungern.* IX. köt. 584. lap.

114. 115. Lásd *Fessler: Geschichte der Ungern.* IX. köt. 588. 589. lap. *Mémoires du Prince Rákóczi.* 91. lap. *Neugeboren: Handbuch der Geschichte Siebenbürgens.* 301. lap.

116. Lásd *Neugeboren: Handbuch der Geschichte Siebenbürgens.* 304. l.

117. Lásd *Fessler: Geschichte der Ungern* IX. köt. 589. lap.

118. Rákóczi Ferencznének látogatása férjénél részletesen elő van adva. *Mémoires du Prince Rákóczi.* 99. lap.

119. Lásd 77. jegyzetet.

120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi.* 99—100. lap. *Fessler: Geschichte der Ungern.* IX. kötet 593—4. lap.

127. Lásd *Fessler: Geschichte der Ungern.* IX. köt. 593. lap.

128. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi* 102. lap.

129. Ez kitűnik a közbenjáró külhoni biztosok levelezéseiből s nyilatkozataiból; egyébiránt, mind *Rákóczi* mind *Fessler* erősítik.

130. *Fessler: Geschichte der Ungern.* IX. kötet. 599—600. l.

131. 132. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi.* 111. 112. lap. Oly történelmileg híven tartottuk e részleteket, hogy kivonatot adnunk csak ismétlés lenne.

133. Rákóczinak beiktatása az erdélyi fejedelemségbe Marosvásárhelyt, részletesen le van írva: *Mémoires du Prince Rákóczi.* 112. 113. 114. lap. *Fessler: Geschichte der Ungern.* IX. köt. 609. 610. lap.

134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. Az ónodi gyűlés és annak részletei hasonlóul oly történelmi hűséggel vannak előadva regényünkben, mikép elégnék véltük a források kettejére utalni. Lásd tehát: *Mémoires du Prince Rákóczi*, 119. laptól kezdve 122. lapig. *Fessler*: Geschichte der Ungern, IX. köt. 611. lap. mint szintén 614. 615. 616. és 619. lapokat.

141. Lásd *Fessler*: Geschichte der Ungern, IX. köt. 617. 618. l.

142. Harsítani: zischen, vetznen értelemben jő elő.

143. Lásd e regény II. köt. 131. lapján.

144. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 112. lap.

145. Fölény, ascendent franczia szó értelmében.

146. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 112. lap.

147. Tévegezni, dérouter franczia szó értelmében.

148. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 112. lap.

149. Lásd: *Neugeboren*. Handbuch der Geschichte Siebenbürgens. 302. lap.

150. 151. Lásd *Fessler*: Geschichte der Ungern. IX. kötet, 620. l.

152. Esély -- chance franczia szó értelmében.

153. Mi jöhetne Rákóczinak szerencsésebb órában jelen állásában, mint a győztes nagyhatalmú Péter kedvező ajánlata (a lengyel korona). Honában földönfutó lett, serge gyakorlatlan s fegyelem nélküli, terhére volt inkább mint előnyére, megfosztva minden egyéb segélytől, mint a fukar, önző XIV. Lajoséitól. Tisztán átlátta, hogy a polgárháború nehéz súlyát soká nem bírhatja. Ellenségei folytonosan szaporították seregeiket, míg őt még diadalai is gyengítették. Vezérei csak vívni s meghalni, de győzni már nem tudtak stb.

Fessler: Geschichte der Ungern. IX. kötet
620. lap.

154. Lásd *Fessler*: Geschichte der Ungern IX. köt. 620. 621. l. és a) jegyzetet.

155. Bercsényi követségéről. Lásd: *Fessler*. Geschichte der Ungern. IX. köt. 622. lap.

156. Lásd 98. jegyzetet.

157. A trencsényi csata eredményéről s Ocskayról lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 123. lap. *Fessler*: Geschichte der Ungern. IX. köt. 623. 624. 626. lapján.

158. 159. 160. Lásd *Fessler*: *Geschichte der Ungern*. IX. kötet 628. 629. lapján.

161. 162. 163. A romhányi elhatározó csata. Lásd *Fessler*: *Geschichte der Ungern*. IX. köt. 632. lap.

164. XI. Kelemen pápa excommunicatiójáról lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 147. lap. *Fessler*: *Geschichte der Ungern*. IX. köt. 632. lap.

165. A pestis iszonyairól senki sem ír többet, mint Cserei Mihály, kire utalunk, különösen kézirata 395. l.

166. Eckstein, veszprémi várparancsnok, kivégeztetését lásd *Fessler*: *Geschichte der Ungern*. IX. kötet. 630. lap.

167. Lásd *Fessler*: *Geschichte der Ungern*. IX. köt. 643. lap.

168. Ugyanott IX. köt. 631. lap.

169. Megtudván (Rákóczi szól), hogy Pálffy leányának pártolása által, ki József császár szeretője volt, az osztrák hadsereg főparancsnokságát megnyerte stb.

Mémoires du Prince Rákóczi. 146. lap.

170. Lásd: Ugyanott a 147. lap.

171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 147—150. l.

178. Második nyilatkozatom lön a segély, melyet I. Péter orosz czártól nyerhetnénk; mondtam, hogy öt Lengyelhonba várják s szeretném tudni (a Salánkon összegyűlt rendek) véleményüket, mi lenne üdvösebb a haza ügyére: a munkácsi várba zárkóznom a hadszünet végével, vagy átmennem Lengyelhonba. hogy a czárral személyesen értekezhessen? Mindnyájan azon véleményben voltak, hogy igen sokkal jobban cselekszem, ha Lengyelországba megyek, mint ha a munkácsi várba vonulok.

Mémoires du Prince Rákóczi. 150. lap.

Sokféle vélemény lévén Rákóczi átmeneteléről Lengyelhonba, ki akartuk e helyet emelni, érvéül annak, hogy Rákóczi itt is, mint mindig, a rendek elhatározásától föltételezte a magát.

179. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*. Ugyanott.

180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. Lásd mind ezek részletes leírását: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 151. 152. l. *Fessler*: *Geschichte der Ungern*. IX. köt. 644. 645. l.

187. 188. Lásd *Fessler*: *Geschichte der Ungern*. IX. köt. 647. l.

188. Cserei Mihály említi mind azt, hogy Bercsényi jószágot kapott Lengyelhonban, mind azt, hogy ott Rákóczinak nagy birtoka volt.

190. 191. 192. 193. Mindezekre nézve lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*, 152. és 153. l.

194. Lásd: *Fessler*: *Geschichte der Ungern*. 647. l.

195. A francia királyi család részvétét kiemeli Rákóczi: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 161. l.

196. Azon alkalommal említi e körülményt maga Rákóczi, mikor a segélypénzek rendetlen bevételéről panaszkodik.

197. 198. 199. 200. 201. Mindezen részletek le vannak írva: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 159. 160. lap, honnan azokat vettük.

202. Lásd: *Mémoires du Prince Rákóczi*. 135. lap.

203. Lásd e regény I. köt. 177. lap.

204. Pakulár, oláhul — juhász.

VÉGE

U. I. Fesslernek a Lipcsében Gledicsnél 1825-ben nyomott kiadását használtuk.

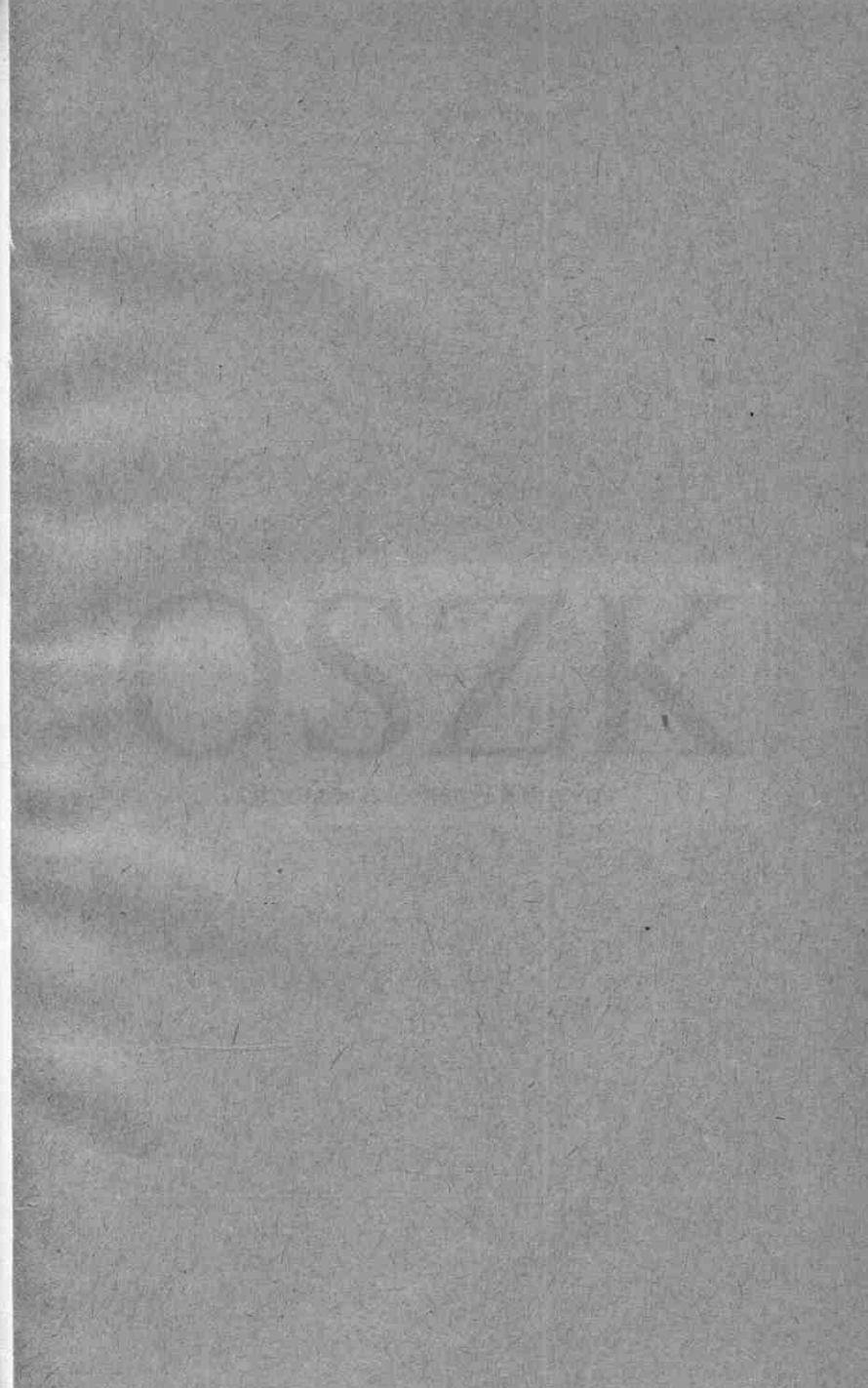
A *Histoire des Révolutions de la Hongrie*, mint szintén *Mémoires du Prince Rákóczi* munkáknak Hágában Neaulme Jánosnál 1739. nyomott kiadását.

Számos ritka kéziratok s könyvek álltak rendelkezésünkre, melyeket a legnehezebb körülmények közt baráti kezek tudtak hozzánk juttatni; ezeknek s több barátinknak, kiktől kevesebbé ismert érdekes adatokat nyertünk, legyen itt hálás köszönet mondva.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A Franklin-Társulat kiadásában Budapesten megjelent
és minden könyvkereskedésben kapható :

VAS GEREKEN ÖSSZES MUNKÁI

illusztrált kiadásban :

1. köt. A régi jó idők. (117 képpel). V. kiadás	4 K.
Vászonkötésben	5 K 60 f.
2. • Nagy idők nagy emberek. (97 képpel).	
V. kiadás	4 K.
Vászonkötésben	5 K 60 f.
3. • Pőrös atyafiak. (108 képpel). IV. kiadás	4 K.
Vászonkötésben	5 K 60 f.
4. • A nemzet napszámói. (95 képpel).	
III. kiadás	4 K.
Vászonkötésben	5 K 60 f.
5. • Egy alispán. (100 képpel) IV. kiadás	4 K.
Vászonkötésben	5 K 60 f.
6. • Garasos arisztokrácia. (98 képpel) IV. kiadás	4 K.
Vászonkötésben	5 K 60 f.
7. • Tekintetes urak. (133 képpel). IV. kiadás	4 K.
Vászonkötésben	5 K 60 f.
8. • Jurátus élet. (107 képpel). IV. kiadás	4 K.
Vászonkötésben	5 K 60 f.
9. • Életunt ember. (137 képpel). IV. kiadás	4 K.
Vászonkötésben	5 K 60 f.
10. • Dixi. — Adomák. (94 képpel). IV. kiadás	4 K.
Vászonkötésben	5 K 60 f.
11. • II. József császár kora Magyarországon. (92 képpel). II. kiadás	4 K.
Vászonkötésben	5 K 60 f.
12. • Parlagi képek. — Tormagyökök. (43 képpel).	
IV. kiadás	4 K.
Vászonkötésben	5 K 60 f.
Pótköt. Vas Gereken élete. Irta <i>Barabás Ábel</i> II. kiadás	4 K.
Vászonkötésben	5 K 60 f.

